

Pragmatična frazeologija

Nataša Jakop

Nataša Jakop je bila rojena leta 1974 v Slovenj Gradcu. Po končani gimnaziji v Velenju je študirala slovenski jezik s književnostjo na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je leta 2002 magistrirala in leta 2005 doktorirala iz jezikoslovja.

Zdaj je raziskovalka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kjer sodeluje v tekočih slovarskih projektih. Pogloblja se v pragmatiko, semantiko, frazeologijo, pravopisje, raziskuje vezi med slovenskim jezikom in njegovimi uporabniki ... in zelo rada tabori kje pod milim nebom.

Zbirka Linguistica et philologica 14
Urednica zbirke Varja Cvetko Orešnik

Nataša Jakop
Pragmatična frazeologija

© 2005, Založba ZRC, ZRC SAZU

Recenzentki Erika Kržišnik, Željka Fink Arsovski
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan
Prelom Brane Vidmar

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za izdajatelja Varja Cvetko Orešnik

Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojslav Likar

Tisk Eurograf d.o.o., Velenje

Izid knjige je podprla Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9616568493>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'373.7
81'373.7

JAKOP, Nataša
Pragmatična frazeologija / Nataša Jakop. - Ljubljana : Založba ZRC,
ZRC SAZU, 2006. - (Zbirka Linguistica et philologica ; 14)

ISBN 961-6568-49-3
227431936

NATAŠA JAKOP

PRAGMATIČNA FRAZEOLOGIJA

VSEBINA

PREDGOVOR	9
UVOD	11
I. TEORETIČNA IZHODIŠČA OBRAVNAVE	13
1 FRAZEOLŠKA TEORETIČNA IZHODIŠČA	15
1.1 UVODNA POJASNILA	15
1.2 OBSEG FRAZELOGIJE	17
1.3 PRAGMATIČNA FRAZELOGIJA KOT DEL FRAZELOGIJE?	19
1.3.1 Frazeološki model R. Gläser	21
1.3.2 Lügerjev frazeološki model	23
1.3.3 Frazeologija H. Burgerja	26
1.4 LASTNOSTI FRAZELOGIJE	27
1.4.1 Reproduciranost in leksikaliziranost	31
1.4.2 Ustaljena zgradba frazemov	34
1.4.2.1 Sestavinska zapolnitev frazemov: večbesednost	36
1.4.2.2 Skladenjska zgradba frazemov: povezanost sestavin frazema	38
1.4.2.3 Relativnost ustaljene zgradbe frazemov	39
1.4.3 Frazeološki pomen	40
1.4.3.1 Pragmatični pomen	43
1.4.3.1.1 Razmerje med pragmatiko in semantiko	44
1.4.3.1.2 Govorno dejanje	48
1.4.3.1.3 Pomen povedi	49
1.5 SKLADENJSKA VLOGA FRAZEMOV	57
1.6 INTERPRETACIJA IN POVZETEK	59
2 TEMELJNI POJMI	63
II. RAZPRAVNI DEL	65
1 SLOVNIČNE LASTNOSTI PRAGMATIČNIH FRAZEMOV	67
1.1 UVODNA POJASNILA	67
1.2 ZGRADBA PRAGMATIČNIH FRAZEMOV	70

1.2.1 Sestavinska zgradba pragmatičnih frazemov	70
1.2.1.1 Omejitve v izbiri sestavin	71
1.2.1.1.1 Strukturna variantnost pragmatičnih frazemov	73
1.2.1.1.2 Leksikalna variantnost pragmatičnih frazemov	74
1.2.1.1.3 Pragmatična variantnost	75
1.2.1.2 Posebnosti v sestavinski zgradbi pragmatičnih frazemov	78
1.2.2 Skladenjska zgradba pragmatičnih frazemov	79
1.2.2.1 Zgradba besednozveznih pragmatičnih frazemov	82
1.2.2.1.1 Oblikoslovne omejitve sestavin besednozveznih pragmatičnih frazemov	84
1.2.2.1.2 Skladenjske omejitve besednozveznih pragmatičnih frazemov	88
1.2.2.2 Zgradba stavčnih pragmatičnih frazemov	89
1.2.2.2.1 Analiza frazema <i>naj me koklja brčne</i>	93
1.2.2.2.2 Analiza fraziema <i>naj me vrag vzame</i>	95
1.2.2.2.3 Glagolski ali pragmatični frazemi?	101
1.2.2.2.4 Oblikoslovno-skladenjske omejitve stavčnih pragmatičnih frazemov	105
1.2.2.2.4.1 Omejitve v glagolskem naklonu, osebi in času v stavčnih pragmatičnih frazemih	106
1.2.2.2.5 Tipologija skladenjskih vzorcev stavčnih pragmatičnih frazemov	108
1.3 PRAGMATIČNI FRAZEMI – MEDMETNE IN ČLENKOVNE BESEDNE ZVEZE?	111
1.4 SKLADENJSKA VLOGA PRAGMATIČNIH FRAZEMOV	114
1.5 ANALIZA FRAZEMA ČASTNA BESEDA	127
2 POMENSKE LASTNOSTI PRAGMATIČNIH FRAZEMOV	132
2.1 UVODNA POJASNILA	132
2.2 POMENSKI USTREZNIKI PRAGMATIČNIH FRAZEMOV	132
2.3 PRAGMATIČNI POMEN	135
2.3.1 Vrsta pomena pri pregovorih, rekih in vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedih	137
2.3.2 Vrsta pomena pri medmetnih frazemih	139
2.3.3 Vrsta pomena pri členkovnih frazemih	141
2.3.4 Vrsta pomena pri večstavčnočlenskih frazemih s prisojevalnim razmerjem med sestavinami	142
2.4 TIPOLOGIJA PRAGMATIČNIH POMENOV	143
2.4.1 Pragmatični pomeni z leksikaliziranim odzivom govorca na zunajjezikovno stvarnost	144
2.4.2 Pragmatični pomeni z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in naslovníkom	147
2.4.3 Pragmatični pomeni z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in besedilom	148
2.5 PRAGMATIČNE KATEGORIJE	151
ZAKLJUČEK	164
POVZETEK	165

ABSTRACT	169
LITERATURA	171
SEZNAM SIMBOLOV	180
IMENSKO KAZALO	181
STVARNO KAZALO	183
KAZALO SHEM	187
PRILOGA: BESEDILNA REALIZACIJA PRAGMATIČNIH FRAZEMOV	188

PREDGOVOR

Mar ni zanimivo, da materni govorce slovenščine vemo, da tisti, ki reče *Lepa reč!*, ko mu pred nosom odpelje vlak, ni komentiral modela vlaka. Tudi ni izrazil zadovoljstva nad tem, da je vlak odpeljal. Vemo, da je izrazil nejevoljo, jezo, razočaranje, mogoče celo bes, obup. Ste se kdaj vprašali, kaj je značilno za jezikovne izraze, s katerimi izražamo svoja čustva, različna razpoloženja, pokažemo svoj odnos do drugih ljudi ali do vsebine tega, kar sporočamo? Mene je ob tem vprašanju seveda vodilo zanimanje, kako te jezikovne izraze opredeljuje jezikoslovje oziroma frazeologija.

Pragmatično frazeologijo sem začela raziskovati kot mlada raziskovalka pred petimi leti, ko sem si to temo izbrala pri prof. dr. Eriki Kržišnik v okviru podiplomskega študija na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. V magistrskem delu sem skušala umestiti pragmatične frazeme v jezikovni sistem, potrditi ustreznost poimenovanja nasproti množici drugih izrazov, ki se za to skupino jezikovnih enot uporabljajo zlasti v tuji literaturi, predstaviti, kako je ta obrobna frazeološka problematika obravnavana v jezikoslovni literaturi, in funkcijsko razvrstiti pragmatične frazeme v skupine govornih dejanj. A na koncu magistrskega dela mi kljub vsemu ni uspelo izpostaviti definicijskih lastnosti pragmatičnih frazemov in določiti meril za razmejitve od nepragmatičnih frazemov. To sem si pri nadaljnjem raziskovanju postavila za cilj.

Knjiga *Pragmatična frazeologija*, ki je delno predelana doktorska disertacija z naslovom *Tipologija oblikoslovnih, skladenjskih in pomenskih značilnosti slovenskih pragmatičnih frazemov*, je rezultat tega raziskovanja. V njej skušam priti do odgovora na vprašanje, kaj je pragmatična frazeologija, ga razkriti in spodbuditi nova raziskovanja na tem področju. Predmet obravnave so torej pragmatični frazemi, njihove slovnične in pomenske značilnosti pa sem opazovala ob primerih jezikovne rabe. Knjiga je namenjena jezikoslovcem, zlasti tistim, ki jih zanima frazeologija, zaradi (pre)malo frazeološke literature v slovenščini pa bosta tema in živo jezikovno gradivo zagotovo zanimiva za vse ljubitelje jezika.

Preden vstopimo v pragmatično frazeologijo, bi se rada zahvalila nekaterim posameznikom, ki so spodbujali moje raziskovalno delo in verjeli v to, da se bo uspešno zaključilo. Iskreno se zahvaljujem svoji mentorici podiplomskega študija, izr. prof. dr. Eriki Kržišnik, ki je s strokovno zanimivimi in prijetnimi urami na konzultacijah znala spodbuditi mojo radovednost do frazeologije in me s kritičnimi pripombami vodila po njej. Predstojnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, prof. dr. Varji Cvetko Orešnik, sem dolžna prijazno zahvalo, da je moje delo mlade raziskovalke na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša potekalo kontinuirano in čim bolj v stiku s študijsko temo. Zahvaljujem se ji tudi, da je kot urednica zbirke *Linguistica et philologica* spodbujala pripravo te monografije. Za vso pomoč, nasvete in prijetna druženja hvala sodelavkam dr. Aleksandri Bizjak, dr. Heleni Dobrovoljc, dr. Poloni Gantar, dr. Andreji Žele, Alenki Lap in Alenki Porenta. Za vso ljubečo skrb in podporo v študijskih letih in še zdaj sem hvaležna svoji družini, staršem in bratu. In še, hvala Roku Erjavcu, ki mi je v trenutkih dvomov pomagal poiskati prave in modre odločitve in ki je poskrbel, da je slikovno gradivo v knjigi mnogo mnogo lepše ...

UVOD

Namen pričujoče razprave je ugotoviti, kaj je pragmatična frazeologija in v kakšnem razmerju so pragmatični frazemi z vsemi ostalimi vrstami frazemov. Pri tem nas bo zanimalo zlasti dvojje: razlike med pragmatičnimi in glagolskimi frazemi ter razmerje pragmatične frazeologije do medmetnih in členkovnih frazemov.

Iz razmerja glagolski – pragmatični frazemi bomo skušali izluščiti merila za ločevanje med tema dvema skupinama frazemov. Skušali bomo dokazati, da gre za dve različni skupini frazemov, ki se razlikujeta v oblikoslovnih lastnostih sestavin ter skladijskih in pomenskih lastnostih in jih je zato treba obravnavati različno. Tega ločevanja nam doslej ni uspelo utemeljiti, zlasti ker nismo upoštevali slovničnih lastnosti pragmatičnih frazemov. Zato je slovničnim lastnostim pragmatičnih frazemov namenjen pretežni del te razprave. Predpostavljamo, da bomo z opazovanjem slovničnih lastnosti dobili temeljne, definicijske lastnosti pragmatične frazeologije.

V razmerju pragmatične frazeologije do medmetnih in členkovnih frazemov pa nas bo zanimalo: kateri od teh frazemov imajo lastnosti pragmatičnih frazemov, ali predstavljajo medmetni in členkovni frazemi posebno skupino pragmatičnih frazemov, kateri frazemi, če sploh kateri, so poleg medmetnih in členkovnih frazemov pragmatični.

Ob iskanju odgovorov na ta vprašanja bomo prihajali do zanimivih ugotovitev, ki bodo razširile in utrdile naše vedenje o pragmatični frazeologiji. Skratka, ob opazovanju razmerja pragmatične frazeologije do medmetnih in členkovnih frazemov se bomo dokopali do odgovora na vprašanje, kaj sploh je pragmatična frazeologija. Do odgovora in razjasnitve te zanimive frazeološke problematike pa nas bo vodila pot, na kateri bomo morali potrditi ali ovreči veliko različnih predpostavk, ki nas bodo ves čas usmerjale in pripeljale do zaključnih ugotovitev.

Monografija je strukturirana tako, da so teoretična izhodišča obravnave predstavljena ločeno (I. Teoretična izhodišča in temeljni pojmi) od same razprave (II. Razpravni del). Na koncu poglavja o teoretičnih izhodiščih ponujamo interpretacijo temeljnih pojmov, ki jih uporabljamo v razpravi. Jedrni, razpravni del je razčlenjen na dve temeljni poglavji: v prvem poglavju bomo razpravljali o slovničnih lastnostih (II. 1) in v drugem poglavju o pomenskih lastnostih pragmatičnih frazemov (II. 2).

V zvezi s slovničnimi lastnostmi bomo pozorni na dvojje: opazovali bomo **zgradbo in skladijsko vlogo pragmatičnih frazemov**. Pri tem nas bo zanimalo: katere sestavine sestavljajo zgradbo pragmatičnih frazemov, kako so te sestavine med seboj povezane, katere omejitve sestavin frazema so značilne za pragmatične frazeme, katere omejitve v besedilni realizaciji (uresničitvi v besedilih) zajamejo pragmatično frazeologijo in ali so te lastnosti reprezentativne. Naš cilj pri tem je ugotoviti, ali so lastnosti, povezane z zgradbo

in skladenjsko vlogo, lahko merilo za razmejevanje pragmatične frazeologije od vseh drugih jezikovnih pojavov (frazoloških in nefrazoloških). Torej, ali je mogoče že na osnovi slovničnih lastnosti definirati meje pragmatične frazeologije.

Pomenskim lastnostim pragmatičnih frazemov smo v monografiji posvetili manj pozornosti. Glavni razlog za to je dejstvo, da smo pomenske lastnosti pragmatične frazeologije opazovali že v magistrskem delu (Jakop 2002). Iz ugotovitev magistrskega dela smo sprejeli izhodišče, da imajo ti frazemi pragmatični pomen. Temeljni cilj poglavja o pomenu je zato raziskati, **kaj sestavlja pragmatični pomen**. V tem poglavju se ukvarjamo tudi z iskanjem orodij in izhodišč za pomensko obravnavo jezikovnih enot s pragmatičnim pomenom. Pokaže se namreč potreba po tem, da jih opisujemo z drugačnimi postopki, kot smo jih vajeni iz klasične leksikologije in leksikografije. Zato na koncu tega poglavja uvajamo pomenski opis pragmatičnih frazemov s t. i. pragmatičnimi kategorijami. Gre za prvi poskus razčlenitve pragmatičnega pomena na pragmatične in konotativne sestavine.

Poseben problem pri raziskovanju pragmatične frazeologije je predstavljalo zbiranje gradiva. Ker na začetku še nismo znali ločevati pragmatičnih frazemov od njim podobnih jezikovnih enot, tudi gradiva nismo zbirali sistematično. Zato smo se pri zbiranju osredotočili tudi na primere homonimnih nefrazoloških besednih zvez – tako se je dalo dobro opazovati obnašanje pragmatičnih frazemov v besedilu. Pozorni smo bili torej tudi na možnosti uresničitev nepragmatičnih frazemov v besedilu. Gradivo dejanske rabe frazemov je pravzaprav najbolje pokazalo različne lastnosti posameznih skupin frazemov in kaj jih ločuje od nefrazoloških jezikovnih enot. Osnovni gradivni vir so predstavljali Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) ter vrstno bogata korpusa Fida in Nova beseda. Priložnostni izpisi frazemov pa so iz različnih radijskih in televizijskih intervjujev, slovenskih nadaljevanj in filmov ter zlasti besedil na internetnih klepetalnicah (forumih), ki odslikavajo lastnosti slovenskega govornega jezika. Posamezni primeri frazemov z zgledi iz priložnostnih izpisov in korpusov so dodani na koncu monografije v prilogi, ki služi temu, da si bralec lahko ogleda rabo posameznega pragmatičnega frazema v besedilu. Zapisi primerov iz gradiva večinoma niso lektorirani ali slovnično popravljeni, ker nismo želeli preveč poseči v živo rabo. S tem bi se namreč zabrisala dejanska raba besedilno uresničenih pragmatičnih frazemov.

Še pojasnilo. Tujejezični citati v monografiji niso prevedeni: zaradi velikih terminoloških zadreg in razlik med posameznimi jeziki bi se utegnilo zgoditi, da bi prevedenemu citatu nenamenoma vsilili terminologijo, ki bi preveč odslikavala razmerja iz slovenskega jezikoslovja. Vendar to ne bo vplivalo na razumevanje vsebine.

I. TEORETIČNA IZHODIŠČA OBRAVNAVE IN TEMELJNI POJMI

---

1 FRAZEOLOŠKA TEORETIČNA IZHODIŠČA

1.1 UVODNA POJASNILA

Teoretična izhodišča obravnavanja pragmatične frazeologije v monografiji temeljijo na razumevanju **frazeologije v ožjem smislu**. Frazeologijo v ožjem smislu opredeljujejo tri lastnosti: poleg večbesednosti in ustaljenosti v zgradbi še frazeološki pomen v smislu nepredvidljivosti (nemotiviranosti) pomena frazema iz pomenov njegovih sestavin. Tako razume frazeologijo tudi H. Burger (1998: 15), na katerega se bomo v razpravi o pragmatični frazeologiji večkrat sklicevali:

»Von Phraseologie im engeren Sinne sprechen wir, wenn zu den beiden ersten Eigenschaften /Polylexikalität, Festigkeit/ noch eine dritte hinzukommt: Idiomatizität. Damit ist gemeint, daß die Komponenten eine durch die syntaktischen und semantischen Regularitäten der Verknüpfung nicht voll erklärbare Einheit bilden.«

Za frazeologijo v ožjem smislu smo se odločili, ker se je pri sistematičnem raziskovanju pragmatične frazeologije izkazalo, da teoretično izhodišče širše frazeologije ne more zamejiti pragmatične frazeologije ter ne more določiti definicijskih lastnosti njenih enot, kar je eden od ciljev te monografije.¹ Če upoštevamo v frazeologiji vse, kar ima lastnosti večbesednosti in ustaljenosti, pomen celote pa je predvidljiv ali celo enak vsoti pomenov sestavin te celote, potem pragmatičnih frazemov ne moremo razmejiti od ustaljenih besedil ali besedilnih vzorcev, kot so npr. *Oprostite, da motim; Prosimo za razumevanje; Kaditi prepovedano; Za ugodno rešeno prošnjo se vam že vnaprej zahvaljujemo; Ob smrti vaše tete vam izrekamo globoko sožalje*. Zato smo že v izhodišču predpostavili, da so vse tri lastnosti – večbesednost, ustaljenost v zgradbi in nemotiviranost frazeološkega pomena iz pomena sestavin frazema –, ki so definicijske lastnosti frazeologije, tudi lastnosti pragmatične frazeologije.

V tuji sodobni frazeologiji (od 80. let dalje) sicer prevladuje širše pojmovanje frazeologije zaradi pragmatičnega oz. komunikacijsko-funkcijskega vidika obravnavanja frazeologije, ki proučuje zlasti rabo frazemov (v besedilih) in njihovo sporazumevalno vlogo.² Besedilna vloga pragmatičnih frazemov nas tokrat ne bo zanimala, ker menimo, da moramo najprej ugotoviti, katere jezikovne enote sploh spadajo v to skupino frazemov.

---

¹ Pragmatična frazeologija je že bila naš predmet raziskovanja (Jakop 2002), vendar je bilo frazeološko teoretično izhodišče takrat zasnovano širše, ker smo raziskovali zlasti ustaljeno pragmatično funkcijo (po zgledu F. Coulmasa 1981), medtem ko strukturnih lastnosti teh jezikovnih enot doslej še nismo obravnavali.

² Pragmatični vidik frazeologije je izpostavljen v delih F. Coulmasa (1981), R. Gläser (1986), S. Steina (1995), H. H. Lügerja (1999).

Zanimiva je Lügerjeva (1999: 51) pripomba, da ni naključje, da so jezikovnosistemske usmerjena dela v preteklosti dajala prednost ožjemu pojmovanju frazeologije, medtem ko v novejših frazeoloških obravnavah, ki izpostavljajo predvsem besedilne in pragmatične vidike, prevladuje širše pojmovanje frazeologije. Dejstvo je, da je pragmatični vidik povzročil širjenje frazeologije, med negativnimi posledicami pa so nejasne meje znotraj frazeologije in tudi nasproti drugim jezikoslovnim vedam (leksikologiji, skladnji, besediloslovju) ter nedefinirano oziroma različno definirano izrazje. M. Vrbinč (1998: 28) je opozorila, da »obstajajo v angleščini številne skupine frazeoloških enot, za katere v slovenščini nimamo ustreznega strokovnega izraza (npr. številne besedne zveze, ki sodijo na področje pragmatike)«, in da je to »predvsem posledica tega, da imajo slovenski jezikoslovci, ki se ukvarjajo z raziskovanjem frazeologije, drugačen pristop in določenih frazeoloških enot sploh ne obravnavajo« (podč. N. J.). Namesto izrazja iz skupine *frazem* se zaradi relativizacije posameznih lastnosti frazemov v okviru širše frazeologije uvajajo izrazi, kot so *formule*, *rutine*, *leksikalizirani skladijski vzorci* ipd. (Jakop 2002: 17–20; 2003: 115–117). Posledica razširjene frazeologije je tudi drugačna metodologija. Frazeološko gradivo se v sodobnejših delih ne obravnava več (le) s skladijskega in semantičnega vidika, temveč obravnava sloni na pragmatičnih in besediloslovnih izhodiščih, v frazeologijo se uvaja metodologija korpusnega jezikoslovja.³

Skrajno široko pojmovanje frazeologije je zagovarjal S. Stein (1995). Po njegovem mnenju je dobila oznaka »frazeološko« pod vplivom pragmatike v sodobni frazeologiji širši pomen, in sicer označuje vse, kar je »ustaljeno« (v nem. fest, formelhaft), podobno kot je v ožji frazeologiji »frazeološko« (v nem. phraseologisch) pogosto označevalo vse, kar je bilo »idiomatično« (v nem. idiomatisch) (Stein 1995: 22). Zato je Stein v frazeologijo vključil tudi ustaljene besedilne enote oziroma »ustaljena besedila« (v nem. formelhafte Texte), npr.

Zu Risiken und Nebenwirkungen lesen Sie die Packungsbeilage und fragen Sie Ihren Arzt oder Apotheker (slov. ustreznik: Pred uporabo natančno preberite navodilo. O tveganjih in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali s farmacevtom.)

S. Stein utemeljuje obravnavanje ustaljenih besedil v okviru frazeologije s tem, da so le vrsta »formul vsakdanjega sporazumevanja« (v nem. Routineformeln),⁴ o katerih pa ne dvomi, da so frazeološke enote.

Tako široko pojmovanje frazeologije ima lahko za posledico, da postane frazeologija prikladno področje za vse jezikovne enote, katerih skupna lastnost je le ta, da se v rabi pojavljajo v bolj ali manj ustaljeni obliki. S tem bi se močno razrahljale meje med frazeologijo ter leksikologijo in besedotvorjem na eni strani in pa frazeologijo ter besediloslovjem na drugi strani.

V tej obravnavi frazeologije je sodoben pragmatični pristop seveda pomembno izhodišče, vendar pragmatiko upoštevamo na drugi ravni, v razmerju do semantike. Takoj na začetku moramo opozoriti, da pragmatičnega pristopa k frazeologiji ne enačimo s

³ V slovenski frazeologiji npr. A. Gantar (2004).

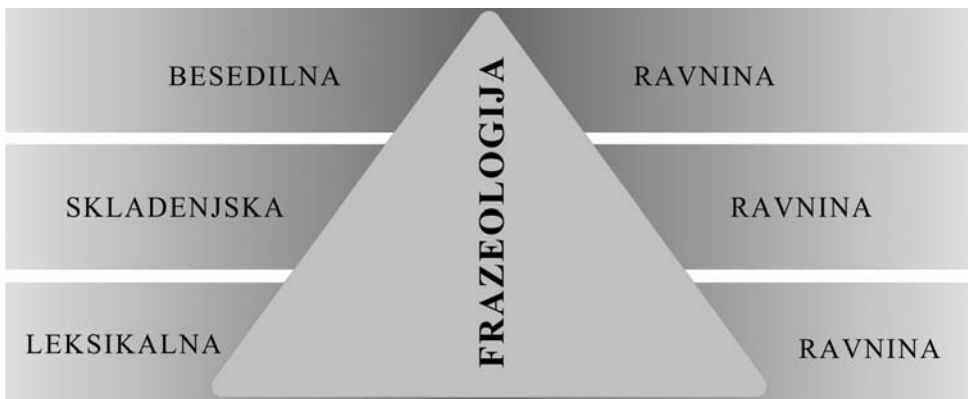
⁴ Z izrazom *Routineformeln* se v frazeologiji označujejo naslednje lastnosti jezikovnih enot: ustaljenost, pogosta in ponavljajoča se raba pri vsakdanjem sporazumevanju, pomembna vloga v kritičnih okoliščinah sporazumevanja (Lüger 1993: 6, 7). V slovenščini izraz *formula* tej vsebini ustreza: »predpisano ali ustaljeno besedilo za določene namene« (SSKJ: *formula*, 2. pomen), ponavljajoča se raba pri vsakdanjem sporazumevanju pa je v besedni zvezi *formule vsakdanjega sporazumevanja* izražena v desnem prilastku. S to besedno zvezo v tej monografiji prevajamo nemški izraz *Routineformeln*. M. Vrbinč (1997: 149) je izraz *Routineformeln* prevedla kot »vsakdanje formule«.

pragmatično frazeologijo. Na ločevanje med pragmatično frazeologijo in pragmatičnim načinom obravnavanja frazeologije smo že opozarjali (Jakop 2002: 35–37). Ostajamo pri razumevanju teh različnih jezikovnih pojavov, kot ju je razumel že H. Burger (1982: 105): pragmatična frazeologija označuje posebno skupino frazemov, pragmatični vidik v frazeologiji pa je pristop v frazeologiji, ki proučuje rabo (vseh) frazemov. Drugače je npr. pri P. Kühnu (1994), ki je uporabil izraz »pragmatična frazeologija« v naslovu svojega prispevka *Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für die Phraseographie und Phraseodidaktik*, vendar to razume kot sodobni način obravnavanja frazeologije:

»Erst mit der Berücksichtigung funktionaler Aspekte zeichnete sich eine Wende der semantischen Beschreibung in Richtung Pragmatik ab.« (Kühn 1994: 414.)

Pri pojmovanju pragmatične frazeologije ostajamo torej v okviru definicijskih lastnosti, postavljenih že pri H. Burgerju (1973, 1982), po katerih spadajo v pragmatično frazeologijo tiste jezikovne enote, ki imajo lastnosti frazemov, se pa od njih ločijo v pomenu, in sicer nimajo denotativnega pomena v smislu izražanja predmetnosti in s tem poimenovalne vloge.

Pri opredelitvi frazeologije izhajamo iz izhodišča, ki temelji na razumevanju frazeologije kot anomalne, vzporedne podravnine besedne, besednozvezne, stavčne in besedilne ravnine (Burger 1982: 5; Filipec in Čermák 1985: 24; Kržišnik-Kolšek 1988: 10; Kržišnik 1994: 48–49). Frazeologijo razumemo kot samostojno jezikoslovno vedo, ki proučuje jezikovne enote z lastnostmi frazemov. Frazeemi so torej jezikovnosistemske enote, ki se kot anomalna jezikovna oblika pojavljajo na vseh jezikovnih ravneh od leksikalne do besedilne.⁵ Z izrazom *frazeologija* označujemo tudi zbir vseh frazemov.⁶

HEMA 1: Položaj frazeologije v jezikovnem sistemu (prirejeno po H. Burgerju 1982: 5)

1.2 OBSEG FRAZELOGIJE

Obseg frazeologije je v osnovi odvisen od tega, kako opredelimo frazeologijo, torej ali zagovarjamo frazeologijo v ožjem ali frazeologijo v širšem smislu (gl. SHEMA 2: Lastnosti

⁵ Primere bomo navedli v poglavju I.1.4 Lastnosti frazeologije. Gl. SHEMA 4: Frazeološko in nefrazeološko gradivo.

⁶ Prim. R. Simeon (1969: *frazeologija*), W. Fleischer (1982: 3), E. Kržišnik-Kolšek (1988: 6), J. Toporišič (1992: *frazeologija*), H. Burger (1998: 11), J. Petermann (1988: 301).

frazemov v ožji in širši frazeologiji). Razumevanje frazeologije v ožjem oziroma širšem smislu pa je povezano z opredelitvijo lastnosti frazemov. Frazeologijo v širšem smislu sestavljajo vse tiste jezikovne enote, ki izkazujejo lastnosti večbesednosti in stalnosti, torej so frazeološke tudi take jezikovne enote, pri katerih je pomen celote enak vsoti pomenov posameznih sestavin oziroma pri katerih je pomen celote izpeljiv iz pomena njenih sestavin, npr. *listnato testo* 'testo iz tankih listov, plasti', *spalna srajca* 'oblačilo, namenjeno za spanje', *kaditi prepovedano* 'kaditi je tu prepovedano'. V frazeologiji v ožjem smislu pa so frazemi le tiste jezikovne enote, ki imajo poleg večbesednosti in stalnosti še frazeološki pomen, ki označuje nemotiviranost pomena večbesedne jezikovne enote iz njenih sestavin, npr. *knjižni molj* 'kdor zelo veliko bere, študira', *dati komu košarico* 'zavrtni njegovo ponudbo', *dober tek* 'voščilo pri jedi'. Ostro ločevanje med frazeologijo v ožjem in frazeologijo v širšem smislu na splošno ni zaželeno (Burger 1998: 15), ker pa je posledica različne opredelitve lastnosti frazemov, ki so pomembne za razumevanje pragmatične frazeologije, tega ločevanja ne moremo zanemariti.

HEMA 2: Lastnosti frazemov v ožji in širši frazeologiji

Ne glede na to, ali se opredelimo za širše ali ožje pojmovanje frazeologije, sta po našem mnenju osnovni nalogi frazeologije (1) zamejiti predmet proučevanja na osnovi izdelanih meril in definicijskih lastnosti pojavnosti ter (2) notranje strukturirati in opisati to pojavnost.

Strukturna in pomenska raznovrstnost jezikovnih enot, ki imajo izraženo katero od

lastnosti frazemov, je frazeolog ne glede na osnovno opredelitev frazeologije (v ožjem ali širšem smislu) vodila v sistematizacijo predmeta obravnave v jedrni in obrobní del.⁷ Splošno sprejeto je mnenje, da imajo največ lastnosti frazemov besednozvezni frazemi, zato so jih frazeologi uvrščali v jedrni del frazeologije:

»Dodati pa je treba, da se vsi frazeologi strinjajo, da zavzemajo besednozvezni frazeologemi v frazeologiji osrednje mesto, tako po količini kot tudi po razvidnih skupnih lastnostih.« (Kržišnik-Kolšek 1988: 47.)

Pri tem moramo opozoriti, da predstavljajo jedro frazeologije pravzaprav stavčnočlenski frazemi: samostalniški, pridevniški, glagolski in prislovni frazemi. Ti frazemi so v jezikoslovju tudi bolje obdelani ter večkrat in podrobneje obravnavani.⁸ Že H. Burger (1973: 58) je opozoril, da nimajo prav vsi po zgradbi besednozvezni frazemi v nemškem jeziku vloge stavčnega člena in stavčnočlenskega pomenskega ustreznika. To opazimo tudi pri slovenskih frazemih: frazem *dober tek* je po zgradbi besednozvezni frazem, vendar nima stavčnočlenske vloge, temveč vlogo pastavčne povedi.⁹ Frazeologi so take primere in druge frazeme z vrednostjo povedi uvrščali v nejedrni del frazeologije, na obrobje frazeologije. Ker je zanje pogosto značilna visoka stopnja predvidljivosti pomena, pa jih je upoštevala le frazeologija v širšem smislu.¹⁰ R. Gläser (1986: uvod) je poudarila, da frazeologija v novejših delih, tako v anglistiki, germanistiki, romanistiki kot tudi slavistiki, ni več omejena le na frazeme s poimenovalno vlogo, temveč je razširjena in upošteva tudi večbesedne jezikovne enote z vrednostjo povedi, npr. pregovore, vsakdanje ustaljene izraze, pri katerih pa frazeološki (nemotivirani) pomen ni pogoj. Zgornja meja frazeologije ostaja še vedno odprta, ker frazeologi ne soglašajo v tem, katere ustaljene jezikovne enote s stavčno zgradbo imajo dovolj lastnosti frazemov, da jih lahko obravnavamo v okviru frazeologije.¹¹ V monografiji zagovarjamo stališče, da za obravnavo frazemov z vrednostjo povedi ni treba nujno izhajati iz frazeologije v širšem smislu, kar je v frazeologiji nekoliko neobičajno. Menimo, da je pri osnovni razmejitvi frazeologije bolje izhajati iz skladijske vloge frazemov (stavčnočlenskost – nestavčnočlenskost) kot iz zgradbe frazemov (besednozveznost – stavčnost),¹² zato ne zagovarjamo razvrščanja frazeologije v jedrni in obrobní del.

1.3 PRAGMATIČNA FRAZELOGIJA KOT DEL FRAZELOGIJE?

Najprej bomo predstavili dva frazeološka modela (R. Gläser in H. H. Lügerja), ki obravnavata tudi frazeme z vrednostjo povedi in temeljita na razumevanju frazeologije v širšem smislu, nato še osnovno delitev frazeologije pri H. Burgerju, ki temelji na razumevanju frazeologije v ožjem smislu. V predstavitvi teh frazeoloških modelov se nimamo namena

⁷ Prim. R. Gläser (1986: 45).

⁸ O tem prim. W. Fleischer (1982: 34), H. H. Lüger (1999: 36). V slovenski frazeologiji so temeljito obdelani glagolski frazemi (Kržišnik 1994), podana je skladijska in pomenskosestavinska tipologija stavčnočlenskih frazemov (Gantar 1995, 1996/1997) in njihova teoretična slovarska predstavitev (Gantar 2001). Frazemi z vrednostjo povedi v slovenski frazeologiji doslej niso bili posebej obravnavani.

⁹ O tem bomo razpravljali v poglavju o skladijski vlogi pragmatičnih frazemov (II.1.4).

¹⁰ Gl. poglavji I.1.3.1 Frazeološki model R. Gläser in I.1.3.2 Lügerjev frazeološki model. O tem prim. H. H. Lüger (1999: 35–36), R. Gläser (1986: uvod).

¹¹ Na to opozarjajo pravzaprav vsi, ki se ukvarjajo s frazeologijo. O tem prim. S. Stein (1995: 23).

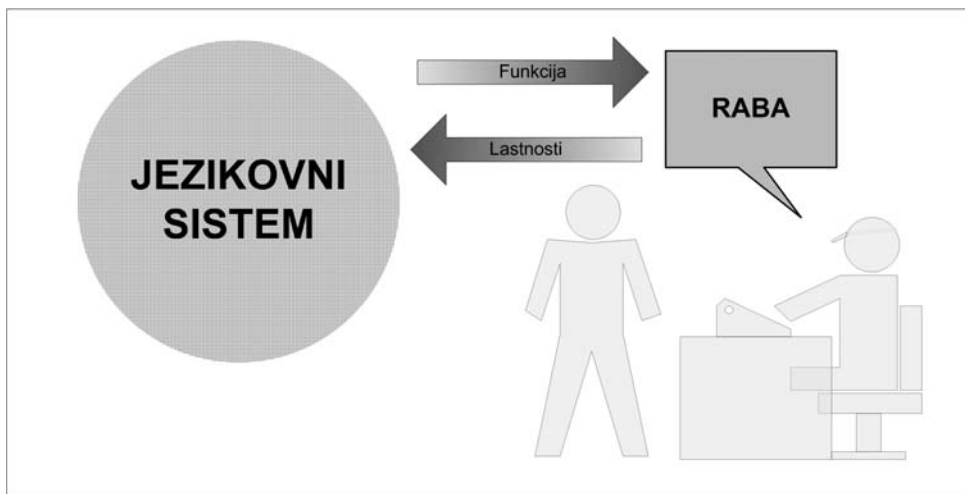
¹² Skladijska vloga je sicer le eno od meril razvrstitve frazeologije. Prim. R. Gläser (1986: 45).

spustiti v razpravljanje o vprašanih razvrstitve in terminologije v frazeologiji, čeprav se bodo ob tem pokazali tudi nekateri problemi, ki so posledica širjenja predmeta frazeologije, npr. »terminološki kaos«, težave pri razmejivni frazeoloških enot.¹³ Frazeološka modela R. Gläser in H. H. Lügerja smo sprva imeli za teoretično izhodišče, predvsem zato, ker sta zajela tudi primere pragmatičnih frazemov. Kasneje, ob analizi gradiva, pa se nam je teoretično izhodišče širše frazeologije podrlo, zlasti ker smo skušali postaviti merila, po katerih bi lahko prepoznavali pragmatične frazeme. Tako široko zastavljena frazeologija, kot jo zagovarjata R. Gläser in H. H. Lüger, nima oprijemljivih meril, ki pa smo jih za celovito razumevanje pragmatične frazeologije nujno potrebovali. S tega stališča smo se od teh frazeoloških modelov distancirali. Pri tem pa smo ugotovili, da sta opredelitev in obseg frazeologije v veliki meri odvisna od problemskih izhodišč in ciljev obravnave: če opazujemo rabo (aktualizacijo) frazemov, potem temeljne definicijske lastnosti frazeologije naenkrat niso več na prvem mestu. In na drugi strani: če izhajamo iz rabe in skušamo pragmatično pojavnost jezikovno(sistemske) opisati, ne moremo biti uspešni brez natančno izdelanih definicijskih meril (gl. SHEMA 3: Opazovanje funkcije oziroma lastnosti jezikovnih enot). Pojasnimo na primerih:

Računalnik, ki ga je izdelalo japonsko podjetje Hitachi, je potreboval kar 37 ur, 8 minut in 16 sekund za svoj izračun. Navidez veliko, toda če pogledamo, do kakšnega rezultata je prišel, bomo vzkliknili: »Joj, kako hiter je bil!«

*Glavno, da se jaz spomnim. Štirideset let sem že gospodarjev uslužbenec, pa še nikoli nisem videl česa takega. **Križana gora**, res obupno, samo hrbet obrneš, pa ti že ne plačajo najemnine, za povrh pa odnesejo še steno in sobo.*

Če izhajamo iz jezikovnega sistema in nas kot jezikoslovca zanima raba jezikovnih enot, se bomo vprašali: Kakšno funkcijo imata izraza **joj** in **križana gora** v besedilih? Ugotovimo, da imata izraza enako pragmatično funkcijo: vzklik. Če se osredotočimo le na

SHEMA 3: Opazovanje funkcije oziroma lastnosti jezikovnih enot

¹³ Na »terminološki kaos« v frazeologiji sta opozorila H. Burger (1998: 33) in P. Kühn (1983: 176). Različne rabe frazeoloških poimenovanj v nemški frazeologiji je pregledno predstavil H. H. Lüger (1999: 29–30).

pragmatično funkcijo jezikovnih izrazov, nas lastnosti, kot so npr. eno- oz. večbesednost, zgradba ipd., ne bodo zanimale v prvi vrsti. Če pa izberemo obratno pot in skušamo opisati lastnosti teh izrazov, se bomo vprašali: Katere so (skupne) lastnosti izrazov **joj** in **križana gora**, v čem se razlikujeta? Če se osredotočimo na jezikovnosistemske lastnosti teh izrazov, ugotovimo, da gre za dve različni skupini jezikovnih enot, pri čemer je *joj* leksem (medmet) in *križana gora* pragmatični frazem. V monografiji nas bo zanimal ta drugi vidik – opazovali bomo lastnosti pragmatičnih frazemov.

1.3.1 Frazeološki model R. Gläser

Frazeologija R. Gläser (1986) temelji na teoretičnih izhodiščih frazeologije v širšem smislu, kar pomeni, da označuje za frazeološke tudi jezikovne enote z motiviranim pomenom iz pomena sestavin, npr. *to commit a crime* (slov. ustreznik *zagrešiti zločin*). Gläserjeva je v frazeologijo uvrstila tako frazeme z vrednostjo stavčnih členov, npr. *common sense*, *full of beans*, *to pay through the nose*, *once in a blue moon*, kot frazeme z vrednostjo povedi, npr. *How do you do?*, *Let sleeping dog lie*. Celotno frazeologijo je razvrstila v jedrni, prehodni in obrobní del.

Merila za uvrstitev frazemov v jedrni del so: leksikaliziranost, poimenovalna vloga, reproduciranost (možnost priklica frazema iz spomina) ter (pomenska in skladijska) stalnost. Ta merila po njenem izpolnjujejo samostalniški, pridevniški, glagolski, prislovni ter vezniški in predložni frazemi. Imenuje jih »frazemi s poimenovalno vlogo« (v nem. Phraseologismen in nominativer Funktion) oziroma kar »poimenovanja« (v nem. Nominationen). Samostalniški, pridevniški, glagolski in prislovni frazemi odlikavajo predmetnost in imajo denotativni in konotativni pomen, predložni in vezniški frazemi pa »imajo le operativni pomen« (1986: 45). Za večino frazemov jedrnega dela je značilna »idiomatičnost«, ni pa ta lastnost pogoj za uvrstitev v jedrno frazeologijo.

V prehodni del frazeologije je uvrstila frazeme, ki so na meji med »poimenovanji« in »propozicijami«, vendar še imajo poimenovalno vlogo, so del povedi in večinoma imajo frazeološki pomen. Nekatere od teh frazeoloških enot so nastale iz frazemov z vrednostjo povedi. Ločuje pet skupin frazeoloških enot, ki spadajo v prehodni del frazeologije (1986: 45–46):

- »deli pregovorov« (v nem. Sprichwortfragmente) so frazeološke enote, ki v povedi asociirajo na celotni pregovor, npr. *the early bird < the early bird catches the worm* (slov. ustreznik *rana ura < rana ura zlata ura*);¹⁴

- »pregovorna rekla« (v nem. Sprichwörtliche Redensarten)¹⁵ so frazeološke enote, ki, uresničene v besedilu, spominjajo na reke, pregovore, vendar so za razliko od pregovorov pri njih možne modifikacije, npr. *to throw out the baby with the bathwater* (slov. funkcijski

¹⁴ Na nastanek stavčnočlenskih (glagolskih) frazemov iz pregovorov je v slovenski frazeologiji opozorila že E. Kržišnik (1994: 46), npr. *biti tiha voda < Tiha voda bregove dere*. Prehajanje med stavčnočlenskimi in nestavčnočlenskimi frazemi je torej mogoče tudi v frazeologiji; na ta pojav, ki ga povzroči sprememba kategorialnih lastnosti jezikovnih enot, je v leksikologiji opozorila A. Vidovič Muha (2000: 31).

¹⁵ Že R. Gläser (1986: 105) je pri tej skupini opozorila na neenotno terminologijo: v ang. *set expressions*, *fixed expressions*, *(proverbial) sayings*, *semi-proverb*, *figurative set phrase*, *proverbial expressions*, *proverbial (metaphorical) idiom*; v nem. *sprichwörtliche Redensart*, *sprichwörtliche Redewendung*.

ustreznik *delati iz muhe slona*, npr. v besedilu: *Ne delajte iz muhe slona!*); v bistvu gre za frazeme z večstavnočlensko vrednostjo;¹⁶

- »literarne aluzije« (v nem. literarische Anspielungen) so deli citatov iz literarnih del ali biblije, ki implicirajo propozicijo, npr. *the green-eyed monster* ('ljubosumnost, zavist') < *It [jealousy] is the green-eyed monster which doth mock the meat it feeds on* (*Shakespeare*);

- »dvojčki«¹⁷ (v nem. Paar- oder Zwillingenformeln), povezani z veznikoma *in, ali*, pri čemer je zanje značilen stalni besedni red sestavin, npr. *bread and butter 'livelihood'* (slov. funkcijski ustreznik *noč in dan*), *neck or nothing* (slov. ustreznik *vse ali nič*);

- »primerjalni frazemi« (v nem. Stereotype Vergleiche) so skladijsko primerjalna stavka z izpustom, npr. *to work like a slave < to work (as hard) as a slave (does)* (slov. ustreznik *delati kot živina < delati tako trdo, kot dela živina*).

Obrobje frazeologije predstavljajo frazeološke enote z vrednostjo povedi, ki jih je R. Gläser (1986: 46) poimenovala »propozicije« (v nem. Propositionen) oz. »idiomi, podobni stavkom« (v nem. satzähnliche Idiome). Te frazeološke enote odlikavajo dejansko stanje. Sem je Gläserjeva uvrstila pregovore in nekatere druge ustaljene povedi, ki jih je opredelila razločevalno s pregovori. Pomensko jih je razdelila na »idiomatične« in »neidiomatične«. Lastnosti, zaradi katerih jih je uvrstila v frazeologijo, so leksikaliziranost (te jezikovne enote so večinoma del slovarja), skladijska in pomenska stalnost ter ekspresivna vrednost v besedilu. Te lastnosti jih opredeljujejo kot frazeološke enote, sicer pa se s pregovori, kot ugotavlja Gläserjeva, ukvarja zunajjezikovna veda – paremiologija, ki je povezana s folkloristiko, literarno zgodovino in zgodovino. Poleg pregovorov raziskuje tudi stereotipe v jeziku, citate, aforizme, izreke ljudske modrosti, kmečke in vremenske nauke in splošne družbene običaje. Med frazeme z vrednostjo povedi je Gläserjeva uvrstila poleg pregovorov še:

- »vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi« (v nem. Gemeinplätze),¹⁸ ki se od pregovorov ločijo po tem, da nimajo didaktične vloge; njihova vloga pri sporazumevanju je predvsem zapolnitev premora v pogovoru: govorec z njimi izraža neko znano dejstvo, ki se zdi trivialno ali celo banalno, npr. *Enough is enough* (slov. ustreznik *Kar je preveč, je preveč*);

- »citati« (v nem. Zitate), ki se od pregovorov ločijo po tem, da je pri njih znan izvor, avtor: večinoma so bibličnega izvora, iz klasične literature, govorov državnikov,

¹⁶ Te frazeološke enote so zlasti privlačne za raziskovanje izvora frazeologije, ker pogosto vzpostavljajo »izvorno referenco z nekim dejanskim stanjem« (Gläser 1986: 105). Z etimološkim pristopom se v slovenski frazeologiji ukvarja J. Keber (npr. 1996–1998), ki ima bogato bibliografijo na tem področju (zlasti prispevki na Radiu Slovenija, v Mohorjevem koledarju, Družinski pratiki in reviji 7D).

¹⁷ Izraz *dvojček* je v slovenskem jezikoslovju terminološki in označuje »parne stalne besedne zveze«, npr. *življenje ali smrt* (Toporišič 1992: 33).

¹⁸ M. Vrbinc (1997: 149) je to prevedla z izrazom »truizmi«. Nemški izraz *Gemeinplatz* ni bil uvrščen v jezikoslovni slovarček T. Lewandowskega (1994) niti v leksikon jezikoslovja H. Bußmann (2002). V nemško-slovenskem slovarju (Debenjak 1994) je izraz preveden kot »publica, banalnost«. Raba izraza *publica* je vsebinsko sicer ustrezna, ni pa terminološka (v SSKJ je beseda označena s kvalifikatorjem ekspresivno), zato smo se odločili, da v monografiji uporabljamo namesto nemškega izraza *Gemeinplatz* besedno zvezo, ki funkcionalno opiše lastnosti tega jezikovnega pojava: gre za ustaljene, vsebinsko izpraznjene jezikovne enote, ki imajo vrednost povedi, npr. *Kar je res, je res*.

vojskovodij, filozofov ipd., npr. *You will get far (Roosevelt)* (slov. funkcijski ustreznik *Danes je čas za sanje, jutri je nov dan (Kučan)*);

- »zapovedi in načela« (v nem. Gebote und Maximen), npr. božje zapovedi;
- »slogani« (v nem. Losungen) so ustaljene, kratke in jedrnatne povedi s pozivno vlogo in politično, družbeno ali komercialno vsebino, npr. *Value for money* (slov. funkcijski ustreznik *Ker se cenite*);

- »formule vsakdanjega sporazumevanja« (v nem. Routineformeln)¹⁹ se od drugih enot frazeološkega obrobja ločujejo po tem, da ne odslkavajo dejanskega stanja, temveč uravnavajo sporazumevanje med govorcem in naslovnikom: imajo vlogo pri vzpostavljanju, vzdrževanju in zaključevanju jezikovnega sporazumevanja med govorcem in naslovnikom, njihova raba je pogosto povezana s točno določenimi okoliščinami sporazumevanja.

Frazeološki model R. Gläser zaradi širšega razumevanja frazeologije, ki ne izključuje večbesednih jezikovnih enot s predvidljivim pomenom, sestavljajo tudi take jezikovne enote, ki po našem razumevanju frazeologije niso frazemi, in sicer stalne besedne zveze in stalne terminološke besedne zveze v jedrnem delu ter večina ustaljenih jezikovnih enot z vrednostjo povedi v nejedrnem delu frazeologije. Zdi se, da za osamosvojitve prehodnega področja frazeologije ni dovolj skupnih lastnosti med navedenimi frazeološkimi enotami. Če izhajamo iz skladijske vloge teh jezikovnih enot, gre bodisi za stavčnoočlenske bodisi za nestavčnoočlenske frazeme. Tudi H. H. Lüger (1999: 37) meni, da bi bila lahko njena shema predstavljena v dveh krogih²⁰ glede na to, ali se frazeološke enote približujejo lastnostim jedrne ali lastnostim obrobne frazeologije.

1.3.2 Lügerjev frazeološki model

H. H. Lüger (1999) je pri razčlenitvi raznovrstnega frazeološkega gradiva izhajal iz splošnega koncepta delitve frazeologije v jedrni del oziroma na obrobje. Pri tem je upošteval tudi frazeološki model, ki ga je razvila R. Gläser. Razlike med frazeološkimi enotami je opazoval po posameznih, splošno uveljavljenih lastnostih frazemov: »večbesednost« (v nem. Mehrgliedrigkeit), »stalnost« (v nem. Festigkeit) in »idiomatičnost« (v nem. Idiomaticität). Pri vsaki lastnosti posebej je med seboj primerjal različne frazeološke enote in jih razvrstil glede na njihove skupne lastnosti in razlike, izpostavil mejne primere ter izločil nefrazeološke enote. Tako je dobil tri vsebinsko različne razvrstitve frazeoloških enot, ki jih je združil v frazeološki model. Lügerjev model frazeologije je uvrščevalen (jezikovne enote je uvrstil v jedrni, prehodni in obrobni del frazeologije) in izločevalen (izločil je nefrazeološke enote).

Če na kratko povzamemo, spadajo po Lügerjevem mnenju v jedrni del frazeologije: načeloma vse stalne stavčnoočlenske besedne zveze, npr. *roter Faden* (slov. ustreznik *rdeča nit*), terminološke stalne besedne zveze, npr. *freier Markt* (slov. ustreznik *prosti trg*), »funkcionalne glagolske zveze«²¹ (v nem. Funktionsverbgefüge), npr. *zum Darstellung*

¹⁹ Gl. opombo 4.

²⁰ R. Gläser (1986: 48) je svoj model frazeologije shematično predstavila v treh koncentričnih krogih. Menimo, da je shematični prikaz vrst frazeoloških enot v krogih manj ustrezen, ker predmetno področje frazeologije zaznamujejo prehodi in nejasne meje (Lüger 1999: 48). Krog je sklenjen, zaprt lik, meje navedenih frazeoloških enot pa niso tako ostre, zato bi bila ustrežnejša shematična predstavitev odmikanja od jedrne frazeologije v obliki spirale.

²¹ Tako poimenovanje najdemo pri J. Petermannu (1988: 302).

bringen (slov. ustreznik *zavzeti stališče*), »frazeeološki odvisniki« (v nem. phraseologische Teilsätze), npr. *jmdm. zeigen, was eine Harke ist* (slov. ustreznik *lagati, da je grdo*), »dvojčki« (v nem. Wortpaaren oder Zwillingsformeln), npr. *klipp und klar* (slov. ustreznik *jasno in glasno*) ter »primerjalni frazemi« (v nem. phraseologische Vergleiche/komparative Phraseologismen), npr. *schreien wie am Spiess* (slov. ustreznik *vpiti kot jesihar*). Osrednji del jedrnega dela frazeologije, torej bistvo frazeologije, predstavljajo stavčnočlenski frazemi, katerih pomen ni izpeljiv iz pomena sestavin. Lüger jih imenuje »idiomatični frazemi«.

Prehodno področje med stavčnočlenskimi frazemi in frazemi z vrednostjo povedi predstavljajo frazemi, katerih sestavine so sicer v prisojevalnem razmerju, skladijsko pa so še vedno del povedi. Od stavčnočlenskih frazemov in frazemov z vrednostjo povedi se ločijo po zgradbi (sestavinski zapolnitvi). Nekateri od teh frazemov se približujejo stavčnočlenskemu frazemom, npr. *jmdm. sticht der Hafer* (slov. funkcijski ustreznik *srce pade v hlače komu*), drugi frazemom z vrednostjo povedi, npr. *da liegt der Hase im Pfeffer* (slov. ustreznik *v tem grmu tiči zajec*).

Na obrobje frazeologije je Lüger uvrstil frazeme, ki imajo v zgradbi prisojevalno razmerje med sestavinami, pri čemer ni več prostih mest v zgradbi frazema, npr. *Alle Anfang ist schwer* (slov. ustreznik *Vsak začetek je težak*). Celovitost zgradbe je bistvena prepoznavna lastnost teh frazemov. Lüger jih imenuje »frazemi z vrednostjo stavka« (v nem. satzwertige Phraseologismen), v bistvu pa gre za frazeme z vrednostjo povedi, ker so ti frazemi »zaključene smiselne enote«:

»Als Sätze stellen sie prinzipiell abgeschlossene Sinneinheit dar, denen /.../ in der Rede bereits eine relative Selbstständigkeit zukommt und die unter Umständen auch allein stehen können.« (Lüger 1999: 54; podč. N. J.)

Lüger (1999: 56) sam opozarja, da se v literaturi včasih označujejo tudi kot »frazemi z vrednostjo povedi« (v nem. äußerungswertigen Phraseologismen),²² ker v govornem dejanju realizirajo govorčev sporočevalni namen. Za razliko od stavčnočlenskih frazemov nimajo poimenovalne vloge, temveč izražajo trditve, mnenja ali čustva govorcev. Lügerju se zdi oznaka »frazemi z vrednostjo povedi« dvomljiva, ker poved ni omejena le na stavke. Če upoštevamo dejstvo, da se je Lüger v svoji monografiji osredotočil le na frazeme, ki imajo med sestavinami prisojevalno razmerje, torej frazeme s stavčno zgradbo (1999: 4), je seveda razumljivo, da jih je poimenoval s strukturnega, ne pa funkcijskoskladijskega vidika. Lügerju je razvrstitev frazemov po posameznih lastnostih omogočila izločiti iz frazeologije:

- enobesedne jezikovne enote, ki jih nekateri uvrščajo med »besedne frazeme« (v nem. Einwortphraseologismen); gre za zloženke, ki imajo v podstavi frazem, npr. *halsbrecherisch* < *sich den Hals brechen* (slov. funkcijski ustreznik *dolgoprst* < *imeti dolge prste*);

- kolokacije, ker nimajo statusa celovite enote in stalne sestavinske zgradbe, npr. *eine Mitteilung machen* (slov. ustreznik *dati prisego, zagotovilo, soglasje*);

- različne stavke, ki kažejo le vsebinsko ustaljenost; gre za ustaljene miselne obrazce, stereotipe, zveze, ki so govorcu neke jezikovne družbe na voljo kot vnaprej pripravljene sodbe, npr. *Norddeutsche sind eben so* (slov. funkcijski ustreznik *Če imaš Štajerko za ženo, ne rabiš psa*); pri tem Lüger opozarja, da je te primere včasih težko razmejiti od

²² Gre za splošen problem prevajanja izrazov *Satz – Äußerung* v slovenščino. O tem govorimo v poglavjih I.1.4.3.1.1 Razmerje med pragmatiko in semantiko in II.1.4 Skladijska vloga pragmatičnih frazemov.

»vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedi« (v nem. Gemeinplätze), ki pa po njegovem mnenju spadajo v frazeologijo, npr. *Niemand lässt sich gern ausschmützen*;

- različne ustaljene besedilne enote, ki po Lügerjevem mnenju zaradi obsega ne morejo biti frazeološke enote,²³ npr. »zgoščene pripovedi«: *Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß, sagte der Ochse, als er gebraten wurde* (slov. funkcijski ustreznik *Vsak ima svoj okus, je rekla opica, ko je drek jedla*);

- aforizme, tudi če implicirajo (prenovitev) frazeološke enote: *Neue Bäder heilen nicht < Neue Besen kehren gut* (slov. funkcijski ustreznik *Sreče ni imel, krompir pa²⁴ < imeti krompir 'imeti srečo'*);

- »ustaljena besedila« (v nem. formelhafte Texte): pozdravni obrazci, zahvale, osmrtnice, izražanje dopolnjevanja, popravkov ipd.²⁵

Osnovno merilo za notranjo razvrstitev frazemov z vrednostjo povedi je Lügerju pragmatično, in sicer »(ne)vezanost rabe frazema na okoliščine sporazumevanja« (v nem. +/-situationsgebundenheit; Lüger 1999: 126 id.). Ta lastnost razmejuje »formule vsakdanjega sporazumevanja« (v nem. Routineformeln) od vseh drugih frazemov z vrednostjo povedi: pregovorov, vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedi, krilatic, sloganov ipd. Za formule vsakdanjega sporazumevanja je značilno, da je njihova raba povezana s točno določenimi okoliščinami sporazumevanja in v tem smislu v veliki meri napovedljiva, npr. *gute Besserung* (slov. ustreznik *na zdravje*). To je povezano z njihovo posebno vlogo, ki jo imajo pri opravljanju govornih dejanj, predvsem tistih, ki uravnavajo medsebojne odnose udeležencev sporazumevanja, ali imajo vlogo pri strukturiranju besedila. V tem se ta skupina loči od vseh ostalih frazemov z vrednostjo povedi (Lüger 1999: 134).

Osrednji del frazeologije z vrednostjo povedi zavzemajo »pregovori« (v nem. Sprichwörter) in »vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi« (v nem. Gemeinplätze). Pregovori so ustaljene jezikovne enote z lastnostmi povedi, katerih raba ni vezana na točno določene okoliščine sporazumevanja in katerih izvor ni (več) znan. Zanje je značilen »preneseni pomen«, ki je lahko metaforičnega ali metonimičnega izvora ali sinekdoha. Zaradi ustaljene zgradbe in nemotiviranega pomena iz pomena sestavin imajo pregovori po Lügerjevem mnenju prototipične lastnosti frazemov z vrednostjo povedi. Vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi (v nem. Gemeinplätze) se od pregovorov razlikujejo v tem, da nimajo prenesenega pomena, sicer pa tako kot pri pregovorih njihova raba ni vezana na točno določene okoliščine sporazumevanja in tudi njihov izvor ni znan. V antični retoriki so bile take ustaljene povedi znak tradicije in splošne veljavnosti ter figura argumentativnega govora. Danes so večinoma znak trivialnosti, vsebinske izpraznjenosti. Lüger ločuje po Gläserjevi (1986) tri skupine: »povedi, ki izražajo izkušnje« (v nem. Erfahrungssätze), npr. *Aller Anfang ist schwer* (slov. ustreznik *Vsak začetek je težak*), »truisme« (v nem. Truismen), npr. *Man lebt nur einmal* (slov. ustreznik *Samo enkrat se živi*) in »kvazitavtologije« (v nem. Quasi-Tautologien), npr. *Was zuviel ist, ist zuviel* (slov. ustreznik *Kar je preveč, je preveč*).

Na obrobni del frazeologije z vrednostjo povedi spadata še dve skupini: »krilalice« (v nem. geflügelte Worte),²⁶ katerih avtor je znan, npr. *Hier bin ich ein Mensch (Goethe)*,

²³ Izključitev besedilnih enot iz frazeologije le na osnovi obsega (nadstavčne/nadpovedne enote), kar zagovarja Lüger (1999: 42), se nam ne zdi utemeljena. Frazeologijo razumemo namreč tudi kot podravnilno besedilne ravnine (gl. SHEMA 1: Položaj frazeologije v jezikovnem sistemu).

²⁴ Vir: <http://www.alojzbastl.com>.

²⁵ S. Stein (1995) pa je to skupino jezikovnih enot uvrstil v frazeologijo.

²⁶ V *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992) izraza *krilatica* ni. V SSKJ ta beseda ni

in »reklamni slogani« (v nem. Slogans),²⁷ ki imajo pozivno vlogo in so predvsem sredstva zbujanja pozornosti, npr. *Citroen fahren ohne gefahren* (slov. ustreznik *Nihče vas ne zapelje kot Citroen*).

1.3.3 Frazeologija H. Burgerja

H. Burger (1998) frazeologije ni razdelil v jedrni in obrobni del, temveč je na celotno frazeologijo pogledal s semiotičnega vidika. Izhodišče njegove razvrstitve frazeologije je znakovna funkcija, pri čemer je izhajal iz treh osnovnih funkcij jezikovnega znaka: semantične, skladijske in pragmatične funkcije.²⁸ Tako je razvrstil frazeme v tri skupine (1998: 36–37):

1. »Referenčni frazemi« (v nem. referentielle Phraseologismen) poimenujejo zunajjezikovno predmetnost: predmete, pojave, dejanska stanja, npr. *schwarzes Brett* (slov. ustreznik *črni kruh*), *jmdn. übers Ohr hauen* (slov. funkcijski ustreznik *okrog prinesti koga*), *Morgenstund hat Gold im Mund* (slov. ustreznik *Rana ura zlata ura*).

2. »Strukturni frazemi« (v nem. strukturelle Phraseologismen) imajo le slovnično funkcijo, in sicer vzpostavljajo slovnična razmerja, npr. *in Bezug auf* (slov. ustreznik *z ozirom na*), *sowohl – als auch* (slov. ustreznik *tako – kot tudi*).

3. »Komunikacijski frazemi« (v nem. kommunikative Phraseologismen) imajo posebne vloge pri vzpostavljanju, opisovanju, izvajanju in zaključevanju govornih dejanj, npr. *Guten Morgen* (slov. ustreznik *Dobro jutro*), *ich meine* (slov. ustreznik *po mojem mnenju*). Burger je poimenoval to skupino tudi »formule vsakdanjega sporazumevanja« (v nem. Routineformeln) oz. »pragmatični frazemi« (v nem. pragmatische Phraseologismen).

Ta osnovna delitev, kot je opozoril Burger, se nanaša le na funkcijo jezikovnega znaka in ne vsebuje meril, specifičnih za frazeologijo. Zato je pri nadaljnji razvrstitvi frazeologije upošteval še pomenska in skladijska merila, vendar je podrobneje razvrstil le skupino »referenčnih frazemov«. Frazeme, ki označujejo predmete, dejanja in imajo vlogo stavčnega člena ali več stavčnih členov, je imenoval »nominativni frazemi« (v nem. nominative Phraseologismen). Frazeme, ki so sporočila o predmetih, dejanjih in

---

zaznamovana in pomeni »vznesen/o/ besed/o/, besedn/o/ zvez/o/ s splošno znano vsebino«, v *Slovenskem pravopisu* (2001) pa je ob tej besedi navedena splošna pomenska uvrstitev »splošno znana, modna beseda, besedna zveza«.

²⁷ Namenoma nemškega izraza *Slogan* ne prevajamo z izrazom *geslo*, ki je nevtralniji (SSKJ, SP 2001: *slogan*). Izraz *geslo* je v SSKJ uporabljen v pomenskih kvalifikatorskih pojasnilih, npr. kot *geslo olimpijskih iger pomembno je sodelovati, ne zmagati*, *geslo kmečkih upornikov le vkup, le vkup uboga gmajna*, in v slovarskih razlagah, npr. *geslo francoske revolucije svoboda, enakost, bratstvo*, *geslo mednarodnega delavskega gibanja Proletarci vseh dežel, združite se*, *geslo jugoslovanskih narodov po drugi svetovni vojni tujega nočemo, svojega ne damo* (v zapisu smo namenoma ohranili tak zapis velike oz. male začetnice, kot je v SSKJ, ker pokaže različno dojemanje teh jezikovnih enot, enkrat kot povedi, drugič ne). Če gesla izkazujejo tudi druge lastnosti frazemov, jih lahko obravnavamo kot frazeološke enote, medtem ko t. i. reklamnih sloganov ne moremo. O tem gl. tudi poglavje I.1.4.1 Reproduciranost in leksikaliziranost.

²⁸ Filozof Ch. Morris (1938) je prvi opredelil pragmatiko znotraj teorije o znakih (semiotike) kot vedo, ki proučuje razmerje med znakom in uporabniki znaka. Pragmatično razmerje je dodal skladijskemu (sintaktičnemu) in pomenoslovnemu (semantičnemu) razmerju med znaki. O tem prim. Ch. Morris (1975), R. Zadravec-Pešec (1994: 7), N. Jakop (2002: 53–54). Prim. tudi T. Lewandowski (1994: 1277: *Zeichenfunktion*).

so skladenjsko povedi, pa je imenoval »propozicijski frazemi« (v nem. propositionale Phraseologismen). Skupine »komunikacijskih frazemov« žal ni podrobneje razvrstil, je pa pri njih izpostavil skladenjsko raznovrstnost, in sicer da so »sestavljene ali iz zvez besed ali so stavki« (Burger 1998: 52), v pomenskem smislu pa so podobni idiomatičnim »referenčnim frazemom« v tem, da imajo nemotivirani pomen iz sestavin frazema, in posebni v tem, da imajo ustaljeno pragmatično funkcijo.

Burgerjeva osnovna delitev frazeologije je za nas pomembna, ker omogoča izločitev pregovorov iz pragmatične frazeologije že na tej prvi ravni. Burger namreč uvršča pregovore in tudi »vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi« (v nem. Gemeinplätze) v skupino »propozicijskih referenčnih frazemov« in ne v skupino »komunikacijskih frazemov«, kar potrjuje, da imajo pregovori v osnovi drugačno jezikovno funkcijo kot pragmatični frazemi. Drugi, pomembnejši razlog, da se nam zdi smiselno izhajati iz Burgerjeve delitve frazeologije, pa je, da je v tem frazeološkem modelu pragmatična frazeologija samostojno področje v frazeologiji zaradi drugačne, tj. pragmatične jezikovne funkcije njenih enot. To izhodišče smo prevzeli v pričujoči razpravi.

ČE POVZAMEMO, lahko rečemo, da je pragmatična frazeologija del frazeologije ne glede na to, ali frazeologijo razumemo v širšem ali ožjem smislu. Frazeeologija v širšem smislu sicer uvršča pragmatične frazeme na obrobje frazeologije, vendar jih skuša osamosvojiti znotraj frazeologije z vrednostjo povedi kot posebno skupino bodisi zaradi posebne vloge, ki jo imajo pri sporazumevanju, bodisi zaradi povezanosti njihove rabe s točno določenimi okoliščinami sporazumevanja. Frazeeologija v ožjem smislu pa pragmatičnih frazemov ne potiska na obrobje frazeologije, temveč jih postavi ob bok samostalniškimi, glagolskimi, prislovnimi, pridevniškimi, vezniškimi in predložnim frazemom in pri tem opozori, da jih je zaradi drugačne jezikovne funkcije – pragmatične funkcije – treba obravnavati po drugačnih merilih kot druge frazeme.

1.4 LASTNOSTI FRAZELOGIJE

Zamejitev frazeologije je, kot smo že omenili, odvisna od opredelitve lastnosti njenih enot – frazemov. V zadnjem času je zaradi splošnega širjenja frazeologije mogoče opaziti težnjo po relativizaciji posameznih lastnosti frazemov. Frazeeologi praviloma ostajajo v sistemu klasično navajanih lastnosti frazemov, tj. večbesednost, stalnost, idiomatičnost, vsebino teh lastnosti pa prilagajajo ciljno, glede na predmet obravnave, npr. merilo večbesednosti se relativizira; stalnost, prvotno jezikovnosistemska lastnost, se razširi v smislu ustaljenosti v rabi; idiomatičnost se relativizira v smislu ustaljenih pragmatičnih funkcij. Tako splošno relativizacijo lastnosti frazemov zagovarja S. Stein (1995).

- Relativizacija večbesednosti: S. Stein merila večbesednosti ni upošteval in je v frazeologijo uvrstil tudi nekatere enobesedne jezikovne izraze, in sicer nekatere medmete, npr. *hallo, danke, herein* (slov. ustrezniki *halo, hvala, naprej*), in idiomatične zloženke, npr. *Haustier, Großstadt* (1995: 27). Tako usmeritev nekateri frazeologi ostro kritizirajo (npr. Fleischer, Lüger).

- Relativizacija stalnosti: S. Stein (1995: 31–32) je zagovarjal stališče, da se tudi pojmovanje stalnosti v frazeologiji razširi, zato ločuje dve vrsti stalnosti. Prva vrsta stalnosti je v frazeologiji splošno znana in jo Stein imenuje »leksikalno-semantična stalnost«.²⁹ Ta

²⁹ Tako je poimenovana tudi pri W. Fleischerju (1997: 36).

stalnost je zagotovljena zaradi bolj ali manj ustaljene sestavinske zapolnitve besedne zveze, ki tvori semantično enoto. Druga vrsta stalnosti, ki jo imenuje »Häufigkeit des Vorkommens« (1995: 32), »gebrauchsbedingte Stabilität« (1995: 33), je povezana s pogosto rabo frazema v besedilu in jo v zadnjem času izpostavljajo zlasti zagovorniki širšega pojmovanja frazeologije. Stein meni, da pogosta raba v besedilih povzroči ustaljenost »neidiomatičnih besednih zvez«, kar pomeni veliko verjetnost, s katero pojavitev ene sestavine pogojuje pojavitev drugih sestavin. Ta vrsta stalnosti je značilna tudi za ustaljena besedila.

Na stalnost, ki izvira iz pogoste rabe, je opozoril že W. Fleischer (1982: 64 id.), vendar je pri tem poudaril, da gre za lastnost jezikovnih enot, ki niso leksikalizirane. Po njegovem mnenju dejavnik, kot je pogosta raba, ne more biti povezan z jezikovnim sistemom, zato tudi teh enot ni poimenoval z izrazom frazemi, temveč »poimenovalni stereotipi« (v nem. Nominationsstereotype)³⁰ in jih uvrstil na obrobje frazeologije.

Širše pojmovanje stalnosti je tudi v slovaški frazeologiji: J. Mlacek (1977: 31–33) pod stalnostjo razume poleg strukturno-pomenske stalnosti (ustaljenost pomena in leksikalne zgradbe ter oblikoslovno in skladenjsko stalnost) tudi ustaljenost v rabi.

H. H. Lüger (1999: 8–11) je relativiziral stalnost frazemov do skrajnosti, in sicer do te mere, da je označil stalnost frazemov za neoprijemljivo merilo celo za ločevanje frazemov od nefrazeoloških zvez:

»Die Festigkeit von Phraseologismen erweist sich also /.../ als ein nur schwer handhabbares Kriterium. /.../ Auch wenn die Grenzen zu 'freien' Wortverbindungen manchmal fließend sind, wäre es insgesamt sicher verfehlt, auf 'Festigkeit' bzw. 'relative Festigkeit' als Unterscheidungsmerkmal generell zu verzichten.« (H. H. Lüger 1999: 11.)

• Relativizacija idiomatičnosti: S. Stein (1995: 30–31) je zagovarjal širšo frazeologijo in meni, da »idiomatičnost« ne more biti lastnost vseh frazemov, ker bi sicer pragmatični frazemi izpadli iz frazeologije. Poudaril je, da bi morali vpeljati novo lastnost, ki bi omogočila ločevanje neidiomatičnih frazemov od prostih besednih zvez. Pri tem pa ni pojasnil, katera bi bila ta lastnost. Idiomatičnost je po njegovem mnenju relativizirana pri frazemih, ki imajo namesto pomena ustaljeno pragmatično funkcijo. Izpostavil je dve skupini:

V govorjenem in zapisanem jeziku obstajajo ustaljeni deli besedil, ki se rabijo vedno v (bolj ali manj) enaki obliki in imajo »dobesedni pomen«, npr. *verstehst du?* (slov. ustreznik *razumeš?*), *lassen Sie mich doch bitte einmal ausreden* (slov. ustreznik *dovolite, da končam*), *genauer gesagt* (slov. ustreznik *natančneje rečeno*), *um es kurz zu sagen* (slov. ustreznik *na kratko povedano*), *wie ich es schon sagte* (slov. ustreznik *kot sem že omenil*). Če imajo poleg ustaljene oblike še ustaljeno pragmatično funkcijo, razlaga Stein, potem njihov pomen, ki ga sicer lahko interpretiramo dobesedno, ni vsota pomenov posameznih

³⁰ Izraz *stereotyp* je v družboslovno znanost vpeljal ameriški novinar W. Lippmann leta 1922 (Berतोša 1999: 65; Eismann 1994: 83). Ž. Brlobaš in M. Horvat (1999: 135) sta opredelili stereotipe kot »konvencionalne i pojednostavljene formule koje ponavljaju iste skupine riječi, rečenica ili cjelih kraćih odlomaka. Posebno su prisutni u pozdravima, osmrtnicama, željama, čestitkama itd.« E. Gülich (1987) in F. Coulmas (1981) sta z izrazom »stereotyp« (v nem. Stereotyp) poimenovala skupino frazeoloških enot, ker sta že na izrazni ravni želela izpostaviti konvencionalno rabo teh jezikovnih enot. P. Kühn (1983: 220) je to kritiziral in zagovarjal stališče, da spada izraz stereotyp na področje sociologije in sociolingvistike. Po našem mnenju stereotipi presegajo meje frazeologije, če razen ustaljenosti in reproduciranosti nimajo drugih frazeoloških lastnosti. W. Eismann (1994: 81–107) je skušal ločiti *stereotype*, ki spadajo v družboslovno znanost, od *jezikovnih klišejev* (v nem. sprachliche Klischee), ki zanimajo frazeologe.

sestavin. To velja zlasti za »metakomunikativne signale«, ki usmerjajo pogovor in pri rabi katerih govorec ne misli v prvi vrsti na pomen, temveč na njihovo pragmatično funkcijo.

Obstajajo mnoge jezikovne oblike, katerih pomen ni niti prenesen niti dobeseden, temveč je oslavljen, zbledel, reduciran, izpraznjen. Stein govori o »semantični izpraznjenosti«³¹ (v nem. semantische Leere), npr. *und so weiter* (slov. ustreznik *in tako dalje*), *paß mal auf* (slov. ustreznik *pazi no*), *ich würde sagen* (slov. ustreznik *hočem reči*), *ich denke* (slov. ustreznik *po moje*). To velja zlasti za signale, s katerimi govorec strukturira svoje besedilo, in za »vsakdanje ustaljene izraze« (v nem. Routineformeln). Stein govori namesto o pomenu pri teh jezikovnih enotah o pragmatični funkciji.

H. Burger (1998: 29), ki je ohranil »idiomatičnost« kot lastnost frazeologije, je lastnost teh pomensko problematičnih jezikovnih enot označil kot »pragmatično stalnost« (v nem. pragmatische Festigkeit).

Definicijske lastnosti frazemov

L. Kolenić (1999: 377) je v prispevku z naslovom *Kako prepoznati frazem* opozorila, da kljub jasni definiciji frazema, v kateri je izpostavila večbesednost, ustaljenost v obliki, reproduciranost in nemotiviranost pomena, ni vedno enostavno prepoznati frazem iz besedila in določiti njegovo invariantno obliko. Na vprašanje o tem, ali je za prepoznavanje frazema pomembnejša ustaljena oblika ali nemotiviranost pomena, je odgovorila, da je pomembno oboje. Še najpomembnejše merilo pa je po njenem mnenju prepoznavnost frazema kot celovite enote iz besedila.

Po našem mnenju je ena temeljnih nalog frazeologije izoblikovati ustrezna merila za ločevanje frazeoloških enot od nefrazeoloških. To je danes zaradi širjenja obsega frazeologije še toliko pomembnejše, ker so postale meje frazeologije precej zrahljane in nejasne. Mejo med frazeološkimi in nefrazeološkimi enotami vseh jezikovnih ravnin od leksikalne navzgor je mogoče določiti le na osnovi definicijskih lastnosti frazemov. Zato teh lastnosti v frazeologiji ne smemo zanemariti. V tem poglavju bomo zato izpostavili definicijske lastnosti celotne frazeologije. Te lastnosti morajo razmejiti frazeologijo na leksikalni ravnini od besed in stalnih (terminoloških) besednih zvez, na skladenjski ravnini od besednih zvez, kolokacij, stavkov, povedi in na besedilni ravnini od bolj ali manj ustaljenih besedil. Izhajamo namreč iz izhodišča, da morajo biti definicijske lastnosti frazemov razločevalne nasproti nefrazeološkim jezikovnim enotam vseh jezikovnih ravnin.

Na leksikalni ravnini ločuje frazeme: od besed **večbesednost**: *iti se slepe miši* PROTI *slepomišiti*, od stalnih besednih zvez **nemotiviranost pomena frazema** iz pomenov njegovih sestavin: *boljša polovica 'žena'* PROTI *spalna srajca 'oblačilo, namenjeno za spanje'*, od terminoloških besednih zvez **konotativnost (ekspresivnost)**: *pog. mačje oko 'svetlobni odbojnik'* PROTI *bot. mačje uho 'kukavica, katere cvet ima žametasto dlakavo medeno ustno'*.³²

Na skladenjski ravnini ločujejo frazeme od besednih zvez, stavkov, povedi poleg **stalne zgradbe in leksikaliziranosti** s tema lastnostma povezan **frazeološki pomen**, ki ni motiviran iz seštevka pomenov sestavin:

³¹ O »semantični izpraznjenosti« oziroma »desemantiziranosti« govori tudi npr. H. Heffer (1999: 293) pri nekaterih hrvaških »govornih signalih«, npr. *zapravo, pa, recimo, gledajte, ako hočete, možemo reči, kako da kažem, u svakom slučaju*.

³² Taka kvalifikatorja sta zapisana v SSKJ. Kvalifikator pog. (pogovorno) spada v skupino »stilno-plastnih« kvalifikatorjev, kvalifikator bot. (botanika) pa spada v skupino »terminoloških« kvalifikatorjev (SSKJ 1970: Uvod, § 139, § 127, § 226).

*kislo vreme 'pusto, deževno, hladno vreme' PROTI kislo grozdje, kislo jabolko, skisano mleko
srce se para komu 'biti hudo komu' PROTI tkanina se para po šivu*

Dober dan 'pozdrav' PROTI bil je dober dan, jutri bo boljši dan, to je bil najslabši dan v mojem življenju

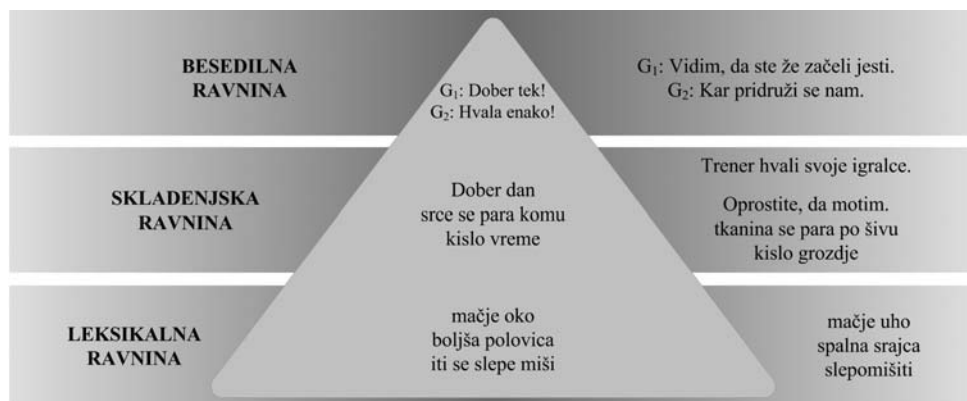
V rit me piši! 'izraža veliko omalovaževanje, brezbržnost' PROTI Oprostite, da motim.

Vsak berač svojo malho hvali 'vsakdo hvali svoje' PROTI Trener hvali svoje igralce.

Na besedilni ravni ločujeta frazeme od besedil **ustaljena zgradba in frazeološki pomen**:

G1: Dober tek! 'izraža voščilo pri jedi' G2: Hvala enako! 'vljudnostni odziv na izraženo voščilo pri jedi' PROTI G1: Vidim, da ste že začeli jesti. G2: Kar pridruži se nam.

Oglejmo si to še enkrat v shematičnem prikazu:

SHEMA 4: Frazeološko in nefrazeološko gradivo

O frazemu govorimo, če je jezikovna oblika večbesedna, leksikalizirana, ima stalno zgradbo, nepredvidljiv pomen glede na pomen posameznih sestavin, v frazeološkem pomenu pa ima pomemben delež tudi konotacija. Te lastnosti so namreč razločevalne nasproti nefrazeološkim enotam različnih jezikovnih ravni. V nadaljevanju bomo skušali različne lastnosti frazemov, ki se navajajo v literaturi (ustaljenost, reproduciranost, celostnost poimenovanja, večbesednost, vezan pomen sestavin, semantična nerazdeljivost, prisotnost arhaizmov, prisotnost najmanj dveh večpomenskih sestavin, prisotnost vsaj ene sestavine, ki ne nastopa v svojem slovarskem pomenu, nezamenljivost sestavin, paradigmatična vezanost sestavin, omejena pretvorbenost, enakovrednost z besedo, metaforičnost, neprevedljivost, terminološkost, ekspresivnost, emocionalnost),³³ sistematizirati glede na strukturne in pomenske lastnosti frazema. Naš namen je izpostaviti definicijske lastnosti frazemov, ker bomo le na osnovi teh lahko razmejili pragmatično frazeologijo od drugih frazeoloških enot na eni strani in nefrazeoloških enot na drugi strani.

V uvodnih pojasnilih (I.1.1) smo opredelili frazeologijo kot samostojno jezikoslovno vedo, ki proučuje jezikovne enote z lastnostmi frazemov. Zdaj je čas, da pojasnimo, katere so te lastnosti. Najprej povzemimo, kar smo ugotovili doslej: frazem je leksikalizirana besedna zveza, ki po govornem dejanju ne razpade, ker ima njena ustaljena zgradba

³³ Navedene lastnosti smo povzeli po E. Kržišnik-Kolšek (1988: 50), ki je ob tem seznamu lastnosti opozorila, da posamezni frazeologi navajajo različno število lastnosti frazemov.

frazeološki pomen, ki ni motiviran iz pomena posameznih sestavin te zgradbe. Lastnosti, o katerih bomo govorili v nadaljevanju, so: reproduciranost in leksikaliziranost, ustaljena zgradba ter frazeološki pomen.

1.4.1 Reproduciranost in leksikaliziranost

V frazeologiji se med lastnostmi frazemov pogosto omenja reproduciranost,³⁴ ki označuje, da so frazemi kot celota del govorcevega mentalnega leksikona in jih govorec pri besedovanju vsakokrat spet kot celoto prikljče iz spomina. *Reprodukcija* se postavlja kot nasprotje procesu *tvorjenja*:

»Denn wie sollte festgestellt werden, was 'produziert' und was 'reproduziert' wird /...«
(W. Fleischer 1997: 63.)

Ta lastnost se pod vplivom kognitivnega jezikoslovja v literaturi označuje tudi kot »psiholingvistična stalnost« frazemov (v nem. psycholinguistische Festigkeit), ki izpostavlja, da so frazemi enote³⁵ ne le v strukturnem in semantičnem smislu, temveč tudi v kognitivnem smislu:

»Der Phraseologismus ist mental als Einheit 'gespeichert' ähnlich wie ein Wort, er kann als ganzer abgerufen und produziert werden.« (Burger 1998: 17.)

Pri tem frazeologiji, npr. S. Stein (1995: 39), H. Burger (1998: 17), opozarjajo, da pri večini frazemov kljub vsemu ne gre za enake enote, kot so besede, ker frazemi niso tako nerazcepjene in enovite jezikovne enote, kot so besede:

»Nepretregana in mestovno nezamenljiva množica glasov ali črk (med katere tudi ni mogoče nič vriniti), pač pa se cela lahko prestavlja v stavku.« (Toporišič 1992: 6: *beseda*.)

Zaradi različnih variant frazema in modifikacij, ki jih prinese vključitev frazema v besedilo, pri frazemih ne gre za popolno reprodukcijo (prikljč iz spomina). Frazemi, vključeni v poved, besedilo, se namreč obnašajo podobno kot navadne besedne zveze in druge skladnijske tvorbe, večinoma se pregibajo vse sestavine frazema, v besedilu sestavine frazema niso nujno vedno skupaj in razen določenih (večinoma predvidljivih) omejitev jih zajamejo običajne pretvorbe. Opazujmo to na primeru glagolskega frazema *požreti besedo*, uresničenega v povedih:

Bog je požrl besedo.

Avstrija je morala požreti 4200 besed.

Torej naj kar takoj požrem besedo.

Zakaj je to izjavil, če je slab teden kasneje besedo požrl.

Svoje besede ne bom požrl.

Človek, ki je nekomu nekaj obljubil, in dane besede noče požreti.

Brzdaj svoj jezik, sicer boš morala svoje besede požreti.

³⁴ Npr. R. Gläser (1986: 44 id.), E. Kržišnik-Kolšek (1988: 50), S. Stein (1995: 35 id.), W. Fleischer (1997: 62 id.), H. H. Lüger (1999: 24 id.).

³⁵ A. Buhofer (v Burger, Buhofer, Sialm 1982: 168) govori o leksikalnih enotah. Prim. tudi T. Lewandowski (1994: 662: *lexikalische Einheit*): »Ein Wort, ein lexikalisches Morphem oder Lexem, aber auch eine Wortgruppe als formalhaft-feste oder idiomatische Wendung im Sinne eine semantische Einheit.« (Podč. N. J.)

Besede nisem požrl.

Ko moram izreči **besedo za požret**, to naročim Gregorju.

Pri samostalniških frazemih gre res za bolj povezane in enovite enote, pregibajo pa se vse sestavine frazema, npr. *poskusni zajček*:

človeški **poskusni zajčki**

700 ljudi so uporabili za **poskusne zajčke**

bil sem eden od **poskusnih zajčkov**

z mladimi dela kot s **poskusnimi zajčki** ipd.

Zdaj pa pogledjmo še primera pragmatičnih frazemov: *križana gora*, *reci in piši*. Frazem *križana gora* je v korpusu Fida v vseh (sedmih) primerih v obliki imenovalnika ednine, nobena sestavina se ne pregiba, npr.

Križana gora, je kraknil brezmejno pretresen.

Križana gora, odkod pa spet tale?

Frazem *reci (in) piši* nastopa v besedilih vedno le v tej obliki:

Tokrat so jih premagali vsi, tako da so končali **reci in piši** na zadnjem, 13. mestu.

To čudovito darilo stane v lični plastični steklenici – **reci in piši** – deset dolarčkov.

Trgovsko podjetje je bilo ustanovljeno zgolj z **reci in piši** 2000 dinarjev družbenega kapitala.

Med ustanovnimi leti 1871 in 1874 nastane **reci piši** 857 delniških družb.

Druge oblike ali vstavljanje besed povzročijo razpad tega frazema, npr.

Dobili smo poduk, da se pravilno **reče in piše** prašičja in ne svinjska farma.

Vseeno nam je, kaj mislite o filmu, vseeno nam je, kaj **rečete in pišete**, imeli smo se nepozabno.

Zahvaliti se moram Bogu za pomoč Svetega Duha, ki ga čutim in ki me navdihuje, kaj moram **pisati ali reči**.

Hej, Kifi, **reci** 'čiz (**piši** cheese).

Frazema *križana gora* in *reci in piši* sta popolnoma ustaljeni jezikovni obliki, ki sta v tej (in samo v tej) obliki shranjeni v spominu govorcev.

Po našem mnenju je reproduciranost sama zase težko opredeljivo in določljivo merilo, da bi lahko bila definicijska lastnost frazemov.³⁶ Tudi če jo formuliramo kot t. i. psiholingvistično stalnost, ni uporabno merilo za razmejitev frazeologije na sistemski ravni, čeprav je, kot ugotavlja H. Burger (1998: 19–20), značilna za vso frazeologijo. Dejstvo je, da jezikovnega sporazumevanja ne bi bilo brez človeške zmožnosti reprodukcije, tako ohranjanja jezikovnih enot v spominu kot njihovega vsakokratnega priklica iz spomina (Lüger 1999: 24). Šele ko ima govorec v spominu shranjenega dovolj besedišča, se lahko jezikovno sporazumeva. V jeziku, katerega besedišča nimamo shranjenega v spominu, se ne moremo sporazumevati. Vendar v spominu govorcev niso shranjene le frazeološke enote, temveč tudi take jezikovne oblike, ki jih govorniki pogosto uporabljajo pri sporazumevanju, pa to še ne pomeni, da so frazeološke, npr. pri poslovnem in uradovalnem sporazumevanju (*Za ugodno rešeno prošnjo se vam že vnaprej zahvaljujem*), v pismih (*Dragi Stane!*), nagovorih (*Spoštovani gledalci in gledalke!*, *Dragi bratje in sestre!*), sporazumevanje po telefonu (*Ali*

³⁶ Tako menita tudi H. H. Lüger (1999: 26) in S. Stein (1995: 37).

bi lahko, prosim, govorila z gospo Majdo?), v trgovini (*Želite, prosim?*), v restavraciji (*S čim vam lahko postrežem?*), na sodišču (*Tišina v dvorani!*) ipd. Reproduciranost frazemov pomeni, da so frazemi shranjeni v spominu kot celota in jih, ko jih potrebujemo, ustrezno uporabimo. Reproduciranost torej ne izvira iz strukturnih lastnosti jezikovnih enot, temveč iz kognitivnih zmožnosti govorcev, povezana je s sposobnostmi pomnjenja na eni strani in sposobnostjo ustreznega priklica (rabe) v danih okoliščinah (Stein 1995: 35). Reproduciranost je sicer značilna za celotno frazeologijo, pri frazemih pa nas vendarle zanima (tudi), katera je tista lastnost, ki zagotavlja celovitost frazema. Celoto povezanih jezikovnih enot vsekakor zagotavljajo strukturne lastnosti (stalna zgradba) in pomen, ne govorceve zmožnosti pomnjenja. Zato je treba upoštevati reproduciranost kot lastnost, ki je (še) posledica strukturnih lastnosti, kot opozarja tudi W. Fleischer (1997: 64):

»Daß Phraseologismen als Wortgruppen-Konstruktionen im Proceß der Äußerung in der Regel nicht jedesmal neu und originell gebildet, sondern als komplexe lexikalische Einheiten 'übernommen' werden, ist ein abgeleitetes Merkmal, das sich aus Idiomatizität und/oder Stabilität ergibt. Aus dem Zusammenhang mit diesen beiden Merkmalen sollte deshalb auch der Merkmal der Reproduzierbarkeit nicht gelöst werden.« (Podč. N. J.)

Problem reproduciranosti je v tem, da jo implicira subjektivnost in individualnost, zato ne more biti objektivno merilo za opredelitev frazemov.³⁷ Ne moremo namreč zanesljivo trditi, da neka besedna zveza je oziroma ni shranjena v spominu govorcev neke jezikovne družbe. Shranjevanje jezikovnih enot v spominu je relativno, odvisno od kognitivnih sposobnosti posameznikov ter časovnih, družbenih in kulturnih okoliščin. Veliko jezikovnih enot je lahko shranjenih v spominu govorcev neke jezikovne družbe oziroma družbene skupine samo zaradi trenutne pogoste rabe, npr. zaradi pogoste rabe v sredstvih javnega obveščanja (oglaševanje), niso pa leksikalizirane (del slovarja). Poglejmo nekaj primerov iz reklamnega oglaševanja na televiziji, npr. *Ker se cenite, Silan silanizira, Cocta – pijača naše in vaše mladosti, Čokolešnik – ker je dober za otroke, Airwayves – žveči in lažje zadihaj, Lepo je biti milijonar, Jaz zate, ti zame*. Te zveze besed so bile v nekem času, ki je povezan s pogostostjo oglaševanja po sredstvih javnega obveščanja, zagotovo shranjene v spominu večine tistih govorcev, ki so v tem obdobju bolj ali manj redno gledali televizijo, poslušali radio, brali časopise in revije. Vendar niso leksikalizirane.

Reproduciranost je lastnost, ki jo izpostavlja širša frazeologija, kar je razumljivo. Na osnovi te lastnosti so lahko v frazeologijo uvrstili vse, kar je kazalo lastnosti ustaljenosti, tudi če je bila ta le posledica pogoste rabe. Zagovorniki širše frazeologije so označili enote, ki so s pogosto rabo postajale ustaljene, kot celovite in jim pripisali lastnost psiholingvistične stalnosti, kar lepo ponazarja Steinov citat:

»Ausschlaggebend für nichtidiomatische Wendungen ist dagegen ihre Gebräuchlichkeit in der Sprachgemeinschaft; sie beziehen ihre Festigkeit aus dem wiederholten Gebrauch, werden nur durch die Gebrauchsfrequenz zu festen Einheiten, die gleichfalls im Verwendungsproceß reproduziert werden. Denn Wortverbindungen, die fest sind aufgrund ihrer Gebräuchlichkeit, müssen ebenfalls zu gespeicherten Einheiten geworden sein: Weil sie sprachlich fest sind, werden sie psycholinguistisch fest geworden sind, werden sie (sprachlich) in immer gleicher Form verwendet. Man darf hier ein Bedingungsverhältnis zwischen Vorkommenshäufigkeit und psycholinguistischer Verfestigung annehmen. (Stein 1995: 39.)

Če bi v frazeologiji upoštevali vse, kar ima lastnost reproduciranosti (kar je shranjeno v

³⁷ O tem prim. tudi W. Fleischer (1997: 63), ki opozarja, da ne smemo absolutizirati tega merila.

spominu kot celota), bi se frazeologija precej razširila in njena razmejitev bi bila še težja.³⁸ Zato moramo reproduciranost povezati z drugimi jezikovnosistemskimi lastnostmi frazemov (strukturnimi in pomenskimi), torej z leksikaliziranostjo. Lahko rečemo, da je za frazeme tako kot za lekseme značilna tudi leksikaliziranost.³⁹ Leksikaliziranost je razločevalna lastnost med besednimi zvezami: leksikalizirane besedne zveze so stalne besedne zveze, npr. *rjavi premog* PROTI *rjava miza*. Leksikaliziranost pomeni, da v govornem dejanju ne nastajajo sproti, po skladijskih pravilih, temveč jih priključimo iz spomina tako kot besede, in po govornem dejanju ne razpadejo (Fleischer 1997: 63). V tem smislu je leksikaliziranost uporabno merilo tudi v frazeologiji:

»To, kar ni več skladijska enota ali prosta besedna zveza ali oblika, ampak že slovarska, tj. se kot celota jemlje iz pomnilnika, npr. *napoti (biti), vbógajme, lomiti ga, črno zlato, stresati jih (iz rokava)*.« (J. Toporišič 1992: 94: *leksikalizirano*.)

Večbesedne jezikovne enote, ki niso leksikalizirane, niso frazeološke. Leksikaliziranost in reproduciranost sta sicer značilni za frazeologijo, nista pa razločevalni z leksemi, zlasti s stalnimi besednimi zvezami.⁴⁰ Leksikaliziranost frazemov je posledica njihove strukturne in pomenske stalnosti.⁴¹ O tem bomo govorili v nadaljevanju.

1.4.2 Ustaljena zgradba frazemov

V frazeologiji (v ožjem in širšem smislu) sta večbesednost in strukturna stalnost lastnosti, ki se večinoma obravnavata ločeno, neodvisno druga od druge, npr. pri H. Burgerju (1998: 14 id.). Večbesednost je definirana kot lastnost, ki pove le to, da je frazem sestavljen iz več kot ene besede, strukturna stalnost pa označuje, da je frazem jezikovna oblika, ki je sestavljena iz točno določene kombinacije besed (s predvidljivimi variantami). Prva lastnost – večbesednost – torej označuje le izrazno podobo frazemov, druga lastnost – strukturna stalnost – pa označuje zgradbo frazemov. Vendar če govorimo v okviru strukturne stalnosti o razmerju med besedami oziroma sestavinami frazema, s tem pravzaprav impliciramo, da je frazem večbesedna enota. Zato v okviru strukturne stalnosti frazemov govorimo o dvojem: o sestavinski zapolnitvi frazemov oz. lastnostih sestavinske zgradbe frazemov in o povezanosti njihovih sestavin oz. lastnostih skladijske zgradbe frazemov. Lahko torej rečemo, da je za sestavinsko in skladijsko zgradbo frazemov značilna strukturna stalnost, ki je bila v frazeologiji že večkrat izpostavljena in dokazana.

H. Burgerju (1998: 20–29) je »strukturna stalnost« (v nem. *strukturelle Festigkeit*) ena od lastnosti frazemov, ki razmejuje frazeologijo od nefrazeoloških, prostih besednih zvez. Zato je poudaril, da je treba strukturno stalnost frazemov opazovati ob primerjavi s prostimi besednimi zvezami, ki so omejene le v toliko, da so v skladu z oblikoslovnimi,

³⁸ Na to opozarja tudi W. Fleischer (1997: 63).

³⁹ V nemščini zajema izraz *Lexikalisierung* tako proces uslovarjenja kot lastnost jezikovnih enot, da so del slovarja. Prim. T. Lewandowski (1994: 665–666). V slovenskem jezikoslovju se lastnost leksike ali leksikaliziranost imenuje tudi *slovarskost*, proces uslovarjenja ali leksikalizacija pa *uslovarjenje* (Vidovič Muha 2000: 23, 149).

⁴⁰ F. Čermák (1985: 168–169) je opozoril, da lastnosti, kot so stalnost, reproduciranost in celostnost poimenovanja, niso razločevalne z drugimi ustaljenimi poimenovanji. O tem prim. tudi E. Kržišnik-Kolšek (1988: 50).

⁴¹ Nekateri frazeologi obravnavajo ti dve lastnosti povezano, npr. R. Gläser (1986: 20): »skladijska in semantična stalnost določa, da so frazemi celovite slovarske enote«.

skladenjskimi in pomenskimi pravili jezika,⁴² medtem ko so za frazeme pogosto značilne oblikoslovno-skladenjske nepravilnosti in omejitve. To Burger označuje splošno kot »anomalije«. Strukturno stalnost frazemov zagotavlja po Burgerjevem mnenju dvoje:

1. »oblikoskladenjske nepravilnosti v oblikoslovju in skladnji«, npr. starinske oblike besed, posebne oblike v frazemu, »nepravilna« raba člena, posebnosti v notranji in zunanji vezljivosti; in omejitve, npr. v skladdenjski zgradbi, času, številu posamezne sestavine;

2. »leksikalno-semantične omejitve«, povezane z lastnostjo, da imajo frazemi relativno stalno leksikalno zapolnitev in da v frazemu ne moremo zamenjati ali nadomestiti posameznih sestavin s sinonimnimi sestavinami, ne da bi to vplivalo na pomen frazema.

Burger je opozoril, da je strukturna stalnost tesno povezana s pomenom frazema, in sicer s t. i. »idiomatičnostjo«: frazem ima »frazeološki pomen« (v nem. phraseologische Bedeutung) le, če je besedna zveza v določeni oblikoskladdenjski obliki in s točno določeno leksemsko zasedbo v zgradbi.

H. H. Lüger (1999: 8–11) pod pojmom »strukturna stalnost« razume dvoje: omejitve v spreminjanju sestavinske zgradbe frazema ter oblikoslovne in skladdenjske omejitve.

W. Fleischer (1997: 47) je poudaril, da »skladdenjsko strukturno stalnost« določajo skladdenjske anomalije, ki se kažejo v povezanosti sestavin frazema na eni strani in pretvorbenih omejitvah frazema na drugi strani.

Obe lastnosti (sestavinska in skladdenjska zgradba frazemov) označujeta obliko frazemov, zato bomo lastnosti, povezane s sestavinsko in skladdenjsko zgradbo frazemov, poimenovali **ustaljena zgradba frazemov**. E. Kržišnik-Kolšek (1988: 55) je poimenovala oblikovno lastnost frazemov »stalna zgradba (struktura)« in jo opredelila kot »abstraktno zgradbo, določeno z zvezo določenega števila določene vrste (razreda) sestavin.« To opredelitev povzemamo in ohranjamo tudi v tej obravnavi. Pod ustaljeno zgradbo razumemo tako omejitve v izbiri in razporeditvi sestavin v frazemih, kar je povezano z izrazno podobo frazemov in s tem z večbesednostjo, kot tudi ustaljenost v razmerju med sestavinami frazemov, ki kaže njihovo skladdenjsko zgradbo. V okviru ustaljene zgradbe frazemov se predvidevajo in upoštevajo tudi modifikacije, in sicer predvidljiva variantnost, npr. *poskusni zajček/zajec*, in (omejena) pretvorbenost frazemov, ki je povezana tudi s t. i. pragmatičnimi omejitvami (npr. za velelnik: ne velevamo, zahtevamo moralno oporečnih dejanj),⁴³ npr. *pustiti koga na cedilu: vse svoje je pustil na cedilu, ne moreš jih pustiti na cedilu, *pusti jih na cedilu*.

Tako opredeljena oblikovna lastnost frazemov je razločevalna na eni strani med frazeološkimi in nefrazeološkimi enotami in na drugi strani merilo, uporabno znotraj frazeologije, za ugotavljanje lastnosti ustaljene zgradbe frazemov, kar je pomembno za prikaz frazemov v slovarju, npr.

dobro jutro -- -- medm. fraz.

poskusni zajček tudi *zajec* -ega -čka tudi -ca sam. fraz.

V nadaljevanju bomo razčlenili ustaljeno zgradbo frazemov, da bi ugotovili, kakšne so lastnosti stalne sestavinske zgradbe ter kaj določa stalno skladdenjsko zgradbo frazemov.

⁴² Prim. E. Kržišnik-Kolšek (1988: 52), ki je opozorila, da je izraz prosta besedna zveza sporen zaradi kolokabilnosti (oblikovne in pomenske povezovalnosti prvin), ki pri besedah ni nikoli neomejena.

⁴³ Na to je opozorila že E. Kržišnik (Kržišnik-Kolšek 1988: 58; Kržišnik 1994: 89–90).

1.4.2.1 Sestavinska zapolnitev frazemov: večbesednost

Temeljna in najbolj prepoznavna lastnost frazeologije, ki je praviloma vključena v vsako opredelitev frazeološke enote, je povezana z izrazno podobo frazemov, npr.

»Zveza dveh ali več besed /.../« (Toporišič 1992: *frazeologem* gl. *stalna besedna zveza*.)

»Phraseologisch ist eine Verbindung von zwei oder mehr wörtern /.../« (Burger, Buhofer, Sialm 1982: 1.)

»Ein Phraseologismus ist ein stabiles, usuelles Wortgruppenlexem, dessen Formativ sich aus mehreren Konstituenten (Einzelwörtern) zusammensetzt /.../« (Gläser 1986: 19.)

»Feste oder stehende Wortverbindung /.../« (Lewandowski 1994: 814: *Phraseologismus*.)

Frazemi so večbesedne jezikovne enote⁴⁴ z relativno stalno sestavinsko zgradbo. Strokovni izraz večbesednost ima v enciklopediji slovenskega jezikoslovnega izrazja J. Toporišiča zelo splošno opredelitev, opozarja pa, da meja med besedo in besedno zvezo ni vedno nedvoumna:

»To, da kaj sestoji iz več besed. Večbesednost je v nekaterih primerih vprašljiva: *nebodigatreba/nebodijihtreba*; prim. še *čeprav/četudi* (*Če je prav pametna, vsega ne ve.*), *malokdo* (prim. z *malo kom /malo s kom*). Poseben primer so besede s prostimi morfemi: *lomiti ga, misliti si, misliti na*.« (Toporišič 1992: 345: *večbesednost*.)

Lahko rečemo, da je večbesednost definicijska lastnost frazemov in kot taka ni problematična, ni pa vedno jasna meja med besedo in besedno zvezo. V slovenski frazeologiji je sporna spodnja meja frazeologije: gre za vprašanje upoštevanja ali neupoštevanja sklopov tipa *zbogom* v frazeologiji. Medtem ko so zloženke iz slovenske frazeologije nedvomno izključene,⁴⁵ ni enotnega mnenja o položaju nekaterih sklopov. J. Toporišič (1973/1974) je izključil iz frazeologije vse enobesedne jezikovne enote, tako zloženke kot sklope.⁴⁶ Primerje tipa *avgusta, leta* je označil kot izjeme in jih razlagal kot »okrajšave prvotnih dvo- ali večbesednih stalnih zvez«: *meseca avgusta, leta in leta*. Drugače je pri E. Kržišnik (1994: 199), ki dopušča obravnavanje sklopov v okviru frazeologije:

⁴⁴ V nemški literaturi se ta lastnost frazemov označuje z izrazom »Polylexikalität« (Fleischer 1997; Burger 1998; Lüger 1999) oziroma »Mehrgliedrigkeit« (Lüger 1999; Stein 1995). T. Lewandowski (1994) v svoj jezikoslovni slovar ni vključil nobenega od teh izrazov.

⁴⁵ V drugih jezikih, zlasti v anglistiki, obravnavajo nekatere zloženke v okviru idiomatike zaradi posebnosti v pomenu, npr. R. Gläser. O tem prim. M. Vrbinc (1997: 131–159). S. Stein (1994: 27–29) meni, da je meja med frazeologijo oz. idiomatiko in besedotvorjem v teh primerih zabrisana, zato predstavljajo zloženke po njegovem mnenju prehodno področje in se v frazeologiji označujejo z izrazi »Einwortidiome«, »Einwortphraseologismen«, v besedotvorju pa kot »idiomatische Komposita« ali »Wortbildungsideome«. H. H. Lüger (1999: 8) je označil izraz »besedni frazemi« (v nem. Einwortphraseologismen) za paradoks. Na to, da v slovenski frazeologiji ne govorimo o besednih frazemih, je opozorila tudi E. Kržišnik (1994: 36): »Zato vpeljava termina enobesedna besedna zveza /v Toporišičevi (1992) Enciklopediji/ in vključitev primera leta med stalne besedne zveze /.../ ne sme zavajati v sklepanje, da morda odpira možnost za obstoj besednih frazemov.« Temu problemu je Kržišnikova (1994: 19–28) namenila obširnejše razpravljanje in ugotovila, da je (ne)upoštevanje besednih frazemov povezano z dvema teoretičnima izhodiščema, in sicer gre bodisi za »teorijo fraz-«, ki se navezuje na teorijo ruskega jezikoslovja in se je uveljavila zlasti v slovanskem jezikoslovju, bodisi za »teorijo idiom-«, ki je povezana s teorijo ameriških jezikoslovcev (tvorbena-pretvorbena jezikoslovnega pristopa) in se je uveljavila zlasti v anglistiki (Kržišnik 1994: 198).

⁴⁶ Med primeri frazeoloških veznikov ima kasneje (Toporišič 1982: 367) primer sklopa *čeprav*, ki ga razlaga kot *Če je prav mlada, ves svet ni njen*.

»Sklopi so mi edine 'besede', ki so lahko frazemi, če imajo tudi druge lastnosti frazemov.«

A. Žele (2000: 313; op. 1) je ob primerih, ki jih je J. Toporišič (1982: 367) navedel med »frazeološkimi členki« in »frazeološkimi medmeti«, pripomnila, da bi lahko »o sklopnih členkih in medmetih /.../ govorili tudi kot o frazeoloških členkih in medmetih /.../ s stalnimi stavami besed v podstavah« (podč. N. J.).

Pri opredelitvi večbesednosti (in s tem frazeološkosti) izhajamo iz izhodišča, da pravopisna pravila o pisanju skupaj oziroma narazen ne morejo biti merilo za definiranje besede oziroma besedne zveze.⁴⁷ Zato postavljamo za spodnjo mejo frazeologije skupino sklopov tipa *bogdaj* z zakrito večbesednostjo. Izrazna podoba teh frazemov je pravopisno pogojena: nekatere besedne zveze se lahko pišejo skupaj (*bogdaj*) ali narazen (*bog daj*).⁴⁸ Taka je tudi pravopisna norma v *Slovenskem pravopisu* (2001), in sicer v členih § 534–537:

»V pisavi obravnavamo kot sklope tudi izraze, ki so v resnici besedne zveze, pišejo pa se ali narazen ali skupaj.« (§ 534; podč. N. J.)

Med take besedne zveze Slovenski pravopis šteje »sklope s *koli*« (*kdor koli/kdorkoli*), »frazeološke zaimke« (*kdor si bodi*) in »zveze z glagolom *vedeti*« (*kaj vem kdo, vrag si ga vedi kdo; bogve*).

Tako izhodišče dopušča tudi opredelitev sklopnega procesa v slovenskem besedotvorju:

»Za sklopni besedotvorni proces je značilno, da so vse sestavine skladenjske podstave /.../ enakovredne. Vse postanejo sestavine besedotvorne podstave, ki jo določa površinska nespremenljivost – izrazno se tvorjenka ločuje od skladenjske podstave samo po strnjenem zapisu.« (A. Vidovič Muha 1988: 32; podč. N. J.)

Po našem mnenju predstavljajo spodnjo mejo frazeologije tisti »enobesedni« jezikovni izrazi (sklopi), ki po sklapljanju ohranijo lastnosti in podobo podstavne besedne zveze, spremeni se le njihova izrazna podoba. Podstava sklopov je že po definiciji zaznamovana »z nepredvidljivimi/poljubnimi slovničnimi lastnostmi in kakršnimikoli skladenjskimi razmerji (vključno s stavčnim)« (Žele 2000: 299).

Sklopi, ki površinsko ohranijo lastnosti besedne zveze in s tem kažejo tudi ustaljenost v zgradbi, imajo:

- v podstavni besedni zvezi sestavine v predikacijskem razmerju,⁴⁹ npr. *bog ve/bogve* < *bog ve*. Taki primeri so še: *bog vedi/bogvedi*, *bogdaj/bog daj*, *bogpomagaj/bog pomagaj*, *bog varuj/bogvaruj*, *vragvedi/vrag vedi*, *kdo ve/kdove*, *kar se da/karseda*, *vešda/veš da*;⁵⁰
- podstavno besedno zvezo oblikoslovno omejeno, npr. *zbogom* < *z bogom*. Taki primeri so še: *na svidenje/nasvidenje*, *povrsti/po vrsti*, *vkraj/v kraj*, *do tistih dob/dotistihdob*, *tjavendan/tja v en dan*, *kjer si bodi/kjersibodi*, *svojčas/svoj čas*;⁵¹

⁴⁷ Tako tudi E. Kržišnik (1994: 42). Drugače npr. H. H. Lüger (1999: 6), ki mu je merilo za frazeološko enoto pravopis: »besedi morata biti pisani narazen«.

⁴⁸ Gl. I. Stramljič Breznik (2000/2001: 196).

⁴⁹ Ta lastnost skladenjske podstave sklopov je izpostavljena že pri A. Vidovič Muha (1988: 32).

⁵⁰ V SP 2001 so ti primeri večinoma obravnavani kot dvojnice; večinoma so na prvem mestu zapisi narazen (razen *bogdaj*), medtem ko so v SSKJ na prvem mestu pisani skupaj. V SP 2001 so primeri *bogdaj*, *bogpomagaj*, *vešda* pisani le skupaj, primer *vrag vedi* pa je pisan le narazen.

⁵¹ V SP 2001 so primeri *povrsti*, *vkraj*, *tjavendan*, *svojčas* pisani le skupaj, primer *do tistih dob* pa le narazen.

• v podstavi priredno prislovno besedno zvezo, npr. *čezinčez/čez in čez < čez in čez*. Taki primeri so še: *skozinskoz/skoz in skoz, tuintam/tu in tam, kroginkrog/krog in krog, semertja/sem ter tja, kratkomalo/kratko malo*.⁵²

Sklopi, ki po sklapljanju nimajo več podobe podstavne besedne zveze, so po našem mnenju (že) besede in so iz frazeologije izključeni, npr. sklopi, ki imajo v podstavni besedni zvezi samostalniško besedno zvezo; *očenaš < naš oče, dolgčas < dolg čas*. Taki so tudi vezniki tipa *čeprav, četudi*, ki s sklapljanjem izgubijo stavčno obliko: *čeprav < če je prav*. Da gre površinsko za besede, ne besedne zveze, dokazujejo pregibanjske lastnosti sklopa, ki se razlikujejo od pregibanjskih lastnosti podstavne besedne zveze, npr. *očenaš očenaša *očetanašega*, ali drugačno zaporedje sestavin v sklopu v primerjavi z zaporedjem sestavin v podstavni besedni zvezi, npr. *pridanič < nič prida, očenaš < naš oče*.⁵³ Navsezadnje se te besede od frazemov tipa *bogdaj* ločujejo tudi v pravopisni normi – načeloma nimajo variantnega zapisa narazen. S takim izhodiščem lahko ohranimo večbesednost kot lastnost frazeologije in nam ni treba govoriti »o kršitvi merila večbesednosti v frazeologiji«, kot npr. S. Stein (1995: 27). Seveda pa ob tem puščamo odprto vprašanje, ali frazeme tipa *bogdaj/bog daj* ali *zbogom* vključiti v frazeološki slovar ali ne.

1.4.2.2 Skladenjska zgradba frazemov: povezanost sestavin frazema

Skladenjska zgradba frazemov je določena z ustaljenostjo v razmerju med sestavinami frazema oziroma povezanostjo teh sestavin. Frazemi se razlikujejo po vrsti tega razmerja ter v tem, kako je to razmerje zaznamovano z oblikoslovno-skladenjskimi omejitvami sestavin.

W. Fleischer (1997: 30) ločuje tri vrste skladenjskih zgradb frazemov glede na povezanost sestavin:

- »nepredikacijske besedne zveze« (*zwischen Tür und Angel, die Flinte ins Korn werfen*),
- »ustaljene predikacijske zgradbe« (*Ihn sticht der Hafer*) in
- »ustaljene stavke« (*Da beißt die Maus keinen Faden ab*).

Iz primerov, ki jih je Fleischer navedel, med zadnjima dvema skupinama ni razlike v skladenjski zgradbi: sestavine frazema so v obeh primerih v predikacijskem razmerju. Razlika med njima je v sestavinski zgradbi: »ustaljene predikacijske zgradbe« odpirajo z zunanjo vezljivostjo frazema prosto udeležensko mesto (*jemanden sticht der Hafer*), ki je zapolnjeno z nefrazeološko prvino, medtem ko so pri »ustaljenih stavkih« vse sestavine del frazema in ni več prostih mest v zgradbi.

Celotno frazeologijo lahko z vidika skladenjske zgradbe razdelimo na dve skupini:

1. Frazemi, katerih sestavine so v prirednem ali podrednem razmerju. To so **besednozvezni frazemi**.

2. Frazemi, katerih sestavine so v prisojevalnem razmerju, bodisi da stavčna zgradba odpira zunanja vezljivostna mesta bodisi da frazem nima zunanje vezljivosti in so vse sestavine del frazemske zgradbe. To so **stavčni frazemi**.

V literaturi so frazemi s podrednim ali prirednim razmerjem med sestavinami označeni kot »besednozvezni frazemi« (Kržišnik-Kolšek 1988: 47; Kržišnik 1994: 8), »lexikalni frazem a idiom« (Čermák 1985: 206–207), »Nominationen« (Gläser 1986: 14,

⁵² V SP 2001 so vsi ti primeri že definirani kot besedne zveze in so pisani le narazen, v SSKJ so dvojnice – pisani skupaj in narazen.

⁵³ O tem že E. Kržišnik (1994: 43–45).

49), »nominative Phraseologismen« (Burger 1998: 37), »stavčnočlenski frazemi« (Burger 1998: 37, Lüger 1999: 48: »satzgliedwertige Phraseologismen«), »reкла« (Toporišič 1973/74: 274; Toporišič 1992: 254), »frazemi s strukturo S/x« (Toporišič 1973/74: 274), »nicht-prädikativen Wortverbindung« (Fleischer 1997: 30).

Frazemi s prisojevalnim razmerjem med sestavinami so v literaturi označeni kot »stavčni« (Kržišnik 1994: 8: »stavčni in večstavčni«; Burger 1998: 37, Lüger 1999: »satzwertige Phraseologismen«), »propozicijski frazemi« (Gläser 1986: 14, 49: »Propositionen«; Burger 1998: 37: »propositionale Phraseologismen«; Čermák 1985: 206–207: »proposisiční, polyproposisiční frazém a idiom«), »rečenice« (Toporišič 1973/74: 274; Toporišič 1992: 251), »frazemi s strukturo S, S+S, S/S« (Toporišič 1973/74: 274), »festgeprägte prädikative Konstruktion, festgeprägten Satzes« (Fleischer 1997: 30, Lüger 1999: 50).

V slovenskem jezikoslovju je to ločevanje uveljavil J. Toporišič (1973/74: 274; 1982: 362).⁵⁴

»Na vprašanje, kaj vse je frazeologem, odgovarjamo pri nas do neke mere kolikor toliko enotno: frazeologem nam je tako besedna zveza s strukturo S (S = stavek poved ali glavni S v okviru zloženega stavka) kakor tudi s strukturo dela prostega stavka (simbolizacija S/x, pri čemer je x nefrazeološki del strukture S).«

Delitev frazeologije na osnovi skladenjske zgradbe frazemov se zdi smiselna iz dveh razlogov: v frazeologiji se pogosto prekrivata lastnosti skladenjske zgradbe (povezanosti sestavin) in skladenjske vloge frazemov in se izenačuje med besednozveznimi in stavčnočlenskimi frazemi; različno se uporablja poimenovanje *stavčni frazemi*, enkrat se z njim označuje zgradba frazemov, drugič skladenjska vloga frazemov. Zato v monografiji ločujemo med skladenjsko zgradbo in skladenjsko vlogo frazemov in zagovarjamo dve različni delitvi frazeologije: (1) po skladenjski zgradbi so frazemi besednozvezni ali stavčni, (2) po skladenjski vlogi pa so frazemi stavčnočlenski ali nestavčnočlenski.⁵⁵

Potreba po tem ločevanju se je pokazala, ko smo skušali opredeliti frazeme tipa *dober dan* – frazem v povedih ni stavčni člen, torej sodi v skupino nestavčnočlenskih frazemov, ima pa podredno razmerje med sestavinami, torej gre za besednozvezni frazem. Ta pragmatični frazem dobro ponazarja, da se besednozveznost in stavčnočlenskost frazemov ne prekrivata.

1.4.2.3 Relativnost ustaljene zgradbe frazemov

V frazeologiji velja splošno mnenje, da je zelo malo frazemov, za katere velja absolutna ustaljenost v zgradbi.⁵⁶ Znaki popolne ustaljenosti v zgradbi frazemov so:

- popolnoma ustaljena sestavinska zapolnitev frazema s skrajnimi leksikalno-semantičnimi omejitvami: to pomeni nemogućnost zamenjave sestavin frazema z drugimi, tudi sinonimnimi jezikovnimi prvinami in
- popolnoma ustaljena skladenjska zgradba frazemov: to pomeni nemogućnost zamenjave besednega reda v frazemu in skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve sestavin frazema.

⁵⁴ Prim. tudi E. Kržišnik-Kolšek (1988: 47; 1994: 8, op. 4).

⁵⁵ Gl. SHEMA 14 in SHEMA 15.

⁵⁶ H. Burger (1998: 25) je opozoril, da so sodobnejše frazeološke raziskave pokazale, da je absolutna stalnost redka, da je značilna predvsem za frazeme z »izjemno« (v nem. unikale) jezikovno prvino. Tudi W. Fleischer (1997: 58) meni, da »skladenjsko-strukturne stalnosti ne smemo absolutizirati«.

Nekateri govorijo o »okamenelih besednih zvezah« (Kolenić 1999: 378). Med primeri frazemov, ki ne kažejo nobene spremenljivosti, se običajno navajajo frazemi z arhaičnimi jezikovnimi prvinami (npr. *na vse kriplje*), nekateri »visoko idomatični frazemi« (Burger 1982: 67), ni pa ta lastnost izpostavljena pri pragmatičnih frazemih.⁵⁷ Frazemov s popolnoma ustaljeno zgradbo je malo, zato v frazeologiji govorimo o relativni ustaljenosti zgradbe frazemov. Ustaljenost zgradbe je relativizirana zaradi variantnosti frazema v sestavinski zapolnitvi in zaradi možnih pretvorb, ki so posledica uresničitve frazemov v besedilu.⁵⁸ Vendar ima vsak frazem v okviru jezikovnega sistema svojo invariantno (osnovno) obliko, ki kaže ustaljenost zgradbe in s tem stalno obliko frazema, in sicer tako v sestavinski zgradbi (minimalnem številu sestavin) kot skladenjski zgradbi (razmerju med sestavinami frazema).⁵⁹ Variantnost frazema je možna na različnih ravneh: v glasoslovju, oblikoslovju, besedotvorju in na leksikalni ravni (Kržišnik-Kolšek 1988: 56). Pretvorbene možnosti frazemov vplivajo na oblike v besedilu rabljenega frazema. Ustajene variante in pretvorbe frazemov so predvidljive spremembe oblike frazemov, neustaljene pa lahko pomenijo prenovitev frazema ali napačno rabo frazema. Nas bodo zanimale le ustajene variante in pretvorbe.

H. Burger (1982: 67 id.) meni, da je treba o »stalnosti« (v nem. Festigkeit) razpravljati protistavno s »spremenljivostjo« (v nem. Variabilität). Stalnost in spremenljivost razume kot dopolnilni kategoriji znotraj frazeologije, pri čemer meni, da je treba njun odnos določiti za posamezne skupine frazema in tudi za vsak frazem posebej. Večina frazemov ima večji ali manjši delež spremenljivosti, zato Burger razume spremenljivost kot »prostor«, znotraj katerega so možne nekatere oblikovne spremembe, ne da bi se pri tem spremenil ali izgubil pomen frazema.

H. H. Lüger (1999: 8–11), ki je sicer strukturno stalnost relativiziral do skrajnosti, ker meni, da stalnosti v absolutnem smislu, torej popolne nespremenljivosti v frazemih, skoraj ni, vendarle priznava, da je na ravni sestavinske zgradbe frazema mogoče govoriti o visoki stopnji ustaljenosti, ker zamenjava posameznih sestavin ponavadi spremeni pomen frazema ali celo povzroči razpad frazeološkega pomena.

Stalna sestavinska zapolnitev v frazemu se v literaturi označuje tudi kot »leksikalno-semantična stalnost« (Fleischer 1997: 36; Stein 1995: 32) oziroma »leksikalno-semantične omejitve« (Burger 1998: 23), kar pomeni, da v frazemu niso možne zamenjave sestavin, ne da bi to vplivalo na frazeološki pomen.

1.4.3 Frazeološki pomen

E. Kržišnik (1994: 138) je izpostavila dva vidika proučevanja pomena frazemov: prvi vidik je osredotočen na razmerje med pomenom frazema kot celote in pomeni njegovih sestavin, drugi vidik pa je osredotočen na pomen frazema kot celovite enote (zlasti na razmerje med denotativnim in konotativnim pomenom frazema). Za semantiko frazemov sta pomembna oba vidika.

⁵⁷ To, ali izkazujejo pragmatični frazemi popolno ustaljenost v zgradbi in če jo, kateri pragmatični frazemi, bomo ugotavljali v razpravnem delu te monografije.

⁵⁸ Na to je opozorila tudi L. Kolenić (1999: 380), ki ugotavlja, da frazemi zaradi leksikalnih, besedotvornih, skladenjskih variant niso tako ustaljena zveza, kot se zdi iz definicije frazema. Meni, da je frazem tista ustaljena zveza, ki jo v besedilu še prepoznamo kot ustaljeno.

⁵⁹ O tem tudi E. Kržišnik-Kolšek (1988: 55) po F. Čermáku (1985: 184).

Frazem razumemo kot semantično enoto,⁶⁰ katere pomen ni motiviran iz seštevka pomenov sestavin te enote. To pomensko lastnost označujemo kot **frazeološki pomen**. Rabo strokovnega izraza »frazeološki pomen« (v nem. phraseologische Bedeutung) je zagovarjal tudi H. Burger namesto bolj poljudnega poimenovanja »preneseni pomen« (v nem. übertragene Bedeutung), ki se tudi uporablja v frazeologiji, tudi v slovenskem jezikoslovju:

»Stalna besedna zveza, ki ima povsem prenesen, vendar metonimično ali metaforično razumljiv (razložljiv) pomen, npr. *črno zlato, za lase privlečeno, zadeti v črno, ahilova peta, bog daj srečo* (kot pozdrav ljudem, ki so na polju pri delu), (*poslati*) *koga po vroč kostanj v žerjavico, V tem grmu tiči zajec, obesiti šolo na klin*.« (Toporišič 1992: frazeološki sklop; podč. N. J.)

»Stalna besedna zveza, katere del se rabi v prenesenem pomenu, npr. *intonacijska glava, boljša polovica, naviti ušesa, razdreti kakšno, zanašati koga v levo*.« (Toporišič 1992: frazeološki skup; podč. N. J.)

Lastnost, ki se v frazeologiji največkrat izpostavlja v zvezi s pomenom frazemov, je »idiomatičnost«, ki je v tuji frazeologiji strokovni izraz,⁶¹ čeprav se pogosto različno interpretira, na kar je opozoril H. Burger (1998: 31) in pri tem poudaril, da ožje razumevanje idiomatičnosti upošteva le pomenski vidik, širše razumevanje idiomatičnosti pa zajema tako strukturne kot pomenske anomalne lastnosti teh jezikovnih enot. To je razvidno tudi iz splošne opredeljitve idiomatičnosti:

»Eigenschaft von Idiomen bzw. idiomatischen Bedeutungen (oder, im weiteren Sinne, von phraseologischen Wendungen), u. zw. die Nicht-Ableitbarkeit ihrer Gesamtbedeutung aus den Bedeutungen ihrer Teile.« (T. Lewandowski 1994: 422: *Idiomatizität*.)

V slovenskem jezikoslovju se izraz idiomatičnost ni uveljavil, uporablja se kot prevodni ustreznik iz tujih jezikov citirane literature.⁶² Izrazov idiomatičnost, frazeološki pomen tudi ni v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992). V slovenskem jezikoslovju se ta pomenska lastnost frazemov označuje kot »pomenska neprozornost« (Vrbinc 1997: 131), »neslovarski pomen vsaj ene od sestavin« (Kržišnik-Kolšek 1986: 435), »nepredvidljivost (nemotiviranost) pomena frazema na osnovi pomena njegovih sestavin« (Kržišnik-Kolšek 1988: 62; Kržišnik 1994) ali opisuje s tem, kar je za idiomatičnost značilno:

»Skupi so frazeologemi, v katerih imajo posamezne besede stalne besedne zveze čisto poseben, enkratni pomen«; »Zrasleki pa so stalne zveze, katerih pomena niti približno ne moremo uganiti iz besed, ki ga tvorijo.« (Toporišič 1973/74: 275; podč. N. J.)

»Stalna besedna zveza, katere pomen se ne da razbrati iz njenih sestavin in tudi ne metaforično ali metonimično, npr. *streljati kozle, na vse pretege/kriplje, srečati Abrahama, slepe miši (igra), udariti jo čez drn in strn*.« (Toporišič 1992: 45: frazeološki zraslek; podč. N. J.)⁶³

⁶⁰ V Hallidayevi sistemski teoriji jezika je tudi besedilo semantična enota (Bizjak 2005: 34, 58).

⁶¹ Uporabljajo ga npr. F. Čermák (1985: 235), R. Gläser (1986: 14), S. Stein (1995: 30), H. Burger (1998: 15), W. Fleischer (1997: 30), H. H. Lüger (1999: 12).

⁶² Npr. pri M. Vrbinc (1999: 353); E. Kržišnik (1994: 20) je navedla izraz *idiomaticiteta* (= lastnost).

⁶³ Prim. še gesla *preneseni pomen* (Toporišič 1992: 213), *metaforični prenos pomena* (Toporišič 1992: 106), *metonimični prenos pomena* (Toporišič 1992: 107).

Frazeološki pomen je tesno povezan s strukturno stalnostjo frazema, natančneje, posledica strukturne stalnosti ter leksikaliziranosti in reproduciranosti je pomenska celovitost frazema, ki nazadnje povzroči, da vsota pomenov njegovih sestavin ni več enaka pomenu frazema. M. Vrbinc (1997: 140; po Cowieju 1983) je pojasnila, da predstavljajo »pravi idiomi«, zgodovinsko gledano, končno točko v procesu, v katerem se besedne zveze najprej uveljavljajo zaradi stalne oblike in pogoste rabe, čemur sledi razširitev pomena, pomenski prenos, nazadnje pa se besedne zveze tako ustalijo, da postanejo oblikovno in pomensko popolnoma nespremenljive.

Pomenska celovitost frazema pa je lahko izražena tudi kot ustaljena in leksikalizirana pragmatična funkcija. Pri nekaterih frazemih namreč ne moremo reči, da je pomen frazema enak vsoti pomenov njegovih sestavin, ne moremo pa tudi govoriti o idiomatičnosti, npr. *dober tek*. Na to je opozoril S. Stein (1995: 30). Gre za drugačno vrsto pomena, ki ga imenujemo pragmatični pomen in o katerem bomo v nadaljevanju še govorili. K. Aijmer (1996: 13) govori o »neidiomatizirani pragmatični funkciji«, npr. pozdrav pri frazemu *How do you do*. H. Burger (1998: 29) je pomensko ustaljenost v smislu ustaljene pragmatične funkcije poimenoval »pragmatična stalnost« (v nem. *pragmatische Festigkeit*) in jo izpostavil kot eno temeljnih lastnosti pragmatične frazeologije.

Ko govorimo o frazeološkem pomenu, se zdi smiselno upoštevati tudi kategorialni pomen frazemov. Ž. Fink (1999: 221) je glede na kategorialni pomen frazemov ločila glagolske (*doči na zeleno granu*), prislovne (*na brzu ruku*), samostalniške (*knjiški moljac*), pridevniške (*kao od brda odvaljen*), zaimenske (*koji vrag*), naklonske (*vjerovali ili ne*) in medmetne frazeme (*prste k sebi*).

Če izhajamo iz spoznanj sodobnega slovenskega leksikalnega pomenoslovja (A. Vidovič Muha 2000) in upoštevamo vrsto pomena glede na različno vrsto denotata, lahko govorimo o dveh vrstah frazeološkega pomena: (1) frazemi z denotatom slovarske vrednosti imajo denotativni pomen, (2) frazemi z denotatom govornega dejanja pa imajo pragmatični pomen.⁶⁴

To izhodišče za delitev frazeologije ni običajno, ni pa tudi novo. A. Gantar (2001: 148 id.) je bila prva, ki je v slovenskem jezikoslovju delitev frazemov na osnovi različnih vrst denotatov aplicirala iz leksikalnega pomenoslovja v frazeologijo:

»Delitev potencialnih uslovarjenih poimenovanj na take s 'slovarskim' in take z 'besedilnim denotatom' je v slovenskem prostoru predstavila A. Vidovič Muha (1999: 14). Možnost take delitve – torej na podlagi slovarskopomenskih meril – je mogoče v celoti prenesti tudi na frazeološko gradivo.« (Gantar 2001: 147, op. 7)

Na tej osnovi je Gantarjeva razdelila frazeologijo na frazeme »z denotatom slovarske vrednosti« in frazeme kot »ubeseditve govornih dejanj« (prav tam, 152–154).

Tako razumevanje frazeološkega pomena dopušča možnost, da proučujemo pragmatično frazeologijo znotraj ožjega razumevanja frazeologije. Pomenska lastnost, formulirana kot frazeološki pomen, velja za vse skupine frazemov in je izražena bodisi z denotativnim pomenom bodisi s pragmatičnim pomenom (gl. naslednje poglavje). Frazeološki pomen ločuje frazeme od nefrazeoloških besednih zvez in od stalnih besednih zvez, t. i. frazeoloških sestav.⁶⁵ Te so iz našega pojmovanja frazeologije izključene, ker je pri njih pomen celote predvidljiv zaradi kompozicijske funkcije (Kržišnik 1988: 59–63).

⁶⁴ Frazeme s slovničnim pomenom puščamo tokrat ob strani, ker predstavljajo posebno, a majhno skupino v frazeologiji.

⁶⁵ Prim. J. Toporišič (1973/74: 275; 1992: 45: *frazeološka sestava*).

Za frazeološki pomen je značilen visok delež konotativnosti. Osnovna funkcija rabe frazemov v besedilu je namreč povečati ekspresivnost besedila (Fleischer 1997: 198 id.). Konotativni del je v pomenu frazemov prevladujoč (Schemann 1993: XXXV; Čermák 1985: 192). E. Kržišnik (1994: 162) je poudarila, da imajo nekateri frazeologi konotativni pomen za kategorialno lastnost frazemov. Frazeološki pomen, v katerem imajo pomembno vlogo konotativne pomenske sestavine, je ena temeljnih definicijskih lastnosti frazemov in hkrati merilo, ki izloča terminološke stalne besedne zveze iz frazeologije.

ČE POVZAMEMO, lahko v opredelitev frazemov vključimo vse njihove definicijske lastnosti: frazemi so leksikalizirane besedne zveze z relativno ustaljeno sestavinsko in skladijsko zgradbo ter frazeološkim pomenom. Frazemi imajo v besedilu, v katerega se vključujejo kot semantična enota, ekspresivno vrednost zaradi prevladujočih konotativnih sestavin v pomenu.

1.4.3.1 Pragmatični pomen

Pragmatični pomen je, kot že poimenovanje pove, povezan z rabo jezika.⁶⁶ Pri S. Marmaridou (2000) je »pragmatični pomen« (v angl. *pragmatic meaning*) opredeljen širše kot v naši obravnavi, in sicer kot pomen, ki izvira iz rabe jezika, oziroma pomen, ki ga dobijo jezikovne oblike šele v kontekstu: poleg govornih dejanj imajo pragmatični pomen še deiksi in drugi pragmatični pojavi (presupozicije in implikature). W. Frawley (1991: 37) imenuje tak pomen »meaning as context and use«, J. Lyons (1977: 607) pa združuje vse vrste pomena, ki upoštevajo kontekst, v pragmatično teorijo pomena oz. »contextual theory of meaning«, za začetnika te teorije pomena pa šteje Firtha. Firth je pod vplivom Malinowskega izpostavil, da je najpomembnejša jezikovna funkcija družbena funkcija, zato je treba vsako poved razumeti znotraj določenega kulturno determiniranega konteksta. Firthova semantika povezuje povedi s kontekstom. Kontekst je temeljni pojem Firthove teorije pomena.

Avtor teorije pomena, ki zagovarja, da je pomen besede njena vsakokratna raba v jeziku, je Wittgenstein (*Philosophical Investigations*, 1953). Izhodišče te teorije je koncept filozofije vsakdanjega jezika oziroma filozofije navadnega jezika – filozofsko gibanje, katerega začetnik je bil Wittgenstein v svojih poznejših delih (po letu 1928), zagovarjali pa so ga tudi Strawson, Austin in Searle. Filozofija vsakdanjega jezika se je pojavila kot nasprotje logičnemu pozitivizmu (Frege, Russel, Carnap), analitične filozofije jezika, ki jo zanima idealni (formalni) jezik. Raziskovalni predmet filozofije vsakdanjega jezika je jezik, ki ga govorniki uporabljajo pri vsakdanjem sporazumevanju. Govoriti jezik je Wittgensteinu del dejavnosti ali del »življenjske oblike«. To dejavnost imenuje »jezikovne igre«. Za jezikovne igre je značilna raznovrstnost, npr. ukazovanje in delovanje po ukazu, opisovanje predmetnosti, poročanje o dogodku, postavljanje in preverjanje hipoteze, izmišljanje zgodb, reševanje ugank, pripovedovanje šal, prevajanje v drug jezik, prositi, se zahvaljevati, preklinjati, pozdravljati ipd. Filozofijo vsakdanjega jezika zanima delovanje jezikovnega sporazumevanja, proučuje ga z opazovanjem in analizo jezikovnih dejanj in okoliščin rabe. Po Wittgensteinovi teoriji pomena je pomen jezikovnega izraza njegova funkcija oziroma način rabe v različnih kontekstih ali, kot se je izrazil Wittgenstein sam: »Pomen besede je njegova raba«. ⁶⁷ Tako skrajno semantično stališče, ki zanemarja referenčni in fizično-mentalni vidik pomena, ni vzdržalo kritike (npr. Bucharov, Fodor, Katz, Chomsky), je pa postalo izhodišče kasnejši teoriji govornih dejanj (Austin) in pragmatičnemu jezikoslovju.

⁶⁶ Pragmatika je najpogosteje opredeljena kot veda o rabi jezika. O tem gl. Jakop (2002: 53–56).

⁶⁷ Prim. H. Bußmann (2002: 237: *Gebrauchstheorie der Bedeutung*).

Ta teorija pomena omogoča izhodišče, da je pomen nekaterih jezikovnih izrazov (npr. medmetov) res njihova pragmatična funkcija.

V tej obravnavi razumemo pragmatični pomen v tem ožjem smislu: z njim označujemo pomen jezikovnih enot z leksikaliziranim govornim dejanjem. To pomeni, da pragmatičnega pomena ne dojemamo kot vsakokratno rabo jezikovne enote, temveč kot ustaljeno in leksikalizirano rabo v točno določenih okoliščinah, npr. *dobro jutro* (pozdrav zjutraj), oziroma ustaljeno funkcijo v danem sobesedilu, npr. *hočem reči* (uvaja povzetek bistvene vsebine povedanega; uvaja natančnejšo določitev, dopolnitev povedanega) (SSKJ: *hoteti, reči*). Pri tem smo se naslonili na ugotovitve slovenskega leksikalnega pomenoslovja, da imajo nekateri leksemi (npr. medmeti, del členkov, nekateri pridevniki in nekateri prislovi) za denotat uslovarjeno govorno dejanje in s tem »sporočanjski (komunikacijski) pomen« (Vidovič Muha 2000: 188). Pragmatični pomen v smislu leksikaliziranih govornih dejanj imajo jezikovne enote, s katerimi govorec izraža svoja čustva, razpoloženja, stališča, poudarja svoje mnenje ali neposredno opravlja govorna dejanja, npr. pozdravi, čestita, vošči, se poslovli ipd. Zaradi take vloge imajo lahko jezikovne enote s pragmatičnim pomenom le vrednost povedi.⁶⁸ V nadaljevanju moramo pojasniti še, kako v tej obravnavi razumemo pragmatiko, pomen povedi in kaj je govorno dejanje.

1.4.3.1.1 Razmerje med pragmatiko in semantiko

Opredeliti pragmatiko ni preprosta naloga⁶⁹ in to tudi ni naš cilj oziroma cilj te obravnave. Na splošno lahko rečemo, da zajema pojmovanje pragmatike dve skrajnosti, pri tem pa je S. C. Levinson (2003: 9) opozoril, da sta dva skrajna vidika pojmovanja pragmatike glavni razlog za različne opredelitve pragmatike, ki se pojavljajo v literaturi.

Po prvem skrajnem vidiku pragmatika proučuje le jezikovno rabo, jezikovna zgradba je pri tem ne zanima. Zagovornik takega pojmovanja pragmatike je v sodobnem času J. Verschueren (2000: 24). Verschueren je poudaril, da se izogiba »funkcionalizmu, ki je usmerjen v določanje *funkcij* jezika«, le-te pa razume kot »povezave med formalnimi sistemi in njihovo uporabo«. Verschueren zagovarja stališče, da se mora pragmatika osredotočiti na »delovanje jezika v dejanskih kontekstih rabe«. Tako pojmovana pragmatika proučuje načela sporazumevanja – torej družbene dejavnike, ki vplivajo na to, kako bo govorec oblikoval sporočilo; pragmatiko zanima, kako vplivajo na izbiro oblike sporočila okoliščine sporazumevanja, družbeno razmerje med udeleženci sporazumevanja, njihove vrednote, cilji ipd. Odkritje sporazumevalnih načel (pri Griceu, Leechu) je bistveno prispevalo k razumevanju delovanja jezikovnega sporazumevanja. Griceovo načelo sporazumevalnega sodelovanja je sestavljeno iz načela kakovosti, količine, razmerja in načina, kar pomeni, da pri sporazumevanju sodelujemo s sporočanjem bistvenih informacij, da ne sporočimo več ali manj, kot je treba, da sporočamo resnično vsebino, se izogibamo dvoumnosti in nejasnosti ter sporočamo urejeno. (Zadravec-Pešec 1994: 36 id.)

Po drugem skrajnem vidiku pragmatika ostaja znotraj jezikovnega sistema, pri čemer proučuje tiste vidike jezikovne zgradbe, ki so odvisni od konteksta in jih brez upoštevanja konteksta ne moremo ustrezno opisati. Pri tem pa je ne zanimajo principi jezikovne rabe in delovanje sporazumevanja. V tem smislu je pragmatika veda, ki proučuje tista razmerja med jezikom in kontekstom, ki so postala del jezikovne zgradbe (Levinson 2003: 9), npr. pomen deiktičnih izrazov, izrazov spoštovanja, naklonskosti.

---

⁶⁸ Ta trditev je zaenkrat le predpostavka, h kateri se bomo vrnili v razpravnem delu.

⁶⁹ Na to opozarjajo vsi, ki skušajo opredeliti pragmatiko, gl. S. C. Levinson (2003: 5), R. Zadravec-Pešec (1994).

Skrajnega pojmovanja pragmatike, po katerem naj bi se pragmatika ukvarjala le z jezikovno rabo, ne zagovarjamo, ker je v jezikoslovju že bilo ugotovljeno, da obstajajo tudi take leksikalne prvine, ki jim ne moremo določiti pomena, ne da bi upoštevali okoliščine njihove rabe, npr. medmeti in členki. V slovenskem jezikoslovju je A. Vidovič Muha (1999) prva opozorila na nujno upoštevanje pragmatike v okviru analize leksikaliziranih (uslovarjenih) zunajjezikovnih okoliščin. S. C. Levinson je v svoji monografiji o pragmatiki poudaril, da angleških besed *oh*, *well*, *anyway* ne moremo razložiti neodvisno od konteksta, opreti se moramo na pragmatične koncepte relevantnosti, sporazumevalnih načel ali strukture besedila:

»So either grammars (models of competence) must make reference to pragmatic information, or they cannot include full lexical descriptions of a language.« (Levinson 2003: 33.)

Tudi drugo skrajno ozko pojmovanje pragmatike, v katerem je pragmatika podrejena semantiki – t. i. semanticizem (Leech 1981: 323), ki ne upošteva osnovnih principov jezikovne rabe in delovanja sporazumevanja, ne more ustrezno opisati jezikovne zgradbe, ker zaradi neupoštevanja pragmatičnih dejavnikov nima ustrezne metodologije in orodij za tak pristop. Vsak sistematični princip jezikovne rabe (npr. sporazumevalna načela: sklepanja, ki izvirajo iz določenih splošnih principov delovanja sporazumevanja) – vpliva tudi na jezikovno zgradbo (Levinson 2003: 9). Zato je po našem mnenju ena od pomembnih nalog pragmatike, da si prizadeva vzpostaviti in pojasniti povezavo med jezikovnim sistemom oziroma zgradbo jezika in principi jezikovne rabe in na tej osnovi prispeva tudi k opisu jezika (gl. SHEMA 3: Opazovanje funkcije oziroma lastnosti jezikovnih enot v poglavju I.1.3 Pragmatična frazeologija kot del frazeologije?). Tako razume pragmatiko tudi O. Kunst Gnamuš. Imenuje jo »teorija sporazumevanja«, ki proučuje »funkcijsko razmerje med zgradbo jezika in rabo izraznih sredstev med sporazumevanjem« (Kunst Gnamuš 1995: 1). Dejstvo je namreč, da sta raba in zgradba jezika neločljivo povezani in druga drugo pogojujeta, kot je zapisal že utemeljitelj modernega jezikoslovja, F. de Saussure (1916):

»Proučevanje jezika torej obsega dva dela: prvi, bistveni, ima za predmet jezik, ki je v bistvu družben pojav, neodvisen od posameznika; to proučevanje je izključno psihično; drugo, drugotno proučevanje ima za predmet individualni del govornice, to je govor, vključno s tvorbo glasov: ta je psihofizične narave. Brez dvoma sta predmeta tesno povezana in drug drugega predpostavljata: jezik je nujen, da je govor sploh mogoče razumeti in da lahko proizvaja vse učinke; a govor je nujen, da se jezik sploh vzpostavi; zgodovinsko je govorno dejstvo vselej prvo. Le kako naj bi nam prišlo na misel, da idejo povežemo z govorno podobo, če ne bi te zveze najprej zalotili v govornem dejanju? Na drugi strani se materinščine naučimo prav ob poslušanju drugih; v možgane se nam usede šele po številnih izkušnjah. Naposled govor poganja razvoj jezika; vtisi, ki jih dobivamo ob poslušanju drugih, nam spreminjajo jezikovne navade. Jezik in govor sta torej drug od drugega odvisna; jezik je hkrati orodje in proizvod govora. A ob vsem tem sta vendarle popolnoma različni stvari.« (Saussure 1916; prevod 1997: 30.)

Temelje teoriji sporazumevanja je postavil že F. de Saussure, ko je v okviru komunikacijsko določene govornice (langage) ločil jezik (langue) od govora (parole) in sporazumevanje poimenoval in pojasnil kot »krožni tok govora«. Izhodišče krožnega toka govora je v možganih govornca (A), kjer koncepti, povezani s predstavami jezikovnih znakov, sprožijo neko slušno podobo. Ta slušna podoba je impulz, ki ga govorila dobijo iz možganov, nato se zvočni valovi širijo od ust govornca (A) k ušesom naslovnika (B). Pri naslovniku se ti procesi ponovijo v obratnem zaporedju: od ušes do možganov, kjer se slušna podoba poveže z

ustreznim konceptom. V tem modelu sporazumevanja je Saussure ločil tri stopnje: fizični del (zvočni valovi), fiziološki del (oddajanje glasov in njihovo slušno sprejemanje) in psihični del (besedne podobe in koncepti) (Saussure 1916; 1997: 22–24).

Razlog, da smo izpostavili Saussurjev model sporazumevanja, je dejstvo, da je z izpostavitvijo dveh temeljnih dejavnikov sporazumevanja, govorca in naslovnika, in dejanja, ki poteka z govorjenjem med njima, govorico (langague) komunikacijsko opredelil in s tem postavil temelje kasnejšemu pragmatičnemu jezikoslovju.⁷⁰ Pragmatika je poleg teh osnovnih dejavnikov sporazumevanja izpostavila še govorcev sporočevalni namen in opredelila govorno dejanje kot intencijsko dejanje sporazumevanja. Pod vplivom pragmatike se je začelo upoštevati medsebojno vplivanje govorcevih jezikovnih zmožnosti, tj. poznavanje jezikovne zgradbe in slovničnih pravil, in sporazumevalnih zmožnosti, tj. izbira govornemu položaju ustreznih jezikovnih sredstev, ki sta pogoj za uspešno sporazumevanje.⁷¹

Pragmatiko torej razumemo nekoliko ožje, kot vedo, ki proučuje tisti pomen jezikovnih enot, ki je določljiv šele ob upoštevanju konteksta (okolščin sporazumevanja ali širšega sobesedila). Tako lahko ob upoštevanju pragmatike razložimo pomen tistih jezikovnih enot, ki jih ne moremo v okviru semantike. Levinson je v svojem kritičnem pretresu različnih opredelitev pragmatike (2003: 5–35) ugotovil, da je najbolj obetajoč »dopolnjevalni odnos med semantiko in pragmatiko«:

»The most promising are the definitions that equate pragmatics with 'meaning minus semantics', or with the theory of language understanding that takes context into account, in order to complement the contribution that semantics makes to meaning.« (Levinson 2003: 32.)

Dopolnjevalni odnos med semantiko in pragmatiko ima v sodobnem jezikoslovju največ zagovornikov.⁷²

HEMA 5: Dopolnjevalni odnos med semantiko in pragmatiko (povzeto po A. Wierzbicki, 1991)

⁷⁰ Na to opozarja pisec spremne besede Saussurjevih *Predavanj iz splošnega jezikoslovja* D. Škiljan (Saussure 1997: 270).

⁷¹ Prim. O. Kunst Gnamuš (1984/85: 16).

⁷² O tem prim. G. Leech (1981: 320), A. Wierzbicka (1991: 16), P. Sgall, E. Hajičová, J. Panevová (1986).

Pragmatika in semantika imata torej skupni predmet proučevanja – pomen – vendar drugačen pristop obravnavanja in drugačno metodologijo. Pragmatike ne zanima pomen, ki ni povezan oziroma odvisen od konteksta, semantika pa iz svoje obravnave kontekst izključuje (Zadravec-Pešec 1994: 10). Tako lahko zelo posplošeno rečemo, da semantiko zanimata leksikalni in stavčni pomen, pragmatiko pa pomen povedi.

»The distinction between *sentence* and *utterance* is of fundamental to both semantics and pragmatics. Essentially we want to say that a sentence is an abstract theoretical entity defined within a theory of grammar, while an utterance is the issuance of a sentence, a sentence-analogue, or sentence-fragment, in an actual context. /.../ And this is the sense relevant to the proposal that semantics is concerned with sentence-meaning, and pragmatics with utterance meaning.« (Levinson 2003: 19; podč. N. J.)

»*Satzbedeutung* [sentence meaning]: Die Bedeutung, die ein Satz unabhängig von besonderen Kontexten und Gebrauchweisen hat, die Bedeutung, die ihm aufgrund seiner lexikalischen Bedeutungen und seiner grammatischen Struktur zukommt; die wörtliche Bedeutung des Satzes, seine Bedeutung im sog. neutralen Kontext oder Null-Kontext, die Bedeutung des Satzes 'an sich', seine isolierte oder pragmatikfreie Bedeutung. (In normaler Kommunikation spielen situative Bezüge der Referenz, das sprachlich.kommunikative und textliche sowie allgemeine Wissen von der Welt eine wichtige Rolle; vgl. Äußerungsbedeutung.« (Lewandowski 1994: 894.)

»*Äußerungsbedeutung* [utterance meaning]: Die Bedeutung eines Ausdrucks oder Satzes bzw. eines Äußerungsexemplars im Rahmen eines Verwendungskontextes oder Situationszusammenhangs; das von einem Sprecher mit einer Äußerung in einem bestimmten Gebrauchszusammenhang Intendierte oder Gemeinte (vgl. Sprechakt, illokutiver Akt).« (Lewandowski 1994: 118–119.)

Pri tem moramo opozoriti, da se v slovenskem jezikoslovju v zadnjem času pogosto uporablja izraz *izrek* namesto izraza *poved*, npr. R. Zadravec-Pešec (1994), oziroma sta v rabi oba izraza: *izrek* in *poved*, npr. M. Bešter (1994).

V tej monografiji ostajamo pri razmerju med izrazoma *stavek* in *poved*, kot je splošno uveljavljeno v jezikoslovju med izrazi *Satz* in *Äußerung* v nemščini, *sentence* in *utterance* v angleščini ter *věta* in *výpověď* v češkem jezikoslovju in kot ga je zagovarjala utemeljiteljica pragmatičnega jezikoslovja na Slovenskem, O. Kunst Gnamuš, v svojih prvih delih (1981, 1984, 1984/1985, 1986), ko je uporabljala *poved* kot ustrezno pragmatično enoto nasproti stavku.⁷³

Ker je ena od naših nalog določiti pomen pragmatičnih frazemov, medtem ko raziskovanje njihovih možnosti uresničitev v besedilu oziroma raba presega zasnovo te monografije, lahko ostanemo v tako ozko opredeljeni pragmatiki.

⁷³ Več o tem gl. v poglavju II. 1. 4 Skladenjska vloga pragmatičnih frazemov.

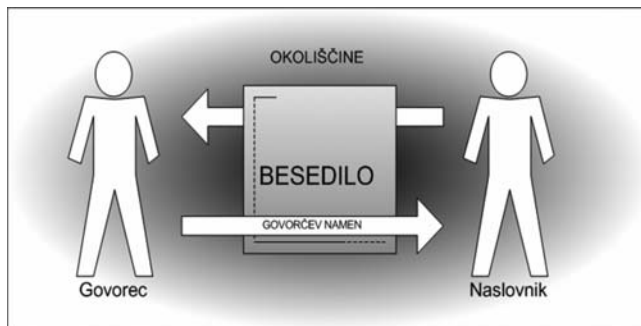

1.4.3.1.2 Govorno dejanje

Govorno dejanje razumemo kot eno od dejanj sporazumevanja, dejavnost govorca (Križaj Ortar 1997: 17). Govorno dejanje pomeni posameznikovo rabo jezika (jezikovnega sistema: slovarja in slovnice) v danem kontekstu in z namenom posredovati oblikovano jezikovno sporočilo naslovníku in s tem nanj vplivati.⁷⁴ Govorna dejanja se torej odvijajo z rabo jezika. Za sporazumevanje sta potrebna vsaj dva udeleženca sporazumevanja, ki ju imenujemo govorec in naslovnik. Govorno dejanje je dejavnost govorca – govorec kot uporabnik jezikovnih izrazov (jezikovnih znakov) opravlja s sporočanjem v skladu s svojim namenom neko dejanje, npr. sprašuje, obljubi, prosi, trdi. Njegov namen pri tem je vplivati na druge udeležence sporazumevanja (dejavne ali nedejavne), zato je govorno dejanje osnovna enota sporazumevanja (Bešter 1994: 45). V govornem dejanju je implicitno vsebovano govorcevo razmerje do stvarnosti in besedila, odnos do naslovníka, določeno pa je z okoliščinami, v katerih poteka dejavnost govorca. Raba jezika je pogojena z okoliščinami in poteka po določenih pravilih. Govorno dejanje je intencijsko dejanje, s katerim govorec naslovníku/naslovníkom v danih okoliščinah nekaj sporoči.⁷⁵ V središču govornega dejanja je torej govorec, to je oseba, ki opravlja govorno dejanje. Govorno dejanje vedno poteka v določenih okoliščinah – v nekem času in prostoru – in je nekomu namenjeno. M. Križaj Ortar (1997: 16–18) je med definicijskimi lastnostmi govornega dejanja izpostavila intencijskost oz. namernost, družbenost oz. medosebnost, razodevalnost oz. egocentričnost (z govorcem v središču), vsebinsko in besedno dejanje ter opredelila govorno dejanje:

»Govorno dejanje je dejanje, pri katerem oseba A z glasovno ali črkovno oblikovanimi znamenji besednega jezika posreduje osebi B svoje razmerje do stvarnosti in svojo miselno predstavo o stvarnosti, in to zato, da bi vplivala na naslovníkovo vednost, prepričanja, stališča, čustva ali voljo; pri tem pa hote/nehote posreduje tudi podatke o sebi in sotvarju svojega govornega dejanja.« (Križaj Ortar 1997: 16.)

Iz tega lahko izluščimo sestavine govornega dejanja: govorec in njegov sporočevalni namen, naslovnik, okoliščine sporazumevanja (kraj in čas) in sporočilo, oblikovano v besedilo.

HEMA 6: Dejavniki sporazumevanja⁷⁶

⁷⁴ Prim. J. Toporišič (1992: 337: *ubeseditev*): »To, da se kaj (vsebina zavesti, občutek, zaznava) zajame v besedilo, tj. izrazi s sredstvi danega jezika /.../« V tej opredelitvi seveda niso upoštevani dejavniki sporazumevanja.

⁷⁵ Tako je M. Križaj Ortar (1997: 12) opredelila izraz *govorni dogodek*: »Govorni dogodek je torej to, da **kdo komu pred kom kdaj kje** (Sotvarje) **kaj** (Izdelek) **reče** (Govorno dejanje)«.

⁷⁶ Prim. tudi Saussurjev model sporazumevanja (Saussure 1916, 1997: 23) in »sporočevalno verigo« pri J. Toporišiču (2000: 696).

Na tem mestu moramo izpostaviti še osnovne vloge oziroma vrste govornih dejanj. Problem razvrstitve govornih dejanj in njihovega končnega števila v pragmatičnem jezikoslovju (še) ni razrešen in ga na tem mestu ne bomo odpirali. Opredelili bomo le skupine govornih dejanj, ki jih uporabljamo v tej monografiji. Pri razvrstitvi in poimenovanju govornih dejanj smo se naslonili na izhodišča, postavljena v magistrski nalogi, kjer smo izhajali iz Searlove razvrstitve govornih dejanj, z nekaj dopolnili.⁷⁷ O tem problemu smo razpravljali v poglavju o razvrstitvi pragmatičnih frazemov (Jakop 2002: 77–80, 111–114, 116–121, 124–130, 141, 146). V tej obravnavi ločujemo med prikazovalnimi, pozivnimi, ekspresivnimi, povezovalnimi in izvršilnimi govornimi dejanji, in sicer: o prikazovalnih govornih dejanjih govorimo, kadar govorec sporoča naslovniku neko vedenje o dejanskem stanju, svoja stališča, prepričanje o čem, o pozivnih govornih dejanjih govorimo, kadar govorec želi s sporočilom vplivati na naslovnika, da bi ta opravil zaželeno dejanje oziroma ga od nezaželenega odvrnil, o ekspresivnih govornih dejanjih govorimo, kadar govorec izrazi svoja duševna stanja (čustva) ali odnos do naslovnika, o povezovalnih govornih dejanjih govorimo, kadar želi govorec s sporočilom le vzpostaviti ali ohraniti stik (npr. pozdraviti, voščiti, čestitati, izreči sožalje), o izvršilnih govornih dejanjih govorimo, kadar govorec z izrekanjem povedi spreminja zunajjezikovno stvarnost.

ČE POVZAMEMO, lahko rečemo, da so sestavine govornega dejanja, torej *kdo reče komu kaj kdaj in kje ter s kakšnim namenom*, sestavine pragmatičnega pomena, ki ga v monografiji prikazujemo s strukturo *govorec izraža/poudarja kaj*. V SSKJ je ta vrsta pomena predstavljena z razlago tipa *izraža, poudarja X*, pri čemer velja, da je *X* neko govorno dejanje.⁷⁸

1.4.3.1.3 Pomen povedi

Poved je v naši obravnavi opredeljena kot najmanjša enota sporočila. Tako je splošno sprejeto v slovenskem jezikoslovju od J. Toporišiča (1965) dalje. Pred tem je imel tako opredelitev stavek. V *Slovenski slovnici* iz leta 1956 je stavek še »z eno ali več besedami izražena misel« (Bajec, Kolarič, Rupel 1956: 283). J. Toporišič (1982: 143) je to opredelitev komentiral: »Tu je s 'stavkom' mišljena 'poved'.« Za »dobro definicijo stavka« je J. Toporišič (1982: 144) označil Breznikovo (1934: 197) opredelitev, kjer je stavek najmanjša enota sporočila. V *Slovenskem knjižnem jeziku 1* (1965: 67) je Toporišiču stavek še »vsako zaključeno sporočilo, ki ga v govoru nakazujemo z značilnim spustom ali dvigom glasu in s premorom, v pisavi pa s piko, klicajem ali vprašajem«, kar ustreza kasneje opredeljeni povedi.

Do razlage, da so stavki tudi primeri *Kaj pa sedaj?*, »kjer si povedek lahko mislim iz sobesedila ali iz govornega položaja«, in da so »stavki /.../ tudi najmanjše enote sporočila, ki sploh nimajo osebne glagolske oblike /.../ *Mhm, Janez!, Da, Hej*« (Toporišič 1982: 145–146), pa vendar imamo zadržek. Po našem mnenju spada vse, kar vključuje pomen oz. interpretacijo ob upoštevanju konteksta (okolščin sporazumevanja in sobesedila)⁷⁹ in kar

⁷⁷ Upoštevali smo tudi spoznanja (v zvezi s terminologijo ali vsebino) M. Križaj Ortar (1997: 20–31: Vloge govornih dejanj), O. Kunst Gnamuš (1984: 56–65: Razvrstitev govornih dejanj, 65–89: Obravnava nekaterih vrst govornih dejanj), R. Zadravec-Pešec (1994) in M. Bešter (1994).

⁷⁸ Za abecedni seznam vseh slovarskih razlag tipa *izraža X* (pri čemer je *X* neko govorno dejanje) in pomenskih kvalifikatorskih pojasnil z vloge govornega dejanja iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (2000) gl. N. Jakop (2002: 168–177).

⁷⁹ Tako razume kontekst tudi A. Žele (2000: 300, 313: op. 5).

ima intonacijo (Toporišič 1992: 61: *intonacija*), na raven povedi, ker zajema pragmatične dejavnike: govorca in naslovnika kot dejavna udeleženca sporazumevanja, katerega rezultat je neko sporočilo. Kadar govorimo o sporočilu, pa presegamo jezikovni sistem in preidemo na raven govora (parola). To dokazuje, da gre v zgornjih primerih za enote govora, torej za povedi. Pomen povedi *Kaj pa sedaj?* lahko določimo šele iz konteksta.

Poved je skladenjska enota, ki je hkrati najmanjša samostojna enota sporočila. To pomeni, da je poved tvorjena z namenom posredovati komu sporočilo in s tem nanj vplivati. To intencijsko dejanje vedno poteka v danih okoliščinah, središče in hkrati pobudnik tega dejanja pa je govorec. V tem smislu je poved zaključena enota sporočila in rezultat govornega dejanja. Ta vsebinska celovitost je zaznamovana v govoru s pavzo, pri pisanju pa s končnim ločilom.⁸⁰

Izhodišče, ki ga zagovarjamo v naši razpravi, ponuja tudi Toporišičeva opredelitev povedi, ki je »/s/kladenjska enota v vlogi besedila ali samostojna enota le-tega« (1992: 190). To opredelitev je treba zaradi funkcionalnosti nekoliko dopolniti, na kar je opozorila že M. Križaj Ortar (1997: 63) in se pri tem sklicevala na opredelitvi terminološko ustreznega izraza *výpověď* v češkem jezikoslovju:

»Poved je najmanjša enota besedila, ki je zaznamovana z določeno sporazumevalno vlogo in intonacijsko zaključena.« (Križaj Ortar 1997: op. 154; po Bauer-Greplu 1980: 7.)

»S tvorbenega vidika so povedi izdelki (produkti) govornih dejanj. Vsaka poved kot osnovna enota besedila je izdelek določenega govornega dejanja v določeni komunikativni situaciji (kontekstu).« (Križaj Ortar 1997: op. 154; po Grepl-Karlík 1986: 23.)

Z vidika pragmatike je poved sredstvo za opravljanje govornih dejanj, kar pomeni, da govorec z izrekanjem povedi opravlja govorno dejanje,⁸¹ hkrati pa je poved tudi izdelek govornega dejanja.⁸² Ko govorimo o pomenu povedi, se naslanjamo na izhodišče, ki ga ponuja češka skladnja (Grepl, Karlík 1986), da ima vsaka poved sporazumevalno vlogo, medtem ko propozicija ni obvezna sestavina povedi:

»K podstatným znakům výpovědi patří to, že mají zpravidla nějaký věcný (propoziční) obsah (PROP), vyznačují se vždy nějakou komunikativní funkcí (KF), tj. jsou míněny a "platí" vůči adresátovi jako oznámení, otázka, výzva, rada, návrh, varování, výstraha, nabídka, omluva, výtka, výčitka, dovolení, závazek, slib, odpuštění, námitka, odmítnutí aj., a jsou vždy zakotveny v nějaké určité (konkrétní) komunikativní situaci. Můžeme to formulovat také tak, že mluvčí ve výpovědi produkované v konkrétní komunikativní situaci formuluje nějaký PROP vždy s nějakým cílem (záměrem), kterého chce u adresáta dosáhnout. Výpověď nemůže mít jen PROP bez KF. Obráceně to už však neplatí. Existují výpovědi, které PROP nemají: mají jen KF; např. výpověď 'Ahoj!' (s funkcí "pozdravu"); To tak! (s funkcí "odmítnutí" nebo "námitky"); Nuže! (s funkcí "výzvy", "vybidnutí" aj.

⁸⁰ V zvezi s tem je zanimivo, da jezikovni uporabniki pogosto zapisujejo pragmatične frazeme ločeno od ostalega besedila (npr. z vejicami, pomišljaji, tremi pikami, z velikimi črkami, v drugem tisku, v narekovajih), kar potrjuje njihovo sporočilno celovitost. Ta zapis je razviden tudi iz nekaterih zgledov, ki jih navajamo v monografiji, in iz primerov v prilogi. V govoru so pragmatični frazemi, ki so vključeni v poved (npr. *hočeš nočeš*), pogosto izrečeni v višjem ali nižjem registru.

⁸¹ Prim. J. Toporišič (2000: 734): »Uresničevanje povedi ali zgovora določenega jezika sta dejanji.« Prim. tudi O. Kunst Gnamuš (1984: 8).

⁸² O povedi kot izdelku govornih dejanj prim. M. Grepl, P. Karlík (1986: 23); M. Križaj Ortar (1997: 64). J. Toporišiču (2000: 715) je rezultat govorne dejavnosti besedilo.

KF se tak javi jako konstitutivní složka každé konkrétní výpovědi.« (Grepl, Karlík 1986: 22; podč. N. J.)

V opredelitvi povedi v češki skladnji so izpostavljene tri sestavine povedi: »propozicija« (v češ. věcný (propoziční) obsah), »sporazumevalna vloga povedi« (v češ. komunikativní funkce výpovědi) in »okolíščine sporazumevanja« (v češ. komunikativní situace). Tako izhodišče je v slovenskem jezikoslovju ponudila O. Kunst Gnamuš že leta 1981, ko je ugotovila, da je sporočilo povedi sestavljeno iz treh pomenskih plasti. Poved je razčlenila na tri »pomenske sestavine«:

1. v »propozicijsko sestavino povedi« je preslikana pomenska sestava nekega dejanskega stanja, tj. vsebinska podstava sporočila;
2. v »naklonski sestavini povedi« je izraženo govorničovo razmerje do vsebine povedi;
3. »kontekstna sestavina povedi« pa povezuje poved z okoliščinami, sobesedilom in naslovnikom.⁸³

V monografiji izhajamo iz izhodišča, da je konstitutivna sestavina povedi **sporazumevalna vloga**, v kateri sta zajeti naklonska sestavina in kontekstna sestavina povedi. Sporazumevalna vloga je bistvena sestavina tudi v opredelitvi izraza »Äußerungseinheit« pri R. Rath (1990: 202–203): to je enota govora, ki je pogosto manjša od stavka ali presega stavčne meje, bistveni sestavini te enote pa sta »govorničeva intencija« in »naslovnikova zmožnost razumevanja«. Sporazumevalna vloga je, kot bomo videli v nadaljevanju, vedno odvisna od konteksta. Kontekst v naši obravnavi razumemo širše od sotvarja:⁸⁴ kontekst vključuje sotvarje oz. nebesedilne okoliščine sporočanja in sobesedilo (Žele 2000: 313).

Pomen povedi torej določamo na osnovi sporazumevalne vloge, ki se spreminja s kontekstom. Shematično lahko prikažemo pomen povedi kot: pomen povedi = sporazumevalna vloga + propozicija, pri čemer propozicija ni obvezna sestavina povedi.⁸⁵

SHEMA 7: Sestavini pomena povedi

Skladnja proučuje povedi predvsem s stališča, kako se stavki povezujejo v večje enote, npr. podrednja, prirednja, sorednja. Pri samem procesu tvorjenja povedi (upovedovanju) pa moramo upoštevati tudi nekatera pragmatična spoznanja. Bistvo upovedovanja namreč ni povezovanje besed oz. stavkov v povedi, temveč gre pri tem procesu najprej za izbiro ene izmed možnih propozicij, v kakšni skladenjski obliki bo izbrana propozicija tvorjena, pa je odvisno od govorničevega namena, ciljev, ki jih želi doseči, in ne nazadnje tudi od konteksta. Govorec izbrano propozicijo v skladu s svojim namenom in cilji modificira v sporočilo.

⁸³ To izhodišče je prevzela tudi M. Križaj Ortar (1997), ko je v svoji doktorski disertaciji obravnavala poročani govor v slovenščini s skladenjsko-pragmatičnega vidika.

⁸⁴ Prim. J. Toporišič (1992: 296: *sotvarje*).

⁸⁵ Prim. O. Kunst Gnamuš (1981: 51), ki je opozorila, da je sporočilo povedi izraz govorničevega razmerja do predmetne vsebine (propozicijske sestavine) in naslovnika (naklonske sestavine).

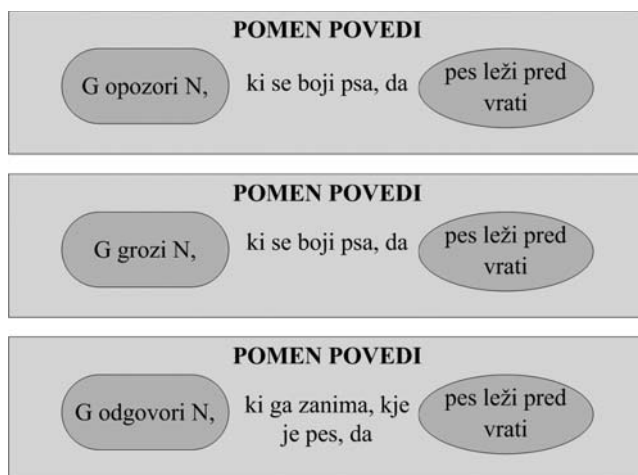
V tem smislu poved presega skladenjsko enoto. Upovedovanje je torej treba razumeti kot govorcevo modifikacijo propozicije v sporočilo. Na to je opozorila že O. Kunst Gnamuš (1984/85: 13):

»Upovedovanje ne teče od 'besede do povedi', ampak se začne s sestavom propozicij, mogočih kandidatov za pomensko podstavo povedi, s katerim lahko opišemo v času upovedovanja aktivirano znanje, ki je izraz razumevanja govornega položaja. Sporočevalec izmed mogočih priopozicij povedi izbere dejansko pomensko podstavo; ta je le predstavnik vsega tistega, kar je imel sporočevalec med upovedovanjem v mislih.«

Pragmatično jezikoslovje poudarja, da se jezik vedno uporablja v danih okoliščinah z nekim namenom, in sicer z uporabo jezika govorec želi nekaj doseči, npr. sporočiti podatek, se opravičiti, zahvaliti, čestitati komu ali pa samo izraziti neko svoje čustvo, bodisi pozitivno ali negativno. Zato govorec tvori povedi s točno določenim namenom. Ta namen, s katerim je bila poved tvorjena, imenujemo sporazumevalna vloga povedi.⁸⁶ Sporazumevalna vloga je izraz govorcevega razmerja do predmetne vsebine in oz. ali do naslovnika (Kunst Gnamuš 1981: 53). Ker je sporazumevalna vloga določljiva šele iz konteksta, lahko rečemo, da je pomen povedi odvisen od konteksta in s tem predmet pragmatike.⁸⁷ Če se spremeni kontekst, se spremeni tudi pomen povedi.

Običajno je poved sestavljena iz dveh sestavin: propozicije in sporazumevalne vloge, pri čemer je sporazumevalna vloga razvidna šele iz konteksta (okoliščin in sobesedila) in se tudi spreminja glede na kontekst.

Pes leži pred vrati.

SHEMA 8: Pomen povedi *Pes leži pred vrati*

⁸⁶ V češčini se imenuje »komunkativna funkcija«: »Komunikativní funkci v ýpovědi rozumíme cíl (účel), pro který byla mluvčím vzhledem k adresátovi vyslovena (napsána).« (Grepl, Karlík 1986: 40.) Sporazumevalna vloga se v literaturi označuje tudi kot »ilokucijska sila«, »sila izreka« (Zadravec-Pešec 1994: 61), »vplivajnska vloga povedi«, »naklonska sestavina povedi« (Kunst Gnamuš 1984), »sporazumevalna vloga« (Kunst Gnamuš 1995), »sporočilne funkcije povedi« (Kunst Gnamuš 1981). Izraz sporazumevalna vloga se zdi najustreznejši: vloga, ki jo ima poved v danem kontekstu pri sporazumevanju.

⁸⁷ Gl. poglavje I.1.4.3.1.1 Razmerje med pragmatiko in semantiko.

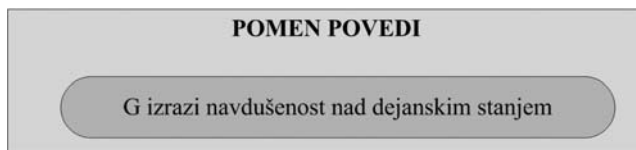
Obstajajo tudi povedi brez propozicije, npr. *Ah!*, *Bomba!*, medtem ko o povedih brez sporazumevalne vloge ne moremo govoriti.⁸⁸ Taka poved ima le naklonsko in kontekstno sestavino, nima pa propozicijske sestavine.

Ah!

SHEMA 9: Pomen povedi *Ah*

Bomba!

SHEMA 10: Pomen povedi *Bomba!*

Poved kot osnovna enota besedila ima v danem kontekstu neko aktualizirano sporazumevalno vlogo. Števila sporazumevalnih vlog ni mogoče reducirati na tradicionalne štiri tipe povedi glede na skladijski naklon: pripovedne, velelne, vprašalne in želelne, torej *govorec pripoveduje*, *govorec zahteva*, *govorec sprašuje*, *govorec (si) želi*, na kar so začeli opozarjati pragmatični jezikoslovci (pri nas npr. O. Kunst Gnamuš). Po drugi strani tudi ne moremo pričakovati od jezikoslovja, da bo popisalo in določilo vse možne sporazumevalne vloge vseh možnih povedi v jeziku. Cilj je iskati in opredeliti tiste načine in sredstva, ki so v jeziku ustaljeni kot indikatorji te konstitutivne sestavine povedi, npr.

⁸⁸ Tako tudi M. Grepl, P. Karlík (1986: 22); gl. citat na str. 50–51.

sporazumevalna vloga grožnje je konvencionalizirana v relativno tipični zgradbi povedi: Če + (zanikani) prihodnjik, os. zaim. za 2. os. + prihodnjik/sedanjik glagola dejanja, npr.

Če ne boš tiho, ti bom jezik odrezal.

Če ne boš tiho, te bom tako ubrisal, da še na sodni dan ne boš vstal!

Če ne boš zdaj precej tiho, te vržem z voza.

Če ne boš povedal, te bom obesil na stari macesen tamle.

Če ne boš pokoren kakor pes, ti razbijem glavo.

Če ne boš pridna, te Vladimir ne bo hotel.

Če ne boš izpolnil svojih nalog, boš pač šel.

Če ne boš priden, bo prišel Lukanc.

To seveda ne pomeni, da je grožnja izražena le v taki obliki povedi, prim. *Boš že videl!, Ti kar nadaljуй s takim obnašanjem!* Lahko pa rečemo, da je taka zgradba povedi v slovenščini tipična za izražanje grožnje, svarila in naslovnik iz nje prepozna ta govorčev sporočevalni namen. Dejstvo je, da v jeziku obstajajo bolj ali manj ustaljena in konvencionalizirana sredstva za izražanje namena,⁸⁹ npr. členki in naklonski izrazi, naklon, čas, oseba, stavčna intonacija, nekatere ustaljene skladijske zgradbe. Ta sredstva so enote jezika (jezikovnega sistema) in imajo t. i. »komunikacijsko-funkcijski potencial, ki je dejansko njihova semantična dimenzija« (Grepl, Karlík 1986: 41). Členki so npr. sredstvo, ki zajame kar devet vrst modifikacij povedi: istovetnost, možnost, nikalnost, hierarhiziranost, skladijskonaklonskost, gotovost, stopnjevitost, čustvenost in aktualnost (Žele 2000: 313).

Z razčlenitvijo stavkov na stavčne člene lahko razložimo pomen povedi le do določene stopnje, pri ugotavljanju pomena povedi moramo upoštevati umestitev stavka v kontekst. Na to je opozorila že O. Kunst Gnamuš (1986: 12).

Dejavniki, ki določajo pomen povedi, so: govorec (*kdo*), naslovnik (*komu*), poved oz. besedilo (*kaj*), okoliščine (*kdaj in kje*) in govorčev sporočevalni namen (*s kakšnim namenom*): *kaj kdo reče komu kdaj in kje ter s kakšnim namenom*. Ti dejavniki morajo biti znani, da lahko določimo pomen povedi. Zato morajo pomenske analize povedi nujno izhajati iz besedil (npr. iz korpusov).

V povedi je zajeto dvojje: vsebina sporočila in govorčevo razmerje do te vsebine, tudi v trditvah. Naše stališče je, da gre za enoto govora vedno, kadar je vključeno govorčevo razmerje do vsebine sporočila:

»/Govor je/ vsota tistega, kar ljudje izrekajo, in zajema a) individualne kombinacije, odvisne od volje tistih, ki govorijo; b) prav tako prostovoljna tvorjenja glasov, nujna za udejanitev teh kombinacij.« (Saussure 1916; 1997: 30; podč. N. J.)

Govorčevo razmerje do vsebine sporočila je lahko izraženo:

- eksplicitno (z naklonskimi jezikovnimi sredstvi):⁹⁰

Miha se gotovo igra z medvedkom. 'Prepričan sem, da se Miha igra z medvedkom.'

Ali se Miha igra z medvedkom? 'Sprašujem/Zanima me, ali se Miha igra z medvedkom.'

- ali pa je sovsebovano v sami zgradbi povedi oziroma z izbiro čustvenih izrazov:

Miha se igra z medvedkom. 'Vem, da se Miha igra z medvedkom.'

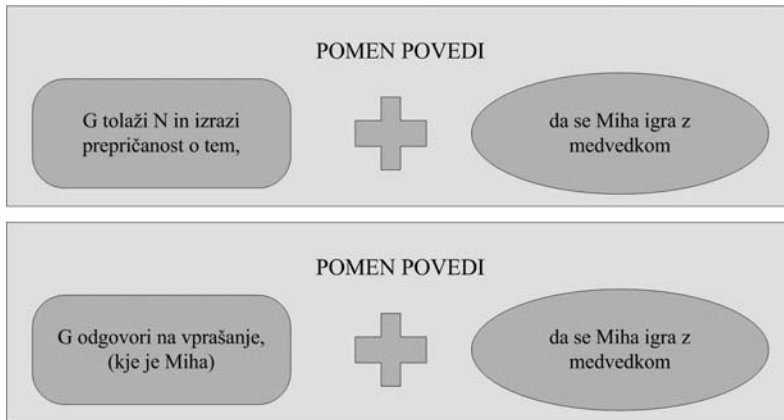
Mihec se igra z medvedkom. 'Govorec izrazi ljubkovalen, ljubeč odnos do osebe, ki ji je ime Miha.'

⁸⁹ V češki skladnji se označujejo kot »komunikativne oblike povedi« (v češ. komunikativní výpovědní formy) (Grepl, Karlík 1986: 40).

⁹⁰ A. Žele (2000: 310) je opozorila, da je že Vinogradov (1947: 725) poudaril, da se lahko različna govorčeva razmerja do stvarnosti samostojno izražajo s členki in medmeti.

Vsebina sporočila in govorčevo razmerje do vsebine sporočila ali naslovnika sta dve sestavini povedi, ki pa nista dovolj za določanje pomena povedi. Upoštevati moramo še tretjo sestavino povedi: kontekst. Ponazorimo na primerih, kako se pomen povedi spreminja s spreminjanjem sporazumevalne vloge:

Miha se gotovo igra z medvedkom.

SHEMA 11: Pomen povedi *Miha se gotovo igra z medvedkom*

Primer povedi brez propozicije, npr. *Hm*.

SHEMA 12: Pomen povedi *Hm*

S tem, da je v glavnem stavku izraženo govorčevo razmerje do propozicije, propozicija pa je izražena v odvisnem stavku, so v pragmatičnem jezikoslovju dokazovali, da je govorčevo razmerje pomembnejša sestavina sporočila (Kunst Gnamuš 1981: 49). Če to spoznanje apliciramo na pomen povedi, se potrди teza, da je bistvena sestavina povedi sporazumevalna vloga (gl. zgoraj shematični prikaz pomena povedi *Hm*).

Opozoriti moramo še na dejstvo, da s pomenom povedi, kot smo ga predstavili, seveda ne moremo pojasniti, kaj je govorec dejansko imel v mislih, ko je tvoril in izrekel poved. Zato se zdi smiselno ločevati med *pomenom povedi* in *smislom besedila*. *Smisel* se kot strokovni izraz zelo različno pojmuje in rabi: za namen in funkcijo nekega dejanja, pomen

ali vsebino besedila, pomen besed, leksemov v določenem sobesedilu oziroma govoru, smisel povedi v nasprotju s pomenom besede, umestitev besede v sistemu odnosov, ki povezujejo besedo z drugimi besedami slovarja (Lyons), pomen stavka, vsebinsko ravnino besedil (Coseriu), cilj govornega dejanja (Prieto), pomen besedila, ki je več kot le skupek pomenov (Weinreich) (Lewandowski 1994: 967: *Sinn*). Smisel besedila presega pomen povedi – smisel je lastnost besedil in še vedno predmet pragmatike (v širšem smislu, kot je zastavljena v naši razpravi). Na povezanost besediloslovja in pragmatike je opozoril že T. Korošec (1981), ko je razpravljal o vprašanju besedila, in sicer kot nadstavčne jezikovnosistemske (propozicijske) enote in hkrati kot komunikacijske enote, pri tem pa zagovarjal stališče, da mora besediloslovje združiti nadstavčno skladnjo z jezikovno pragmatiko. Besedilo nas v tej obravnavi zanima le v toliko, v kolikor ima tudi druge frazeološke lastnosti, npr. pregovori.

Vsaka poved ima v danem kontekstu svoj pomen. Poved je običajno vpeta v širše besedilo. Smisel besedila izhaja iz celote pomenov povedi, vendar ni njihov seštevek. Zaporedja povedi v besedilu ni mogoče spremeniti, ne da bi se porušila vsebinska zgradba besedila (Kunst Gnamuš 1986: 6).

O smislu je smiselno govoriti tudi, kadar je poved sestavljena iz več propozicij in je v njej izraženih več ilokucij oziroma ima poved več sporazumevalnih vlog:⁹¹

Spoštovani gostje! Zahvaljujem se vam, da ste se odzvali našemu povabilu in vam v imenu gostinskega osebja želim dober tek.

To besedilo je sestavljeno iz dveh povedi, ki imata lahko naslednje pomene:

Spoštovani gostje! → *Vodja restavracije spoštljivo nagovori goste*

Zahvaljujem se vam, da ste se odzvali našemu povabilu in vam v imenu gostinskega osebja želim dober tek. → *Vodja restavracije se gostom zahvali za obisk in jim želi dober tek*

Smisel besedila je vljudnostni pozdravni nagovor gostov restavracije.

Medtem ko je pomen povedi vedno mogoče določiti (na način, kot smo ga predstavili tukaj, in seveda ob dejstvu, da poznamo kontekst povedi), je smisel besedila navadno bolj zmuzljiv – naslovnik ne more vedno zagotovo vedeti, ali je razumel, kaj je govorec dejansko hotel sporočiti. Ni nujno, da naslovnik prepozna govorcev sporočevalni namen, naslovnik lahko narobe razume sporočilo. Za ugotavljanje oziroma določanje smisla besedil ni oprijemljivih meril, zato težko govorimo tu o pomenu. Ugotavljanje smisla besedila je stvar interpretacije in ni predmet naše obravnave. Za ugotavljanje smisla je potrebno upoštevati še druge pragmatične dejavnike, ne le kaj govorec z izrekanjem povedi dela. Kje je tu vloga pragmatike? Pragmatiko zanima razkorak med izrečenim in dejansko mišljenim. S tem se ukvarja npr. teorija relevantnosti (Sperber, Wilson, 1986).

Ponazorimo razkorak med pomenom povedi in smislom besedila na primeru dialoškega besedila (vir Mladina 2002⁹²):

⁹¹ H. Bußmann (2002: 683: *Text*) navaja med lastnostmi besedil tudi sestavljenost iz sporazumevalnih vlog posameznih povedi ter povezanost propozicij oziroma pomenov teh povedi.

⁹² Za dovoljenje za objavo Diarejine slike se zahvaljujemo Mladini, d. d.

G_1 : Zakaj ste izpustili iz pripora največjega kriminalca?

G_2 : Da bo več prostora za majhne.

SHEMA 13: Pomen povedi in smisel besedila

ČE POVZAMEMO in se navežemo na frazeološki pomen, lahko rečemo, da je v naši obravnavi pragmatični pomen lastnost tistih frazemov, ki imajo v denotatu leksikalizirano govorno dejanje.

1.5 SKLADENJSKA VLOGA FRAZEMOV

Pri opazovanju skladenjske vloge frazemov smo se naslonili na skladenjskofunkcijski vidik členitve in razumevanja besednih vrst, ki ga je v slovenskem jezikoslovju utemeljila A. Vidovič Muha (1984: 142–155).⁹³ Ta vidik temelji na izhodišču, da skladenjska vloga besed določa besedne vrste (Žele 2000: 313):

»Smo na stališču, da prepoznavnost kategorialnih pomenskih sestavin neposredno ali posredno izhaja iz skladenjske vloge – v ožjem smislu stavčnočlenske vloge besede; lahko rečemo, da so z njo v dialektičnem razmerju: prepoznavnost določene skladenjske vloge je pogojena z določenimi kategorialnimi lastnostmi in obratno – o kategorialnih lastnostih brez določene skladenjske vloge ne moremo govoriti. /.../ Stalnost skladenjskih funkcij je pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti in s tem tudi odprto stalnost (dinamičnost besednih vrst); ta določa tudi prvotnost oz. drugotnost besednih vrst: določena množica besed je prek svojih kategorialnih lastnosti potencialna nosilka določene skladenjske vloge; sprememba kategorialnih lastnosti /.../ povzroči prehod ene besedne vrste v drugo /.../« (Vidovič Muha 2000: 30–31.)

Skladenjskofunkcijsko se besede delijo na stavčnočlenske in nestavčnočlenske. Stavčnočlenske besedne vrste so glede na vlogo v stavku samostojne (samostalniška beseda, glagol ter krajevni in časovni prislovi), dopolnjevalne (povedkovnik) ali razvijajoče (pridevniška beseda ter lastnostna, vrstna, stopenjska, količinska prislovna beseda). Nestavčnočlenske besedne vrste se delijo na dve podskupini: slovničnopomenske (predložna in vezniška beseda) in modifikacijske besedne vrste (členki in medmeti).⁹⁴

Skladenjskofunkcijsko izhodišče je smiselno upoštevati tudi v frazeologiji. Že po tradiciji se frazemi delijo na frazeološke skupine, ki ustrezajo (seveda tudi po skladenjski vlogi) skupinam besednih vrst, npr. J. Toporišič (1974) ločuje devet frazeoloških vrst

⁹³ Gre za prispevek, objavljen v *Slavistični reviji* (1984): Nova slovenska skladnja J. Toporišiča.

⁹⁴ Povzeto po A. Vidovič Muha (2000: 32).

analogno devetim skupinam besednih vrst: frazeološki samostalnik (*višja sila*), frazeološki pridevnik (*dobrega srca*), frazeološki glagol (*iti na živce*), frazeološki členek (*kje neki*), frazeološki veznik (*če prav*), frazeološki predlog (*glede na*), frazeološki medmet (*dober dan*), povedkovnik (*(imeti) na piki*).

Celotno frazeologijo lahko skladijskofunkcijsko razdelimo na dve skupini:

1. Frazemi, ki imajo v povedi vlogo stavčnih členov. Imenujemo jih **stavčnočlenski frazemi**.

2. Frazemi, ki v povedi niso stavčni členi. Imenujemo jih **nestavčnočlenski frazemi**.

Med stavčnočlenske frazeme spadajo samostalniški, glagolski, pridevniški in prislovni frazemi z vlogami osebk, predmeta, povedka, prilastka, povedkovega določila in prislovnega določila.⁹⁵ Te skupine stavčnočlenskih frazemov je navedel tudi W. Fleischer (1997: 139), medtem ko je H. Burger (1998: 40) v to skupino uvrstil še predložne in vezniške frazeme. Med stavčnočlenske frazeme uvrščamo tudi frazeme z vrednostjo več stavčnih členov. Stavčnočlenski status teh frazemov, ki imajo v svoji zgradbi prisojevalno razmerje med sestavinami frazema, imajo pa zunanjo vezljivost, s katero odpirajo prosta udeleženska mesta, je dokazala že E. Kržišnik (1994: 63–67), ko je definirala zgornjo mejo glagolskih frazemov. V frazeologiji se ti frazemi obravnavajo različno, enkrat kot stavčnočlenski, drugič kot stavčni ali kot mejno področje.⁹⁶ E. Kržišnik je s slovnično in pomensko analizo utemeljila, da predstavljajo ti frazemi, ki jih je označila kot »'neprave' glagolske frazeme«, zgornjo mejo glagolskih frazemov.⁹⁷ V naši obravnavi sledimo njenim utemeljitvam, da gre za glagolske frazeme, ki obsegajo več stavčnih členov.

Za nas bolj zanimiva je druga skupina frazemov. O nestavčnočlenskih frazemih je v slovenski frazeologiji malo povedanega. V nemški frazeologiji se govori o skladijski vlogi frazemov kot o nasprotju med: »satzgliedwertig« za skladijske enote, ki so nižje od stavkov, in »satzwertig« oz. »textwertig« za stavčne oz. nadstavčne skladijske enote, npr. pri H. Burgerju (1998: 37), H. H. Lügerju (1999), »Nominationen« za frazeme s poimenovalno vlogo in »Propositionen« za frazeme z vrednostjo povedi, npr. pri R. Gläser (1986: 45 id.)

Če se spet naslonimo na skladijskofunkcijsko delitev besednih vrst, lahko uvrstimo med nestavčnočlenske frazeme vezniške in predložne frazeme ter členkovne in medmetne frazeme. Kakšna je skladijska vloga teh frazemov? Vezniški in predložni frazemi izražajo temeljna sintagmatska razmerja, predložni izražajo podredna razmerja, vezniški pa tudi priredna, členkovni frazemi zamenjujejo vsebinsko polne stavke⁹⁸ in so lahko del povedi, in sicer stavčni nečlen,⁹⁹ del soredja ali samostojna pastavčna poved. Medmetni frazemi pa so skladijsko samostojna pastavčna poved, lahko nastopajo tudi v soledju.¹⁰⁰

Odgovoriti moramo še na eno vprašanje: kam spadajo frazemi z vrednostjo povedi, npr. pregovori, reki? Nekateri členkovni frazemi in vsi medmetni frazemi so skladijsko

⁹⁵ Skladijsko vlogo teh skupin je podrobneje predstavila A. Gantar (2001: 155–161) v svojem magistrskem delu.

⁹⁶ Pregled o tem je podan že pri E. Kržišnik (1994: 64–65).

⁹⁷ Drugače pri A. Gantar (2001: 58; op. 21), ki jih zaradi »opazne sporočanje vlog in pomenskih lastnosti, ki iz tega izhajajo«, ni uvrstila med glagolske frazeme.

⁹⁸ J. Toporišič (1991: 7) to označuje tudi kot »skrčke celih stavkov«. A. Žele (2000: 300) je zapisala, da so členki »poved v povedi«.

⁹⁹ Prim. J. Toporišič (1992: 308: *stavčni nečlen*): »Besed(n)a (zveza), navadno členek, ki v stavku sicer je, se pa po njej ne moremo vprašati: *To je seveda resnično* (prim. Seveda, *to je resnično*).«

¹⁰⁰ Prim. J. Toporišič (1992: 273: *skladijska vloga besednih vrst*).

pastavčne povedi, zato bi jih lahko imenovali tudi frazemi z vrednostjo povedi. S tega vidika uvrščamo med nestavčnočlenske frazeme tudi frazeme z vrednostjo enostavne ali večstavčne povedi, po Toporišičevi terminologiji so to rečenice.

Podatek o skladenjski vlogi je pomemben tudi pri slovarski obravnavi frazemov, ker prikaz stavčnočlenskih in nestavčnočlenskih frazemov v slovarju ni enak.¹⁰¹

1.6 INTERPRETACIJA IN POVZETEK

Frazeologija, kot jo razumemo v tej monografiji, temelji na razumevanju frazeologije v ožjem smislu. Frazemi so tiste jezikovne enote, ki izpolnjujejo lastnosti večbesednosti, leksikaliziranosti, imajo relativno ustaljeno zgradbo in frazeološki pomen v smislu nepredvidljivosti pomena frazema iz pomenov njegovih sestavin. Jezikovne enote, ki ne izpolnjujejo katere od teh lastnosti, so iz našega pojmovanja frazeologije izključene. Obravnavajo se bodisi v okviru leksikologije in skladnje (npr. *spalna srajca*) bodisi v okviru besediloslovja (npr. *Oprostite, da motim*). Spodnjo mejo frazeologije predstavljajo frazemi z zakrito večbesedno izrazno podobo, torej sklopi, ki po sklapljanju ohranijo lastnosti in podobo osnovne besedne zveze, spremeni se le njihova izrazna podoba, tip *zbogom*. Zgornjo mejo frazeologije pa predstavljajo tisti frazemi z vrednostjo povedi, ki imajo vse lastnosti frazemov, npr. pregovori.

Celotno frazeologijo urejujemo in opazujemo s treh vidikov: z vidika skladenjske zgradbe frazemov, z vidika skladenjske vloge frazemov in z vidika vrste frazeološkega pomena.

Jedro frazeologije predstavljajo frazemi, ki imajo v povedi vlogo stavčnih členov. Imenujemo jih stavčnočlenski frazemi. Ker imajo podobne oblikoslovno-skladenjske lastnosti kot samostalniki, pridevniki, glagoli in prislovi in svoj besednovrstni ustreznik¹⁰² (z enakim denotativnim pomenom) v leksemu, jih temu ustrezno razvrščamo v skupine samostalniških (*poskusni zajček*), pridevniških (*rdeč kot kuhan rak*), glagolskih (*imeti dolg jezik*) in prislovnih frazemov (*pred nosom*). Pri substitucijah z besednovrstnimi leksemskimi ustrezniki moramo upoštevati, da se z zamenjavo ohrani le denotativni pomen frazema, medtem ko se pri tem večinoma izgubijo ekspresivne in stilistične konotacije, lastne frazemu. Stavčnočlenski frazemi poimenujejo predmetnost oziroma predstavijo o predmetnosti; njihov denotat je predmet, pojav, bitje, dejanje, dogajanje, stanje ali lastnost. Ti frazemi imajo poimenovalno vlogo tako kot leksemi. Po zgradbi so lahko besednozvezni (npr. *poskusni zajček, noč in dan*) ali stavčni (npr. *srce pade v hlače komu*). Stavčnočlenski frazemi imajo v besedilu vlogo dela sporočila, zato so skladenjsko del povedi in se vanjo vključujejo s svojim kategorialnim denotativnim pomenom. Različne skladenjske vloge, ki jih imajo v povedi, omogočajo različne besedilne uresničitve stavčnočlenskih frazemov, zato je za te frazeme značilna relativna fleksibilnost (nestalnost) oblikoslovnih in skladenjskih kategorij (Lüger 1999: 54): pregibanje sestavin, možne so nekatere pretvorbe in modifikacije (npr. časovna, skladenjskonaklonska, kolikostna), kar ponazarjajo spodnji zgledi v besedilu uresničenega samostalniškega frazema *stara bajta* in glagolskega frazema *iti rakom žvižgat*.

¹⁰¹ Na to je opozorila že A. Gantar (2001: 154). Primer smo v tej monografiji že predstavili na strani 35 (*dober dan – poskusni zajček*).

¹⁰² V literaturi: »Wortäquivalente«, npr. W. Fleischer (1982: 67), R. Gläser (1986: 16), H. H. Lüger (1999: 54) tudi »Lexemäquivalent«.

Sestavini samostalniškega frazema *stara bajta* sta v različnih sklonskih oblikah (imenovalniku množine, mestniku ednine, imenovalniku ednine, tožilniku množine), frazem v povedi nastopa v različnih skladenjskih vlogah (osebka in predmeta):

*V petek, 17. marca, je Društvo novomeških študentov v piceriji Tratnik na Glavnem trgu organiziralo brucovanje, kjer so **stare bajte** sprejele medse letošnje zeleno brucad.*

*Zgodba pripoveduje o študentski **stari bajti** Diziju, ki kar vztraja v študentskem domu, pa čeprav o zaključku študija ne razmišlja več.*

*Jan Cvitkovič, študent arheologije in **stara bajta** v študentskem domu, je nekoč prišel domov vesele volje.*

*Univerzitetni študij je zato bistveno krajši kot pri nas, traja le tri leta in tako imajo pri 21 letih v rokah že visokošolske diplome, pri 23 letih pa so lahko že doktorji znanosti! Ni kaj, posnemanja vreden sistem, če pomislimo na **stare bajte** na naših univerzah.*

Glagolski frazem *iti rakom žvižgat* dopušča različne modifikacije (kolikostno, časovno, skladenjskonaklonsko, nikalno in modifikacijo glede na udeležence sporočanja):
»Jasno sem jim povedal: če bodo ta zakonski predlog sprejeli, bodo s tem kršili angleško ustavo, svoboda pa **bo šla rakom žvižgat!**«

*Pomislim na srednjeveško inkvizicijo. Na cele generacije žensk, ki **so šle rakom žvižgat**, ker so jih moški žrtvovali v zameno za drobiž, ki so ga skrivali pod talarji. Bi kristjani znali tudi danes združiti moči v imenu vere?*

*Spomnim se še ene vaše prerokbe izpred dveh let: kdor gre v koalicijo z Drnovškom, **bo šel** v štirih letih **rakom žvižgat**, potem pa se bo dolgo in težko pobiral.*

*Kar sodišče razsodi, pa je treba spoštovati, sicer nastane kaos in pravna država **gre rakom žvižgat**.*

*To je še sreča, da vse to ostane lepo med nami. Srbska žaba, le **pojdi rakom žvižgat**, in ti kranjski tržan, **pojdi se solit!***

*Tvoje semenišče **naj gre rakom žvižgat!***

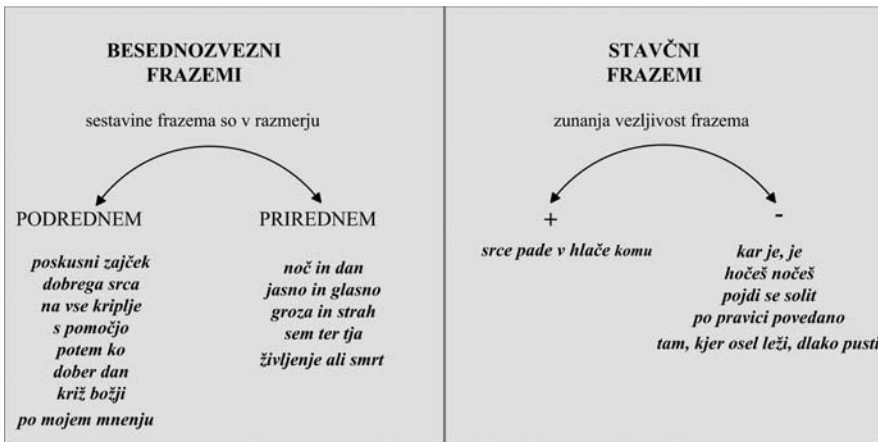
*Po Gradinovih besedah je to tudi zaradi tega, ker novi zakon avtomatično predvideva odvzem dovoljenja, če voznik preizkus odkloni, zato tisti, ki so prej pihanje odklonili, zdaj raje tvegajo. Morda pa le niso čez kritično mejo in bo alkoskop pokazal malo manj kot poldrugi gram, tako da knjižica **ne bo šla rakom žvižgat**.*

V nejedrni del frazeologije uvrščamo frazeme z nestavčnočlensko vlogo. Ti frazemi za razliko od stavčnočlenskih frazemov nimajo poimenovalne vloge in niso stavčni členi (Gläser 1986: 25). V to skupino spadajo vezniški in predložni frazemi, ki izražajo razmerja med skladenjskimi enotami in so še vedno del povedi. Osrednji del frazemov, ki nimajo vloge stavčnih členov, pa predstavljajo frazemi z vrednostjo povedi. Ti frazemi so zaključena smiselna enota sporazumevanja z vrednostjo sporočila, zato lahko govorimo o frazemih z vrednostjo povedi. Sem spadajo medmetni frazemi (*joj prejoj*), členkovni frazemi (*kje neki*), pregovori in reki (*vaja dela mojstra*), vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi (*kar je, je*) ter pragmatični frazemi (*pojdi se solit*).¹⁰³ Pragmatični frazemi imajo vse definicijske lastnosti frazemov: so leksikalizirane besedne zveze z ustaljeno zgradbo in frazeološkim pomenom

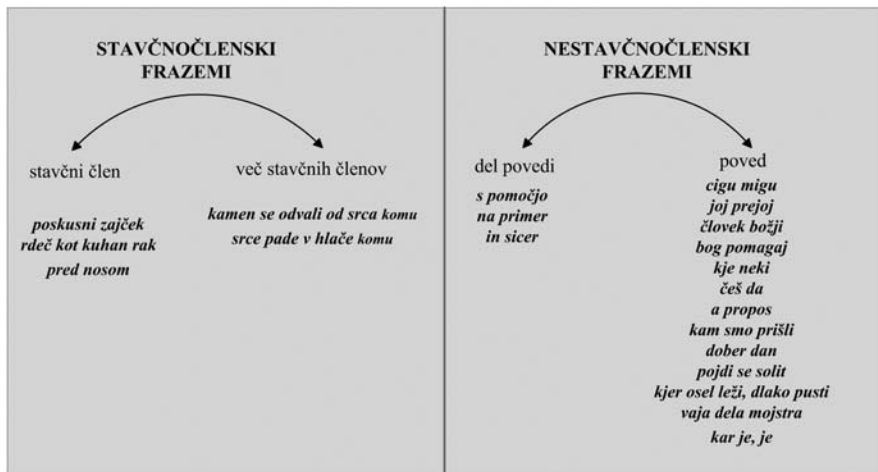
¹⁰³ Pojavi se pravopisno vprašanje, ali bi frazeme z vrednostjo povedi morali zapisovati z veliko začetnico. V literaturi in v SSKJ so frazemi z vrednostjo povedi zapisani različno, npr. *dober dan!*, *pojdi se solit*, *Proletarci vseh dežel, združite se!* ipd. Pragmatične frazeme razumemo kot jezikovnosistemske, slovarske enote (Jakop 2002: 5–16), zato jih v tej razpravi zapisujemo z malo začetnico (v SSKJ so pregovori zapisani z malo začetnico). Z veliko začetnico jih pišemo le, kadar jih prikazujemo realizirane v besedilu, npr. *dober tek: Dober tek!*

v smislu nepredvidljivosti pomena glede na pomen sestavin frazema, zato ne presegajo mej ožje frazeologije. Od drugih frazemov jih ločujejo pomenske lastnosti, ki so specifične za pragmatično frazeologijo. Govorimo o ustaljenosti pragmatične funkcije, tj. pragmatični stalnosti oziroma pragmatičnem pomenu. Ker zagovarjamo frazeologijo v ožjem smislu, so iz pragmatične frazeologije izločene ustaljene besedilne enote s predvidljivim pomenom, čeprav imajo ustaljeno pragmatično funkcijo (tip *kaditi prepovedano*). Pragmatično frazeologijo sestavljajo le tiste ustaljene povedi, pri katerih je frazeološki pomen (ki torej ni izpeljan iz pomenov sestavin) leksikalizirano govorno dejanje. V tem smislu kažejo na besedilni ravni zlasti pomensko anomalnost. V razpravnem delu bomo ob gradivu preverjali, ali to izhodišče drži, in ugotavljali, ali spadajo vsi medmetni in členkovni frazemi med pragmatične frazeme ter v čem se pragmatični frazemi razlikujejo od drugih frazemov z vrednostjo povedi in ne nazadnje tudi od stavčnočlenskih frazemov.

Naše razumevanje frazeologije lahko povzamemo v obliki shematičnega prikaza, upoštevajoč vse tri vidike: strukturnega, funkcijskega in pomenskega vidika delitve frazeologije.

SHEMA 14: Delitev frazeologije z vidika skladenjske zgradbe frazemov

SHEMA 15: Delitev frazeologije z vidika skladenjske vloge frazemov

FRAZEMI Z DENOTATIVNIM SLOVARSKIM POMENOM	FRAZEMI S PRAGMATIČNIM POMENOM
<p>DENOTAT SLOVARSKÉ VREDNOSTI</p> <p><i>poskusni zajček</i> 'človek/žival, na katerem/kateri se izvajajo poskusi'</p> <p><i>rdeč kot kuhan rak</i> 'zelo zarde'</p> <p><i>imeti dolg jezik</i> 'veliko govoriti, biti opravljen, jezikov'</p> <p><i>pred nosom</i> 'blizu, v bližini'</p> <p><i>kamen se odvali od srca komu</i> 'oddahnti se'</p>	<p>DENOTAT GOVORNEGA DEJANJA</p> <p><i>cigu migu</i> 'govorec posnema glas godal'</p> <p><i>joj prejoj</i> 'govorec izraža čustveno prizadetost, zaskrbljenost'</p> <p><i>gromska strela</i> 'govorec izraža čustveno vznemirjenost'</p> <p><i>bog pomagaj</i> 'govorec izraža čustveno vznemirjenost'</p> <p><i>kje neki</i> 'govorec izraža močno zanikanje, zavrnitev'</p> <p><i>kam smo prišli</i> 'govorec izraža nezadovoljstvo s stanjem'</p> <p><i>dober dan</i> 'govorec pozdravi naslovnika'</p> <p><i>pojdi se solit</i> 'govorec izraža nejevoljo, jezo nad kom'</p>

SHEMA 16: Delitev frazeologije z vidika vrste frazeološkega pomena¹⁰⁴

¹⁰⁴Pripisani pomeni so nekoliko prirejani po SSKJ (2000).

---

2 TEMELJNI POJMI

Temeljni pojmi, uporabljeni v tej monografiji, so:

FRAZEMI

Frazemi so tiste jezikovne enote, ki izpolnjujejo lastnosti večbesednosti, leksikaliziranosti, ustaljenosti v zgradbi in imajo frazeološki pomen, v katerem ima pomembno vlogo tudi konotacija.

FRAZELOGIJA

Frazeologija je samostojna jezikoslovna veda, ki proučuje jezikovne enote z lastnostmi frazemov. Frazemi so jezikovnosistemske enote, ki se kot anomalna jezikovna oblika pojavljajo na vseh jezikovnih ravninah od leksikalne do besedilne. Teoretična izhodišča v monografiji temeljijo na razumevanju frazeologije v ožjem smislu.

FRAZEOLOŠKI POMEN

Frazeološki pomen je pomen frazema, ki ni motiviran iz pomena njegovih sestavin.

GOVORNO DEJANJE

Govorno dejanje je osnovna enota sporazumevanja. Središče govornega dejanja je govorec – to je uporabnik jezikovnih znakov –, ki s sporočanjem opravlja v skladu s svojim namenom, da bi vplival na druge udeležence sporazumevanja, neko dejanje. To dejanje vedno poteka v nekih okoliščinah – v nekem času in prostoru – in je nekomu namenjeno. Sestavine govornega dejanja so: govorec, naslovnik, okoliščine sporazumevanja (kraj in čas) ter besedilo.

POMEN POVEDI

Pomen povedi sestavljata sporazumevalna vloga in propozicijska vsebina.

POVED

Poved je najmanjša samostojna enota sporočila. Običajno je sestavljena iz dveh sestavin: propozicije in sporazumevalne vloge, pri čemer je sporazumevalna vloga razvidna šele iz konteksta in se tudi spreminja glede na kontekst. Obstajajo tudi povedi brez propozicije, medtem ko je sporazumevalna vloga konstitutivna sestavina povedi.

PRAGMATIČNI FRAZEMI

Pragmatični frazemi so leksikalizirane nestavčnočlenske besedne zveze z ustaljeno zgradbo in frazeološkim pomenom v smislu ustaljene in uslovarjene pragmatične funkcije.

PRAGMATIKA

V tej obravnavi razumemo pragmatiko kot jezikovno teorijo, ki proučuje pomen jezikovnih enot v kontekstu, in zagovarjamo dopolnjevalni odnos med semantiko in pragmatiko.

PRAGMATIČNE KATEGORIJE

Pragmatične kategorije so leksikalizirane prvine konteksta, ki postanejo obvezna sestavina pomena jezikovnih enot in s tem del jezikovnega sistema. So abstrahirane sestavine govornega dejanja.

PRAGMATIČNI POMEN

Pragmatični pomen je lastnost jezikovnih enot z vrednostjo sporočila, leksikaliziranih povedi, ki imajo za denotat govorno dejanje. Sestavine pragmatičnega pomena so: *kdo* (govorec) *komu* (naslovnik) *reče* (govorno dejanje) *kaj* (besedilo) *kje in kdaj* (okolščine sporazumevanja) *ter s kakšnim namenom* (sporazumevalna vloga povedi), zato lahko pragmatični pomen v smislu leksikaliziranih govornih dejanj prikažemo s strukturo *govorec z jezikovnim izrazom izraža, poudarja, dela kaj*.

USTALJENA ZGRADBA FRAZEMOV

Ustaljena zgradba frazemov je lastnost frazemov, povezana s sestavinsko in skladenjsko zgradbo frazemov. Ta lastnost označuje tako omejitve v izbiri in razporeditvi sestavin v frazemih, kar je povezano z izrazno podobo frazemov in s tem z večbesednostjo, kot tudi ustaljenost v razmerju med sestavinami frazemov, ki kaže njihovo skladenjsko zgradbo. V okviru ustaljene zgradbe frazemov se predvideva in upošteva tudi predvidljiva variantnost in (omejena) pretvorbenost. Popolnoma ustaljena zgradba frazema je lastnost frazemov, ki označuje, da ima frazem popolnoma ustaljeno sestavinsko zapolnitev (zamenjave sestavin frazema z drugimi, tudi sinonimnimi jezikovnimi prvinami niso možne) in popolnoma ustaljeno skladenjsko zgradbo (s skrajnimi oblikoslovno-skladenjskimi omejitvami sestavin).

II. RAZPRAVNI DEL

---

1 SLOVNIČNE LASTNOSTI PRAGMATIČNIH FRAZEMOV

1.1 UVODNA POJASNILA

V prvem poglavju razpravnega dela monografije nas bodo zanimale slovnične lastnosti pragmatičnih frazemov. Ugotavljali bomo, kakšna je stopnja strukturne stalnosti oziroma ustaljenosti v zgradbi pragmatičnih frazemov. Opazovali bomo njihovo sestavinsko in skladenjsko zgradbo. Na koncu tega poglavja bomo spoznali še skladenjsko vlogo pragmatičnih frazemov. Cilj prvega poglavja je ugotoviti, ali so lastnosti, povezane z ustaljenostjo v zgradbi, in skladenjska vloga frazemov lahko merilo za razmejevanje pragmatične frazeologije od drugih frazeoloških in nefrazeoloških jezikovnih enot.

O lastnostih zgradbe pragmatičnih frazemov se v frazeologiji ni kaj dosti razpravljalo. Slovnične lastnosti pragmatičnih frazemov niso bile sistematično obravnavane. Na nekatere strukturne posebnosti se je opozarjalo le ob posameznih primerih. Tako je npr. K. Aijmer (1996: 12) ob angleškem pozdravu *How do you do* opozorila, da v frazemu niso možne modifikacije, npr. razširitve (**I wonder how do you do*) ali druge modifikacije (**How do you do today?*, **How did you do?*, **How does he do?*), medtem ko poved *How are you*, ki ima tudi relativno ustaljeno pragmatično funkcijo, nima tako visoke stopnje ustaljenosti v zgradbi in dopušča tudi nekatere modifikacije, npr. *How have you been?*, *How is he?*, *How are you today?*, *I wonder how I was*. Pri tem Aijmerjeva ugotavlja, da ima večina »vsakdanjih ustaljenih izrazov« (v angl. conversational routines) nizko stopnjo ustaljenosti v zgradbi, zato meni, da bi morali za ugotavljanje njihovih strukturnih lastnosti obravnavati vsak primer posebej in na osnovi različnih meril. V tem poglavju bomo ugotavljali, katere ustaljene povedi spadajo v pragmatično frazeologijo. Če se gibljemo v teoretičnem okviru frazeologije v ožjem smislu, že na prvi pogled ugotovimo, da gre v zgornjih primerih za dve različni skupini jezikovnih enot, ki jima je skupna le ustaljena pragmatična funkcija: za pragmatični frazem gre le v prvem primeru (*How do you do*), ko ima jezikovna oblika popolnoma ustaljeno zgradbo in frazeološki pomen v smislu leksikalizirane pragmatične funkcije (govorec pozdravi naslovnika), v drugem primeru (*How are you?*) pa gre za bolj ali manj ustaljeno poved, pogosto rabljeno pri vsakdanjem sporazumevanju, ki pa nima lastnosti frazemov (nima niti lastnosti stalne zgradbe niti frazeološkega pomena). Potrditev, da je to ločevanje smiselno, najdemo tudi pri I. Stramljič Breznik (2000/01: 193–194), ki je skupino pragmatičnih frazemov uvrstila širše v skupino »komunikacijskih ali sporočanjskih obrazcev«, v katero spada »vse, kar je v komunikaciji z jezikovnega stališča ustaljeno in ne nujno /.../ v celoti pomensko preneseno«. I. Stramljič Breznik v okviru teh ločuje dve skupini: »frazeološke stavčne komunikacijske obrazce« (*Pojdi se solit*) in »nefrazeološke stavčne komunikacijske obrazce« (*Me veseli, da sem vas spoznala*). To

pomeni, da ne spadata obe skupini v frazeologijo. Meja med njima pa ni tako jasna, kot se zdi – določali jo bomo ravno ob opazovanju njihovih slovnice lastnosti.

Pragmatični frazemi so postali za frazeologijo zanimivi kot semantična posebnost, kot »jezikovne prvine, ki nimajo leksemskega (tj. besednega oziroma besednozveznega) ali stavčnega pomenskega ustreznika in večinoma delujejo kot 'signali' v določenih okoliščinah sporazumevanja« (Burger 1973: 58).¹⁰⁵ Zato so se frazeologi doslej ukvarjali skoraj izključno s pomenskimi oziroma funkcijskimi lastnostmi teh jezikovnih enot ter izpostavljali njihovo družbeno vlogo.¹⁰⁶ To teoretično izhodišče je eksplicitno izraženo pri F. Coulmasu (1981: 71):

»Eine Theorie der Routineformeln muß also im wesentlichen eine pragmatische Theorie sein; die Beschreibung geht nicht von grammatischen Gesichtspunkten aus, sondern von kommunikativen Funktionen in einer Sprachgemeinschaft«.

Coulmas je potisnil slovnice lastnosti teh jezikovnih enot na rob zanimanja, le v smislu ugotavljanja njihove stalnosti. Svoje izključno pragmatično izhodišče je utemeljil s predpostavko, da »formule vsakdanjega sporazumevanja« (v nem. Routineformeln) skladenjsko niso toliko zanimive, ker so večinoma tvorjene po skladenjskih pravilih (Coulmas 1981: 66), vendar te predpostavke ni dokazoval niti ponazoril s primeri.

Z upoštevanjem le komunikacijsko-funcijskega vidika obravnave so postale meje pragmatične frazeologije precej nedefinirane. Pragmatična frazeologija je tako postala področje, kamor je mogoče uvrstiti vse, kar izpade iz ožje frazeologije, ni pregovor, ima relativno stalno vlogo pri sporazumevanju in relativno ustaljeno zgradbo. Posledice zabrisanega razmejevanja med pragmatičnimi frazemi in nefrazeološkimi jezikovnimi enotami z ustaljeno pragmatično funkcijo se kažejo tudi v terminologiji. Izraz »pragmatische Phraseologismen«, ki izvirno, pri H. Burgerju (1973, 1982), označuje ozko področje v frazeologiji, je dobil kasneje širše in bolj splošno nadomestilo – »Routineformeln«, kamor je mogoče zajeti tudi druge jezikovne enote s stalno sporazumevalno vlogo. Tako tudi pri H. Burgerju, ki je to zamenjavo izrazov pojasnil takole:

»Statt des Begriffs 'Routineformeln' habe ich früher den Terminus 'pragmatischer Phraseologismus' verwendet, der m. E. die Spezifik dieser phraseologischen Klasse gut trifft. Doch ist der Ausdruck Routineformel zweifellos handlicher und einprägsamer.« (Burger 1998: 36, op. 7.)

Obstaja pa še cela vrsta drugih izrazov za bolj ali manj isti jezikovni pojav. Če na kratko povzamemo, se v literaturi uporabljajo izrazi pragmatični frazemi, komunikacijski frazemi, sporočanjski frazemi, pragmatični idiomi, rutinske formule, frazeološke formule, sporazumevalne formule, sporazumevalne rutine, večinoma odvisno od tega, ali se izpostavljajo njihove frazeološke lastnosti ali njihova pogosta in relativno ustaljena raba (Aijmer 1996: 30). Na splošno vsa ta poimenovanja (razen poimenovanja pragmatični frazemi) zajemajo širšo skupino jezikovnih enot, in sicer vključujejo tudi enobesedne izraze z ustaljeno pragmatično funkcijo in nekatere bolj ali manj ustaljene povedi za izražanje vpljudnosti (Jakop 2002: 17–35; 2003: 115–119).

Poleg zadreg na terminološki ravni je ostala nejasna tudi meja pragmatične frazeologije, tako spodnja kot zgornja – v frazeologijo so nekateri začeli uvrščati tako enobese-

---

¹⁰⁵ Več o tem gl. v poglavju II.2.2 Pomenski ustrezniki pragmatičnih frazemov.

¹⁰⁶ Pregled obravnavanja pragmatične frazeologije v slovenski in tuji literaturi je bil podan v magistrskem delu (Jakop 2002: 20–35).

dne izraze (tipa *Halo?*, *Naprej!*, *Izvolite!*) kot ustaljene besedilne enote z utemeljitvijo, da sodi v širšo frazeologijo pač vse, kar ima lastnosti stalnosti oz. ustaljenosti v jeziku (Stein 1995: 21 id.).¹⁰⁷ Pod vplivom zagovornikov širše frazeologije se je pragmatična frazeologija precej razširila in posegla v leksikologijo na eni strani (z obravnavanjem medmetov in členkov v frazeologiji) in besediloslovje na drugi strani (z obravnavanjem ustaljenih besedilnih vzorcev v frazeologiji). To (širše) pojmovanje pragmatične frazeologije, če temu sploh lahko tako rečemo, je lahko izhodišče, če želimo določiti ali le popisati vse ustaljene pragmatične funkcije izbranih jezikovnih enot,¹⁰⁸ npr. zaradi tipologije pomenskih razlag v slovarju. S komunikacijsko-funkcijskega vidika res ni smiselno ločevati medmeta tipa *Od-pade!* od pragmatičnega frazema *Ni govora!*, ker imata obe jezikovni enoti enako pragmatično funkcijo: govorec z njima odločno zavrne povedano. Vendar pa upoštevanje le tega vidika ne omogoča raziskovanja definicijskih lastnosti pragmatičnih frazemov, kar smo si v tej monografiji zastavili za cilj.

Najprej bomo skušali s slovnčno analizo izbranih primerov ugotoviti, kolikšno stopnjo ustaljenosti v zgradbi imajo pragmatični frazemi v primerjavi z drugimi frazeološkimi enotami. Pri tem predpostavljamo, da je ustaljenost zgradbe pragmatičnih frazemov večja od ustaljenosti zgradbe drugih frazemov. Sledili bomo opozorilu, da so pragmatični frazemi oblikoslovno-skladenjsko skrajno omejene jezikovne oblike. To lastnost pragmatičnih frazemov je izpostavila E. Kržišnik (1994: 165), ki je tudi sicer v slovenskem jezikoslovju prva opozorila na pragmatično frazeologijo (že leta 1988).¹⁰⁹ E. Kržišnik je skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve pragmatičnih frazemov ponazorila s primerom *pojdi se solit*, ki je omejen na rabo »izključno v velelniku« (*pojdi -ta -te se solit*, *naj se gre -sta -jo solit*), proti delnim omejitvam glagolskih frazemov *iz kože dati koga*, ki je omejen na rabo »predvsem v prihodnjiku ali pogojniku« (*iz kože (te, ga ...) bom dal*; *iz kože bi (te, ga ...) dal*), in *vzeti pamet v roke*, ki je omejen »predvsem« na velelnik (*vzemi -ta -te, naj vzame -ta -jo pamet v roke*) (Kržišnik 1994: 165; podč. N. J.). Skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve so, kot bomo dokazovali, posledica tega, da je pri pragmatičnih frazemih možnih manj modifikacij (pretvorb) oziroma so pretvorbene omejitve pragmatičnih frazemov drugačne od pretvorbenih omejitev, ki so značilne za stavčnoočlenske frazeme, tj. samostalniške, pridevniške, prislovne in glagolske frazeme. V slovnčni analizi pragmatičnih frazemov se bomo osredotočili na zgradbo pragmatičnih frazemov, in sicer bomo opazovali lastnosti njihove sestavinske zgradbe, povezanosti sestavin v frazemih in dokazovali njihove oblikoslovno-skladenjske omejitve, ki jih ločujejo od drugih frazemov.

¹⁰⁷ O tem problemu v frazeologiji smo razpravljali že v poglavju I.1.4 Lastnosti frazeologije.

¹⁰⁸ Tako npr. v magistrskem delu (Jakop 2002).

¹⁰⁹ Gre za dve objavi: v prispevku, ki je izšel v debatnem listu *Slava*, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (Kržišnik 1987/88: 143–162), in v magistrskem delu (Kržišnik-Kolšek 1988: 41). Iz teh del je tudi razvidno, da le pomenske lastnosti ne morejo biti edino merilo za ločevanje med nekaterimi glagolskimi frazemi in pragmatičnimi frazemi – vsi ti primeri (*vzemi pamet v roke*, *iz kože te bom dal* in *pojdi se solit*) imajo v SSKJ »namesto slovarskega pomena pragmatično funkcijo« (1988: 41), pa vendar gre za dve različni skupini frazemov. Ločevanju glagolskih in pragmatičnih frazemov bomo v tej razpravi posvetili še precej pozornosti, največ v poglavju II.1.2.2.2 Zgradba stavčnih pragmatičnih frazemov.

1.2 ZGRADBA PRAGMATIČNIH FRAZEMOV

Ustaljenost zgradbe frazemov se kaže kot invarianta ustaljenih modifikacij (variant in pre-tvorb) frazemov.¹¹⁰ Invariantna oblika frazema je osnovna ustaljena oblika, ki jo tvorijo minimalno število točno določenih sestavin, njihovo zaporedje in razmerje med njimi (Kržišnik-Kolšek 1988: 55; po F. Čermáku 1985: 184). Zato nas v zvezi z zgradbo pragmatičnih frazemov zanima dvoje: (1) sestavinska zgradba pragmatičnih frazemov, in sicer njihova izrazna podoba, ki jo določa leksemna zapolnitev zgradbe frazema: torej katere sestavine so del frazema in katere jezikovne prvine besedilno uresničenega frazema ne spadajo v zgradbo frazema, katere so obvezne sestavine frazema ter omejitve v izbiri sestavin; ter (2) skladenjska zgradba pragmatičnih frazemov, in sicer v kakšnem razmerju so sestavine frazema ter katere omejitve zaznamujejo to razmerje.

1.2.1 Sestavinska zgradba pragmatičnih frazemov

Gradivo potrjuje besednovrstno precej raznovrstno sestavinsko zapolnitev v zgradbi pragmatičnih frazemov. Sestavine v pragmatičnih frazemih so samostalniki, pridevniki, glagoli, prislovi, medmeti in členki. Kako so te sestavine v zgradbi frazema povezane med seboj, bo predmet naslednjega poglavja (II.1.2.2 Skladenjska zgradba pragmatičnih frazemov). Na tem mestu bomo navedli nekaj primerov pragmatičnih frazemov, ki smo jih razvrstili po besednovrstni pripadnosti (jedrne) sestavine:

- pragmatični frazemi s samostalniško jedrno sestavino (**PF_{Sam}**), npr. *groza in strah, raca na vodi, na zdravje, pa pika, mir s teboj*, in pridevniško sestavino (**PF_{Prid}**), npr. *dober dan, iskrene čestitke, strela jasna, pri moji duši*;

- pragmatični frazemi s pridevniško jedrno sestavino (**PF_{Prid}**), npr. *tristo kosmatih, tristo zelenih*.¹¹¹

- pragmatični frazemi z glagolsko sestavino (**PF_{Glag}**), npr. *kot rečeno, po pravici povedano, med nama rečeno, tako rekoč, hočeš nočeš, da bi te vrag, ni panike, če ti rečem, veš da ne, bog daj zdravje, bi rekel, bog ve, da veš, kdo bi si mislil, naj me koklja brčne*.¹¹²

- pragmatični frazemi s prislovno sestavino (**PF_{PriSl}**), npr. *prvič in zadnjič, toliko za danes, gor ali dol, tako ali tako, presnet nazaj*;

- pragmatični frazemi z medmetno sestavino (**PF_{Medm}**), npr. *hokus pokus, joj prejoj, pa pa, beži no, daj daj, bla bla bla, pa amen, pa zdravo, najlepša hvala*;

- pragmatični frazemi s členkovno sestavino (**PF_{Člen}**), npr. *kje neki, ne še, kje pa, kakorkoli že, ne ne, pa kaj še, že že, niti slučajno, niti pod razno*.

Z vidika sestavinske zapolnitve frazemov lahko torej govorimo o pragmatičnih frazemih s samostalniško (**PF_{Sam}**), pridevniško (**PF_{Prid}**), prislovno (**PF_{PriSl}**), glagolsko (**PF_{Glag}**), medmetno (**PF_{Medm}**) ali členkovno (**PF_{Člen}**) sestavino, pri tem pa opozarjamo, da ne moremo

¹¹⁰ O tem prim. E. Kržišnik-Kolšek (1988: 58).

¹¹¹ Zgleda sta iz SSKJ (1990: *tristo*); označena sta s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom »kot kletvica«. Frazem *tristo kosmatih* ima razširjeno varianto s samostalniško sestavino: *tristo kosmatih (medvedov)*. Iz frazeološkega gnezda gesla **medved** v SSKJ je sicer mogoče razumeti, kot da je variantna sestavina pridevnik *kosmat*.

¹¹² S tem lahko takoj ovrzemo Burgerjevo (1998: 42) trditev, da so vsi frazemi z glagolsko sestavino glagolski frazemi. K temu, da pragmatični frazemi niso le skupina glagolskih frazemov, se bomo v nadaljevanju še vrnili.

govoriti o samostalniških, pridevniških, prislovnih ali glagolskih pragmatičnih frazemih, ker pragmatični frazemi niso stavčnočlenski frazemi.¹¹³ Temu, ali morda lahko govorimo o medmetnih in členkovnih pragmatičnih frazemih, pa na tem mestu še ne moremo pritrditi.

V nadaljevanju bomo razpravljali o ustaljenosti pragmatičnih frazemov v sestavinski zgradbi. Zanima nas izrazna podoba pragmatičnih frazemov, določena z obveznimi in neobveznimi (fakultativnimi) sestavinami, skupaj z ustaljenimi variantami. Najprej se bomo ukvarjali z omejitvami v izbiri sestavin v pragmatičnih frazemih, nato opozorili še na posebnosti v njihovi sestavinski zgradbi. S prikazom sestavinske zgradbe pragmatičnih frazemov želimo ugotoviti, ali je sestavinska zgradba lahko merilo za ločevanje med pragmatičnimi in nepragmatičnimi frazemi oziroma med pragmatičnimi frazemi in nefrazeološkimi enotami.

1.2.1.1 Omejitve v izbiri sestavin

Domnevamo, da je ustaljenost pragmatičnih frazemov v sestavinski zgradbi relativna, kar je na splošno značilno za večino frazemov.¹¹⁴ Gradivo je pokazalo (Jakop 2002: 110, 115–147), da izrazno podobo pragmatičnih frazemov zaznamujejo tudi ustaljene variante.¹¹⁵ Variantnost torej zajame tudi pragmatično frazeologijo. Predpostavljamo, da je variantnost pragmatičnih frazemov velika, ker gre predvsem za govorjene jezikovne enote;¹¹⁶ pogosta raba frazemov pri vsakdanjem sporazumevanju namreč povečuje možnosti za nastanek variant. Poleg ustaljenih variant se z rabo frazemov pojavijo tudi t. i. neustaljene variante, ki so v bistvu prenovitve frazemov in nas tukaj ne bodo zanimale.¹¹⁷ O veliki variabilnosti frazemov, ki jo povzroči pogosta vsakdanja raba frazemov, je govoril že H. Burger in opozoril na raznovrstna odstopanja med invariantno obliko frazema in njegovimi uresničitvami:

»Wenn man spontane gesprochene Sprache auf Phraseologie hin untersucht, wird man vielfältigste Abweichungen von den in den Wörterbüchern anzutreffenden Nennformen finden. Ähnliches zeigt sich auch, wenn man Versuchspersonen auffordert, Phraseologismen zu produzieren.« (Burger 1998: 27.)

W. Fleischer (1997: 205–207) ločuje tri vrste variantnosti frazemov.

Prva možnost so oblikoslovne in deloma tudi skladijske variante posameznih sestavin. To so strukturne variante, ki načeloma ne vplivajo niti na pomen niti na stilno zaznamovanost frazema. Spremembe lahko zajamejo rabo posamezne sestavine glede na število (*seine Hand/Hände im Spiel haben*), vezljivost (*mit den Achseln/die Achseln zucken*), rabo člena (*das/sein Herz auf der Zunge tragen*), pomanjševalnice (*jmdm. kein Haar/Härchen krümmen*), različne načine zanikanja (*jmdm. keinen/nicht den Bissen Brot*

¹¹³ Več o tem gl. v poglavju II.1.4 Skladijska vloga pragmatičnih frazemov.

¹¹⁴ Gre za splošno sprejeto mnenje v frazeologiji, prim. E. Kržišnik-Kolšek (1988: 55–56), H. Burger (1998: 25 id.), W. Fleischer (1997: 205–207). Gl. tudi poglavje I.1.4.2 Ustaljena zgradba frazemov.

¹¹⁵ Variantnost je tam razvidna iz prikaza v tabelah, kjer smo nekatere oblike frazemov navedli kot variante, ločene s poševnico v okviru iste tabelarične celice, npr. *to si zapiši za uho/ušesa, naj me bog/strela ubije, strela božja/jasna* ipd.

¹¹⁶ To potrjuje tudi naše gradivo. Na veliko primerov pragmatičnih frazemov smo naleteli pri prebiranju t. i. klepetalnic na internetu, v katerih uporabniki sicer pišejo, a tako kot bi se pogovarjali, kar je razvidno iz nekaterih primerov v prilogi. V teh besedilih gre za problem opredelitve prenosnika in razmejitve med zapisanimi in govorjenimi besedili, dejansko gre za zapisana govorjena besedila.

¹¹⁷ O tem prim. E. Kržišnik (1987: 49–56), E. Kržišnik-Kolšek (1988: 58).

gönnen), glasoslovje (*etw. ist gehupft/gehüpft wie gesprungen*), fakultativno sestavinsko razširitev frazema (*sich etw. an den [fünf] Fingern abzählen können*). Fleischer jih imenuje »frazeološke (strukturne) variante« (v nem. phraseologische (Struktur-) Variante).

Druga možnost je zamenjava posamezne leksikalne sestavine. Tako praviloma nastajajo frazeološki sinonimi (*auf den Arm/die Schippe nehmen*). V okviru leksikalne variantnosti Fleischer upošteva tudi nekatere frazeološke protipomenke (*mit dem/gegen den Strom schwimmen*). Za razliko od variant iz prve skupine leksikalne zamenjave vplivajo na pomen, večinoma na konotativni del pomena, zato se Fleischerju zdi bolj smiselno govoriti o »variiranih frazemih« (v nem. variirten Phraseologismen) oz. »frazeoloških variacijah« (v nem. phraseologischen Variationen) kot o variantah.

Tretja možnost variantnosti frazemov je razširitev oziroma redukcija sestavinske zgradbe. Če vodi redukcija do osamosvojitve posamezne sestavine, gre za frazeološko derivacijo, npr. nastanek frazemov iz pregovorov (*Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein* → *jmdm. eine Grube graben*);¹¹⁸ če se posamezna sestavina frazema osamosvoji, pride do defrazeologizacije (*sich wichtig tun* → *der Wichtiguer*).

H. Burger (1998: 25 id.) ločuje pet skupin variant: slovnice variante posamezne sestavine v frazemu, npr. *seine Hand/Hände im Spiel haben*; leksikalne variante posamezne sestavine v frazemu, npr. *ein schiefes Gesicht machen/ziehen*; skrajšane ali razširjene variante frazema, npr. *sich etw. im Kalender anstreichen/sich etw. rot im Kalender anstreichen*; variante v zaporedju sestavin frazema, npr. *aussehen wie Milch und Blut/wie Milch und Blut aussehen*; variantnost v zunanji vezljivosti frazema, npr. *sich die Schuhsohlen ablaufen nach/etw./um etw. zu bekommen*. Pri tem Burger opozarja na sicer ne vedno jasno mejo med variantnostjo in sinonimnostjo frazemov. Ta problem je ponazoril s primerom *mit beiden Beinen/Füßen [fest] auf der Erde/im Leben stehen*, pri čemer se mu zdita prvi možnosti zamenjave leksikalne sestavine (*Beinen/Füßen*) varianti, v drugem primeru (*auf der Erde/im Leben stehen*) pa gre po njegovem mnenju za sinonimijo. Na splošno se Burger nagiba k temu, da je bolje govoriti o dveh sinonimnih frazemih, v slovarju prikazanih v ločenih pomenskih razdelkih, kot o variantah enega frazema.

Na prekrivnost med variantami frazemov in sinonimnimi frazemi je opozoril tudi J. Toporišič (1973/1974; 1982: 362). Za primer variante frazema je navedel frazem *ne biti vreden počenega groša/ne biti vreden prebite pare* in pri tem poudaril:

»Če takih primerov ne obravnavamo kot variante istega frazeologema, pride seveda v poštev razlaga s sinonimiko.«

E. Kržišnik (Kržišnik-Kolšek 1988: 55–56) ločuje ustaljene variante, ki so ustaljena druga oblika rabe frazema, od besedilnih (avtorskih, enkratnih) variant, ki presegajo meje frazema kot enote in spadajo že med prenovitve. Za ustaljene variante je značilno, da ohranjajo pomensko in funkcijsko enakost z invariantnim frazemom, lahko pa so zvrstno (drugače) zaznamovane. Odvisno od tega, na kateri ravnini se varianta pojavlja, Kržišnikova ločuje glasoslovne (*iti v vas/iti v ves*), oblikoslovne (*dobiti v roko/dobiti v roke*), besedotvorne (*do zadnje pike/do zadnje pikice*) in sestavinske variante (*vrteti jezik/sukati jezik*).

V okviru variantnosti pragmatičnih frazemov smo upoštevali variante na glasoslovni, oblikoslovni, skladijski in leksikalni jezikovni ravnini, zato ločujemo strukturno in leksikalno variantnost. Kot posebnost pragmatične frazeologije pa se pokaže potreba po ločevanju še ene skupine variant, ki je pogojena s pragmatičnimi dejavniki, zato jo bomo imenovali pragmatična variantnost.

¹¹⁸ O tem prim. E. Kržišnik (1994: 46). Gl. tudi opombo 14.

1.2.1.1.1 Strukturna variantnost pragmatičnih frazemov

Strukturna variantnost pragmatičnih frazemov zajema variante v glasoslovju, oblikoslovju, besedotvorju in skladnji. Strukturne variante frazemov praviloma ne vplivajo na frazeološki pomen.

Glasoslovne variante pragmatičnih frazemov

Glasoslovne variante pragmatičnih frazemov se pojavijo kot posledica pogoste rabe v govorjenem jeziku. Pragmatični frazemi se rabijo predvsem v neformalnih okoliščinah, pri vsakdanjem govorjenem sporazumevanju, kjer govorci uporabljajo pogovorni jezik ali govorijo v narečju. Glasoslovnih variant nismo opazovali sistematično, tudi zato, ker bi se morali v gradivu ciljno osredotočiti na iskanje takih variant pri posameznih frazemih, npr. frazem *kurec te gleda* ima v rabi (tudi pisni) varianto *kurc te gleda*, medtem ko za frazem *bôli me kurac* nimamo potrditve za varianto **bôli me kurc* ali **bôli me kurec*. Kljub temu lahko naštejemo nekaj tipičnih glasoslovnih variant. Najbolj tipične glasoslovne variante so posledica samoglasniškega upada, npr. frazema *boš že videl* in *slikaj se* imata v govoru varianto *boš že vidu* in *sliki se*, frazemi *beži no*, *beži beži*, *daj no*, *daj daj* imajo (tudi v pisni rabi) varianto *bež no*, *bež bež*, *dej no*, *dej dej*. Običajne so tudi variante s kratkimi nedoločniki, nekatere le v govoru, npr. *kam je pa to za zapisati/zapisat*, *v rit se zaleti/zalet*, *v rit me piši/piš*, *ne ga sratil/ne ga srat*. Izpostavimo še eno zanimivo glasoslovno varianto: raba okrnjenega glagola *pejt* – oblika, ki ima v *Slovenskem pravopisu* (2001) oznako »neknjižno pogovorno« – je varianta v vseh pragmatičnih frazemih s sestavino *pojdi* in negativno konotacijo: *pojdi/pejt k vragu*, *pojdi/pejt k hudiču*, *pojdi/pejt v kurac*, *pojdi/pejt v ričet*, *pojdi/pejt v rit*, *pojdi/pejt v tri pirovske*, *pojdi/pejt v tri krasne*, *pojdi/pejt v pizdo materno*. Zanimivo je, da frazemi, ki nimajo negativne konotacije, nimajo te glasoslovne variante, npr. *pojdi v miru*, *pojdi v božjem imenu*:

Maria joče in si z roko pokriva obraz. Ion ji je pravkar eno pripeljal: »Pejt k hudiču, kurba.«

»Pojdi k vragu!« je histerično zatulila, skočila v avto in s cvilečimi gumami oddivjala.

PROTI:

Katoliški duhovnik pri sv. spovedi reče: »Jaz te odvežem tvojih grehov, v imenu Očeta in Sina in Sv. Duha« in nadalje: »Bog ti je odpustil grehe, pojdi v miru.«

Med glasoslovne variante uvrščamo tudi variante pragmatičnih frazemov, pri katerih je samoglasniški upad povzročil celo nastanek sklopa in ima varianta frazema zakrito večbesedno izrazno podobo,¹¹⁹ npr. frazem *pri moji duši* ima variante *primojduš*, *prmejduš*, *primojduši* (razmerje v rabi v korpusih Nova beseda in Fida: 37 primerov zapisov *pri moji duši*, 36 primerov *prmejduš*, 11 primerov *primejduš* in 1 primer *primojduši*); frazem *pri moji veri* ima varianto *primojveri* (oblika *pri moji veri* se pojavi v korpusih v 68 primerih in nima potrditve v rabi za sklopno obliko – že v SSKJ je označena s kvalifikatorjem »starinsko«); frazem *v rit me piši* ima varianti *vritmepiši* in *vritmepiš*; frazem *boglonaj* ima varianto *bohlonaj*. Zanimiva je oblika *pejturet* v korpusu Fida, ki je verjetno sklopna oblika pragmatičnega frazema *pojdi v rit: Pejturet!* (iz romana Zorana Hočevarja *Porkasvet*); ker primer v korpusu nima širše sobesedilne okolice, so to le predvidevanja; dejstvo, ki našo domnevo potrjuje, pa je, da se taka oblika sliši na ulici. Pri tem moramo opozoriti na nekatere

¹¹⁹O sklapljanju in frazeološkosti smo govorili že v poglavju I.1.4.2.1 Sestavinska zapolnitev frazemov. Na dejstvo, da v nekaterih primerih pragmatičnih frazemov ne gre za enobesedno izrazno podobo, temveč zakrito večbesednost, me je opozorila dr. E. Kržišnik.

re tem podobne oblike, ki pa so sklopni medmeti.¹²⁰ Ker nimajo (več) površinsko ohranjenih lastnosti podstavne besedne zveze, na osnovi katerih določamo spodnjo mejo frazeologije, niso frazemi, npr. *primojkrvav/prmojkrvav, primojstokrat, prmejkuš, primojdevet, primojduha, primojtidelj, primojzelen*. Zavedamo se, da gre za precej nasilno postavitev meje med pragmatíčnimi frazemi in medmeti. Vendar ravno ti primeri pričajo o zanimivem procesu nastajanja medmetov iz pragmatíčnih frazemov, torej iz prvotnih besednih zvez govorne podstave, prim. razlago gesla *primojduha* v slovarju J. Glonarja (1936: 317): *evfemizem za 'pri moji duši'*. Na prehajanje pragmatíčnih frazemov v medmet kažejo tudi primeri tipa *prmejkršenduš, prmejdun*. I. Stramljič Breznik (2000/2001: 196) razlaga, da se je pri frazemih tipa *bog daj, bogdaj* »okrepila njihova medmetna funkcija do te stopnje, da se je stavek preoblikoval v sklopno medmetno besedno vrsto«.

Oblikoslovne variante pragmatíčnih frazemov

Oblikoslovne variante pragmatíčnih frazemov se kažejo v: različni rabi sklona katere od sestavin, npr. *kaj/česa ne poveš*, rabi dvojničnih oblik za osebni zaimek, npr. *raba bog s tabo/teboj*.

Skladenjske variante pragmatíčnih frazemov

Skladenjska variantnost pragmatíčnih frazemov se kaže v različnih upovedovalnih možnostih stavčnih pragmatíčnih frazemov, npr. *le čemu je to podobno/to ni ničemur podobno, ne lomi ga/ne ga lomiti/kaj ga pa lomiš*; različnem besednem redu sestavin, npr. *pojdi se solit/solit se pojdi, piši me v rit/v rit me piši*, tudi v sklopni obliki, npr. *vritmepiš/pišmevrit*. Posebnost je frazem *najlepša hvala*, ki ga razlagamo kot oblikoslovno in skladenjsko varianto frazema *hvala lepa*.

1.2.1.1.2 Leksikalna variantnost pragmatíčnih frazemov

Pri leksikalni variantnosti, ki ni pomensko motivirana (drugače gre za sinonimijo), je mogoče opaziti tri skupine variant:

1. Variante frazema, ki jih povzroči zamenjava ene leksikalne sestavine z drugo, npr. *prava reč/figa, pri moji duši/veri, za vraga/zlodeja/zlomka, ti povem/rečem, to ni vse skup/vkup nič, ti bom že dal/pokazal, naj me bog/strela ubije, korajža/pogum velja, lepa/šmentana/hentana/presneta reč, strela božja/jasna, mati/milost božja, presnet/šment nazaj, sveta nebesa/pomagalka, bes te lopi/opali/plentaj, kje neki/pa, pa/in mirna Bosna, čudo božje/prečudno, za pet Kristusovih/kriščevih ran, tristo strel/vragov/hudičev/zlodejev, ne lomi/serji ga, ne ga lomiti/srat, pa konec/pika/zdravo/amen, pojdi k vragu/hudiču, pojdi v tri pirovske/krasne, če ne/nič drugega, mili/ljubi Jezus, Jezus Marija/Kristus, po pravici povedano/rečeno*.

2. Variante frazema, ki jih povzročijo zamenjave več leksikalnih sestavin v zgradbi, npr. *pa konec/in konec/pa pika/in pika, naj me hudič vzame/naj me vrag vzame/naj me zlodej vzame/naj me hudič pobere/naj me vrag pobere/naj me zlodej pobere, naj hudič vzame vse skupaj/naj vrag vzame vse skupaj/naj zlodej vzame vse skupaj/naj hudič pobere vse skupaj/naj vrag pobere vse skupaj/naj zlodej pobere vse skupaj*.

3. Variante frazema, ki jih povzročijo neobvezne (fakultativne) sestavine v zgradbi frazema, npr. *in/pa konec (besed), pojdi (hudiču/vragu) v rit, tristo kosmatih (medvedov), za (sveto) kriščevo voljo, kako (to) da ne, hvaljen (bodi) Jezus (Kristus), na (skorajšnje) svidenje, pojdi v pizdo (materno), kolikor (jaz) vem*.

¹²⁰Medmeti so izvorno tvorjeni s sklapljanjem (Žele 2000: 301).

1.2.1.1.3 Pragmatična variantnost

Pragmatična variantnost se pokaže kot posebnost pragmatične frazeologije. Motivirana je z okoliščinami rabe in drugimi pragmatičnimi dejavniki, npr. družbenim razmerjem med govorcem in naslovnikom (tikanje/vikanje). O tej vrsti variantnosti se v frazeologiji doslej ni govorilo. Opazili smo jo v primerih tipa *še vprašaj/vprašate* in *pojdi se solit*. V primerih tipa *pojdi se solit* se namreč zdi, da oblike *pojdite se solit*, *pojdita se solit* in *naj se gre (-sta, -do) solit* niso pretvorba oblike *iti se solit*, temveč varianta invariantne (slovarske) oblike frazema *pojdi se solit*. V na videz podobnih primerih glagolskih frazemov je drugače: oblika *vzemi pamet v roke* je ena od pretvorbenih možnosti invariantne oblike frazema *vzeti pamet v roke* – uresničitev frazema v besedilu. To je pomembno za prikaz v slovarju. S pragmatično variantnostjo je namreč mogoče razložiti, zakaj invariantna in s tem tudi slovarska oblika stavčnih pragmatičnih frazemov ni v nedoločniku, kot je pri glagolskih frazemih (**iti se solit* PROTI *vzeti pamet v roke*). Pri glagolskih frazemih je oblika glagolske sestavine odvisna od modifikacijskih določitev povedi, v katero je vključen frazem. Obliko glagolske sestavine pri pragmatičnih frazemih pa narekujejo okoliščine rabe: govorec s frazemom vzpostavlja razmerje z naslovnikom (*pojdi/pojdite se solit*). Raba glagola je zato omejena le na določene oblike,¹²¹ npr. pri frazemu *česa ne poveš/poveste* je omejena na 2. osebo, sicer pride do razpada frazema:

»V glavnem so mi vsa vprašanja že zastavili, če pa kaj pozabim, mi pa kar prav pride, ker me nič ne moti, če tudi **česa ne povem** za medije, a ne?«

Variantnost je v tipu frazema *pojdi se solit* pogojena s pragmatičnimi dejavniki. Velelnik v pragmatičnem frazemu nima funkcije velevanja (kot v glagolskem frazemu *vzemi pamet v roke*),¹²² kar dokazujejo pomeni frazema, uresničenega v besedilu (gl. spodaj). Spreminjanje oblike glagolske sestavine v pragmatičnem frazemu ne spremeni besedilnega pomena frazema, medtem ko na besedilni pomen glagolskega frazema *vzeti pamet v roke* vpliva oblika glagolske sestavine:

končno je vzel pamet v roke → '*končno se je spametoval*'

vzemi pamet v roke → '*spametuj se*'

lahko bi že prej vzel pamet v roke → '*lahko bi se že prej spametoval*'

PROTI

pojdi se solit → '*jezen sem (nate)*'

→ govorec je izrazil nejevoljo (nad naslovnikom)

pojdite se solit → '*jezen sem (na vas)*'

→ govorec je izrazil nejevoljo (nad naslovniki ali nad naslovnikom, ki ga vika)

pojdita se solit → '*jezen sem (na vaju)*'

→ govorec je izrazil nejevoljo (nad naslovnikoma)

naj se gre (-sta, -do) solit → '*jezen sem (nanj, nanju, na njih)*'

→ govorec je izrazil nejevoljo (nad nekom, ki v trenutku govorjenja ni udeleženec sporazumevanja)

Ž. Fink v svojem prispevku o »uzvičnih frazemih« (1999: 223) sicer ni govorila o pragmatičnih variantah frazemov, vendar je za skupino hrvaških medmetnih frazemov

¹²¹ Gl. poglavje II.1.2.2.2.4 Oblikoslovno-skladenjske omejitve stavčnih pragmatičnih frazemov.

¹²² Mogoče je to celo razlikovalna lastnost med pragmatičnimi in glagolskimi frazemi, npr. *reci in piši, piši me v uho, nekam se zaleti, kar misli si* PROTI *pazi na svoj jezik, prosi za besedo, vzemi pamet v roke, to si piši za uho* (slednji bodo analizirani v poglavjih II.1.2.2.2.3 in II.1.2.2.2.4).

z glagolsko sestavino ugotovila, da jih oblikoslovna omejitev na velelnik »ograničava na dialoško situacijo, tj. oni se mogu upotrebljavati samo kao replike upućene sogovorniku«, npr. *ma nemoj (nemojte)*. Za frazem *Bog s tobom (s vama)* je ugotovila, da v njem »zamjenička komponenta diktira obraćanje naslovniku«.

V osnovi lahko ločimo dva tipa pragmatične variantnosti:

1. Pragmatične variante, ki jih pogojuje družbeno razmerje med govorcem in naslovníkom (tikanje, vikanje), npr. *česa ne poveš/česa ne poveste, še vprašaj/še vprašate, ne lomi ga/ne lomite ga, ti rečem/vam rečem, daj no/dajte no, hočeš reči/hočete reči, lepo te prosim/lepo vas prosim, mir s teboj/mir z vami*. Frazemi, pri katerih zaradi vulgarnosti verjetno ne gre za razmerje tikanje – vikanje (*pejt/pejte v rit, pejt/pejte k vragu*), temveč za nagovarjanje različnega števila naslovníkov, spadajo v drugo skupino.

2. Pragmatične variante, ki jih pogojujejo okoliščine sporazumevanja, npr. število naslovníkov; te variante ne spremenijo (jezikovnosistemskega) pomena frazema, npr.

pojdi se solit/pojdita se solit/naj se gre solit 'govorec izraža jezo, nejevoljo (nad kom)'

med nama (rečeno)/med nami (rečeno) 'govorec vzpostavlja zaupnost'

zdaj pa imaš/zdaj pa ima 'govorec izraža privoščljivost'

človek božji/ljudje božji 'govorec poudarja, podkrepi trditev'

pejt/pejte v rit 'govorec izraža jezo, nejevoljo (nad kom)'

ČE POVZAMEMO: S primeri različnih vrst variant pragmatičnih frazemov smo skušali ponazoriti in dokazati, da je variantnost pragmatičnih frazemov velika in raznovrstna, v nekaterih primerih celo na več ravninah hkrati, npr. *v rit me piši/pišite – piši/pišite me v rit – vritmepiši/vritmepiš/pišmevrit*,¹²³ kjer se potrjujeta strukturna in pragmatična variantnost (frazem *piši/pišite me v uho* je sinonimni frazem). Vendar variantnost pri pragmatičnih frazemih ni neomejena. V veliko primerih zamenjave in spremembe v sestavinski zgradbi niso mogoče, npr. nimamo potrditve v rabi za spremenjeni besedni red v frazemu *med nama rečeno* (*rečeno med nama), spremenijo pomen, npr. *prava reč – presneta reč*, ali povzročijo razpad frazema, npr. *kolikor vem – kolikor znam, kolikor zmorem*:

Pač, še en dojenček gor ali dol, prava reč, saj smo jih videli že nekaj sto, bi lahko povzel njegovo mnenje.

»*Presneta reč*,« je preudaril na cesti, »še bi se oženil, če bi se Baruši kaj primerilo, *presneta reč*, da bi se!«

Kolikor vem, novoletnega srečanja ni bilo.

PROTI

In če mojo pomoč sprejme, potem rad pomagam. Kolikor zmorem in kolikor znam, seveda.

V primerih, kjer variantnost ni mogoča, lahko govorimo o popolni ustaljenosti pragmatičnega frazema v sestavinski zgradbi, navedena oblika je hkrati njegova invariatna oblika: *dober tek* (*boljši tek), *na zdravje* (*po zdravje), *prvi april* (*drugi april), *raca na vodi* (*račka na vodi), *me veseli* (*veseli me), *ni govora* (*je govora), *reci in piši* (*recite in pišite), *ista figa* (*enaka figa). Poglejmo nekaj primerov iz gradiva.

¹²³Da oblika *vritmepiši* nima pragmatične variante *vritmepišite, kot jo imata variantni obliki, pisani narazen, bi morda lahko razlagali kot dokaz, da gre pri *vritmepiši* za besedo, ne (več) besedno zvezo, torej za medmet, ne za frazem. Gl. poglavje I.1.4.2.1 Sestavinska zapolnitev frazemov.

dober tek

Tedaj mi je nekdo povsem ob ušesu dejal: »**Dober tek.**« In jaz sem s polnimi usti odvrnil: »Hvala.«

Besedna zveza *dober tek* je v korpusu Fida po izračunu vrednosti MI3¹²⁴ na 2. mestu pogostosti sopojavitev, z vrednostjo 23,7. Med prvimi desetimi po vrednosti MI3 so (po vrsti) npr. zveze kot *smučarski tek*, *štafetni tek*, *gorski tek*, *maratonski tek*, *prosti tek*, *olimpijski tek*, *mrtvi tek*. Zamenjava s kakim drugim kakovostnim pridevnikom povzroči razpad pragmatičnega frazema; prva po vrednosti MI3 sta npr. *lahkoten* (16,8) in *hiter* (16,1):

*Nosečnica si lahko na morju privošči tudi druge oblike telesne aktivnosti: **lahkoten tek**, dolge sprehode. Izogibati se mora le športov s sunkovitimi gibi in nevarnostjo padca (tenis, jahanje...) ter potapljanja.*

*Prožna hrbtnica omogoča izjemno **hiter tek**.*

na zdravje

*Jubilantki iskreno čestitam in želim, da bi ji zdravje tudi v prihodnje služilo in bi tako še dolgo uživala plodove svojega bogatega dela. **Na zdravje**, v imenu sodelavcev, študentov in diplomantov Biotehniške fakultete.*

Besedna zveza *na zdravje* je v korpusu Fida po izračunu vrednosti MI3 na 2. mestu pogostosti sopojavitev, z vrednostjo 20,2; pri tem so seveda zajeti tudi primeri, ki niso pragmatični frazemi, npr. *paziti na zdravje*. Pa vendar, med prvimi desetimi po vrednosti MI3 so npr. zveze kot *za zdravje*, *njegovo zdravje*, *svoje zdravje*, *duševno zdravje*, *naše zdravje*, *telesno zdravje*, *mentalno zdravje*. Po vrednosti MI3 je na prvem mestu sopojavitve s samostalnikom *zdravje* predlog *za* (24,4); ugotovimo, da zamenjava predloga povzroči razpad pragmatičnega frazema:

*Še najmanj, kar je obiskovalca lahko doletelo, je bila kavica Santana iz rok dveh prikupnih deklet ali časopis Mleko iz Slovenije – **za zdravje**, za moč.*

*Kozarček ali dva **za zdravje**.*

prvi april

*»Juhu, zadela sem na lotu.« »Res??« »Ha ha, **prvi april!**«*

Besedna zveza *prvi april* je v korpusu Fida po izračunu vrednosti MI3 na 10. mestu pogostosti sopojavitev, z vrednostjo 16,5; pri tem so seveda zajeti tudi primeri, ki niso pragmatični frazemi, npr. *danes je prvi april*. Tako nizka vrednost MI3 je verjetno posledica dejstva, da se ta pragmatični frazem pojavlja zlasti v govorjenih dialoških

¹²⁴Vrednost MI (mutual information; vzajemnost) se v korpusnem jezikoslovju uporablja za ugotavljanje verjetnosti, da se dve besedi v besedilih v korpusu pojavljata skupaj. Ta verjetnost je izračunana tako, da se število pojavnic izbranega korpusnega elementa deli s številom vseh pojavnic v korpusu (Gorjanc 2001: 100–101). Vrednost MI3 ali t. i. kubično asociacijsko razmerje (Gorjanc 2001: 101) so razvili prav za določanje večbesednih terminoloških enot v specializiranih angleških korpusih in upošteva tudi verjetnost pojavitve prvega elementa brez drugega in drugega elementa brez prvega. Visoka vrednost MI3 torej pomeni veliko verjetnost, da se dve besedi pojavljata vedno skupaj in predstavljata bolj ali manj ustaljeno zvezo, kar je uporabno za ugotavljanje stopnje ustaljenosti frazeoloških enot. Uporabnost korpusnega pristopa je v slovenski frazeologiji prva preverjala A. Gantar v svoji doktorski disertaciji (2004). Podatek o vrednosti MI3 daje od slovenskih korpusov le korpus Fida.

besedilih, ki niso vključena v korpus Fida, ter da se rabi zelo redko, le na en dan v letu. Nemožnost leksikalne zamenjave v sestavinski zgradbi tega pragmatičnega frazema lahko ponazorimo z zamenjavo števnik:

Osmi april, ko so bile leta 1990 prve demokratične volitve, naj bi bil državni praznik, ne pa dela prost dan.

Drugi april, mednarodni dan knjig za otroke.

ni govora

Kar pogledjte, kakšno plačo imamo! Niti 2000 mark nimamo – in sedaj naj za to plačo delam ponoči. **Ni govora!** Lahko jutri zjutraj ob osmih, devetih ali desetih, danes pa končamo ob sedmih ali ob osmih zvečer – nikakor pa ne po osmi uri. Bodite no pametni.

Besedna zveza *ni govora* je v korpusu Fida po izračunu vrednosti MI3 na 7. mestu pogostosti sopojavitvev, z vrednostjo 19,1; pri tem so seveda zajeti tudi primeri, ki niso pragmatični frazemi, npr. *o tem ni govora*. Nemožnost leksikalne zamenjave v sestavinski zgradbi tega pragmatičnega frazema ponazarjamo z zamenjavo nikalnice *ni* s trdilno obliko – beseda *je* ima pred roditeljsko obliko samostalnika *govor* vrednost MI3 13,7. Zamenjava povzroči razpad frazema:

*O čem je govora?*¹²⁵

1.2.1.2 Posebnosti v sestavinski zgradbi pragmatičnih frazemov

Vprašanje, ki ga tu le odpiramo (rešili ga bomo lahko šele v nadaljevanju, ko bomo upoštevali tudi skladenjsko zgradbo pragmatičnih frazemov), je, katere sestavine so del zgradbe pragmatičnih frazemov in ali imajo pragmatični frazemi zunanjo vezljivost.¹²⁶ Na ta problem smo naleteli, ko smo skušali pragmatične frazeme predstaviti v slovarski obliki (Jakop 2002: 108 id.). Ugotovili smo, da se slovarska oblika pragmatičnih frazemov in njihova uresničitev v besedilu pogosto izrazno prekrivata in v tem našli potrditev za tezo, da je pri pragmatičnih frazemih težko določiti mejo med *langom* in *parolom* (Jakop 2002: 5–16; 2003: 112–114), na kar je opozoril že F. Coulmas (1981: 19). Ob prikazu oblike pragmatičnih frazemov smo opozorili, da je v nekaterih primerih zaimek sestavina frazema, npr. *le čemu je to podobno*, pri drugih smo zaimek obravnavali kot zunajfrazemsko določilo in ga navajali v manjšem tisku, npr. *trikrat hura za koga* (Jakop 2002: 109). Vendar pri navajanju nismo bili dosledni, npr. *vrag te pocitraj – da bi koga vrag*, ker smo takrat posvetili premalo pozornosti zgradbi pragmatičnih frazemov. Na tem mestu problem le odpiramo. Do odgovora na to, ali je v zgradbi pragmatičnih frazemov še kakšno prosto mesto za zunajfrazemske jezikovne prvine oziroma ali glagolska sestavina v pragmatičnih frazemih odpira prosta udeleženska mesta, se bomo dokopali šele v naslednjem poglavju.

V teoretičnem delu monografije smo med drugimi predstavili tudi Lügerjev frazeološki model.¹²⁷ Lüger je izpostavil, da je za frazeme z vrednostjo povedi, med katere je uvrstil tudi »formule vsakdanjega sporazumevanja« (v nem. Routineformeln), značilno, da v svoji zgradbi nimajo več prostih udeleženskih mest:

---

¹²⁵Zanimivo pri tem je, da je ustaljena oblika frazema *ni govora* vplivala na nefrazeološko obliko (*o tem je govora*). Na to me je opozorila dr. E. Kržišnik.

¹²⁶O zunanji vezljivosti frazemov prim. H. Burger (1998: 21).

¹²⁷Gl. poglavje I.1.3.2 Lügerjev frazeološki model.

»Eine vollständige prädikative Struktur ohne freie Argumentstellen zeichnet satzwertige Phraseologismen aus.« (Lüger 1999: 50.)

Če so pragmatični frazemi res frazemi z vrednostjo povedi, lahko za zdaj predpostavimo, da v svoji zgradbi nimajo prostih mest, vse prvine povedi so sestavine frazema. Vendar bomo to predpostavko razvijali šele v poglavju o skladijski zgradbi stavčnih pragmatičnih frazemov, ker analiza presega le sestavinsko zgradbo, upoštevati moramo namreč tudi razmerje med sestavinami, torej skladijsko zgradbo frazemov.

ČE POVZAMEMO, lahko strnemo ugotovitve, do katerih smo prišli z opazovanjem sestavinske zgradbe pragmatičnih frazemov:

1. Izrazna podoba pragmatičnih frazemov je večbesedna, in sicer je večbesednost zakrita (*bogdaj, prmejduš*) ali izražena (*za vraga, hočeš nočeš*).

2. Variantnost pragmatičnih frazemov je velika, a ne neomejena: gradivo je potrdilo strukturo variantnost na glasoslovni (*daj no/dej no*), oblikoslovni (*kaj/česa ne poveš*) in skladijski ravnini (*ne lomi ga/ne ga lomit/kaj ga pa lomiš*), bogato leksikalno variantnost (*lepa/šmentana/hentana/presneta reč*) in posebno pragmatično variantnost (*med nama/nami rečeno, še vprašaš/vprašate*). Obstajajo pa tudi pragmatični frazemi s popolno ustaljenostjo v sestavinski zgradbi (*reci in piši*).

3. Glede na sestavinsko zgradbo ločimo pragmatične frazeme s samostalniško sestavino (**PF_{Sam}**: *groza in strah*), pridevniško sestavino (**PF_{prid}**: *tristo kosmatih*), prislovno sestavino (**PF_{Prisl}**: *tako in tako*), glagolsko sestavino (**PF_{Glag}**: *naj me koklja brcne*), medmetno sestavino (**PF_{Medm}**: *joj prejoj*) in členkovno sestavino (**PF_{člen}**: *kje neki*).

4. S sestavinsko zgradbo pragmatičnih frazemov smo odprli problem zunanje vezljivosti pragmatičnih frazemov.

1.2.2 Skladijska zgradba pragmatičnih frazemov

Pragmatične frazeme je po skladijski zgradbi, tj. povezanosti sestavin, mogoče razdeliti na dve skupini tako kot stavčnočlenske frazeme:¹²⁸

1. Pragmatični frazemi, pri katerih so sestavine v podrednem (*ljubi bog*) ali prirednem (*groza in strah*) razmerju. Imenovali jih bomo **besednozvezni pragmatični frazemi**, ker imajo enako zgradbo kot stavčnočlenski besednozvezni frazemi, npr. *poskusni zajček, staro in mlado*.

2. Pragmatični frazemi, pri katerih so sestavine v prisojevalnem razmerju, v stavčni zgradbi pa ni (več) prostih mest (*reci in piši, naj me koklja brcne, bog te nima rad, pojdi se solit, če ti rečem, glavo dam, to se pravi*). Imenovali jih bomo **stavčni pragmatični frazemi**, ker imajo podobno zgradbo kot nepragmatični stavčni frazemi, npr. *kot bi mignil, v tem grmu tiči zajec*.

V tem poglavju bomo najprej opazovali skladijsko zgradbo besednozveznih, nato še stavčnih pragmatičnih frazemov. Zanimalo nas bo dvoje: ali je za pragmatično frazeologijo res značilna strukturalna raznovrstnost, na katero se je v literaturi večinoma le opozarjalo, in drugič, ali so lastnosti skladijske zgradbe pragmatičnih frazemov dovolj prepoznavne, da jih lahko uporabimo za merilo pri ločevanju od nepragmatičnih frazemov.

Eno redkih razvrstitev pragmatične frazeologije oziroma skupine pragmatičnih frazemov – »pogovarjalnih formul« (v nem. Gesprächspezifische Formeln) – ki izpostavlja strukturalne lastnosti, najdemo pri S. Steinu (1995: 135–149). Stein (1995: 136) je opozoril, da v frazeologiji manjka podrobnejša analiza oblikovnih lastnosti teh posebnih

¹²⁸Gl. poglavje I.1.4.2.2 Skladijska zgradba frazemov.

jezikovnih enot. V svoji analizi, ki gradivno temelji na zgledih nemških »pogovarjalnih formul« iz korpusa (torej na zgledih iz žive rabe), se je osredotočil na njihovo: oblikovno raznovrstnost, oblikovno in leksikalno spremenljivost (možnost modifikacij), leksikalno okolje (povezanost pogovarjalnih formul z drugimi leksikalnimi prvini) in skladenjsko okolje (vključenost pogovarjalnih formul v besedilo; njihova besedilna realizacija). Stein (1995: 137–141) je razvrstil nemške »pogovarjalne formule« v deset skupin na osnovi povezanosti sestavin ter oblikoslovno-skladenjskih posebnosti:

- Členkovne besedne zveze, npr. *nicht wahr?, oder so was, und so weiter, und zwar*.
- Samostalniške besedne zveze, npr. *nach meiner Ansicht, meiner Meinung nach, meines Erachtens*.

- Glagolske oblike v 1. osebi ednine in množine, za katere je ugotovil, da so najpogosteje rabljene »pogovarjalne formule«; razvrstil jih je v tri skupine:

- oblike glagolov mišljenja v 1. os. ed. in povednem naklonu, npr. *ich denke, ich finde, ich meine, ich glaube*, v zanikani obliki lahko nastopa le glagol *vedeti: ich weiß nicht*;

- zlasti glagola *reči* in *meniti* se rabita tudi v obliki konjunktiva II, npr. *ich würde sagen, ich würde meinen*;

- zlasti v znanstvenih besedilih se rabi glagol tudi v 1. os. množine (pluralis maiestatis), npr. *sagen wir mal, und hier meinen wir, wir können sagen*.

- Zveze z veledniki, in sicer izključno oblike v ednini: rabijo se zlasti glagoli čutnega zaznavanja, ki se pogosto povezujejo s členkom, npr. *hör mal, paß mal auf, schau mal, guck doch mal*; te oblike so tako tipične, da je skupino predstavil v obliki: velednik v ednini + 'mal'; v to skupino spadajo tudi oblike za vljudnostno izražanje z zgradbo: vljudnostna oblika velednika (3. os. mn., povedni tvorni sed.) + *Sie*, npr. *glauben Sie mir; sehen Sie (mal), passen Sie mal auf*.

- Preprosta vprašanja, v katerih nastopajo glagoli čutnega zaznavanja in glagoli mišljenja, rabijo pa se tako pri vsakdanjem sporazumevanju med prijatelji kot za izražanje vljudnosti, npr. *hörst du?, verstehst du?, seht Ihr?, meinen Sie?, wissen Sie?*; skupino je predstavil s strukturo: glagol v 2. os. ed./mn., povedni tvorni sed./glagol v 3. os. mn., povedni tvorni sed. + *Sie*.

- Zveze z deležniki, npr. *ehrlich gesagt, (oder) noch richtiger gesagt, offen gesagt, wie gesagt*; s strukturo: (veznik +) *ehrlich/genauer/offen (...)* + deležnik glagola *sagen*.

- Vezniški odvisniki, ki jih je bilo v korpusu, kot je ugotovil Stein, zelo malo; vse pojavitve so ali v obliki z veznikom *wenn* ali veznikom *somit* ali pa v obliki stavka *um ... zu*, npr. *wenn ich das sagen darf, wenn ich es richtig sehe, wenn Sie (so) wollen, soweit ich weiß, um es kurz zu sagen*.

- Vprašalne povedi, in sicer tako odločevalna vprašanja kot dopolnjevalna vprašanja, npr. *(also) darf ich sagen?, darf ich noch einen Satz sagen?, was sagen Sie dazu?, wie war das jetzt?* Za vse te povedi je značilno, da niso prava vprašanja in govorec ne pričakuje odgovora, temveč so sredstvo za opravljanje različnih sporazumevalnih ciljev, npr. poudarjajo govorcevo stališče, uvajajo razpravljanje, signalizirajo menjavanje sporazumevalnih vlog ipd.

- Primerjalni stavki, npr. *wie eben schon gesagt wurde, wie man so sagen kann*.

- »Celoviti pripovedni stavki« (v nem. Vollständige Aussagesätze): Stein je ugotovil, da obstaja cela vrsta »formul«, ki jim je skupno to, da so s skladenjskega vidika povedi, ker predstavljajo zaključeno vsebinsko enoto, ločeno od drugih delov povedi. Stein to skupino imenuje »formule z vrednostjo povedi«, ki imajo strukturo: 'ich/'man' + modalni

glagol + ('dir'/'ihnen') + (modalni glagol) + glagol 'sagen' (ali kak drug glagol rekanja, npr. 'ausführen'/'aussprechen'/'fragen' ...), npr. *das will ich ganz deutlich sagen, ich möchte fast sagen, nun wollte ich mal fragen, und meine These ist doch die, wir sind der Meinung, das heißt.*

Stein je s to analizo potrdil domnevo, da je za »pogovarjalne formule« značilna izrazita oblikovna raznovrstnost. Pod oblikovno raznovrstnostjo Stein razume tako besednovrstno pripadnost leksemov, ki so sestavina frazema, kot tudi različne načine besedilne realizacije frazema (1995: 136). Ob tem je ugotovil še, da veljajo za »pogovarjalne formule« naslednje strukturne lastnosti:

Možnost modifikacij: Za »pogovarjalne formule« je značilna visoka stopnja možnosti modifikacij (variant in pretvorb) v besedilih. Ker niso vezane le na posamezne pojavitve, se kot oblikoslovno-skladenjsko prilagodljive in leksikalno spremenljive jezikovne enote lahko vključujejo v različne povedi in pri tem ne izgubijo značaja »formul«. Možnost modifikacij ne velja za celotno skupino. Obstajajo tudi primeri s popolnoma ustaljeno zgradbo, npr. *und so weiter*.

Leksikalno okolje: Zlasti v govornih besedilih se pogosto povezujejo z drugimi leksikalnimi prvinami, npr. s členki in modalnimi glagoli, npr. *ich weiß einfach nicht*. Tudi povezovanje več »pogovarjalnih formul« ni redko, npr. *und so weiter und so weiter*.

Skladenjsko okolje: Ta skupina ni homogena v načinu realizacije v besedilih: nekatere »pogovarjalne formule« se rabijo neodvisno od sobesedila, kar se v govoru kaže kot intonančno zaključena enota, ločena od drugih s pavzo, druge »pogovarjalne formule« pa so nujno del sobesedila in se vanj vključujejo.

Stein je svoje ugotovitve strnil v dva zaključka:

1. Zaradi oblikovne raznovrstnosti in različnih načinov besedilne realizacije ni mogoče zajeti vseh »pogovarjalnih formul« in narediti celotnega popisa, temveč je mogoče iz korpusnega gradiva pripraviti le seznam odprtega tipa.

2. Za »pogovarjalne formule« je značilna manjša stopnja leksikalizacije kot za druge frazeme. Zaradi tega je pri teh jezikovnih enotah težko oblikovati slovarski sestavek in določiti slovarsko invariantno obliko. Kljub ustaljenosti v obliki je pri njih težko določiti pomen. Zato je po njegovem mnenju za prikaz v slovarju, ki je še posebej pomemben za nematerne govorce, treba dokumentirati in popisati čim več govorcevih sporočevalnih namenov in sporazumevalnih učinkov teh jezikovnih enot na osnovi zbranega jezikovnega gradiva dejanske rabe.

S tem je pravzaprav Stein (1995) prišel do podobnih zaključkov kot pred njim že Coulmas (1981), in sicer da upoštevanje le slovníčnih lastnosti ne more ustrezno opisati teh jezikovnih enot, zato lahko strukturno analizo uporabimo le kot osnovo, del opisa. Stein je opozoril, da mora ustrezen opis temeljiti na pragmatičnih izhodiščih ter upoštevati in določiti sporazumevalne vloge teh jezikovnih enot. Le s takim pristopom namreč lahko pojasnimo funkcijsko raznovrstnost posamezne pogovarjalne formule in dejstvo, da lahko imajo oblikovno različne pogovarjalne formule enake sporazumevalne vloge. Steinovi zaključki so pomembni, ker je do njih prišel z analizo gradiva. Steinov pristop k slovníčni analizi »pogovarjalnih formul« lahko v veliki meri prenesemo na pragmatično frazeologijo, sploh ker je veliko teh primerov pragmatičnih frazemov.

Na zgradbo »medmetnih frazemov« (v hrv. uzvičnih frazeologemov) je bila pozorna tudi Ž. Fink (1999: 223). V hrvaških in ruskih primerih je našla potrditve, da so sestavine v zgradbi medmetnih frazemov pogosto členki, desamentizirani zaimki in predlogi, npr. *eto ti ga na*, da je njihova pogosta sestavina *bog*, npr. *Bože moj*, da so nekateri frazemi

oblikoslovno omejeni, npr. za ime *Božje*, za *Boga miloga*, ter da so nekateri frazemi nastali z elipso, npr. *Bog s tobom, ma nemoj, ma daj*.

1.2.2.1 Zgradba besednozveznih pragmatíčnih frazemov

Kot smo videli v prikazu sestavinske zgradbe v prejšnjem poglavju (II.1.2.1), je naše gradivo potrdilo besednovrstno precej raznovrstno sestavinsko zapolnitev v zgradbi pragmatíčnih frazemov. Sestavine besednozveznih pragmatíčnih frazemov so lahko samostalniki, pridevniki, glagoli, prislovi, medmeti in členki. V tem poglavju pa nas bo zanimalo, kako so te sestavine med seboj povezane.

Sestavine v besednozveznih pragmatíčnih frazemih so v prirednem ali podrednem razmerju. Gradivo pokaže, da so sestavine večinoma v podrednem razmerju, zelo malo je primerov besednozveznih pragmatíčnih frazemov s sestavinami v prirednem razmerju. Prikaz skladenjske zgradbe besednozveznih pragmatíčnih frazemov je smiseln, ker bomo na osnovi te zgradbe lahko opazovali oblikoslovno-skladenjske omejitve sestavin besednozveznih pragmatíčnih frazemov.

Podredno zloženi pragmatíčni frazemi

PF_{Sam}, PF_{Prid}: Velika skupina besednozveznih pragmatíčnih frazemov s samostalniško ali pridevniško sestavino ima zgradbo podredne besedne zveze s samostalnikom kot jedrno sestavino in pridevniško besedo v vlogi levega prilastka kot določilo na levi in v nekaterih primerih na desni strani. V vlogi levega prilastka je:

- najpogosteje pridevnik, npr. *dober dan, dober večer, dober tek, dober pogled, dober prijem, dobro jutro, sveta nebesa, prava reč, prava figa, lepa reč, častna beseda, ljubi bog, iskrene čestitke, lahko noč, srečno pot, ljubi Jezus, križana gora, križana mati, križana marička, križani bog, božja pomagalka, moj bog*;

- pridevniška beseda, sama razvita v večbesedno zvezo, npr. *sveta (božja) pomagalka, moje iskreno sožalje, srečno novo leto, tristo kosmatih medvedov, za pet kriščevih ran*;

- števniki: *prvi april, tristo hudičev, tristo strel, tristo vragov*.

V teh primerih se sestavine frazemov povezujejo med seboj po skladenjskih pravilih jezika. Posebnost so primeri s pridevnikom v prilastku na desni, npr. *strela božja, križ božji, ljudje božji, človek božji, mati nebeška, bog nebeški, strela jasna, majko mila, pokora nazarenska*. Raba levega prilastka na desni je stilno zaznamovana, pojavi pa se zlasti v vzklikih (Toporišič 1982: 55; 2000: 562). Po Toporišiču je raba pridevniškega prilastka na desni stilno nevtralna le v primerih, ko je taka oblika edina možna, npr. *mati božja*, medtem ko je primer *strela gromska* »krepek' izraz« in gre za stilno zaznamovanost (Toporišič 1982: 46–47). Navedeni primeri pragmatíčnih frazemov torej niso stilno zaznamovani. V primerih *strela božja, strela jasna, majko/majka mila, pokora nazarenska* je ta oblika edina možna, prav tako v primerih *križ božji, človek božji, mati nebeška, bog nebeški*, ker sicer pragmatíčni frazem razpade (**božja strela, *jasna strela, *mila majka, *nazarenska pokora, *božji križ, *božji človek, *nebeška mati, *nebeški bog*):

Egipčanski bogovi in boginje so navzoči povsod, na kipih, reliefih in slikah. Mnogi od njih so upodobljeni z živalsko glavo. Nebeški bog Horus je imel sokoljo glavo, boginja ljubezni Hator je imela kravja ušesa in rogove.

V vlogi desnega prilastka je lahko: samostalnik, npr. *konec koncev, hvala bogu, ti šment, konec debate*; samostalniška zveza, npr. *raca na vodi, roko na srce, sodnika v špirit*; ali prislov, npr. *roke kvišku, glavo pokonci*.

Podredne so tudi predložne zveze tipa *na zdravje: za vraga, v resnici, po mojem mnenju*.

PF_{Glag}: Pri besednozveznih pragmatičnih frazemih z glagolsko sestavino v zgradbi gre v bistvu za polstavčne tvorbe, katerih jedro je neosebna glagolska oblika. Gradivo potrjuje v jedru teh frazemov deležje nekaterih glagolov rekanja, npr. *reči, povedati*, ki so v podredni zvezi s prislovom ali prislovno zvezo. V jedru je lahko:

- deležje na *-no*,¹²⁹ npr. *(na) kratko rečeno, med nama rečeno, odkrito rečeno, po pravici povedano, drugače rečeno, drugače povedano, po domače povedano, po domače rečeno, kot že rečeno*;

- deležje na *-č*, npr. *tako rekoč*.

Pri tej skupini pravzaprav težko govorimo o pravem nemotiviranem frazeološkem pomenu, bi pa te primere vsekakor upoštevala frazeologija v širšem smislu. Nemotivirani frazeološki pomen imata npr. frazema *med nama rečeno, tako rekoč*, pri drugih primerih pa gre za ustaljeno obliko s predvidljivim pomenom in visoko stopnjo variantnosti, npr. *odkrito/naravnost/po pravici/na kratko povedano/rečeno* 'če povem/rečem odkrito/naravnost/po pravici/na kratko'. Pri teh frazemih je možna leksikalna zamenjava glagolov *reči, povedati*, medtem ko frazem *tako rekoč* te leksikalne variante nima.

Jedrna sestavina te skupine besednozveznih pragmatičnih frazemov je v vseh primerih deležje, zato jih označujemo kot pragmatične frazeme z deležjsko sestavino (**PF_{Delež}**). Večina pragmatičnih frazemov z glagolsko sestavino je namreč stavčnih (s prisojevalnim razmerjem med sestavinami in osebno glagolsko obliko); ti bodo obravnavani posebej (v poglavju II.1.2.2.2).

PF_{Prisl}: Sestavine v nekaterih pragmatičnih frazemih s prislovno sestavino v jedru so v podrednem razmerju, npr. *lepo po vrsti, toliko za danes*.

PF_{Medm}: Pragmatični frazemi, ki imajo v svoji zgradbi povezane same medmete, so npr. *o joj, daj no, beži no, bodi no*.

PF_{Člen}: Pragmatični frazemi, ki imajo v zgradbi zvezo dveh členkov ali zvezo členska in zaimka, veznika, so npr. *kaj še, kaj šele, kje neki, kje pa, nikakor ne, še ne, že še, kakorkoli že, še posebej*.

Kot lahko opazimo, so v besednozveznih pragmatičnih frazemih anomalnosti v povezanosti sestavin redke, večinoma gre za vplive ali primere iz tujih jezikov, npr. *malo morgen, fuck off, majko mila, mama mia*; zanimiv je frazem *jebela cesta*, kjer izvorno

¹²⁹Prim. J. Toporišič (1992: 22: *deležje na -no/-to*): »Deležje iz deležnika na *-n/-t*: po pravici povedano 'da po pravici povem'.« Prim. tudi geslo *deležje* (prav tam, 22): »Nedoločna glagolska oblika brez leve vezljivosti na *-oč/-eč, -aje, -ši* ali na *-no/-to*, npr. *sedeč, prepevaje, stopivši, rečeno*. – Sopom. prislovni deležnik/gerundij.« Prim. tudi J. Toporišič (1982: 135). V SSKJ so primeri *bolje rečeno, odkrito rečeno, milo rečeno, kot že rečeno* uvrščeni v podgeslo glagola **reči**: **rečen -êna -o deležnik od reči**, medtem ko sta primera *med nama rečeno, rečeno – storjeno* uvrščena v frazeološko gnezdo tega podgesla. v *Slovenskem pravopisu* (2001) je geslo **rečeno** označeno kot povedkovnik s primeroma *ni rečeno, Rečeno — storjeno*. Na problem poimenovanja te glagolske sestavine v pragmatičnih frazemih me je opozorila dr. E. Kržišnik.

stavčna struktura (*je bela cesta*) z zlitjem glagola in pridevnika tvori anomalno obliko in se stavčnost izgubi:

Lepo vas prosim, ma dajte že kaj hokeja na TV, jebela cesta.

Priredno zloženi pragmatíčni frazemi

V našem gradivu je zelo malo primerov pragmatíčnih frazemov, v katerih so sestavine v prirednem razmerju. V prirednem razmerju so: samostalniki, npr. *groza in strah* (v SSKJ *strah in groza*), zaimki, npr. *ti ti ti*, zveze prislovov, npr. *prvič in zadnjič*, *tako ali tako*, *tako in tako*, *tako ali drugače*, *kratkotamo*, *bolj ali manj*, zveze medmetov, npr. *hokus pokus*, *čira čara, pa pa*, *bla bla bla*, *haji hajo*, *he he he*, *ha ha ha*, *daj daj*, *beži beži*, zveze členkov, npr. *še še*, *že že*, *da da*, *ja ja*, *ne ne*, *ja in ne*.

ČEPOVZAMEMO: Povezanost sestavin v zgradbi besednozveznih pragmatíčnih frazemov je pokazala zelo raznovrstno skupino. Po skladijski zgradbi lahko besednozvezne pragmatíčne frazeme razvrstimo kar v osemnajst skupin. Shematizirani zapis podrednih in prirednih zvez smo priredili po zapisu besednih zvez v *Novi slovenski skladnji* (Toporišič 1982: 20): priredne zveze zaznamujemo s plusom (+), podredne s poševnico (/). Jedrna sestavina je prikazana v krepkem tisku:

PF_{Sam}:

Prid/**Sam**: *dober dan*

Števn/**Sam**: *tristo hudičev*

Sam/Prid: *križ božji*

Sam/**Sam**: *konec koncev*

Sam/Prisl: *roke kvišku*

Predl/**Sam**: *na zdravje*

Vezn + **Sam**: *in pika*

Sam + **Sam**: *groza in strah*

PF_{Prisl}:

Prisl/Prisl: *ioliko za danes*

Prisl + Prisl: *tako ali tako*

PF_{Medm}:

Medm/Medm: *daj no*

Medm + Medm: *pa pa*

PF_{Člen}:

Zaim/Člen: *kaj še*

Člen/Člen: *nikakor ne*

Člen + Člen: *ja ja*

PF_{Prid}:

Štev/Prid: *tristo kosmatih*

PF_{Delj}:

Prisl/**Delj**_č: *tako rekoč*

Zaim/**Delj**_{no}: *med nama rečeno*

Povezanost sestavin v zgradbi pragmatíčnih frazemov ne kaže anomalnosti ali posebnosti, ki bi upravičile osamosvojitve pragmatíčne frazeologije ali omogočale razvrstitev v tipe. Sestavine so razen v redkih primerih povezane med seboj po skladijskih pravilih. Je pa skladijska zgradba pragmatíčnih frazemov naše izhodišče za nadaljnjo slovníčno analizo. Zanimajo nas oblikoslovne lastnosti sestavin besednozveznih pragmatíčnih frazemov. Že na prvi pogled namreč opazimo velike omejitve v pregibanju sestavin teh frazemov.

1.2.2.1.1 Oblikoslovne omejitve sestavin besednozveznih pragmatíčnih frazemov

Med oblikoslovnimi omejitvami sestavin pragmatíčnih frazemov nas zanimajo oblikospreminevalne in oblikotvorne lastnosti posameznih sestavin v frazemu. E. Kržišnik (1994: 85) je med oblikoslovnimi omejitvami frazemov izpostavila »pregibnost sestavin frazema v primerjavi s pregibnostjo teh sestavin kot samostojnih enot slovarja«.

Pri besednozveznih pragmatičnih frazemih bomo opazovali omejitve sestavin v sklanjanju, pregibanju v številu ter stopnjevanju pridevnika. Ugotavljali bomo, ali so lastnosti, povezane z oblikoslovnimi omejitvami sestavin, lahko merilo za razmejevanje pragmatičnih in nepragmatičnih frazemov. Oblikoslovne omejitve besednozveznih pragmatičnih frazemov bomo obravnavali po posameznih tipih (glede na sklon in število).

Oblikoslovna omejitev besednozveznih pragmatičnih frazemov na imenovalnik ednine

Pragmatični frazemi, ki so oblikovno omejeni na imenovalnik ednine, so po zgradbi podredne besedne zveze, npr. *moj bog, ljubi bog*.¹³⁰ Večina teh pragmatičnih frazemov ima homonimno nefrazeološko besedno zvezo. To omogoča opazovanje in primerjanje lastnosti frazeoloških in homonimnih nefrazeoloških zvez v besedilu. Raba pragmatičnih frazemov v besedilih potrjuje domnevo o nepregibnosti sestavin frazema. Ta lastnost jih praviloma ločuje od nefrazeoloških besednih zvez. Poglejmo nekaj primerov iz gradiva:

Moj bog, kaj si napravila s svojim življenjem, Lina?

»*Ljubi bog, dekle,*« je vzkliknila jeznorito, »*mar vedno takole sprašujete?*«

Križani bog, kakšen si!

V tem je vstopila postrežnica Urša, poštena stara dekla, ki je takisto začela vsa iz sebe: »Križana mati, kaj vam hočejo, gospodična? Kakšni ste?«

»*Skočiti dol?*« »*Prava reč!*« *To zna vsak otrok!*

»*Gospod gredo!*« »*Prava figa! Ven!*« je zarjovel kovač, ki je pravkar potegnil iz žerjavice kos razbeljenega železa in ga položil na nakovalo.

»*Prvi april!*« sva s Petro hkrati vzkliknili. Nika je jezno zardela, ker je nasedla najini potegavščini.

Sklanjanje sestavin in pregibanje sestavin v številu povzroči razpad frazema:

In mojega Boga so mi s smelo roko ukradli iz duše, iztrgali so mi ga iz srca.

Če grem v kapelo, poklekнем pred ljubega Boga.

Bodi raje hvaležen ljubemu Bogu, ki ti je dal zemljo.

Galerija Štanjelski stolp – na ogled je razstava del avtorice Jožice Korenjak Popul Vuh – Moji bogovi.

Zdaj šele lahko začneva delati prave reči.

Če ne najdejo cveta prave fige, vanj sicer ne morejo odložiti jajčec, a ga vseeno oprasijo. V nekaterih figovih nasadih obešajo na drevesa zrele fige in tako privabljajo figove osice.

No, raje se bom vrnila k prvemu aprilu.

Vsi pragmatični frazemi nimajo homonimne besedne zveze. V teh primerih raba potrjuje le obliko v imenovalniku ednine, npr. *sveta (božja) pomagalka, križana gora*.

»*Oj sveta pomagalka, usmili se teh malikovalcev!*«

Gospa županja je planila kvišku. »Oh, križana gora, pet je že in mož je rekel, da morava še pred nočjo biti doma.«

Pragmatični frazem, ki je oblikovno omejen na rabo v imenovalniku ednine in imenovalniku množine, je *človek božji* s pragmatično varianto *ljudje božji*; za pragmatično varianto gre, ker je raba frazema pogojena z okoliščinami sporazumevanja (število naslovnikov), pa ne vpliva na pomen frazema, npr. *človek božji/ljudje božji 'govorec*

¹³⁰O tem gl. poglavje II.1.2.2.1 Zgradba besednozveznih pragmatičnih frazemov.

*poudarja, podkrepi svojo trditev!*¹³¹ Gradivo potrjuje pogostejšo rabo množinske oblike (razmerje v korpusih je 246 : 60).

*Zrevoltiralo me je pisanje samozvanega ministra za kulturo v senci. **Ljudje božji**, saj je človek nepismen!*

»Molčite, **človek božji!**« je odvrnila tujka odločno. »Erazem je že več kot petsto let pokopan.«

Ker je besedni red ustaljen (stalna skladijska zgradba), raba prilastka na levi povzroči razpad pragmatičnega frazema (gl. pri skladijskih omejitvah).

Oblikoslovna omejitev besednozveznih pragmatičnih frazemov na tožilnik ednine

Pragmatični frazemi tipa *dober dan* so oblikoslovno omejeni na tožilnik ednine. Ta omejitev je povezana z izpustom performativne oblike glagolov *želeti*, *voščiti*, npr. *Želim ti dober dan*. → *Dober dan!*, oziroma z izpustom velelnika nekaterih glagolov, npr. *Dvigni roke kvišku!* → *Roke kvišku!*

Taki pragmatični frazemi so npr. *dober dan*, *dober pogled*, *dober prijem*, *dober tek*, *dober večer*, *dobro jutro*, *lahko noč*, *srečno novo leto*, *srečno pot*, *glavo pokonci*, *roke kvišku*, *sodnika v špirit*.

Pri tem seveda nimajo vsi enake stopnje nepredvidljivosti frazeološkega pomena:

srečno pot 'želim ti, da srečno potuješ' *PROTI* *dober tek* 'želim ti, da ti hrana tekne' *PROTI* *lahko noč* 'želim ti, da dobro spiš, in se s tem poslavljam od tebe'.

Stavki s performativnim glagolom se seveda še vedno rabijo, vendar v tem primeru ne gre za pragmatične frazeme, npr. *želeti komu dober dan*: *Dober dan vam želim*. O pragmatičnih frazemih govorimo, kadar gre za izpustno performativno obliko glagola (v 1. os. ed., pov. tvorni sed.) in zaimka za 2. os. ter ob skladijski omejitvi, da frazem nastopa v vlogi pastavčne povedi:¹³²

Želim(o) ti/vam srečno pot → *Srečno pot!*

Tudi v primerih tipa *Lahko noč vsem skupaj!* razlagamo *lahko noč* kot pastavčno poved, ki se pač v rabi ne ločuje z vejico – funkcijsko gre za enak tip kot *Lahko noč, Katja!*. Primere tipa *En lep dober dan!*, *Vsem lep dober dan!* pa razlagamo kot posebnost v smislu razširitve pragmatičnega frazema, ki še vedno nastopa v vlogi pastavčne povedi.¹³³

V primerih tipa *dober pogled*, *dobro svetlobo* je vprašanje, ali gre za dovolj ustaljene jezikovne enote, da jih lahko uvrstimo med frazeme. V naši obravnavi jih štejemo med pragmatične frazeme, ker so vezani na točno določene okoliščine sporazumevanja (lov, ribolov, plovba, fotografiranje) in družbeno skupino ljudi, ki jih uporabljajo (lovci, ribiči, mornarji, fotografi), ker so oblikoslovno in skladijsko skrajno omejeni in ker imajo ustaljeno pragmatično funkcijo (pozdravi, voščila), ki je leksikalizirana.¹³⁴

Lovci si pred odhodom na lov zaželi: »Dober pogled!«, fotografi pa »Dobro svetlobo!«

Fotolovci, ki imajo na muhi prostoživeče divje živali, vendar njihov prst ne počiva na sprožilcu puške, temveč fotoaparata, si potemtakem poreko: »Dober pogled in dobro svetlobo!«, ugotavlja Janez Černač v nedavno izdani knjigi z naslovom Fotolov: priručnik za fotografiranje divjadi.

¹³¹ Gl. poglavje II.1.2.1.1.3 Pragmatična variantnost.

¹³² Gl. poglavje II.1.4 Skladijska vloga pragmatičnih frazemov.

¹³³ Na te problematične primere me je opozorila dr. E. Kržišnik.

¹³⁴ Vsaj za zvezi *dober pogled* in *dober prijem* lahko to potrdimo tudi s SSKJ (2000: *dober, pogled, prijem*): »žarg., lov. *dober pogled* kot voščilo za uspešen lov«, »kot voščilo za uspešen ribolov *dober prijem*«.

Dvakrat na dan, včasih pa tudi trikrat, se ribiški čuvaj Andrej Zupan poda na svoj obhod ob Dolinki, podobno kot on pa še nekaj deset čuvajev po vsej Gorenjski. Naše ribe so torej dobro varovane. Pa dober prijem!

Druge oblikoslovne omejitve

Pragmatični frazemi so tudi nekatere predložne zveze. Ti že s svojo sestavinsko zgradbo implicirajo oblikoslovno omejitev na posamezni sklon:

- predlog *za* v zvezi s samostalnikom ali samostalniško zvezo je oblikovno omejen na tožilnik ednine, npr. *za vruga, za zlodeja, za zlomka, za boga, za boga milega, za boga svetega, za sveto kriščevo voljo*; ali množine, npr. *za pet kristusovih ran*;
- predlog *na* v zvezi s samostalnikom ali samostalniško zvezo je oblikovno omejen na tožilnik ednine, npr. *na zdravje, na svidenje, na žalost, na nek način*;
- predlog *po* v zvezi s samostalnikom ali samostalniško zvezo je oblikovno omejen na mestnik ednine, npr. *po možnosti, po drugi strani, po mojem mnenju, pod nobenim pogojem*;
- predlog *v* v zvezi s samostalnikoma je oblikovno omejen na mestnik ednine, npr. *v bistvu, v resnici*;
- predlog *z* v zvezi s samostalniško besedno zvezo je oblikovno omejen na orodnik množine, npr. *z drugimi besedami*;
- predlog *pri* v zvezi s samostalniško zvezo je oblikovno omejen na mestnik ednine, npr. *pri prerokovi bradi, pri moji duši*.

Gradivo potrjuje omejitev na roditeljnik ednine, npr. samostalnik v pragmatičnem frazemu *hudiča vendar*:

Kaj hudiča vendar počne s svojim življenjem?

Oblikoslovne omejitve besednozveznih pragmatičnih frazemov v stopnjevanju pridevnika

Oblikoslovno omejitev v stopnjevanju pridevnika izkazujejo praviloma vsi pragmatični frazemi, ki imajo za sestavino lastnostni pridevnik. Omejitev zajame kakovostni pridevnik v pragmatičnem frazemu do te mere, da ta popolnoma izgubi sposobnost stopnjevanja, npr. *lepa reč, dober dan, iskrena hvala, srečno novo leto, srečno pot, strela jasna, tristo kosmatih medvedov*. Stopnjevanje pridevnika v teh zvezah povzroči razpad pragmatičnega frazema (**srečnejšo pot, *tristo bolj kosmatih*).

Navidezna izjema je pragmatični frazem *hvala lepa – najlepša hvala*, vendar obliko s presežnikom razlagamo le kot oblikoslovno in skladijsko varianto invariantne oblike frazema *hvala lepa*.¹³⁵

ČE POVZAMEMO: Za besednozvezne pragmatične frazeme so značilne skrajne omejitve v sklanjanju sestavin, pregibanju sestavin v številu in stopnjevanju pridevniških sestavin v prilastku. Njihova oblika je praviloma omejena na en sklon. Največ primerov besednozveznih pragmatičnih frazemov je oblikovno omejenih na imenovalnik ednine (*moj bog*)¹³⁶ in tožilnik ednine (*srečno pot*). Pridevniki v frazemu se v nobenem primeru

¹³⁵To smo omenili že v poglavju II.1.2.1.1.1 Strukturna variantnost pragmatičnih frazemov.

¹³⁶Zanimivo je, da je J. Toporišič (1982: 24) podobno ugotovil za rabo »neglagolskih stavkov« v naslovih: »Neglagolski stavki imajo različne oblike, najraje imenovalniške samostalniške.« To je potrdil z analizo naslovov pesmi iz Prešernovih Poezij; ugotovil je, da je v naslovih pesmi iz Prešernovih Poezij 34 imenovalniških stavkov, od tega je 17 golih (npr. *Prošnja*) in 17 stavkov s pridevniškim prilastkom, od tega je 11 stavkov z levim (npr. *Zgubljena vera*) in 6 stavkov z

ne stopnjujejo (**boljši dan*). V nepregibnosti sestavin se razlikujejo tako od nefrazeoloških kot frazeoloških besednih zvez, katerih oblike so (načeloma) možne v vseh sklonih in številih, npr. *lepa hiša -e -e* (samostalniška besedna zveza) PROTI *stara bajta -e -e* 'študent' (samostalniški frazem). Omejitve v stopnjevanju pridevnika so razlikovalne tudi med nefrazeološkimi besednimi zvezami in stavčnočlenskimi frazemi: *stara bajta, starejša bajta* (samostalniška besedna zveza) PROTI *stara bajta *starejša bajta* 'študent' (samostalniški frazem).

Kako razlagamo te skrajne oblikoslovne omejitve? Pragmatični frazemi so verjetno prvotno uresničeni v govoru. To domnevo podpira ugotovitev A. Žele (2000: 302), da so sklopni členki in medmeti prvotno uresničeni v govoru. Želetova pojasnjuje, da je nepregibnost pri sklopnih členkih in medmetih posledica stavčnih in besednozveznih govornih podstav, ki že imajo svojo notranjo oblikoslovno urejenost.

Nepregibnost sestavin v besednozveznih pragmatičnih frazemih določa njihove skrajne oblikoslovne omejitve in povzroči popolno ustaljenost skladenjske zgradbe pragmatičnih frazemov. Ta oblikovna lastnost je v veliki večini primerov razlikovalna s homonimnimi nefrazeološkimi jezikovnimi enotami na eni strani in stavčnočlenskimi frazemi na drugi strani, npr. zveza *dober dan* je lahko:

- pragmatični frazem: *Dober dan!*
- samostalniška besedna zveza: *jutri bo boljši dan*
- del glagolskega frazema *imeti dober dan*: *igralec danes ni imel dobrega dneva.*¹³⁷

1.2.2.1.2 Skladenjske omejitve besednozveznih pragmatičnih frazemov

Razpad pragmatičnega frazema povzroči razširitev zgradbe z določili (pridevnikom), npr. pri pragmatičnem frazemu *moj bog*:

*In to so moje zadnje besede tebi, **moj srditi Bog**: ne bo ti uspelo! Vse si storil, da ne bi veroval vate, da bi zdvomil. Umiram, kakor sem živel, v trdni veri vate.*

Nekatere razširitve so možne, npr. razširitev pragmatičnih frazemov z zaimkom za 2. os. edn. (*ti*) ne povzroči razpada pragmatičnega frazema, npr.

O ti moj bog!

»So mu pač škodovalle tiste vaše kumare včeraj opoldne,« je pikro opomnila gospa. »Ti moj križani Jezus,« je vzdihnila Jera, »kar sem kaj stopite in poduhajte, po čem tole diši, kar je ubogi otrok dal od sebe. Po kumarah ne!«

Omenili smo že, da v večini primerov pragmatičnih frazemov sprememba v besednem redu sestavin ni mogoča (*srečno novo leto – *novo srečno leto, ljudje božji – *božji ljudje*):

*»Nikarte, boter! Lasajte in uhljajte me nikar, saj sem **božji človek**, ne pa živinče,« hriplje dedec.*

***Božji ljudje** so povzročili včasih prave množične histerije, je rekel Ondra. Samotrpinčenja in orgije in goli čez drn in strn in vsega hudiča.*

K skladenjskim omejitvam pragmatičnih frazemov spada tudi nemožnost nastopanja pragmatičnih frazemov v stavčnočlenski vlogi, vendar bomo to obravnavali v poglavju o skladenjski vlogi pragmatičnih frazemov. Na tem mestu naj zadošča le en primer, ki

---

desnim samostalniškim prilastkom, od tega so 4 stavki z golim rodilnikom (npr. *Hčere svet*) in 2 stavka s predložnim prilastkom (npr. *Slovo od mladosti*). Tudi za naslove v strokovnih knjigah ugotavlja, da »so praktično sami samostalniški naslovi«, medtem ko predvideva, da je v publicističnih naslovih opazna večja raznovrstnost.

¹³⁷ Poglej tudi ugotovitve v poglavju, kjer analiziramo zvezo *častna beseda* (II.1.5).

ponazarja razpad pragmatičnega frazema, če homonimna zveza nastopa v vlogi stavčnega člena:

*Ker je do 14. februarja še mogoč lov sulca, ob vodah srečamo še kakšnega ribiča, ki čaka na **dober prijem**.*

1.2.2.2 Zgradba stavčnih pragmatičnih frazemov

Sestavina stavčnih pragmatičnih frazemov je glagol (PF_{Glag}), natančneje osebna glagolska oblika, npr. *bog ne zadeni, ti si pa dober, če ti rečem, to je pa višek, dovolj je te komedije, jebemo boga, bog daj srečo, bog mi je priča, bog naj te blagoslovi, bog ne daj, bog te nima rad, bog pomagaj, bog se usmili, bog ve, boga zahvali, če se ne motim, če ti rečem, glavo dam, hočeš nočeš, hočem reči, ne da bi vedel*. Med skladenjskimi vzorci prevladujejo preprosti stavki, pojavljajo se tudi eliptične oblike. Med stavčne pragmatične frazeme spadajo tudi primeri z izpustom povedka (ali dela povedka), npr. *da bi te vrag, naj me vrag, kaj bo iz tega, vse lepo in prav, pozor pripravljeni zdaj, v čast mi je, kaj bi tisto*; in frazemi, ki v zgradbi nimajo osebka, npr. *ni za kaj, ni panike, ni vrag, ni rečeno, ni govora, ni debate, ni šans, ni vredno besed*. Vse te oblike so invariantne oblike pragmatičnih frazemov.

Zaradi glagolske sestavine v zgradbi stavčnih pragmatičnih frazemov je to skupino frazemov včasih težko ločiti od nekaterih glagolskih frazemov, zlasti od uresničenih oblik v besedilu.

Na tem mestu moramo poudariti, da je strukturne posebnosti slovenske pragmatične frazeologije odkrilo ravno raziskovanje glagolskih frazemov.¹³⁸ Ugotovitev, da »n/ekateri po obliki in funkciji glagolski frazemi sodijo med t. i. pragmatične frazeme /.../« (Kržišnik 1994: 203), za katere so značilne skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve, je izhodišče za raziskovanje zgradbe stavčnih pragmatičnih frazemov. Želimo ugotoviti, katere so te oblikoslovno-skladenjske omejitve in ali so dovolj razlikovalne z lastnostmi glagolskih frazemov. Naša teza je, da gre za dve različni skupini frazemov z velikimi razlikami v strukturnih in pomenskih lastnostih. V poglavju o stavčnih pragmatičnih frazemih bomo skušali pokazati:

- da spadajo glagolski in pragmatični frazemi s strukturnega, skladenjskega in pomenškega vidika v dve različni skupini,
- da so nekateri pragmatični frazemi homonimni s katero od skladenjskih oblik v besedilu uresničenih glagolskih frazemov,
- da se nekateri glagolski frazemi v kakšni skladenjski obliki (npr. glagol v velelniku) približujejo pragmatičnim frazemom, vendar imajo še vedno lastnosti glagolskih frazemov in
- da pragmatičnih frazemov zaradi drugačnih lastnosti ne moremo obravnavati v okviru glagolskih frazemov.

Kot je v slovenski frazeologiji že bilo ugotovljeno (Kržišnik 1994: 198–204), so za glagolske frazeme značilne naslednje lastnosti:¹³⁹

- njihova skladenjsko jedrna sestavina je glagol;
- imajo stavčnoočlensko in večstavnoočlensko vrednost;
- zgornjo mejo glagolskih frazemov predstavljajo zveze, v katerih je mesto osebka zapolnjeno s sestavino frazema, imajo pa prosto desno vezljivostno mesto, v katerem nastopa

¹³⁸ V slovenskem jezikoslovju E. Kržišnik (1994).

¹³⁹ Izpostavljene so le tiste lastnosti glagolskih frazemov, ki so zanimive za razpravljanje o pragmatičnih frazemih.

vršilec dejanja oziroma nosilec stanja ali lastnosti (npr. *jezik se zapleta komu*), to so t. i. nepravni glagolski frazemi;

- vsi nepravni glagolski frazemi obsegajo več stavčnih členov (prav tam, 67);
- večina frazemov s pomenom govorjenja ima homonimno nefrazeološko besedno zvezo;
- glagolski frazemi imajo kategorialni pomen dejavnosti.

Spodnja tabela prikazuje temeljne skupne lastnosti in razlike med glagolskimi frazemi in stavčnimi pragmatičnimi frazemi:¹⁴⁰

FRAZEM LASTNOST	GLAGOLSKI	STAVČNI PRAGMATIČNI
jedrna sestavina je glagol	+	+
stavčnočlenskost	+	-
kategorialni pomen dejanja	+	-

Do prekrivnosti glagolskih in pragmatičnih frazemov pride torej le na ravni sestavinske zapolnitve zgradbe. Vendar so tudi na ravni sestavinske zgradbe razlike med skupinama: glagol v pragmatičnih frazemih tudi v invariantni obliki ne nastopa v nedoločniku. V poglavju o posebnostih v sestavinski zgradbi pragmatičnih frazemov (II.1.2.1.2) smo načeli problem sestavinske zapolnitve v zgradbi stavčnih pragmatičnih frazemov. Predpostavili smo, da imajo stavčni pragmatični frazemi drugačno sestavinsko zgradbo kot drugi frazemi z glagolsko sestavino, in sicer v svoji zgradbi nimajo prostih mest, med osebko in povedkovo sestavino pragmatičnega frazema pa je prisojevalno razmerje. Z analizo primerov iz gradiva bomo dokazovali dvoje, in sicer da je zgradba stavčnih pragmatičnih frazemov zapolnjena s samimi sestavinami frazema, zato v zgradbi ni prostih mest, ki bi se zapolnila šele z uresničitvijo frazema v besedilu, ter da so zato sestavine frazema že v invariantni obliki v prisojevalnem razmerju, npr. *to je pa višek*.

Zdi se, da so za nas zanimive tri skupine glagolskih frazemov v razmerju do pragmatičnih frazemov z glagolsko sestavino:

1. večstavčnočlenski glagolski frazemi s prisojevalnim razmerjem med sestavinami, npr. *jezik se zapleta komu*,
2. glagolski frazemi z možno pretvorbo tudi v velelnik, npr. *drži jezik za zobmi*, in
3. glagolski frazemi, pri katerih je ena od oblik rabe glagolskega frazema homonimna s pragmatičnim frazemom, npr. *ne ga lomit*.

Teoretično gledano, glagolskih frazemov ni težko ločevati od pragmatičnih frazemov z glagolsko sestavino. Razlike so opazne na vseh ravneh, kar prikazuje spodnja tabela.

SESTAVINSKA ZGRADBA FRAZEMA

GLAGOLSKI FRAZEMI	PRAGMATIČNI FRAZEMI
invariantna oblika: glagol v nedoločniku <i>dvigati prah</i>	invariantna oblika: osebna glagolska oblika <i>kolikor vem</i>
<i>biti na slabem/dobrem glasu</i>	<i>zdaj smo pa tam</i>
<i>biti tiho kot rit/miš</i>	<i>kaj/česa ne poveš</i>
<i>kazati osle</i>	<i>še vprašaj</i>

¹⁴⁰Lastnosti pragmatičnih frazemov so zaenkrat še na ravni domnev, dokaze zanje bomo iskali v nadaljevanju.

GLAGOLSKI FRAZEMI	PRAGMATIČNI FRAZEMI
<i>saditi rožice</i>	<i>reci in piši</i>
<i>opletati z jezikom/besedami</i>	<i>ni govora</i>
<i>iti z jezika</i>	<i>pojdi k vragu</i>
<i>izbiti iz glave</i>	<i>ne bi rekel</i>

SKLADENJSKA ZGRADBA FRAZEMA

GLAGOLSKI FRAZEMI	PRAGMATIČNI FRAZEMI
glagol s svojo vezljivostjo odpira prosta udeleženska mesta (npr. osebkna in predmeta), ki niso sestavine frazema	frazem nima zunanje vezljivosti
<i>kazati komu osle</i>	<i>vrag te vzemi</i>
<i>kdo držati jezik za zobmi</i>	<i>naj me koklja brčne</i>
sestavine so v prisosejalnem razmerju, vsebujejo pa vsaj eno prosto mesto, ki je zapolnjeno z nefrazeološko prvino	sestavine so v prisosejalnem razmerju; vse sestavine so del frazema
<i>srce pade v hlače komu</i>	<i>bog pomagaj</i>
<i>jezik srbi koga</i>	<i>bog daj srečo/zdravje</i>
<i>jezik se zapleta komu</i>	<i>to je pa višek</i>
	<i>pojdi v tri pirovske</i>
	<i>hočem reči</i>

SKLADENJSKA VLOGA FRAZEMA

GLAGOLSKI FRAZEMI	PRAGMATIČNI FRAZEMI
stavčnočlenska vloga	nestavčnočlenska vloga
<i>dati vedeti</i>	<i>pojdi se soliti</i>
<i>hoteti vedeti</i>	<i>vse lepo in prav</i>
<i>hoditi za</i>	
<i>cukati ga</i>	
<i>biti si na jasnem</i>	
večstavčnočlenska vloga	
<i>prati umazano perilo</i>	
<i>vteti jezik</i>	
<i>streljati kozle</i>	
<i>imeti dober nos</i>	
<i>srce pade v hlače komu</i>	

POMEN FRAZEMA

GLAGOLSKI FRAZEMI	PRAGMATIČNI FRAZEMI
kategorialni slovarski pomen dejanja, dogajanja, stanja	pragmatični pomen
<i>biti na dobrem/slabem glasu</i>	<i>bog daj srečo</i>
'veljati za dobrega/slabega človeka'	'izraža najboljše želje, naklonjenost'
<i>pihati na dušo</i>	<i>pojdi se soliti</i>
'dvoriti; prepričevati'	'izraža nejevoljno, nestrpno odklanjanje, zavračanje'
<i>soliti pamet</i>	<i>hočeš nočeš</i>
'vsiljevati svoje mnenje, vedenje'	'izraža podkrepitev nujnosti'

Za nas so zanimivi glagolski frazemi s pretvorbo v velelnik. Tvorba velelnika je namreč ena od pretvorbenih omejitev glagolskih frazemov.¹⁴¹ Ločevanje le na osnovi pomena tu odpove, ker imajo tudi nekateri glagolski frazemi v kateri od skladenjskih oblik izrazito sporazumevalno vlogo, ki spominja na ustaljeno pragmatično funkcijo pri pragmatičnih frazemih, npr. *vrat ti bom zavel*.¹⁴² Iz prikaza v SSKJ bi lahko sklepali, da gre za pragmatični frazem: v frazeološkem gnezdu gesel **zaviti** in **vrat** frazem ni naveden v svoji invariantni obliki¹⁴³ in ima pripisano sporazumevalno vlogo celotnega ponazarjalnega zgleda¹⁴⁴ namesto pomena frazema: »ekspr. *če prideš prepozno, ti zavijem vrat* izraža grožnjo«.

Pri ugotavljanju, ali je frazem res pragmatični ali pa gre le za eno od skladenjskih oblik v besedilu uresničene glagolskega frazema, moramo zato poleg pomenskih lastnosti upoštevati tudi lastnosti z nižjih jezikovnih ravnin, in sicer oblikoslovja in skladnje. Postavimo tezo, ki jo že nekaj časa napovedujemo, in sicer da sta bistveni slovnčni lastnosti stavčnih pragmatičnih frazemov:

1. V zgradbi pragmatičnih frazemov ni prostih mest; vse sestavine so del frazema in so v prisojevalnem razmerju; anomalne lastnosti izkazujejo pragmatični frazemi tipa *ni za kaj*.

2. Pragmatični frazemi imajo skrajne skladenjske (pretvorbene) omejitve: niso možne npr. časovna, skladenjskonaklonska, kolikostna, hotenjska, gotovostna modifikacija, ki so sicer običajne (čeprav lahko bolj ali manj omejene) pri glagolskih frazemih.

Opazovanje teh lastnosti in razvijanje teh tez je predmet naslednjih poglavij. Domnevo, da v zgradbi pragmatičnih frazemov ni prostih mest, bomo skušali dokazati na primerih, ki smo jih prvotno imeli za pragmatične frazeme (Jakop 2002): *to si piši za uho, nekam jih pošlji, vrat ti bom zavel*. Vprašanje je namreč, ali gre res za frazeme tipa *bog te nima rad, bog pomagaj, to je pa višek*. Na prvi pogled imajo vsi ti primeri frazemov zgradbo zapolnjeno s frazemskimi sestavinami, med katerimi je prisojevalno razmerje. Vprašanje, ki si ga ob tem zastavljamo, pa je, ali je to prisojevalno razmerje posledica besedilne realizacije

¹⁴¹H. Burger (1973: 77–91) je poskusil izdelati tipologijo pretvorbenih omejitev nemških frazemov. E. Kržišnik-Kolšek (1988: 56–58) je priredila pretvorbene omejitve frazemov po H. Burgerju (1973) in jih predstavila na primeru slovenskega glagolskega frazema (*vreči puško v koruzo*): nemožnost tvorbe velelnika (**Vrzi puško v koruzo!*), nemožnost tvorbe trpnika (**Puška je vržena v koruzo*), nemožnost poiziraljenja (**Puško, ki jo (nekdo) vrgel v koruzo*), nemožnost sopostavitve z ne – temveč ali niti – niti (**Puške ni vrgel v koruzo, temveč v rž*), nemožnost tvorbe vprašanj različnih vrst (**Ali je vrgel puško?*, **Katero puško je vrgel v koruzo?*), nemožnost modifikacije, razširitve z določili (**vreči puško v zrelo/sovedovo koruzo*), nemožnost pozaimljenja (*vreči puško v koruzo* **Nekdo jo je vzel ven*), nemožnost povezovanja delov istovrstnih verig v prirednem odnosu (**vreči puško v koruzo in oko na koga*), nemožnost posamostaljenja (**metanje puške v koruzo*). Pri tem je opozorila, da je pretvorbena omejenost le ena od lastnosti frazemov in »je ni mogoče absolutizirati kot /njihovo/ edino lastnost« (prav tam, 58).

¹⁴²E. Kržišnik (1994: 89–90) je ugotovila, da so omejitve v naklonu pri glagolskih frazemih redkeše in da je pri nekaterih frazemih kljub temu opaziti večjo pogostnost pojavljanja frazema v določenem času in naklonu (npr. *drži jezik za zobmi, ne hvali dneva pred večerom*). Pri teh frazemih oblika velelnika ni edina možna (*Bolje, da držiš jezik za zobmi, Svetujem ti, da ne hvališ dneva pred večerom*), zato Kržišnikova ugotavlja, da pri njih ni omejena oblika, temveč »pragmatična funkcija« (1994: 89). Pri tem pripominja, da so taki frazemi, ki so tudi oblikovno omejeni le na velelnik, redki (npr. *pojdi se soliti*). Dokazovali bomo, da so taki frazemi pragmatični.

¹⁴³Tak prikaz frazeoloških enot v SSKJ sta kritizirala že J. Petermann (1988: 306) in E. Kržišnik (1987/88; Kržišnik-Kolšek 1988: 35–36).

¹⁴⁴Na to, da so pomensko določeni ponazarjalni zgledi geselskih besed, smo opozorili že v magistrskem delu v opombah pri posameznih primerih (Jakop 2002: 130 id.).

frazema ali pa gre za sestavine frazema. Zanimalo nas bo torej, ali glagolska sestavina v frazemu odpira prosta udeleženska mesta za zunajfrazemske jezikovne prvine in ima frazem zunanjo vezljivost. Za glagolske (torej stavčnoočlenske) frazeme je značilno, da glagolske sestavine s svojimi vezljivostnimi lastnostmi (ki so seveda lahko tudi anomalne) odpirajo udeleženska mesta, ki se zapolnijo šele z besedilno realizacijo frazema, tj. ko postane frazem del besedila. Pri pragmatičnih frazemih pa smo predpostavili, da so vse sestavine del frazema. To, ali ta trditev drži, bomo ugotavljali z analizo dveh primerov: *naj me koklja brčne* in *naj me vrag vzame*.

1.2.2.2.1 Analiza frazema *naj me koklja brčne*

Predpostavljamo, da gre za pragmatični frazem.¹⁴⁵ Zato nas bo seveda zanimalo, ali je zaimek *me* sestavina frazema ali zunajfrazemska jezikovna prvina, torej udeležensko mesto, ki ga odpirajo vezljivostne lastnosti glagola *brcniti*, oziroma vezljivostno mesto, ki ga odpira frazem (zunanja vezljivost frazema). Zdi se, da je zaimek sestavina frazema. To domnevo bomo skušali potrditi s celovito analizo (ki sicer presega temo tega poglavja, ker zajema tudi skladijsko vlogo in pomen frazemov, vendar bi se z razčlenitvijo na posamezna poglavja izgubila rdeča nit analize). Opazovali bomo: sestavinsko zgradbo v frazemu, skladijsko zgradbo frazema, skladijsko vlogo frazema, pomen in sporazumevalno vlogo frazema.

Kaj pokažejo uresničitve frazema v besedilu?

- (1) *Če pa tole ni nebeški prah, naj me koklja brčne!*
- (2) *In naj me kokla brčne, ane Vesna, če se unim očalcam z okroglimi stekelci ne reče lenonke.*
- (3) *»No, naj me koklja brčne,« je zamrmral oče Brown. »Res je videti kot kak orjaški vampir, ki je planil izpod neba kakor ptica.«*
- (4) *Naj me koklja brčne, naj me slon potaca, če tole ni policijska provokacija, s katero so z ministrstva za notranje zadeve Marjanu Podobniku sporočali, naj ne šari po njihovem terenu, ker za to pač ni kvalificiran.*
- (5) *Krščena je bila za Metko, pa če si jo vprašal, kako ji je ime in kako se piše, je povedala po svoje: »Tenda Lala.« Tenda namesto Metka. Lala namesto Šelanova – Tenda Lala, naj jo koklja brčne!*
- (6) *Moral sem se zasmijati. »V krogu mojih prijateljev! – naj jih koklja brčne – ki so pričeli zadnji čas, posebno oženjeni, take nedostojne dovtype zbijati, da je zunaj pred durmi vedno življenja nevarna gneča prisluškujočih natakarič.« Oporekal pa nisem.*
- (7) *»Naj me koklja brčne, če je bil denar njen.«*
- (8) *Naj koklja brčne paglavčke, da so me zvalili sem.*
- (9) *Obljubljamo Vam, da boste naši oceni lahko popolnoma zaupali, drugače naj nas koklja brčne!*
- (10) *A da je vsa leva scena naslednica titoizma, Aladin? Pa naj te koklja brčne, če me hočeš stlačiti v isti koš.*
- (11) *Naj te koklja brčne! Kdo se oglašja, kurjač!*
- (12) *Že spet ena, ki me je prehitela. Naj jo koklja brčne!*
- (13) *Oj, naj vas koklja brčne!*

Zgradba frazema

Sestavinska zgradba: Med samostalniško (*koklja*) in glagolsko (*brčne*) sestavino, ki sta v vlogi osebkina in povedka, je prisojevalno razmerje, vendar to še ne dokazuje, da

¹⁴⁵V SSKJ (2000: *koklja, brcniti*) ima ta zveza besed označeno ustaljeno pragmatično funkcijo v obliki pomenskega kvalifikatorskega pojasnila »kot podkrepitev«. Med »komunikacijskimi oz. sporočanjanskimi frazemi« ga je upoštevala že I. Stramljič Breznic (2000/01: 197).

frazem ne odpira prostih udeleženskih mest, prim. frazem *srce pade v hlače komu*. Zanima nas, ali je sestavina frazema tudi osebni zaimek (*me*). Gradivo potrjuje, da zaimka v tem frazemu ni mogoče zamenjati z drugo (nezaimensko) besedo: zaimenska sestavina je lahko le naslonska oblika osebnega zaimka za 1., 2. ali 3. osebo (tudi to ne poljubno; gl. ugotovitve pri pomenu in sporazumevalni vlogi).

V gradivu je primer (8), ki to trditev navidezno spodbija, ker je namesto zaimenske sestavine v zgradbi samostalnik *paglavčki*. To razlagamo kot izpust osebnega zaimka za 3. os. mn. v zgradbi frazema, kar potrjujeta naslednji pretvorbi (primerjaj z zgledom 12):

Naj koklja brčne paglavčke, da so me zvabili ven.

→ *Naj jih koklja brčne, paglavčke, da so me zvabili ven.*

→ *Paglavčki so me zvabili ven. Naj jih koklja brčne.*

Potrditve, da je osebni zaimek sestavina frazema, imamo tudi v primeru prenovitve tega frazema, kjer zamenjava samostalniške sestavine (*koklja*) z drugim samostalnikom (*Sivček*) ne povzroči razpada frazema, temveč le njegovo prenovitev:

»**Naj me Sivček brčne**, če violina ni tamle na podstrešju!« je dejal Tomo proti Žigu.

Omejitve v zgradbi frazema: Frazem je oblikovno omejen le na eno obliko, in sicer na obliko v železnem skladišnem naklonu. Raba zveze besed *koklja* in *brcniti* v drugačnih skladišnih oblikah, določena z drugimi modifikacijskimi določitvami, povzroči razpad (pragmatičnega) frazema, kar potrjujeta primera iz korpusov:

- hotenjska modifikacijska določitev povedi:

*Mat kurja, le kako je mogoče, da se nam po eni strani posreči tako slikovita in učinkovita informativna stran na internetu, po drugi pa se pošta ne spravi niti k najosnovnejšemu obveščanju? Le kakšna **koklja bi jo morala brcniti**, da se bo končno zbudila?*

- časovna modifikacijska določitev povedi:

*Leddy mi je govoril: »Kje pa si staknil vse te modrice, za božjo voljo, poglej si ga, kakšen je.« »Oh,« sem rekel, »spotaknil sem se ob slamici pa **me je koklja brcnila**«.*

Skladišna vloga

Frazem *naj me koklja brčne* nima stavčnočlenske vloge. Nastopa v vlogi povedi (zgledi 3, 5, 6, 11–13) ali samostojnega dela povedi (zgledi 1, 2, 4, 7–10).

Pomen in sporazumevalna vloga

Frazem *naj me koklja brčne* nima kategorialnega pomena dejavnosti. Zaimenska sestavina ima v frazemu celo pomenskorazločevalno vlogo (kar dodatno potrjuje domnevo, da je zaimek sestavina frazema):

- oblika frazema z osebnim zaimkom za 1. osebo (*naj me*) ima pragmatični pomen 'govorec poudarja svojo trdno prepričanost o čem' in sporazumevalno vlogo podkrepitve trditve; mimogrede: verjetno ni naključje, da ravno pri tej ustaljeni sporazumevalni vlogi zaimenska sestavina implicira govorca);

- oblika frazema za 2. in 3. os. (*naj te, naj vas, naj ga, naj jo, naj jih*) pa ima pragmatični pomen 'govorec izraža jezo, nejevoljo nad kom' in sporazumevalno vlogo psovke.¹⁴⁶

ČE POVZAMEMO: Opazovanje strukturnih in pomenskih lastnosti je potrdilo domnevo,

¹⁴⁶To je razvidno tudi iz SSKJ (2000: *brcniti, koklja*): »šalj., kot podkrepitev *naj me koklja brčne, če lažem*«; »kot kletvica *naj ga koklja brčne*« (zaimensko sestavino podč. N. J.). Zanimive so tudi razlike v pomenu frazemov *zdaj pa imaš/ima* 'govorec izraža privoščljivost' PROTI *zdaj pa imam/imamo* 'govorec izraža nezadovoljstvo, razočaranje'.

da gre v primeru frazema *naj me koklja brčne* za pragmatični frazem, v katerem so vse prvine v zgradbi sestavine frazema, ob tem pa smo ugotovili še, da ima frazem *naj me koklja brčne* skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve v zgradbi, ne nastopa v vlogi stavčnega člena, ima pragmatični pomen in ustaljeno sporazumevalno vlogo. Te zanimive in pomembne ugotovitve, ki se zdijo temeljne, bomo opazovali v nadaljevanju še na drugih frazemih.

1.2.2.2 Analiza frazema *naj me vrag vzame*

Vzemimo drug primer, ki je na prvi pogled prav tak kot prejšnji (*naj me koklja brčne*): frazem s samostalniško sestavino *vrag* in glagolsko sestavino *vzeti/pobratil/pocitrati/odnesti*. Poglejmo najprej nekaj primerov uresničitev frazemov s temi sestavinami v besedilih. Zaradi obširnejše analize in z namenom, da bi bile ugotovitve čim bolj prepričljive, navajamo nekoliko več primerov.

- (1) »Ni nama vseeno, da je **Metalno vzal vrag**,« pravita Rudi Prevolšek, univ. dipl. inž. strojništva, in Miran Ocepek, strojni tehnik z varilsko specializacijo.
- (2) **Etične norme pa naj vzame kar vrag.**
- (3) **Naj vrag vzame dopust in dopustnike**, ki ne zdržijo brez nasilja!
- (4) **Dvomljivce pa naj vrag vzame!** Dobil sem si cel roj prijateljev v sreči.
- (5) **NBA lahko kar vzame vrag!**
- (6) *Za najem ali nakup kompleksa minoritskega samostana naj bi v kratkem izšel nov razpis, saj je lanska pogodba, po kateri naj bi kompleks najela slovenska minoritska provinca, padla v vodo. Minoriti naj bi kompleks dobili v brezplačen najem za petdeset let, po pogodbi pa bi ga morali v petih letih obnoviti. Ker gre za popolnoma dotrajane in razsute objekte na neuglednem Vojašniškem trgu, ki se ga z izjemo preprodajalcev vsi izogibajo, bi morali takšen aranžma vsi sprejeti z navdušenjem, namesto tega pa so minoritom začeli postavljati takšne pogoje, da so ti nazadnje od pogodbe odstopili. Pač v slogu vsesplošne klime: ker kompleks ne sme služiti (tudi) religioznim namenom, je bolje, da **ga vzame vrag**.*
- (7) **Glejte TV – zgodovino je itak vzal vrag.**
- (8) *V času županovanja dr. Šegule so zgradili tudi dolenjsko železnico, po kateri se je v Ljubljano vozil dr. Režek. Pa menda ja **ne bo** v času županovanja Koncilije tudi **te vzal vrag**.*
- (9) *Tako ali drugače, ta razstava je labodji spev Muzeja revolucije: kot tak je prirejal razstave eno bolj dolgočasno od druge, gledalcev se ni nabralo niti za ducat strani razstavne knjige, na teden pičla stoterica, sedaj, ko **ga je vzal vrag**, pa se jih je že v prvem tednu zgnatla krepka tisočERICA.*
- (10) **Vrag vzemi to prekleto službo!**
- (11) *Gračova je zamenjal zato, da si pridobi Lebeda, da potem uprizori nazorno čistko v vojaškem aparatu. Ohranil bo isti sistem, v njem pa zamenjal serijo ljudi in **korupcijo bo vzal vrag?***
- (12) *Sporočilo je na dlani: ko **bo ta planet jermal vrag**, nam bo šlo na smeh.*
- (13) *Predsednik države, kjer so manjši kovanci vredni več od večjih, lahko čaka samo še na to, da **ga odnese vrag**.*
- (14) *Sredi noči me kliče Boro z glasom, **kot da bi vse jermal vrag**, pa je le nevihta globoko spodaj v dolinah.*
- (15) *V filmu *Weekend at Bernie's*, posnetem l. 1989, potemtakem v času, ko **je osemdeseta že jermal vrag**, dva mlada yuppieja, Andrew McCarthy & Jonathan Silverman, na začetku svoje kariere v papirjih korporacije odkrijeta poneverbo, vredno 2 milijona \$.*
- (16) *Križem rok naj gledam, kako **bo sina vrag jermal?** Se naj obesim?*
- (17) *In če je to še država, **naj me pri priči vzame vrag**.*
- (18) *Kar po žveplu je zasmrdelo. **Naj me vrag**, če ni.*
- (19) *Merton, **vrag ga vzemi**, je vse svoje žive dni veselo hodil po svetu, dokler ni bil tako vesel, da sploh nikamor več ni šel.*
- (20) **Denar pa naj pocitra vrag!** Tako in tako pride in gre. Takšni poletni popoldnevi v senci pod

- velikim smokvinim drevesom ostanejo v spominu vse življenje. In prav nikoli se v spominu ne prikaže noben denar.
- (21) Rok se je iztekel, proti direktorju Vidmarju bo verjetno sprožen kazenski pregon, češ da se ne drži dogovora. Pravi: O tem sem obvestil naše predsedstvo. Rekli so, počakaj. Zdaj sem vso dokumentacijo o tem izročil ministru Capudru. Naj se republika odloči. Če je njim vseeno, pa **naj vse skupaj pobere vrag**.
- (22) **Vrag poberi sitnobe!**
- (23) Tedaj so se politiki s solzami v očeh veselili zmag socialistov v Grčiji, Španiji ali Franciji. Češ, zmagali so naši, **domačo državo in standard državljanov pa je še naprej pobiral vrag**.
- (24) »Zakaj **me ne pobere vrag?**« je pisala. »Pekel mora biti veliko prijetnejši od tega... Zakaj me ne neha mučiti?«
- (25) Odkar **je besedno umetnost pobral vrag** – Kaj sploh še pomeni tisoč prodanih izvodov knjige proti vsakodnevnim stotisočim primerkom časopisa? –, smo padli v čas, ko začenja igrati njeno vlogo žurnalizem.
- (26) »Pa kasete, **vrag jih vzemi**,« je zatipal v žepe po denarju.
- (27) »Ta res nima sreče,« je skomignil. »Šli smo prejele tja pogledat: že precej za ovinkom pri skladiščih ga je neslo s ceste, potem pa je tam tista stara breza, **vrag jo vzemi**. Ker če bi jo le za malo zgrešil, bi bila to seveda šala, takole pa bo avto najverjetneje totalka...«
- (28) Hans Evers je v knjigi »Zasedeni« ob koncu prejšnjega stoletja nemške namere opisal takole: »Mi moramo imeti Adrijo. Avstrija je oslarija, opičarstvo, ki blamira vsako pošteno geografsko karto. Nam pripadajo njene nemške dežele, in ker ne moremo dopustiti, da nam zaprejo pot pred nosom, moramo imeti tudi slovanske drobtine, ki nam zapirajo Sredozemeljsko morje, Kranjsko in Istro. **Vrag me vzami!** Vem, da dobimo uši v kožuh. Toda boljše je dobiti kožuh z ušmi kakor pa zmzniti brez njega.«
- (29) Čudovita hladna voda je tekla v železni lijak. Ki je bil včasih zelen. Tekla in pršila osvežilne kapljice okoli. Kot voljna deklica ga je vabila. Pridi, vzemi me, saj me hočeš, kajne, je žuborel potoček. Seveda te hočem, ji je hitel odgovarjati. Ne, je dejal želodec. Ne! Kot bi z mečem presekal srce deklice na dvoje. Ne! In je obveljala njegova, **vrag naj ga vzame**.
- (30) »Seveda nisem,« se je končno le vzravnal in me ošinil. »Lepec je sinoči stolkel beemveja,« je poiskal cigareto. »Pa sem si rekel, **vrag naj ga vzame**,« je pokazal na opravljeno. »Ne more biti človek zdaj kar brez avta.«
- (31) »Pa dajva, **vrag naj jih pocitra**,« je ukazal.
- (32) **Naj jih vrag-devil pocitra!**
- (33) »**Vrag naj jo pocitra**,« je zamahnil z roko.
- (34) Daj rundo, da še enega spijemo v zmenetov spomin, **vrag ga pocitraj**.
- (35) O vas, o Erzulie in o Filipu se po hodnikih šušlja marsikaj. Ne ugovarjajte mi: čeprav tičim tu, nisem slepa ne gluha. Pokoro bi radi opravljali, najbrž bo to, čeprav **naj me vrag vzame**, če vem, kakšno zvezo ima vaša zdajšnja skrb za duše z dejstvom, da ste prijateljici skoraj speljali moža. Ali s tem, da ravnate z ljudmi kot vsi pravi podjetniki? Saj si menda ne mislite, da bodo vaša dobra dela v nebesih zares položena na tehtnico, da bi, skrbno seštet, odvagala tista drugačna? Dajte no, dajte: za to ste prebrihtni. **In vrag naj me vzame**, če vem, zakaj bi morala jaz žrtvovati milijone za to, da si boste vi potolažili vest. Vendar so se ji oči že vročično zasvetile.
- (36) **Vrag naj vas pobere**, Julija in vse druge, kar vas je... Desdemona, Lukrecija, Porcija, Menažka... Av! Av! Av!
- (37) »Ta rdeči ne bi pomagali temu pujsu,« je rekel. »**Naj ga vrag pobere**.« Ogromno opravkov imava še, preden se spraviva na pot.
- (38) »Mene moti, da spite s psom,« je resno rekel. »**In naj me vrag pocitra**, če bom ob vas mirno gledal kateregakoli potuhnjenca.«
- (39) Tomaž je stopil na rob planjave. Morje megle ga je oblivalo skoraj do nog, ko pa je dvignil pogled, je zagledal – čudež! Daleč na severozahodu se je iz meglenelega morja dvigal venec belih, rožnato nadahnjenih vrhov, nad njimi pa se je pelo bleščeče sinje, brezoblačno nebo.

Nad vsemi vršaci je kraljeval triglavi kralj. Ob tem pogledu se mu je prvič zazdelo, da razume brezumni boj nasprotnika. »**Vrag pocitraj vse skupaj**, je pomislil, »ampak za takšnele goro bi se tudi jaz boril s stokrat močnejšim sovražnikom.«

- (40) **Vrag te pocitraj!**
- (41) Neki mulc mi je povedal, da je videl trop policajev, ki so zakopavali velikega svetlolasega belca približno takrat, ko jo je Blanchard skupil. To je resnica, **vrag te vzemi!**
- (42) Dvignil je lepljivo maso, da bi jo bolje videl. In strašno mu je zasmrdelo pod nos. Tako kot zna smrdeti samo mačje govno. Spačil se mu je obraz, ko si ga je poskušal otresti s prstov. Ti prekleti maček, je bentil, poserješ se ti na umetnost, **vrag te vzemi**. Na vsem vesoljnem svetu si si za svoj sekret izbral ravno moje temelje.
- (43) »Ima me, da bi rekel, **naj me vrag vzame**, če pridem še kdaj, ampak mogoče zaradi vaju, mogoče,« je rekel mož.
- (44) Zaradi agresivne in prodorne igre Jasona Kidda Phoenix v glavnem potrebuje vrhunske strelce z večjih razdalj, zato nisem bil v ospredju Aingeovih zamisli, toda **naj me vrag**, če ne bom našel kluba zase.
- (45) O SLOVENKAH: O, ja, tukajšnja dekleta se mi zdijo veliko bolj svobodomiselnja, kar se tega tiče. **Naj me vrag**, če ni tako.
- (46) »**Naj me vrag**,« je vzkliknil kolesar, »si morete misliti, zмене je spet tukaj.«
- (47) Bedastoča – največja bedastoča! Le ne vem, kam se je zagledal! V tiste črne oči, v ta tanki život? **Vrag ga vzemi**, ako bi ne dobil ženske s temi svojstvi in poleg tega vsega drugega, česar je treba takemu možu.

Primeri kažejo različne možnosti uresničitev frazema s temi sestavinami. Vendar ali res gre v vseh primerih za isti frazem? Zdi se, da gre za dva različna frazema, ki sta v eni od skladenjskih oblik (npr. *vrag naj ga vzame*) homonimna. Npr. primeri 1, 2, 3, 4, 5 kažejo na to, da ima frazem zunanjo vezljivost. Udeležensko mesto, ki ga odpirajo vezljivostne lastnosti glagola *vzeti*, ni sestavina frazema. To obliko lahko zapišemo kot *vrag naj vzame X_T* (X_T = tožilniško vezljivostno mesto),¹⁴⁷ medtem ko obliko frazemov v primerih 17, 18, 35, 38 lahko zapišemo kot *vrag naj me vzame/pocitra*, kjer je osebni zaimek sestavina frazema, ne v besedilu uresničena zunajfrazemska jezikovna prvina. To bomo skušali potrditi ob opazovanju slovnčnih in pomenskih lastnosti primerov. Upamo, da bomo s tem pokazali, da gre za dve funkcijsko različni skupini frazemov, od katerih spada prva skupina frazemov med stavčnočlenske (neprave glagolske) frazeme in druga skupina med stavčne pragmatične frazeme, ter da so nekateri »nepravi« glagolski frazemi in pragmatični frazemi prekrivni do te mere, da imajo lahko vsaj v eni od skladenjskih oblik na videz enako zgradbo.

Frazeme bomo podrobneje razčlenili po že omenjenih merilih, ki so izhodišče analize: sestavinska in skladenjska zgradba, oblikoslovno-skladenjske lastnosti frazemov, skladenjska vloga ter pomen in sporazumevalna vloga frazemov. Analiza bo pokazala nekaj bistvenih razlik med skupinama.

Zgradba frazema

Najprej moramo ugotoviti, v katerih frazemih je tožilniško mesto sestavina frazema in v katerih primerih gre za zunajfrazemske jezikovne prvine (prim. zgleda 8 in 42).

V prvo skupino lahko uvrstimo frazeme, pri katerih glagol s svojo vezljivostjo odpira

¹⁴⁷Zapis tožilniškega udeleženskega mesta v tej analizi z X_T se zdi smiseln, ker je iz njega takoj razvidno, da gre za zunanjo vezljivost frazema. Kadar je tožilnik del frazema, pa uporabljamo shematični zapis tipa *vrag koga vzemi: vrag te/me/ga vzemi*.

desno udeležensko mesto v tožilniku, ki ga označimo kot X_T . To je prosto udeležensko mesto, ki je v besedilu zapolnjeno z različnimi jezikovnimi prvinami.

Skladenjske oblike frazemov	Zapolnitev tožilniškega udeleženskega mesta v besedilu (Primer)
X_T naj vzame vrag	X_T = etične norme, dopust in dopustnike, dvomljivce (2, 3, 4)
X_T lahko vzame vrag	X_T = NBA (5)
bolje, da X_T vzame vrag	X_T = ga (kompleks) (6)
X_T je vzel vrag	X_T = zgodovino, Metalno, ga (muzej) (7, 1, 9)
ne bo X_T vzel vrag	X_T = te (železnice) (8)
bo X_T vzel vrag	X_T = korupcijo (11)
da bi X_T jemal vrag	X_T = vse (14)
bo X_T jemal vrag	X_T = planet, sina (12, 16)
je X_T jemal vrag	X_T = osemdeseta leta (15)
vrag odnese X_T	X_T = ga (predsednika) (13)
vrag naj pocitra X_T	X_T = denar (20)
vrag naj pobere X_T	X_T = vse skupaj (21)
vrag naj ne pobere X_T	X_T = me (24)
vrag je pobiral X_T	X_T = domačo državo in standard državljanov (23)
vrag je pobral X_T	X_T = besedno umetnost (25)
vrag vzemi X_T	X_T = to prekleto službo (10)
vrag pocitraj X_T	X_T = vse skupaj (39)

V vseh navedenih skladenjskih oblikah je med samostalniško sestavino *vrag* in glagolsko sestavino (*vzeti/jemati/odnesti/pocitrati/pobirati*), ki sta v vlogi osebka in povedka, prisojevalno razmerje (v spodnji shemi označeno s puščico →), mesto tožilniškega predmeta pa je zunanji del frazema, ki je v besedilu zapolnjeno z različnimi jezikovnimi prvinami (označeno kot X_T). To so t. i. »nepravi' glagolski frazemi«, ki predstavljajo zgornjo mejo glagolskih frazemov (Kržišnik 1994: 63–67). Shematično lahko to skupino ponazorimo:

vrag → *vzeti/jemati/odnesti/pocitrati/pobirati* + X_T

V slovarju bi ta frazem v invariantni obliki zapisali: *vrag vzemi koga* (kot *srce pade v hlače komu*).

V drugo skupino lahko uvrstimo frazeme, pri katerih je zaimek sestavina frazema. Tudi pri teh je med samostalniško in glagolsko sestavino prisojevalno razmerje, razlika je v tem, da frazem nima zunanje vezljivosti.

Skladenjske oblike frazemov	(Primer)
vrag naj me/ga vzame	(17, 29, 30, 35, 43)
vrag naj jih/jo/me pocitra	(31, 32, 33, 38)
vrag naj vas pobere	(36)
vrag me/te/ga vzemi	(28, 41, 42, 47)

To so pragmatični frazemi.¹⁴⁸ Njihovo skladenjsko obliko lahko shematično ponazorimo v dveh tipih:

vrag naj koga (os. zaim. za 1., 2., 3. os.) *vzame/pobere/pocitra*

vrag koga (os. zaim. za 1., 2., 3. os.) *vzemi*

V slovarju bi to zapisali v invariantnih oblikah *vrag naj te vzame*, *vrag te vzemi*.

¹⁴⁸Pragmatičnih frazemov z glagolsko sestavino *jemati*, *odnesti* gradivo ne potrjuje.

L. Kolenić (1999: 379) je anomalno obliko hrvaškega frazema *Bog te pitaj*, ki je strukturno podoben našemu primeru *vrag te vzemi*, razložila kot ostanek arhaičnega veleznika za 3. os. ed., ki ga je sicer v »pravilnem jeziku« zamenjala zveza glagola v 3. os. ed. sed. in členka *neka (neka te Bog pita)*. V slovenščini je ta oblika ohranjena še v frazemu *bes te plentaj*, medtem ko so oblike *naj te vrag vzame*, *naj te koklja brčne* že tvorjene po skladenjskih pravilih sodobne slovenščine.

Pragmatični frazemi so tudi vsi primeri z izpustom glagolske sestavine in stalnim besednim redom (primeri 18, 44, 45, 46). Obliko teh pragmatičnih frazemov lahko zapišemo:

naj me vrag

Omejitve v zgradbi frazemov: Razlika med glagolskimi in pragmatičnimi frazemi je tudi v oblikoslovnih in skladenjskih omejitvah. Glagolski frazemi imajo v besedilu možnost uresničitve glede na različne modifikacije, npr. časovno, kolikostno, možnostno, nikalno, skladenjskonaklonsko. Pragmatični frazemi pa so omejeni le na eno obliko.

Primeri iz gradiva potrjujejo možnost uresničitve glagolskega frazema *vrag* → *vzeti/jemati/odnesti/pocitrati/pobirati* + X_r glede na časovno, možnostno, nikalno in skladenjskonaklonsko modifikacijo.

Možnost uresničitve frazema glede na časovno modifikacijo potrjujejo naslednji primeri: v sedanjiku: 2, 3, 4, 5, 6, 20, 21, 24; v pretekliku: 1, 7, 9, 15, 23, 25; v prihodnjiku: 8, 11, 12, 16.

Možnost uresničitve frazema glede na možnostno modifikacijo potrjuje primer 5.

Možnost uresničitve frazema glede na nikalno modifikacijo potrjujeta primera 8, 24.

Možnost uresničitve frazema glede na skladenjskonaklonsko modifikacijo potrjujejo naslednji primeri: v pripovednem skladenjskem naklonu: 1, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 15, 23, 25; v želelnem skladenjskem naklonu: 2, 3, 4, 20, 21; v vprašalnem skladenjskem naklonu: 11, 16, 24.

Pri pragmatičnih frazemih te modifikacije niso možne; frazem je omejen na obliko v želelnem skladenjskem naklonu, npr. primeri 17, 18, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 46. Primeri 19, 26, 27, 28, 34, 40, 41, 42 imajo poleg modifikacijskih omejitev še anomalno razmerje med sestavinami.

Do homonimnosti med glagolskim in pragmatičnim frazemom pride torej v obliki frazema v želelnem skladenjskem naklonu (*naj te vrag vzame*), pri čemer je pri glagolskih to le ena od možnih uresničenih oblik, pri pragmatičnih frazemih pa je to invariantna oblika. Razlikovalno je mesto tožilnika, kar smo pojasnili v prejšnji točki.

Na prekrivnost med glagolskimi in »medmetnimi« (v hrv. uzvični) frazemi je opozorila tudi Ž. Fink (1999: 222):

»poneki frazemi imajo dvojno upotrebu: upotrebljavaju se i rječnički registriraju i kao glagolski (skinuti/skidati kapu komu pred kim 'cjeniti, poštivati koga') i kao uzvični (skidam kapu 'čestitam, odajem priznanje')«.

Skladenjska vloga

Tretja opazna razlika med primeri je skladenjska vloga. Pragmatični frazemi ne nastopajo v vlogi stavčnih členov. To dobro ponazarjajo primeri 19, 26, 27, 29, 41.

Pomen in sporazumevalna vloga

Glagolski frazemi ohranjajo kategorialni pomen dejanja 'propasti, crkniti, umreti,

uničiti ipd.'. Pragmatični frazemi nimajo kategorialnega pomena dejavnosti, temveč pragmatični pomen. Spet se pokažeta dva pragmatična pomena (prim. analizo frazema *naj me koklja brčne* v prejšnjem poglavju):

1. 'govorec izraža nejevoljo, jezo nad kom, čim' (primeri 10, 19, 22, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42,) z vlogo kletvice;

2. 'govorec poudarja svojo trdno prepričanost o čem' z vlogo podkrepite trditve (primeri 17, 18, 35, 38, 43, 44, 45, 46).

Če zdaj ostanemo samo pri pragmatičnih frazemih, ugotovimo, da je skladenjska oblika pri njih pomenskorazločevalna. Pomen 'govorec izraža nejevoljo, jezo nad kom, čim' imajo oblike z glagolsko sestavino v velelniku (*vrag vzemi/poberi/pocitraj koga/kaj*) in oblike z *naj*, pri katerih osebni zaimek ni v 1. osebi (*vrag naj koga* (os. zaim. 2., 3. os.) *vzame/pobere/pocitra*). Pomen 'govorec poudarja svojo trdno prepričanost o čem' imajo oblike z *naj*, ki imajo osebni zaimek v 1. osebi (*vrag naj koga* (os. zaim. 1. os.) *vzame/pobere/pocitra*) ali oblike z izpustom glagolske sestavine (*naj me vrag*).

ČE POVZAMEMO: Pragmatični frazem s samostalniško sestavino *vrag* in glagolsko sestavino *vzeti/pocitrati/pobirati* nastopa v treh oblikah:

- oblika z *naj*: *vrag naj koga* (os. zaimek za 1., 2., 3. os.) *vzame/pobere/pocitra*,
- oblika z izpustom glagolske sestavine: *naj me vrag*,
- anomalna oblika z glagolsko sestavino v velelniku: *vrag koga* (*koga* = os. zaimek za 1., 2., 3. os.) *vzemi/poberi/pocitraj*.

Na podoben način lahko v besedilih ločujemo tudi pragmatične frazeme od nefrazeoloških (prostih) besednih zvez z enakimi sestavinami, npr. *bog se usmili*. Pri nefrazeoloških zvezah glagol *usmiliti se* s svojo vezljivostjo odpira desno tožilniško udeležensko mesto, ki se v besedilu zapolni z različnimi jezikovnimi prvinami:

*Zdaj je pomlad, pa pride jesen, pa pride zima, in **Bog se usmili romarja**, ki sukne nima!*

*Blizu tega mesta v Hudem breznu je storil nesrečno smrt Anton Robida, preseški gozdar. **Bog se usmili njegove duše!***

Bog se usmili mojih grehov!

Bog se usmili nas grešnikov!

Bog se usmili tebe in tistih, ki so te obsodili!

Nefrazeološka besedna zveza ima tudi možnost skladenjskonaklonske modifikacije:

*In naj se **Bog usmili njegove duše!***

V pragmatičnem frazemu pa glagol *usmiliti se* izgubi desno vezljivost. Frazem tudi nima možnosti modifikacije v želelni skladenjski naklon, npr.

*Ciril je prekoračil prag, se opotekel, da se je komaj ujel za podboje. »**Bog se usmili**, Ciril, kakšen pa si?« je vzkliknila mati in ga lovila. Ciril se je zgrudil k peči na klop. Mati se je prestrašila in hitro vzela otroka. »**Bog se usmili**, kaj pripoveduješ! Saj poslušaj in vse razume!«*

*»**Bog se usmili**, kakšno bogastvo!« je vzkliknil Anže.*

*Jelo se je mračiti. »**Bog se usmili!**« je tožil star kmet, »komaj smo si spet postavili svoje revne bajte, glej, pa nam jih zažgo ti vragi.« Glas se mu je tresel od žalosti in strahu.*

V naslednjih dveh poglavjih bomo te ugotovitve še nekoliko razširili.

1.2.2.3 Glagolski ali pragmatični frazemi?

Ogledali si bomo sestavinsko in skladenjsko zgradbo še nekaterih drugih primerov. Zanimajo nas besedilne realizacije frazemov *vrat ti bom zavil*, *nekam jih pošlji*, *to si piši za uho*, *prosim za besedo*, *(vzemi) pamet v roke*, *pazi na svoj jezik*, *brzdaj jezik*, *poln kurac te imam*, ki smo jih prvotno imeli za pragmatične frazeme (Jakop 2002). K temu nas je usmerjala oblika v SSKJ in tej obliki pripisana pragmatična funkcija.

Ž. Fink (1999: 222) je opozorila, da se nekateri glagolski frazemi, ki se lahko rabijo tudi v velelniku, pomensko približujejo medmetnim frazemom, ker se v tem primeru z njimi izraža zapoved, prepoved ali prošnja, npr. frazem *Ne ostavljaj me na cjedilu!*, vendar je pri tem poudarila, da jih ne moremo obravnavati med medmetnimi frazemi.

Že v magistrskem delu (Jakop 2002) smo to skupino izpostavili: rekli smo, da so ti frazemi pragmatični le v določenih oblikah in rabah, in sicer smo trdili, da:

- izpust glagola v frazemu lahko povzroči prehod med pragmatične frazeme: *priti na dan z besedo* → *na dan z besedo!*;
- nekateri frazemi dobijo v velelniku pragmatični pomen: *vzeti pamet v roke* → *vzemi pamet v roke* 'izraža opozorilo, opomin, ohrabritev';
- nekateri frazemi dobijo pragmatični pomen le v nekaterih okoliščinah: *imeti koga poln kufer* → *poln kufer te imam* 'izraža nejevoljo nad kom!'

Pri tem smo opozorili, da je treba v okviru pragmatične frazeologije določiti merila, na osnovi katerih bi lahko ločevali pragmatične frazeme od nepragmatičnih, in predvidevali, da bi bilo treba ob tem izhajati iz gradivnega korpusa z analizo oblikoslovno-skladenjskih značilnosti (Jakop 2002: 148–149). Pa za začetek opazujmo sestavinsko zgradbo frazemov s pomočjo primerov iz korpusa. V nadaljevanju pa bomo pozorni še na njihove oblikoslovne in skladenjske omejitve.

Zanima nas besedilna realizacija frazema *vrat ti bom zavil*:

- (1) *Ne bom sodelovala. Dunja bi mi zavila vrat*, če bi pisala o njej.
- (2) *Metelko me že ne bo učil o realsocializmu. Če mi bo kdo določal, kje bom kot svetnik sedel, mu bom zavil vrat. Nihče me ne bo kontroliral, kako glasujem.*
- (3) *Zdajle sem take volje, da bi ji lahko tudi vrat zavil. Pa Leu tudi.*
- (4) *Spodbudno se mu je nasmehnila. Če ga ne bodo našli, mu bo še vedno lahko zavila vrat.*
- (5) *Kreten! Idiot! Zavila ti bom vrat!*
- (6) *»Kje je?« je besno godrnjala Brina. »Kje je, da ji zavijem vrat?!«*
- (7) *Duane se je odpravil proti omari ob oknu, kjer je hranil nekaj, kar se mu je zdelo še najboljše zdravilo v trenutkih, ko bi sicer najraje nekому zavil pofukani vrat.*
- (8) *»Spaka,« je rekel, »ne vem, zakaj moj oče prenaša tako gnido. Ampak prvo minutko, ko te bo imel dosti, ti zavijem vrat.«*

Iz navedenih primerov je takoj razvidno, da je oblika *vrat ti bom zavil* le ena od možnih uresničitvev frazema *vrat zaviti komu*. Glagol v frazemu s svojo vezljivostjo odpira dve udeleženski mesti, levo za osebek in desno za predmet, ki nista sestavini frazema, zato ni prisojevalnega razmerja med sestavinami invariantne oblike frazema. Prisojevalno razmerje se vzpostavi šele v besedilu z zasedbo prostih udeleženskih mest.

Uresničitve frazema *nekam jih pošlji* v besedilih:

- (1) *Nisem bil prijeten partner, a brez tega ne bi bilo uspeha. Bil sem oster do vseh, tako navzgor do politike kot do delavcev. Imel sem strašne boje s politiko, a se nisem pustil. Tudi delavci mi danes povedo, da bi me včasih najraje nekam poslali, ker sem pač na nekaterih stvareh vztrajal.*
- (2) *Zadnja stvar, ki sem jo potrebovala, so bili njeni nasveti. Najraje bi jo nekam poslala. Ona,*

ki nima niti ene prijateljice razen mene, mi bo govorila. Ona, ki se ji še sanja ne, kako je, če te nekdo pusti na cedilu!

- (3) Poslušati sem moral petnajst minut na to temo, vse o Edovem veličastnem vzponu, kako gre Irceem v Angliji v teh časih zelo v redu, da ni več tako kot v petdesetih, kako **bi lahko** že jutri zjutraj čisto brez problema **poslal svojo službo nekam** in bi do poldneva že dobil kako drugo, ravno tako dobro plačano.
- (4) Vendar je telefon takoj spet zazvonil in na oni strani je bil spet Nil. **Poslal sem ga nekam** in spal naprej.
- (5) Jaz bi z glasbo rad zaslužil toliko denarja, da bi lahko plačal svoj pogreb. Zadosti imam tega, da se pretvarjam, da moram govoriti fino. **Vse bom nekam poslal**, ker se mi zdi, da nama ne gre dobro zato, ker se ne pretvarjava kot drugi.

Gradivo pokaže, da je oblika *nekam jih pošlji* le ena od možnih uresničitvev frazema *poslati koga/kaj nekam*. Izbrani primeri pokažejo, da glagolska sestavina v frazemu (*poslati*) odpira udeleženski mesti osebka in predmeta, ki nista sestavini frazema. Tožilniško mesto je zapolnjeno z različnimi jezikovnimi prvinami: zaimensko besedo (*jih, jo, ga, te, tebe, me, oba, vse*), besedno zvezo (*vse skupaj, svojo službo, dobro plačane uslužbenke*) ali lastnim imenom (*Madžare, Virgin Records*).

Uresničitve frazema *to si piši za uho* v besedilih:

- (1) Skratka, nauk zgodbe je, da se policija lahko do občanov obnaša žaljivo in arogantno, če se ji tako zahoče, občani pa morajo v vsakem primeru, krivi ali nedolžni, molčati kot ribe. **To naj si zapišejo za uho**, sicer bodo spet tepeni.
- (2) Oboje je verjetno najboljši dokaz, da poštenost ne more biti politika (je kvečjemu pogoj zanjo) in da še tako velike zgodovinske zasluge politično niso unovčljive (**kar bi si lahko zapisali za uho tudi nekateri slovenski politiki**).
- (3) Kar se tiče političnega lobiranja, pa samo še tole. Dobro **sem si zapisal za uho dogodek**, ki sem ga doživel pred leti v New Yorku.
- (4) **To si piši za uho.**
- (5) Moralo štorije pa **naj si zapiše za uho.**
- (6) **Pišite si svoje izdelke za uho.**
- (7) ... **za uho si jih zapiši** ...
- (8) ... bratove **besede, zapisane za uho** ...

Kot pokaže gradivo, je oblika *to si piši za uho* ena od možnih uresničitvev frazema *pisati/zapisati si kaj za uho*. Glagol (*za*)*pisati* s svojo vezljivostjo odpira dve udeleženski mesti (osebka in predmeta): leksem *to* torej ni sestavina frazema, kot bi iz oblike, navedene v SSKJ (*to si piši za uho*), lahko sklepali; to potrjuje gradivo, saj je mesto tožilnika zapolnjeno z različnimi jezikovnimi prvinami, npr. *kar, svoje izdelke, moralo štorije, bratove besede, dogodek*.

Uresničitve frazema *prosim za besedo* v besedilih:

- (1) Pozdravila je mene kot raziskovalca pa tudi vladnega uslužbenca in **me prosila za besedo**.
- (2) **Kolega Hvalica je prosil za besedo.**
- (3) ... **je zaprosil za besedo.**
- (4) ... **takoj nato za besedo** ponovno **zaproši** ...
- (5) ... **zadnje čase prosim za besedo**, ker me skrbi za prihodnost ...
- (6) ... **prosil sem za besedo** ...
- (7) ... **za besedo sem prosil** vsaj petnajstkrat ...
- (8) **Prosim gospoda Mirana Potrča za besedo.**
- (9) **J. Kacin prosi za besedo.**

Kot pokažejo primeri, je oblika *prosim za besedo* le ena od možnih uresničitvev

frazema *prositi* (koga) za besedo. Glagol *prositi* s svojo vezljivostjo odpira dve udeleženski mesti (osebka in predmeta), ki nista sestavini frazema.

Uresničitve frazema (*vzemi*) *pamet v roke* v besedilih:

- (1) *Rekel sem, da njegovo obnašanje ni niti zrelo niti pošteno; če je pripravljen tako grdo ravnati z Jinx, potem naj vzame pamet v roke in naj nima več nobenega opravka z njim.*
- (2) *Potem pa še svetuje g. Jančiču, naj vzame pamet v roke in naj ne podcenjuje bralcev. O tem, kdo naj v resnici vzame pamet v roke, pa bi se dalo govoriti.*
- (3) *Tako je obubožana, da mu razen sladkorja v kockah nima česa ponuditi. Le da bi on bolje vzel pamet v roke in se zadržal.*
- (4) *Za samo tujsko košarko v Sloveniji pa lahko zanimanje tudi kaj hitro ugasne in posledice bodo še bolj porazne. Na srečo nekaj časa za pravo rešitev vendarle še je in **splača se vzeti pamet v roke.***
- (5) *Vendar bi bilo pri dirki v Evropo le dobro vzeti pamet v roke, in če že moramo v obljubljeno deželo, družno pretehtati korake vanjo, presoditi, kateri naj bodo hitri in kateri počasni, ločiti nepotrebne od nujnih, tako da nas nekoč ne bo prepozno spoznanje teplo po sključenem hrbtu in se bomo s srcem obupnim zaman ozirali ali vračali v ponižani dom.*
- (6) *Ker pa jaz vse nekako drugače vidim, sem vzel pamet v roke in pričel razmišljati.*
- (7) *»Težava je predvsem v tem, da bi moral ti vzeti v roke svojo pamet,« mu je zabrusil Franklin.*
- (8) *Škoda je poletja in počitnic, da bi letala okrog kot zmešana kura. Karla, stara si štirinajst let, najbrž kar pametna punca. **Vzemi torej pamet v roke.***

Kot pokažejo primeri, je oblika *vzemi pamet v roke* le ena od možnih uresničitvev frazema *vzeti pamet v roke*. Prosto, odprto je levo udeležensko mesto (osebka), zato ni prisojevalnega razmerja med sestavinami v invariantni obliki frazema.

Uresničitve frazema *pazi na* (svoj) jezik v besedilih:

- (1) *»Ti podli in sleparski odvetniški bastard,« sem rekel, »pazi na svoj jezik!« Z doktorjem za žurnalizem se pogovarjaš!*
- (2) *Slovenski filmski igralci preveč pazijo na jezik. Na to, kaj bodo rekli. Da ne bi kaj rekli narobe. Ne upajo si malce zastati. Besede le izgovarjajo, ne mislijo pa na to, kaj izgovarjajo. Na to pozabljajo. Mislijo, da film nastaja sam od sebe. Pa ne. Film ustvarjamo mi, ki stojimo pred kamero.*
- (3) *Zaradi velikega vpliva, ki ga imajo na ljudi novinarji in poročevalci, bi po mojem mnenju morali vsaj nekoliko paziti na svoj jezik. Poglejmo si zgolj nekaj cvetk, ki se pogosto pojavljajo v medijih in so se preselile tudi v glave bralcev.*
- (4) *Ruski generali so bili ob začetku Natovih operacij v Jugoslaviji bistveno ostrejši od diplomatov, ki se Zahodu nočejo zameriti. Zato je iz Kremlja že pred časom prišel ukaz, naj bolj pazijo na svoj jezik.*
- (5) *Posebno moram paziti na svoj jezik. Iz mojih ust mora priti le beseda pohvale, spodbude k ljubezni, k apostolatu, h krepostnemu življenju.*

Oblika *pazi na* (svoj) jezik je le ena od možnih uresničitvev frazema *paziti na* (svoj) jezik. Prosto, odprto je levo udeležensko mesto (mesto osebka), zato ni prisojevalnega razmerja med sestavinami v invariantni obliki frazema.

Uresničitve frazema *brzdaj* (svoj) jezik v besedilih:

- (1) *Skušajmo brzdati jezik, ki tako zlahka seje razprtije, ki rad napihuje hibe in napake drugih, ki se veseli, ko lahko dokaže, da je kaj narobe.*
- (2) *Če kdo misli, da je pobožen, pa ne brzda svojega jezika, sam sebe vara; pobožnost takega človeka je prazna.*
- (3) *Poslušajte, praznoglavci, ko sem nastopal pred kraljico, je pridrževala sapo v pobožni tihoti!*

Zato zahtevam tišino tudi tukaj! Kako naj se sicer dovolj zberemo? Če **kdo ne bo brzdal jezika**, mu bom premetal domine! Jasno?

- (4) **Poskusite pa brzdati svoj ostri jezik**, ki druge ljudi, še posebno vaše nadrejene, seveda moti.
- (5) Beograd je dobro meril, saj je s prepovedjo uvoza našega blaga prisilil Gospodarsko zbornico Slovenije, da je zaradi pritiskov podjetij že pisala Janezu Podobniku, **naj politiki bolj brzdajo svoje jezike**.
- (6) »Charles nikoli **ni brzdal jezika**. Velikokrat je izrekel stvari, ki bi jih vsi, če bi imeli dovolj poguma,« je o svojem najboljšem prijatelju nekoč dejal Michael Jordan.

Oblika *brzdaj (svoj) jezik* je le ena od možnih uresničitev frazema *brzdati (svoj) jezik*. Prosto, odprto je levo udeležensko mesto (mesto osebk), zato ni prisojevalnega razmerja med sestavinami frazema.

Uresničitev frazema *poln kufer/kurac te imam* v besedilih:

- (1) Vrtnarju sem zaželel vso srečo. Rekel je: Srečo imaš da si me še ujel ker me jutri ne bo več tukaj. **Poln kufer imam njih in njihovega obrezovanja trave**.
- (2) Enkrat vmes sem skušal vstati s postelje, **poln kufer sem imel** že vsega skupaj.
- (3) Heavy Les Wanted so namreč, vsaj meni, ki **bi jih moral** po vsem sodeč **imeti** že **poln kufer**, pripravili prvovrstno presenečenje z nastopom, v katerega so namiksali za večji kontejner glasbenih zvrsti, improvizacije, dramatičnih zapletov in ekološko hipijevske lirike.
- (4) **Novinarjev pa imajo** v tistih koncih zadnje dni **poln kufer**.
- (5) **Iain jo je imel** že **poln kufer**, tako da je bil kar precej direkten.
- (6) Aha, tokrat torej le ni tako, da bi poštene, ugledni posamezniki na listi statirali z namenom, da pridobijo čimveč glasov listi, z nje pa bo potem izvoljen prvonavedeni aparatčik, ki **ga imam**, čeprav sem privrženec njegove stranke, že **poln kufer**.
- (7) Zanimiv je fenomen kletvic, kajti navkljub temu, da so le-te družbeno nezaželeni in je vsa vzgoja usmerjena v njihovo preprečevanje in se jih nikjer ne učimo, jih vsi znamo. Prav zato smo iznašli način, kako izreči kletvico, psovko na družbeno sprejemljiv način. To nam omogočijo evfemizmi. Torej če nekdo reče mast kurja, je dejansko izrekel mat' kurba in to na način, da je psoval, ne da bi sam izrekel psovalni obrazec. Takšni obrazci so tudi **imam te poln kufer** vs. **imam te poln kurac** ali pišuka/pismo vs. pizda. Pazite torej, ko rečete pismo!
- (8) Problem ni v preveliki ljubezni do Hrvatov. Problem je v plavanju. Na drugi strani Donave je **Srbija**, tista, ki **ima beguncev**, kot je on, že **poln kurac**.
- (9) **Poln kufer vaju imam**, smrkliji!
- (10) Potem pa ga zaboga brcni v rit in zamenjaj ključavnico na vratih! In potem pokliči tisto barabinsko zavarovalnico in jim povej, da **imaš vsega poln kufer**. Če boš čakal, ti bodo po kosih odrli kožo, končal pa boš z državnimi preiskovalci za vratom. In to prekleto dobro veš.
- (11) Pojdimo naprej! Hvalisanje s številom objavljenih knjig je deplasirano. **Poln kurac imam književnikov**, ki jih pozna samo Nazorjeva ulica.
- (12) Vsak trenutek je dajal videz, kako **ima vsega skupaj poln kurac**.
- (13) »Izgini! **Poln kufer te imam!**« sem zakričala. »Koliko časa me boš komandirala, kako naj živim?! Če hočem, se lahko nažrem do nezavesti!«
- (14) Tako se najbrž v Sloveniji in Jugoslaviji obnašati ne moremo in jaz vam rečem, **vas imam poln kufer** s temi vašimi ekstremi.

Oblika *poln kufer/kurac te imam* je le ena od možnih uresničitev frazema *imeti koga poln kufer/kurac*. Glagol *imeti* odpira dve udeleženski mesti (osebek in predmet), ki nista sestavini frazema, zato ni prisojevalnega razmerja med sestavinami v invariantni obliki frazema.

ČE POVZAMEMO: Gradivo je pokazalo, da gre v vseh navedenih frazemih tako z vidika sestavinske kot tudi skladske zgradbe za glagolske frazeme, pri katerih ena od uresničitev frazema spominja na obliko pragmatičnih frazemov. Glagoli v glagolskih frazemih za razliko od glagolov v pragmatičnih frazemih odpirajo s svojimi vezljivostnimi

lastnostmi prosta udeleženska mesta, ki se zapolnijo šele v besedilni realizaciji frazema, tj. ko postane frazem del besedila. Drugačne lastnosti opazimo pri stavčnih pragmatičnih frazemih, kot sta pokazali že analizi frazemov *naj me koklja brcne* in *vrag naj me vzame*. V pragmatičnih frazemih zaradi prisojevalnega razmerja med sestavinami, npr. *bog te nima rad*, ali zaradi spremenjenih (anomalnih) vezljivostnih lastnosti glagola, npr. *bog pomagaj*, kjer glagol *pomagati* ne odpira desnega udeleženskega mesta (*komu*), ni (več) prostih mest v zgradbi, npr.

»Bo, bo!« je pripomnila Marjanica, »vse bo dobro. Eh, **bog pomagaj**, samo obupati ne!«

Invariantna oblika pragmatičnih frazemov tipa *bog te nima rad* torej ni **bog koga nima rad*. Prim. nefrazeološko zvezo:

Bog nas nima rad, ker je vsemogočen, darežljiv, bogat ..., ampak zato, ker je to božje bistvo.

Zaimek *te* je v pragmatičnem frazemu *bog te nima rad* sestavina frazema, frazem pa ima pragmatično varianto *bog vas nima rad*:

*Ovce nam bodo dajale volno, slastno jagnjetino in odličn sir, predvsem pa bodo bistveno zmanjšale nevarnost iz leta v leto hujših požarov, zato politiki, pravniki in poslanci dobre volje, glave skupaj, **bog vas nima rad!***

1.2.2.2.4 Oblikoslovno-skladenjske omejitve stavčnih pragmatičnih frazemov

V tem poglavju nas bodo najprej zanimale skladenjske (modifikacijske) omejitve pragmatičnih frazemov, torej v katerih skladenjskih oblikah nastopajo stavčni pragmatični frazemi. Ker so te skladenjske oblike navadno njihove invariantne oblike, nas bo zanimalo, v kolikšni meri so njihove skladenjske omejitve tipične za celotno skupino stavčnih pragmatičnih frazemov. Z analizo lahko nadaljujemo kar tam, kjer smo v prejšnjem poglavju končali (potrdili smo zapolnjeno sestavinsko zgradbo pragmatičnih frazemov, ki jih ločuje od lastnosti sestavinske zgradbe glagolskih frazemov). Zdaj bomo opazovali modifikacijske možnosti glagolskih frazemov. Če na izbranih primerih opazujemo modifikacijske možnosti, ki jih potrjuje raba teh frazemov v korpusih, in med modifikacijskimi možnostmi iščemo predvsem potrditve v gradivu za kolikostno, časovno, skladenjskonaklonsko modifikacijo in modifikacijo glede na udeležence sporočanja, ugotovimo naslednje (v oklepaju so sklici na primere, ki smo jih navedli v prejšnjem poglavju):

Frazem *vrat ti bom zavil* nima skrajnih skladenjskih omejitev: gradivo potrjuje časovno (2), možnostno modifikacijo (4) ter modifikacijo glede na udeležence sporočanja (1);

Frazem *nekam jih pošlji* nima skrajnih skladenjskih omejitev: gradivo potrjuje kolikostno (5), hotenjsko (2), možnostno (3) in časovno modifikacijo (4, 5) ter modifikacijo glede na udeležence sporočanja (1, 4);

Frazem *to si piši za uho* nima skrajnih skladenjskih omejitev: gradivo potrjuje kolikostno (6), možnostno (2), skladenjskonaklonsko (1), časovno modifikacijo (3) in modifikacijo glede na udeležence sporočanja (3, 5);

Frazem *prosim za besedo* nima skrajnih skladenjskih omejitev: gradivo potrjuje časovno modifikacijo (2), modifikacijo glede na udeležence sporočanja (1, 9);

Frazem *vzemi pamet v roke* nima skrajnih skladenjskih omejitev: gradivo potrjuje časovno (6), hotenjsko (7), skladenjskonaklonsko modifikacijo (1) in modifikacijo glede na udeležence sporočanja (6, 3);

Frazem *pazi na svoj jezik* nima skrajnih skladenjskih omejitev: gradivo potrjuje

kolikostno (5), hotenjsko (5) in skladdenjskonaklonsko (4) modifikacijo in modifikacijo glede na udeležence sporočanja (2);

Frazem *brzdaj jezik* nima skrajnih skladdenjskih omejitev: gradivo potrjuje kolikostno (1), nikalno (2), skladdenjskonaklonsko (5) in časovno (6) modifikacijo ter modifikacijo glede na udeležence sporočanja (4);

Frazem *poln kufer/kurac te imam* nima skrajnih skladdenjskih omejitev: gradivo potrjuje kolikostno (4), časovno (5), možnostno modifikacijo (3) in modifikacijo glede na udeležence sporočanja (10, 8).

ČE POVZAMEMO: Z vidika zgradbe frazemov ugotavljamo, da frazemi z glagolsko sestavino niso pragmatični, kadar:

1. glagol s svojo vezljivostjo odpira levo in/ali desno udeležensko mesto, ki ni sestavina frazema, zato tudi ni prisojevalnega razmerja med sestavinami v invariantni obliki frazema;

2. se oblika takega frazema v povedi spreminja glede na določene modifikacije propozicije (zlasti kolikostne, časovne, skladdenjskonaklonske in glede na udeležence sporočanja).

Poleg tega imajo ti frazemi kljub izraziti pragmatični funkciji še vedno kategorialni pomen dejanja, npr. 'pazi, kaj govoriš', 'kdo želi nekaj povedati', 'kdo grozi komu', 'spametovatvi se', 'zapomniti si'.

1.2.2.2.4.1 Omejitve v glagolskem naklonu, osebi in času v stavčnih pragmatičnih frazemih

Pri stavčnih pragmatičnih frazemih moramo biti zaradi glagolske sestavine v zgradbi pozorni na lastnosti glagolskih kategorij v frazemu, npr. vid, vrste glagolskih dejanj, prehodnost, način, naklon (povednik, velelnik, pogojnik). Te lastnosti so v stavčnih pragmatičnih frazemih izražene kot oblikoslovne omejitve frazema, opazne pa so zlasti omejitve v glagolskem naklonu, osebi in času.

Najbolj opazna oblikovna posebnost stavčnih pragmatičnih frazemov je omejitev v glagolskem naklonu. Druge glagolske kategorije pri stavčnih pragmatičnih frazemih niso pomembne v tolikšni meri kot pri glagolskih frazemih. Ker stavčni pragmatični frazemi niso del stavčne strukture in nimajo kategorialnega pomena dejanja, glagolski vid, ki je sicer pomembna glagolska kategorija, nima take vloge kot pri glagolskih frazemih, pri katerih je »dovršnost oz. nedovršnost frazema v celoti odvisna od dovršnosti oz. nedovršnosti glagolske sestavine« (Kržišnik 1994: 88). Pri kategorijah števila in osebe je treba izpostaviti dejstvo, da pri stavčnih pragmatičnih frazemih z najvišjo stopnjo oblikovne omejenosti, npr. *reci in piši*, ti kategoriji nista pogojeni zunajfrazemsko kot pri glagolskih,¹⁴⁹ pač pa sta tem pragmatičnim frazemom inherentni.

Glagolski naklon je slovnična oblikoslovna kategorija, ki razvršča glagolske dogodke po razmerju govorečega do glagolskega dejanja, stanja, poteka. V slovenščini so ta razmerja izražena s tremi glagolskimi oblikami:¹⁵⁰ povedni, pogojni in velelni glagolski naklon. Povedni glagolski naklon izraža neopredeljeno, ugotavljalno razmerje govorečega do glagolskega dejanja (*delam*). Pogojni glagolski naklon izraža umišljena, nedejanska, nepreizkušena dejanja (*delal bi*). Velelni glagolski naklon izraža zaželenost glagolskega dejanja (*delaj*). Velelnik navadno rabimo v 2. os. ed. in v 1. in 2. os. dv. in mn. Za 3. os. je raba velelnika posebnost (*bodi*) – s pomenom *naj* + 3. os. To, kar v 2. osebi ed. in v 1.

¹⁴⁹O kategoriji števila pri glagolskih frazemih gl. pri E. Kržišnik (1994: 88).

¹⁵⁰V nekaterih starejših slovenskih slovnica se govori o štirih glagolskih naklonih, ker štejejo sem tudi želelnik. O tem prim. M. Križaj Ortar (1997: 42).

in 2. os. dv., mn. izražamo z velelnikom, v 3. os. mn. opisujemo z *naj*, v 3. os. ed. in dv. pa le, če se hočemo izraziti neopazno, običajno. Glagolski naklon je povezan še z dvema glagolskima kategorijama: osebo in številom, in sicer povedni in pogojni naklon imata vse tri osebe v vseh številih, velelni naklon pa ima v ednini samo 2. osebo, v dvojini in množini pa tudi 1. osebo.¹⁵¹

Oblikoslovna omejitev stavčnih pragmatičnih frazemov v glagolskem naklonu je pomembno merilo za ločevanje stavčnih pragmatičnih frazemov od nepragmatičnih glagolskih, pri katerih so omejitve v glagolskem naklonu redke, čeprav je, kot je ugotovila E. Kržišnik (1994: 89), »pri nekaterih glagolskih frazemih opaziti večjo pogostnost nastopanja v določenem času ali naklonu«. Glagoli v nekaterih frazemih se pogosto rabijo v velelnem naklonu, npr. *drži jezik za zobmi, ne hvali dneva pred večerom*, vendar ta raba pri glagolskih frazemih ni edina možna, zato v teh primerih ne gre za oblikoslovno omejitev, npr. *Bolje, da držiš jezik za zobmi*. Kržišnikova pojasnjuje, da pri teh frazemih ni omejena njihova oblika, pač pa je omejena njihova pragmatična funkcija (prav tam, 89). Pragmatični pa so tisti frazemi, za katere E. Kržišnik ugotavlja, da so tudi oblikovno omejeni le na velelnik, npr. *pojdi se solit*. To omejitev je Kržišnikova ponazorila z nemogućnostjo rabe v drugih oblikah in drugih pragmatičnih funkcijah, npr. **Zahtevam, da se greš solit*.

Katere oblikoslovne omejitve glagolske sestavine v pragmatičnih frazemih pokaže naše gradivo?

1. skupina: Strukturno izstopajo stavčni pragmatični frazemi z glagolom, omejenim na velelnik, tip *pojdi se solit*. Ta oblikotvorna omejitev je opazna že zaradi dejstva, ker sicer pri frazemih velja raba v velelniku za pretvorbena omejitve, npr. *vreči puško v koruzo* → **vrzi puško v koruzo*.¹⁵² Taki pragmatični frazemi so: *pojdi se solit, pojdi v ričet, pojdi (hudiču) v rit, pojdi v miru, pojdi v kurac, pojdi k hudiču, pojdi k vragu, pojdi nekam, pojdi no, pejt v pizdo materino, pejt v tri pirovske, pejt v tri krasne, pojdite se srat, pojdite v božjem imenu, piši me v uho, piši me v rit, nekam se zaleti, v zid se zaleti, kuga te poberi, boga zahvali, kar misli si, reci in piši, bogu bodi potoženo, hvaljen (bodi) Jezus (Kristus), Marija pomagaj, bog daj srečo, bog daj zdravje, bog ne daj, daj bog, bog te nesi, ne lomi ga, ne serji ga, bog ne zadeni*.

2. skupina: Velika skupina stavčnih pragmatičnih frazemov je omejena na rabo glagola v povednem naklonu, in sicer v sedanjiku, npr. *bog te nima rad*, nekaj je primerov oblik v prihodnjiku, npr. *ti bom že dal*, in v pretekliku, npr. *kam smo prišli*. Malo je primerov stavčnih pragmatičnih frazemov, pri katerih je glagol omejen na pogojni naklon, npr. *ne da bi vedel, bi rekel*. Glagol v stavčnem pragmatičnem frazemu je v povednem naklonu lahko:

- v sedanjiku: *bog te nima rad, nosi vas vrag, bog se usmili, še vprašaš, me veseli, glavo dam, bog te je dal, korajža velja, pogum velja, zdaj pa imaš, zdaj pa ima, zdaj pa imamo, kakor misliš, kolikor vem, veš da ne, če ti rečem, ti rečem, če nadaljujem, če se ne motim, bog mi je priča, dovolj je te komedije, čast mi je, drago mi je, to je pa višek, to je moja zadnja beseda, kam je pa to za zapisati, ti si pa dober, kako ste kaj, zdaj smo pa tam, ni za kaj, ni govora, ni vredno besed, to ni vse skup/vkup nič, to ni ničemur podobno, da te ni sram, ti povem, kaj/česa ne poveš, ne najdem besed, sem papež, niti na kraj pameti mi*

¹⁵¹Povzeto po J. Toporišiču (2000: 359, 394, 396; 1992: *glagolska kategorija, glagolski naklon, naklon, pogojnik, pogojni naklon, povednik, povedni naklon, velelnik, velelni naklon*).

¹⁵²Gl. E. Kržišnik-Kolšek (1988: 56–57). Gl. opombo 141.

ne pride, česa takega svet še ni videl, to me pa en kurec briga, to se pravi, kaj se to pravi, glavo mi lahko odrežeš, kaj ga pa lomiš;

- v prihodnjiku: *ti bom že dal, ti bom že pokazal, bom rekel, kaj bo iz tega, kaj bo dobrega, to bomo šele videli;*

- v pretekliku: *kam smo prišli.*

Podskupino predstavlja zveza glagola s členkom *naj* oziroma omejitev na želelni skladijski naklon: *naj* + glagol v 3. osebi ed., npr. *naj me koklja brčne, naj se mi jezik posuši, naj me bog ubije, naj me strela ubije, naj me vrag, naj me zlodej vzame, hudič naj me pocitra; naj* + glagol v 1. osebi ed., npr. *naj oslepim.*

3. skupina: Glagol v stavčnem pragmatičnem frazemu je v pogojnem naklonu: *raje bi si dal jezik odrezati, ne bi rekel, bi rekel, ne da bi vedel, da bi te vrag, kaj bi tisto.*¹⁵³

Opozoriti moramo, da glagolski naklon (izraženo razmerje govorečega do glagolskega dejanja) in pomen stavčnih pragmatičnih frazemov pogosto nista skladna. Gre za anomalnost v razmerju med obliko in pomenom povedi, npr. *pojdi se solit* ni zapoved. Na to je opozorila tudi Ž. Fink (1999: 222) v primeru *nije ti tata (otac) staklar s pomenom 'makni se jer ne vidim predmet koji se nalazi iza tebe jer mi zaklanjaš vidik'*, ki je po funkciji zapoved: od naslovnika zahteva oziroma pričakuje, da se umakne, čeprav v strukturi frazema ni nobenih prvin zapovedi (poved je v pripovednem naklonu).

Pri nekaterih stavčnih pragmatičnih frazemih ugotovljamo popolno oblikotvorno omejitev v glagolskem naklonu. To pomeni, da je njihova invariantna oblika tudi njihova edina oblika, npr. *reci in piši*. Nekateri stavčni pragmatični frazemi pa se rabijo, sicer v precej omejenem obsegu, tudi v nekaterih drugih oblikah. Te oblike so deloma predvidljive in pričakovane, povezane predvsem z glagolsko osebo. Pragmatični frazemi, ki imajo glagol v svoji invariantni obliki v 2. osebi v velelniku (*pojdi/te se solit*), imajo v 3. osebi obliko s členkom *naj* (*naj se gre solit*). Taka oblika je pričakovana, ker se zaželenost glagolskega dejanja v 3. osebi opisuje s členkom *naj* in osebno glagolsko obliko (Toporišič 2000: 369; Toporišič 1982: 266). Oblike s členkom *naj* so skladijskonaklonske, izražajo željo govorečega po uresničitvi dejanja (želelni skladijski naklon) (Toporišič 1982: 269). Ponekod se oblike z *naj* označujejo kot želelnik, torej kot glagolski naklon.¹⁵⁴ Naše stališče je, da so zveze člena *naj* in osebne glagolske oblike tistega glagolskega naklona, v katerem je osebna glagolska oblika.¹⁵⁵ tako je frazem *naj se gre solit* v povednem glagolskem in želelnem skladijskem naklonu.

Pragmatični frazemi, ki imajo v invariantni obliki glagolsko sestavino omejeno na velelnik, so v SSKJ prikazani na dva načina:

- v pomenskem razdelku glagola s posebnim slovnim kvalifikatorskim pojasnilom »v medmetni rabi«, npr. *kar misli si, boga zahvali, ne lomi ga, ne serji ga; zveze z daj*, npr. *bog daj*; ali

- v frazeološkem gnezdu z navedeno obliko v velelniku, npr. *pojdi se solit, reci in piši, nosi vas vrag.*

1.2.2.2.5 Tipologija skladijskih vzorcev stavčnih pragmatičnih frazemov

Zdaj ko znamo ločiti stavčne pragmatične frazeme od glagolskih frazemov in določiti njihovo zgradbo, lahko predstavimo osnovne tipe stavčnih pragmatičnih frazemov

¹⁵³ V zadnjih dveh primerih je glagol izpuščen.

¹⁵⁴ Npr. pri M. Križaj Ortar (1997: 42).

¹⁵⁵ To stališče povzemamo po J. Toporišiču (2000: 360).

glede na njihovo zgradbo (skladenjski vzorec). V veliki večini primerov gre za dvodelne stavke (z osebkom in povedkom). Veliko primerov stavčnih pragmatičnih frazemov kaže anomalnosti v skladenjski zgradbi. Najprej ponazorimo skladenjske vzorce, nato še anomalnosti v zgradbi.

1. Dvodelni stavki z zapolnjeno skladenjsko zgradbo, npr. *bog te nima rad*:

bog te nima rad

Po tem tipu gredo primeri: *bog mi je priča, bog naj te blagoslovi, česa takega svet še ni videl, hudič naj me pocitra, ti že veš, kdo bi si mislil, to ni ničemur podobno, to je moja zadnja beseda, to bomo šele videli, naj se mi jezik posuši, naj me koklja brčne, korajža velja, kura te gleda.*

2. Dvodelni stavki, pri katerih je osebek izražen z glagolsko končnico, npr. *glavo dam*:

glavo dam

Po tem tipu gredo še primeri: *nimam besed, bomo videli, boš že videl, prvič slišim, glavo mi lahko odrežeš, pojdi k hudiču, pojdi se solit, pojđimo lepo po vrsti, kar misli si, še vprašaš, če nadaljujem, če se ne motim, že vem, če ti rečem, v zid se zaleti, zdaj smo pa tam, kam smo prišli, hočem reči.*

3. V našem gradivu je tudi nekaj primerov pragmatičnih frazemov,¹⁵⁶ ki imajo strukturo podredne zveze stavkov: S/S, npr. *naj stane, kar hoče*:

naj stane, kar hoče

Med primeri so: *kar je, je; kar je preveč, je preveč; bo, kar bo; vem, kar vem; Bog je dal, Bog je vzel; mi o volku, volk iz gozda.*

Veliko stavčnih pragmatičnih frazemov nima »pravilne«
skladenjske zgradbe in kaže v povezanosti sestavin različne strukturne anomalnosti:

Anomalnosti v prisojevalnem razmerju: V »pravilni«
skladenjski zgradbi osebek načeloma ujema vpliva na povedek v spolu, sklonu, številu in osebi (Toporišič 1992: 228: *prisojevalni sklad*). Nekateri stavčni pragmatični frazemi so posebni v tem, da pri njih osebek ne vpliva ujema vpliva na povedek v osebi, npr.

<i>bog</i>	<i>pomagaj</i>	NAMESTO	<i>bog → pomaga</i>
3. os. ed.	2. os. ed.		3. os. ed. → 3. os. ed.

¹⁵⁶Pravzaprav zaenkrat le domnevamo, da so to pragmatični frazemi. O tem se bomo prepričali šele, ko bomo pri njih spoznali tudi pomenske lastnosti.

Zdi se, da so ti frazemi nastali z zlitjem dveh (nefrazeoloških) stavkov, zvalniškega in velelniškega, v eno poved (Bog, pomagaj! > Bog pomagaj!); prim. zgled v SSKJ *Marija (pomagaj), v vodo je skočila*. Z zlitjem se je izgubila funkcija zvalnika (nagovor, vzpostavitev govornega stika), frazem pa je dobil pragmatično funkcijo vzklika.¹⁵⁷ Zanimivo je, da so sestavine v vlogi osebkov v vseh zbranih primerih imena veroslovnih bitij (*Bog, Marija*): *bog pomagaj, bog žegnaj, bog daj srečo, bog daj zdravje, Marija pomagaj, bog ne zadeni*; izjeme so npr. *vrag vzemi, vrag vedi in kuga te poberi*.

Anomalnosti v vezljivosti: gre za anomalnost na dveh ravneh: glagol izgubi svoje vezljivostne lastnosti in frazem izgubi zunanjo vezljivost, npr. glagol izgubi svoje obvezno vezljivostno določilo:

bog se usmili – glagol *usmiliti se* izgubi desno roditeljsko določilo,

bog te je dal, če bog da – glagol *dati* izgubi desno dajaljsko in tožiljsko določilo,

ti bom že pokazal – glagol *pokazati* izgubi desno tožiljsko določilo,

ne da bi vedel – glagol *vedeti* izgubi desno tožiljsko določilo,

ne bi rekel, ti rečem, ti povem, bom rekel – glagola *reči, povedati* izgubita desno tožiljsko določilo,

zdaj pa imaš – glagol *imeti* izgubi desno tožiljsko določilo.

Arhaične glagolske oblike, npr. *piši me v uho* (sodobna oblika velelnika je *pihaj*).

Anomalnosti v prisojevalnem razmerju in vezljivosti glagola: *bog ne daj* – glagol *dati* izgubi desno vezljivostno določilo.

Anomalnosti v zapolnitvi zgradbe: v zgradbi ni povedka ali dela povedka, npr. *da bi te vrag, če smem, kaj bi tisto, kaj bo iz tega, kuga te brcnila*; v zgradbi ni osebkov, npr. *ni govora, ni za kaj, ni šans, ni panike, ni vredno besed, me veseli*.

Anomalnosti v povezanosti sestavin, npr. *hočeš nočeš* – dveh naklonskih glagolov ni mogoče rabiti drug od drugega (Toporišič 2000: 360).

Anomalnosti v naglasnem mestu: *jebémo bôga/bôga, bôli me (kurac), hvala bogú, pitaj bôga*.

Posebnosti: posebne oblike zaradi vpliva tujih jezikov: *pitaj boga, majko mila, malo morgen, ma nemoj*;

ČE POVZAMEMO: Posledica sestavinske in skladijske zgradbe stavčnih pragmatičnih frazemov je visoka stopnja ustaljenosti oblikoslovnih kategorij posameznih sestavin. Sestavine v stavčnih pragmatičnih frazemih se večinoma ne pregibajo. Z analizo oblikoslovnoskladijskih lastnosti stavčnih pragmatičnih frazemov lahko precej zanesljivo izločimo tiste glagolske frazeme, ki so v kaki skladijski obliki podobni pragmatičnim. To ločevanje je pomembno tudi z leksikografskega vidika: prikaz v slovarju je pri pragmatičnih frazemih drugačen kot pri glagolskih, ker imajo drugačno invariatno obliko. Za stavčne pragmatične frazeme so značilne skrajne pretvorbene omejitve, zato lahko govorimo o skrajnih oblikoslovnoskladijskih omejitvah stavčnih pragmatičnih frazemov. To je ena glavnih strukturnih razlik z glagolskimi frazemi.

Z analizo primerov glagolskih in pragmatičnih frazemov smo potrdili domnevo, da imajo pragmatični frazemi drugačne strukturne lastnosti od glagolskih frazemov, zato gre za dve različni skupini frazemov. Ugotovili smo, da so nekateri pragmatični frazemi

¹⁵⁷Vzklična funkcija je značilna za zvalnike, kar potrjujejo zapisi v starejšem slovstvu, kjer so se zvalniški pastavki zapisovali s klicajem ne glede na položaj v povedi, npr. *Čas, Črtomir! je vzet orožje* (Toporišič 1992: 380: *zvalniški pastavek*). Prim. razliko v rabi pragmatičnega frazema in homonimne nefrazeološke zveze *moj bog* na strani 127.

zaradi skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitev homonimni s katero od oblik v besedilu uresničene glagolskega frazema (*vrag naj ga vzame*). Potrdili smo domnevo, da je zgradba stavčnih pragmatičnih frazemov zasledena s samimi sestavinami frazema in frazem nima zunanje vezljivosti (*naj me koklja brčne*). Oblikoslovno-skladenjske omejitve stavčnih pragmatičnih frazemov so: glagolska sestavina v frazemu je že v invariantni obliki frazema v osebni glagolski obliki, omejena na določen naklon, najpogosteje na velelnik ali povednik; pregibanje glagolske sestavine je možno le v tipu stavčnih pragmatičnih frazemov s pragmatično variantno (*pojdi/pojdite se solit* PROTI *reci in piši*).

1.3 PRAGMATIČNI FRAZEMI – MEDMETNE IN ČLENKOVNE BESEDNE ZVEZE?

V poglavju o sestavinski zgradbi besednozveznih pragmatičnih frazemov smo se na koncu poglavja vprašali, ali bi morda frazeme z medmetno (**PF_{Medm}**) oziroma členkovno (**PF_{Člen}**) sestavino lahko poimenovali medmetni in členkovni frazemi. Potem ko smo spoznali zgradbo vseh tipov pragmatičnih frazemov, se sprašujemo, ali bi lahko rekli, da so vsi pragmatični frazemi medmetne oziroma členkovne besedne zveze. V zvezi s tem se pojavijo naslednja vprašanja: kaj so medmetne oziroma členkovne besedne zveze, katere medmetne oziroma členkovne besedne zveze so stalne in kakšna je zgradba medmetnih oziroma členkovnih frazemov.

Poglejmo najprej, kako so medmetne in členkovne besedne zveze obravnavane v slovenskem jezikoslovju. V *Slovenskem pravopisu 2001* (SP 2001) so nekatere strukturno različne besedne zveze označene z oznako »medmetna zveza« in z oznako »členkovna zveza«.

Oznako **medmetna zveza** imajo v SP 2001 besedne zveze, ki imajo v svoji zgradbi:

- same medmete: *haji hajo, pink ponk, tika taka, tik tak, tinka tonka,*
- vsaj eno medmetno sestavino: *vija vaja ven,*
- sestavine v prisojevalnem razmerju: *bog pomagaj,*
- predložno zvezo s samostalniško jedrno sestavino: *na svidenje.*

Oznako **členkovna zveza** imajo besedne zveze, ki imajo v svoji zgradbi:

- vsaj eno členkovno sestavino: *češ da,*
- sestavine v prisojevalnem razmerju: *bog ne daj, bog si ga vedi, bog varuj, bog vedi, bog zna, kdo ve, vrag si ga vedi, vrag vedi,*
- sestavine v podrednem razmerju, jedrna sestavina je samostalnik: *konec koncev,*
- zvezo dveh prislovov: *kratko malo, prej ko slej,*
- predložno zvezo: *na žalost, do malega, kljub temu,*
- deležijsko sestavino: *tako rekoč,*
- citatno besedno zvezo: *a propos, nota bene.*

V slovenskem jezikoslovju pravzaprav ni opredeljeno, kaj so medmetne in členkovne besedne zveze. V *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992) tega gesla ni. Pri naštevanju besednozveznih vrst medmetne in členkovne besedne zveze niso navedene, npr.

»Ločimo torej samostalniško, pridevniško, prislovno, povedkovnikovo in glagolsko besedno zvezo.« (Toporišič 1982: 39; 2000: 558.)

Kot medmetne zveze se omenjajo le zveze dveh medmetov, in sicer podredne (*o joj*), priredne (*oh in ah*) ter pristavčne (*oh, oh*) (Toporišič 1982: 19).

V *Oblikoslovnih razpravah* (2003: 52–54) je J. Toporišič ločil besednozvezne in stavčne ustrezničke besednim vrstam. Med ustreznički devetim besednim vrstam so navedeni tudi medmetni in členkovni besednozvezni in stavčni ustreznički. Med besednozveznimi medmetnimi ustreznički so navedeni primeri *bog nebeški, joj prejoj, strela gromska*, med stavčnimi medmetnimi ustreznički pa primeri *oh, juhuhu, dober dan, da bi ga vrag, strela vendar*. Verjetno so tu mišljeni ustreznički tipa *bog nebeški – bog, joj prejoj – joj* PROTI *oh – zaskrbljen sem, juhuhu – vesel sem*. Vendar pri tem opozarjamo, da ima tudi *bog* ustreznički tega drugega tipa, kar potrjujeta že primer in pomen v SSKJ (2000: *bog*): *bog, koliko lepote 'izraža začudenje, navdušenje'*. S tega vidika je ločevanje na besednozvezne in stavčne ustrezničke pri medmetnih zvezah nepotrebno. Medmet je že po definiciji »modificiran izraz stavčne povedi, tip *Au! 'Zelo me je zabolelo'*« (Vidovič Muha 2000: 31 po J. Toporišiču 1976: 386). Vsi medmeti imajo enak ustreznički – stavčno poved, skladijsko pa so medmeti pastavčne povedi. V tem smislu torej ni razlike med primeri *bog nebeški, dober dan in juhuhu*. Podobno so med besednozveznimi členkovnimi ustreznički členkom navedeni primeri *na videz, po vsej priliki, po mojem mnenju, čisto mogoče, brez dvoma, po vsej verjetnosti, po pravici*. Med stavčnimi členkovnimi ustreznički pa so navedeni primeri *ne* (to ni res), *da* (tako je bilo), *seveda, se razume* (da bom šel), *čisto mogoče je* (da je tako), *po pravici povedano*.

V *Novi slovenski skladnji* J. Toporišiča (1982: 12) so med primeri medmetnih in členkovnih besednih zvez navedene le stalne medmetne in členkovne zveze, npr. stalne medmetne besedne zveze *bog pomagaj, cin cin, bim bam bom*,¹⁵⁸ in stalno členkovno besedno zvezo *po mojem mnenju*.

V zadnji izdaji *Slovenske slovnice* (Toporišič 2000) so obravnavane samo stalne medmetne in členkovne zveze, imenovane »medmetna rekla«, »členkovna rekla«,¹⁵⁹ npr. medmetna rekla: *človek božji, o sveta preproščina, za boga milega, groza in strah*; členkovna rekla: *pod nobenim pogojem, če ne drugega, kaj šele, po pravici povedano, tako rekoč* ipd. (2000: 135).

V slovenskem jezikoslovju se torej med medmetnimi in členkovnimi besednimi zvezami upoštevajo: medmetne zveze, npr. *joj prejoj*, stalne medmetne in stalne členkovne zveze, npr. *bog nebeški, po mojem mnenju*. Med navedenimi primeri stalnih medmetnih zvez in stalnih členkovnih zvez lahko opazimo primere besednozveznih in stavčnih pragmatičnih frazemov.

J. Toporišič (2000: 135) je v kratki tipologiji zgradbe stalnih medmetnih besednih zvez ugotovil, da gre predvsem za »samostalniške besedne zveze« (podč. N. J.), ki imajo lahko:

- »zapostavljeni pridevnik ali navadno stavo«, npr. *srčki moji, sveta nebesa*,
- »na začetku medmet«, npr. *o groza, o ti moj bog*,
- »za seboj členek«, npr. *strela vendar*,
- »na začetku predlog«, npr. *za boga milega*,
- »niz samostalniških besed«, npr. *ti hudir ti*.

¹⁵⁸ V istem delu se avtor v poglavju *Ponovitvene istorečne zveze* sprašuje, ali gre v »medmetnih ponavljalnih likih«, npr. *pa pa, hopsa hopsa, hov hov, hm hm, cin cin, ha ha ha* »za več medmetov ali pa le za medmetne morfeme, če se sploh sme tako reči« (Toporišič 1982: 125).

¹⁵⁹ V svojih prejšnjih delih (1973/74: 277; 1982: 367) je J. Toporišič take primere imenoval »frazološki medmet«, »frazološki členek«.

Menimo, da tovrstnih besednih zvez ne moremo obravnavati med samostalniškimi; po definiciji je namreč samostalniška tista besedna zveza, ki ima enake lastnosti kot samostalniška beseda (Toporišič 1982: 41; 2000: 558). Medmetne besedne zveze pa so samo podobne samostalniškim besednim zvezam, in sicer podobne po zgradbi, tj. po povezanosti sestavin (zveza samostalnika in pridevnika v vlogi prilastka), nimajo pa takih lastnosti kot samostalniške besede in besedne zveze: se ne pregibajo, v povedi nimajo vloge osebka ali predmeta, nimajo enobesednega pomenskega ustreznika v samostalniški besedi. Besedne zveze tipa *človek božji* imajo pravzaprav enake oblikoslovne lastnosti in enako skladijsko vlogo kot medmeti: nepregibnost sestavin v oblikoslovnem smislu, skladijsko pa so pastavčne povedi. Dokaz, da ne gre za samostalniške besedne zveze, je tudi dejstvo, da raba levega prilastka na desni v teh primerih ni zaznamovana, ker je ali edina možna, npr. *strela jasna*, ali pa zamenjani besedni red spremeni lastnosti besedne zveze, npr. *človek božji* (ki se rabi le v tej obliki) *PROTI božji človek* (kjer se sestavini pregibata).¹⁶⁰

Lahko bi torej rekli, da so nekatere medmetne zveze v oblikoslovnem smislu popolnoma »okamenele« (nepregibne) samostalniške zveze v vlogi pastavčne povedi. Gre za spremembo kategorialnih lastnosti (iz pregibnih sestavin v nepregibne sestavine), zato bi take besedne zveze lahko imenovali medmetne besedne zveze.

Stalne členkovne besedne zveze je J. Toporišič (2000: 135) razvrstil v sedem skupin:

- predložne zveze, npr. *pod nobenih pogojem*,
- jedro besedne zveze je deležje na -no, npr. *po pravici povedano*,
- »nosilna beseda« je veznik, npr. *toliko da ne, kaj šele*,
- v zgradbi sta po dva pridevniška prislova, npr. *tako in tako, kratko malo*,
- jedro je »upadla osebna glagolska oblika ali deležje«, npr. *se razume, tako rekoč*,
- predložne zveze z eno predmetnopomensko besedo, npr. *s težavo*,
- zveze členkov, npr. *še ne, sicer ne, mar ne, ali ne*.

Te besedne zveze imajo podobne lastnosti kot členki: se ne pregibajo, skladijsko so pastavčne povedi (*kje neki*) ali pa so vključene v poved pa niso stavčni člen (*pod nobenim pogojem*):

»Besed(n)a (zveza), navadno členek, ki v stavku sicer jè, se pa po njem ne moremo vprašati: *To je seveda resnično* (prim. *Seveda, to je resnično*); *To je na kratko povedano vse* (prim. *Na kratko povedano: to je vse*).« (Toporišič 1992: 308: *stavčni nečlen*.)

Zato bi jih lahko imenovali členkovne besedne zveze.

Iz povedanega lahko zaključimo, da medmetna sestavina ni pogoj za to, da govorimo o medmetnih besednih zvezah (npr. *za boga milega*), in da členkovna sestavina ni pogoj za to, da govorimo o členkovnih besednih zvezah (npr. *po pravici povedano*).

V hrvaški frazeologiji so primeri pragmatičnih frazemov navedeni med medmetnimi in naklonskimi frazemi. Vse definicijske lastnosti medmetnih frazemov je izpostavila Ž. Fink (1999: 221), ki je medmetne frazeme opredelila analogno medmetni besedni vrsti z lastnostmi frazema, posebno skladijsko vlogo in pragmatično funkcijo:

»Dakako, i skupina uzvičnih /interjekcijskih/ frazema je terminološko vezana uz odgovarjajuću vrstu riječi. To je poseban strukturno-semantički tip frazema, koji, s jedne strane, ima iste osobine kao i drugi tipovi frazema (reproduktivnost, cjelovitost, stalnost sastava, komponente su mu desemantizirane), a s druge strane, nije uklopiv u rečenicu

¹⁶⁰Gl. primera v poglavju II.1.2.2.1.1 Oblikoslovne omejitve sestavin besednozveznih pragmatičnih frazemov.

kao njezin dio, tj. ne pripada gramatičkom ustrojstvu rečenice. Mogu se umetati u neku rečenicu (umetnuti izrazi), ali češće čine nedjeljivu samostalnu rečenicu-repliku koja tako postaje reakcija, primjedba, svojevrsni komentar na iskaz sugovornika ili koji događaj.«

ČE POVZAMEMO: Glede na to in ugotovitve, do katerih smo prišli do zdaj, lahko zaključimo, da so vsi pragmatični frazemi (PF_{Sam} , PF_{Prid} , PF_{Glag} , PF_{Prisl} , PF_{Delj} , $PF_{Člen}$, PF_{Medm}) medmetne ali členkovne besedne zveze. Ločevati pa jih je mogoče šele na osnovi skladijske vloge.¹⁶¹ Ločevanje medmetnih in členkovnih frazemov ni predmet te obravnave, zato mu v nadaljevanju ne bomo posvečali posebne pozornosti. Zanimajo pa nas seveda še skladijske vloge pragmatičnih frazemov.

1.4 SKLADENJSKA VLOGA PRAGMATIČNIH FRAZEMOV

Za začetek navedimo povedno opozorilo L. Kolenić (1999: 381) o možnosti vključevanja frazemov v besedilo, ki kaže na osnovno razliko med skladijsko vlogo stavčnočlenskih frazemov in frazemov z vrednostjo povedi:

»Frazemske sintagme uklapaju se u rečenice kako njihovi sastavni dijelovi, a frazemske se rečenice uklapaju u diskurs.«

V teoretičnem delu (I.1.6) smo celotno frazeologijo z vidika skladijske vloge razdelili na dve skupini: stavčnočlenske in nestavčnočlenske frazeme. Do zdaj smo ugotovili, da so pragmatični frazemi (tako besednozvezni kot stavčni) medmetne oziroma členkovne besedne zveze. Lahko torej predpostavimo, da bodo imeli pragmatični frazemi tako skladijsko vlogo kot medmeti in členki.

Nestavčnočlenska vloga pragmatičnih frazemov je v frazeologiji že bila izpostavljena.¹⁶² Lastnost, da pragmatični frazemi v povedi nimajo vloge stavčnih členov, kar pomeni, da ne morejo nastopati v vlogi osebka, povedka, predmeta ali prilastka, povedkovega določila, povedkovega prilastka, smo doslej že imeli priložnost opazovati ob primerih, ki smo jih analizirali, ko smo opazovali zgradbo frazemov. Nanjo smo izrecno opozorili pri analizi pragmatičnega frazema *naj me koklja brene* (II.1.2.2.2.1) in skladijsko vlogo uporabili tudi kot razločevalno merilo pragmatične frazeologije od drugih frazemov, npr. *naj me vrag vzame* (II.1.2.2.2.2). Ob opazovanju teh primerov smo ugotovili, da stavčnočlenska raba pragmatičnemu frazemu homonimne (stalne) besedne zveze povzroči razpad pragmatičnega frazema. To najbolj prepričljivo potrdimo, če opazujemo rabo homonimnih besednih zvez v besedilu. Z vidika skladijske vloge bomo opazovali primere rabe besednih zvez *dober dan*, *ne lomi ga*, *prvi april* in *ni govora* v besedilih in preverili, kako te primere obravnava SSKJ.

dober dan

1. pragmatični frazem *dober dan* nastopa v vlogi pastavčne povedi:

¹⁶¹ V *Slovenskem pravopisu* (2001) so strukturno in skladijskofunkcijsko enaki primeri enkrat označeni kot medmetne (*bog pomagaj*), drugič kot členkovne besedne zveze (*bog varuj*).

¹⁶² Prim. K. D. Pilz (1978: 632): vse stavčne frazeme, ki niso pregovori in reki in jih govorniki uporabljajo v različnih, ponavljajočih se okoliščinah sporazumevanja, je poimenoval »frazeološke formule« (v nem. phraseologische Formeln) in zanje ugotovil, da jih ne moremo opredeliti besednovrstno in da nimajo vloge stavčnih členov (Jakop 2002: 29).

Gospodinja je bila v kuhinji, pogledala je in ni pozdravila. »**Dober dan**, gospa!« je rekla Francka še med durmi, »prinesla sem vam, kar smo vam dolžni. Ne jezite se nikar, da ste morali malo čakati.«

2. *dober dan* je samostalniška besedna zveza, ki nastopa v različnih stavčnočlenskih vlogah:

Njegov kolega je ves nasmejan prešteval dobiček. »Danes je bil **dober dan**. Skupaj s prijatelji se ga bom napil kot žival.«

Sto načinov je, kako reči **dober dan**.

Petek je bil sploh **dober dan** za tovrstne zmikavte. Ponoči je z Zabretove v Šmartnem ob Savi izginil golf 1.9 TDI serije III.

Ker je od takrat, ko so hoteli občinski svetniki dobiti nekaj bolj podrobnih informacij, minil le **dober dan**, se seveda zastavlja vprašanje, ali sta jih vodstvo občinske uprave ter nadzorni svet namerno zavedla z obljubo, da bodo do prihodnjega zasedanja pripravili potrebne odgovore.

»Imaš že kakšno sled za Hendricksonom?« »Še nič,« sem lagal, »toda sicer sem imel precej **dober dan**. Opravil sem gotovinsko prodajo tiste srebrnine pod izrednimi pogoji.«

Ti dve različni skladenjski vlogi homonimnih sestavin sta v SSKJ registrirani:

- v vlogi povedi ima v slovarju pomensko kvalifikatorsko pojasnilo »kot pozdrav« (SSKJ 2000: *dan*, *dober*),
- v stavčnočlenski vlogi pa je ta besedna zveza prikazana v frazeološkem gnezdu (SSKJ 2000: *dan*) kot sestavina glagolskega frazema *imeti dober dan*.

ne lomi(te) ga

1. pragmatični frazem *ne lomi(te) ga* nastopa v vlogi povedi:

O svojih sanjarijah je zaupal tudi putki. »**Ne lomi ga** vendar!« ga je zavrnila putka. »To je samo zato, ker nimaš nobenega dela, da ti blodijo take neumnosti po glavi; nesi jajca kakor jaz ali pa predi kakor maček, pa boš pozabil na plavanje.«

2. ena od uresničitev glagolskega frazema *lomiti ga* je *ne lomite ga* in nastopa v vlogi povedka:

To zadošča. **Ne lomite ga** s kakšnim 'vaše blagorodje'. In nikar – za božjo voljo – ne recite lordu 'vaše lordstvo' (razen če niste batler, lakaj ali odvetnik).

Skladenjsk funkcijsko razliko med tema dvema frazemoma je ujel tudi SSKJ: frazema sta prikazana v ločenih pomenskih razdelkih (glagolski v 6. in pragmatični v 8.). Pragmatični frazem ima skladenjsko vlogo povedi označeno s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom »v medmetni rabi«:

lomiti /.../ 6. pog., v zvezi z ga *počenjati neumnosti*, lahkomišelnosti: če ga bo še naprej lomil, bo izključen; mladina ga lomi / to smo ga lomili / njegova žena ga lomi z drugimi; lomi ga, kot da ne bi bil poročen se družabno, erotično izživlja // *delati napake*: igralec ga je pri premieri lomil; pri šolski nalogi sem ga strašno lomil / godba je dobro igrala, le boben ga je malo lomil / trdil je, da ga trgovina lomi; 8. v medmetni rabi *izraža začudenje, zavrnitev*: menda se bosta ločila. Ne lomi ga; ali si zdaj jezna name? Nikar ga ne lomi; tega izpita ne bom nikoli naredil. Kaj ga pa lomiš (SSKJ 2000: *lomiti*.)

V slovarju bil bil seveda ustrežnejši prikaz teh dveh frazemov v frazeološkem gnezdu.

Na homonimnost med glagolskim frazemom *lomiti ga* in pragmatičnim frazemom *ne ga lomit* je opozorila že E. Kržišnik (2001: 9). Na osnovi oblikovnih, pomenskih in

funkcijskih razlik med frazemoma je utemeljila, da gre za dve različni skupini frazemov, ki sta v eni od oblik besedilno homonimni. Ugotovila je:

1. da ima glagolski frazem možnost pregibanja glagolske sestavine (*lomiš/-te ga, lomila ga je, lomili ga bodo, bi ga lomili, ne lomi ga ...*), pri pragmatičnem frazemu, ki ima zgradbo stavka, pa je oblika omejena le na nekaj variant (*Ne ga lomit!/Ne lomite ga!*),

2. pomen glagolskega frazema je sestavljen iz denotacije: 'delati neumnosti, veseljačiti, delati napake' in konotacije: 'evfemistično, govorno', pragmatični frazem pa ima le konotacijo oz. pragmatično funkcijo: 'izražanje začudenja, presenečenja, (ne nujno negativnega)';

3. skladenjska vloga glagolskega frazema je povedkova, pragmatični frazem pa nastopa v vlogi povedi.

Kržišnikova je s tem primerom izpostavila bistvene razločevalne lastnosti med frazeologijo in pragmatično frazeologijo: strukturne (zgradba in skladenjska vloga frazemov) ter pomenske lastnosti (pomen – pragmatična funkcija), na osnovi katerih v tej razpravi utemeljujemo osamosvojitve pragmatične frazeologije.

prvi april

1. pragmatični frazem *prvi april* nastopa v vlogi povedi.¹⁶³

Dva brezposelna delavca sta se na skritem mestu pogovarjala, da sta lačna in da ju zebe. Njuni razgovor je z velike razdalje na protizakonit način posnel agent varnostno obveščevalne službe. Ah, prvi april – kakšna sreča, da ni res. Lahko bi nastal mednarodni škandal.

2. samostalniška besedna zveza *prvi april* nastopa v različnih stavčnočlenskih vlogah:

V poslovni stavbi na Medvedovi v Spodnji Šiški so imeli v noči na prvi april predrznega obiskovalca, ki je vlomil v pisarniške prostore več podjetij.

Prvi april je v Rusiji zadnji dan za oddajo davčne napovedi.

Prvi april je prinesel nekaj novih pocenitev.

Nekega dne je Tončka čakala na avtobus, da bi se peljala v Ljubljano. »Tončka, pridi na pošto po denar!« ji je zaklical pismonoša skozi okno na pošti, ki je bila v bližini avtobusne postaje. »Kakšen denar, saj ni prvi april,« je odgovorila Tončka. Tedaj se je spomnila: morda je honorar?

Prvi april bomo pa že preživeli, ker bomo resni. Pazite, da kaka vaša potegavščina ne pride na nacionalko.

Ti dve različni skladenjski vlogi sta v SSKJ registrirani:

- na samostalniško besedno zvezo slovar opozarja s slovnčnim kvalifikatorskim pojasnilom »v zvezi s *prvi*« (SSKJ 2000: *april*, v geslu *prvi* je ta zveza v frazeološkem gnezdu);

- na pragmatični frazem z vlogo povedi kaže pomensko kvalifikatorsko pojasnilo »kot vzklik«.

ni govora

1. pragmatični frazem *ni govora* nastopa v vlogi povedi oz. samostojnega dela povedi:

¹⁶³Frazem je v rabi zlasti pri govornem sporazumevanju, pragmatično pa je omejen le na rabo na točno določen dan v letu (1. april).

»Ne, ne, ne,« je rekla, **ni govora**. »**Ni govora**, ne bom vama prinesel psa!« se je razburil časopotnik.
»Ničesar ne smem prinašati iz predčasja.«

2. besedna zveza *ni govora* je uresničitev glagolske zveze *biti govora o čem*, ki se večinoma rabi v zanikani povedi in je v stavčnočlenski vlogi:

Oče sploh ni bil poškodovan, ne s sekiro, ne z nožem, ne s strelom. O nožu in samokresu sploh ni govora. Oče je umrl naravne smrti, za mrtvoudom, bolan pa je bil že dolgo.

Zadnja tri leta se je utrip zelenih bistveno spremenil. Nič več ni govora denimo o njihovih ekoloških akcijah, dasiravno iz dneva v dan slišimo, kako ta svet drvi naravnost v ekološko katastrofo. Kot bi to ne bila več domena zelenih.

V SSKJ sta registrirani obe skladijski vlogi:

- skladijska vloga povedi je označena s slovnčnima kvalifikatorskima pojasniloma, od katerih prvo zaznamuje skladijsko vlogo: »v medmetni rabi«, drugo pa modifikacijsko omejitev frazema: »z nikalnico« (SSKJ 2000: *govor*);

- stavčnočlenska skladijska vloga frazema je označena s slovnčnim kvalifikatorskim pojasnilom »v povedno-prislovni rabi«, pogostost rabe v zanikani povedi pa se označuje s slovnčnim kvalifikatorskim pojasnilom »navadno z nikalnico«.

S trditvijo, da pragmatični frazemi nastopajo v vlogi povedi, seveda ne smemo zanemariti dejstva, da lahko nastopajo v vlogi povedi vse besedne zveze (Toporišič 2000: 488–489; Fleischer 1994: 162). Besedne zveze, ki so v vlogi sporočila, so skladijsko povedi, in sicer posebna vrsta povedi, t. i. neglagolske povedi.¹⁶⁴ Razlika med pragmatičnimi frazemi in drugimi besednimi zvezami (tj. prostimi in stalnimi) je v tem, da so pragmatični frazemi vedno v vlogi sporočila in zato vedno nastopajo v vlogi povedi ali samostojnega dela povedi,¹⁶⁵ medtem ko je npr. pri glagolskih frazemih vloga povedi le ena od možnosti:

»In?« se je cmerila Pljučka, ki so jo dušili najstniški hormoni. »To je zate ideja? **Bog pomagaj!**«

PROTI

»In?« se je cmerila Pljučka, ki so jo dušili najstniški hormoni. »To je zate ideja? **Vzemi pamet v roke!**«

Ker pa jaz vse nekako drugače vidim, **sem vzela pamet v roke** in pričel razmišljati.

V prejšnjem poglavju (II.1.3) smo ugotovili, da so pragmatični frazemi medmetne in členkovne besedne zveze in napovedali, da je njihovo ločevanje možno na osnovi skladijske vloge. O tem, da imajo pragmatični frazemi nestavčnočlensko vlogo, smo se pravkar prepričali (II.1.4.1). Zdaj moramo njihovo skladijsko vlogo natančneje določiti. Zato v tem poglavju najprej odpiramo problem skladijske vloge medmetov in členkov, pri čemer predpostavljamo, da imajo pragmatični frazemi enako skladijsko vlogo kot členki in medmeti. V naši obravnavi izhajamo iz skladijskofunkcijskega vidika razumevanja besednih vrst, po katerem je medmet »modificiran izraz stavčne povedi«, članek pa »modificiran izraz globinskega stavčnega dela povedi, kar se površinsko kaže v njegovi vlogi modifikatorja stavka oz. katerega izmed stavčnih členov« (Vidovič Muha 2000: 31). Skladijska vloga medmeta je torej pastavčna poved, osnovni skladijski vlogi členkov pa sta pastavčna poved ali pa »poved v povedi« (Žele 2000: 300) oziroma »stavčni nečlen«

¹⁶⁴Prim. J. Toporišič (1982: 22–23): »/.../ besedne zveze povzdignemo v enostavne povedi, kakor hitro hočemo z njimi komu (lahko tudi le samemu sebi) o čem kaj povedati /.../ Tudi besedne zveze v sporočilni vlogi se imenujejo povedi. Kot posebno vrsto jih imenujemo neglagolske«.

¹⁶⁵Gl. poglavje II.1.4 Skladijska vloga pragmatičnih frazemov.

(Toporišič 1992: 308). V slovenski slovnici je skladenjska vloga medmetov določena kot »posebna vrsta stavkov« (Toporišič 1992: 273: *skladenjska vloga besednih vrst*), t. i. »besede stavki« (Toporišič 2000: 450) oz. »pastavki«¹⁶⁶ (Toporišič 1992: 101: *medmet*). Skladenjska vloga členkov pa, da »zamenjujejo vsebinsko polne stavke« (Toporišič 1992: 273: *skladenjska vloga besednih vrst*) oz. »členek v kakem stavku zamenjuje cel drug stavek« (Toporišič 1992: 17: *členek*), so »skrčki, ki nadomeščajo izpustne stavke« (Toporišič 2000: 445). Preden nadaljujemo, moramo razjasniti dvoje: ali so medmeti stavki ali povedi in ali so pragmatični frazemi povedi ali izreki. Zagovarjali bomo trditev, da so tako medmeti kot pragmatični frazemi **povedi**.

Glede na ugotovitve, da so pragmatični frazemi medmetne in členkovne besedne zveze in ob predpostavki, da imajo medmetne in členkovne besedne ustrezniške,¹⁶⁷ moramo odgovoriti na vprašanje, kaj so medmeti in členki skladenjsko. Naša predpostavka, ki jo podpira funkcijskoskladenjska opredelitev, je, da so medmeti povedi. Po našem mnenju je označevanje medmetov kot stavkov ostanek »predtoporišičevske« opredelitve stavka kot najmanjše enote sporočila, ki jo je s Toporišičem zamenjala poved. Ker oznako, da so medmeti besede stavki, uporablja tudi Toporišič sam, moramo pokukati v historiat.

Medmet izraža celovito sporočilo. S tega vidika se zdi opredelitev, da je medmet »beseda stavek«, problematična. Medmet je pravzaprav beseda poved. S tega vidika moramo tudi pastavke razumeti kot posebno vrsto povedi. Menimo torej, da so formulacije, kot npr. »medmet je beseda stavek«, ostanek tradicionalnega pojmovanja stavka v smislu »z besedami izražena misel«. To pojmovanje je v slovenskem jezikoslovju še precej zasidrano, kar pride do izraza zlasti pri prevajanju del iz tujega jezikoslovja, prim. npr. prevod M. Ožbot (2003: 33–34) dela E. Sapirja (1921):

»V resnici je besedo popolnoma nemogoče opredeliti s stališča njene funkcije, saj je beseda lahko karkoli, od izraza posameznega koncepta /.../ do izraza celotne misli (kot pri latinskem dico »rečem« ali pri oblikovno bolj razdelani nutkanski glagolski obliki, ki označuje 'navajen sem pojesti dvajset okroglih predmetov [npr. jabolk], medtem ko se ukvarjam [s tem in tem]'). V tem zadnjem primeru je beseda isto kot stavek.« (podč. N. J.)

Smiselno je govoriti o medmetu kot o »slogovni različici stavka« s funkcijo stavčne oziroma besedilne modifikacije (Vidovič Muha 1984: 144). Nekateri sodobni prispevki (že) uporabljajo formulacijo: »medmeti so besede povedi«, npr. A. Žele (2000: 301).

Zdaj moramo odgovoriti še na drugo vprašanje: ali gre pri pragmatičnih frazemih za povedi ali izreke.¹⁶⁸ Poved je v naši razpravi opredeljena kot najmanjša enota sporočila. Ob taki opredelitvi povedi ni terminološke potrebe po ločevanju izrazov *poved* in *izrek*. V nekaterih sodobnejših slovenskih jezikoslovnih prispevkih, ki temeljijo na pragmatičnih izhodiščih, se izraz *izrek* uporablja v smislu komunikacijsko določene povedi, na kar je opozoril že J. Toporišič (2000: 731). Izraz *izrek* se je v slovenskem jezikoslovju najverjetneje pojavil ob prevajanju Austinove teorije govornih dejanj (*How to do things with words*), leta 1990. Prevajalec B. Lešnik je za Austinov izraz *utterance* predlagal slovenski prevodni ustreznik *izrek*, namesto ustreznega slovenskega strokovnega izraza *poved*. Njegove utemeljitve temeljijo na prevajalskih izhodiščih:

¹⁶⁶ Prim. J. Toporišič (1982: 146, op. 9): »Izraz pastavek za en del neglagolskih stavkov je moj, verjetno tudi pojmovanje.«

¹⁶⁷ Več o tem v poglavju II.2.2 Pomenski ustrezniki pragmatičnih frazemov.

¹⁶⁸ Pragmatične frazeme smo namreč poimenovali tudi leksikalizirani izreki (Jakop 2002: 16).

»Austin uporablja glagol 'utter' v pomenu, ki ga ima v slovenščini 'izreči' /.../ Težavnejša je izpeljanka 'utterance'. /.../ Sam Austin je 'utterance' prevajal v francoščino 'énoncé', to pa na prvi pogled dovoljuje doslejšnji slovenski prevod 'izjava' (iz 'énoncé', izjaviti). Toda 'utterance' je zgolj izpeljava iz 'utter', glagolu 'izreči' pa v slovenščini ustreza 'izrek'« (B. Lešnik v opombi prevoda, Austin 1990: 14–15; podč. N. J.)

Slovenski terminološki ustreznik izrazov *utterance*, *Äußerung* je izraz *poved*:

»Čeprav govorna dejanja opravljamo v obliki glagolskih in neglagolskih stavkov ter stavčnih zvez, je bilo treba nov pogled na jezik izraziti tudi z novim izrazom, v katerega bi lahko vstavili novo razumevanje temeljne jezikovne vloge v družbi /tj. vplivajnske vloge/. Ob izrazu stavek se je pojavil izraz poved (*utterance*, *Äusserung*). J. Toporišič jo definira kot najmanjšo enoto sporočila, ki je lahko tudi že sama sporočilo (1976)« (Kunst Gnamuš 1984: 7; podč. N. J.)

Raba izraza *izrek* se je v slovenskem jezikoslovju prijela pod vplivom Lešnikovega prevoda Austinove teorije. O. Kunst Gnamuš, utemeljiteljica pragmatičnega jezikoslovja na Slovenskem, je v svojih prvih delih (1981, 1984, 1984/1985, 1986) uporabljala izraz *poved* za ustrezno pragmatično enoto nasproti *stavku*:

»Izhajati je treba iz pojma *poved* (*utterance*, *Äußerung*) kot najmanjše samostojne enote sporočila.« (Kunst Gnamuš 1981: 37.)

V svojih kasnejših delih je O. Kunst Gnamuš (po letu 1995) uporabljala izraz *izrek* in v omeni Žagarjevega dela *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti* pojasnila, da je prevzela izraz *izrek* iz prevoda Austinovega dela (Kunst Gnamuš 1990/91: 86).

M. Bešter (1994: 49, op. 12) je v svojih prispevkih uporabljala izraz *izrek*, pri tem pa je pojasnila, da je ta izraz povzela po B. Lešniku, prevajalcu Austina. Bešterova zagovarja rabo vseh treh izrazov: *stavek*, *poved* in *izrek*:

»zdi se, da je smiselno uporabljati izraz *poved*, kot je definiran v Slovenski slovnici Jožeta Toporišiča (1984), in izraz *stavek* (prav tam), a ju ločevati od *izreka*« (Bešter 1993/94).

Pri tem pa ugotavlja, da se pojmovanje *povedi* »sicer izrazno pokriva s pojmom *izreka*« (prav tam). Potrebo po rabi izraza *izrek* utemeljuje s tem, da pojmovanje *povedi* »ne izhaja iz teorije govornih dejanj oz. delovalnega značaja jezika, zato /.../ *poved* ne predstavlja niti uresničitve govornega dejanja niti ni njen smisel razberljiv iz upoštevanja okoliščin« (prav tam). Bešterovi je tako *poved* »enota jezikovnosistemskega jezikoslovja« in *izrek* »pragmatična enota, enota rabe« (prav tam). Razliko med *povedjo* in *izrekom* je ponazorila s primerom *Krstim te v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha* – za *izrek* gre po njenem le, če ga izreče katoliški duhovnik v določenih okoliščinah; če ga izreče duhovnik pri kosilu, ga Bešterova ne označuje kot *izrek*, gre (le) za *poved*, ker ima končno ločilo. Meni, da tudi ni enota delovanja, če ga izreče eden od otrok pri igranju krsta. Ravno v zvezi s tem imamo pomislek. S pragmatičnega vidika namreč ni razlike med obredom krsta pri igri in »pravim« obredom: v obeh primerih ima govorec vlogo krstitelja in z *izrekanjem* točno določenih besed opravlja dejanje krsta. Razlika je le v tem, da je pri igri ta vloga le imaginarna in začasna, otrok govorec jo po koncu igre izgubi, drugi pogoji pa so izpolnjeni: obred poteka po določenih pravilih, ki se jih udeleženci držijo. Tudi dejansko stanje je po koncu obreda spremenjeno; vzdečki, ki jih dobijo otroci pri obredih krsta (npr. pri tabornikih) se lahko obdržijo še dolgo po koncu igre.

Na osnovi tega se nam zdi smiselno ohraniti izraz *izrek* znotraj pragmatičnega

jezikoslovja, ne bi pa ga zamenjevali z izrazom *poved*, kot npr. najdemo pri R. Zadravec-Pešec (1994: 55), ki je zagovarjala rabo izraza *izrek* namesto rabe izraza *poved*. M. Bešter (1993/94) ocenjuje, da je Zadravčeva izraz *izrek* povzela po B. Lešniku. Zadravčeva torej ne zagovarja tristopenjskega pojmovanja (*stavek – poved – izrek*) kot Beštrova, temveč rabo izraznega razmerja *stavek – izrek*:

»Stavek je abstraktno teoretično bistvo, definirano znotraj slovnice (v skladnji), medtem ko je izrek pojavljanje stavka ali stavčnega fragmenta v dejanskem kontekstu. Razmerje med izrekom in odgovarjajočim stavkom se v tujih virih prikazuje kot še dokaj nejasno razmerje. Običajna pa postaja misel, da je izrek združitev stavka in konteksta, tistega konteksta, v katerem je bil stavek izrečen. /Pri tem Zadravčeva citira Levinsona, ki uporabljala razmerje med izrazoma sentence – utterance; op. N. J./

Zadravčeva je rabo izraza *poved* označila kot »problem slovenskega izrazoslovja«, pri tem pa zanemarila dejstvo, da je bil izraz *poved*, časovno gledano, v slovenskem jezikoslovju v rabi pred izrazom *izrek*.

»Avtor, ki je *poved* vpeljal, pripisuje povedi značilnosti izreka, umešča pa jo v sistem in jo napravi za funkcijsko dvojnico stavka. Še ne povsem razjasnjeno razmerje med stavkom in izrekom in tuji literaturi se zato v domačem jezikoslovju dodatno zamegli s povedjo.« (Zadravec-Pešec 1994: 14.)

V tuji literaturi se ločuje med dvema izrazoma, in sicer *Satz – Äußerung, věta – výpověď, sentence – utterance*. Da se izognemo nepotrebnemu terminološkemu prekrivanju (zlasti med izrazoma *poved* in *izrek*), ostajamo pri razmerju med izrazoma *stavek* in *poved*, kot je splošno uveljavljeno v jezikoslovju med izrazi *Satz* in *Äußerung* v nemščini, *sentence* in *utterance* v angleščini ter *věta* in *výpověď* v češčini.

Satz und Äußerung »Der Satz als Einheit der Grammatik, des Sprachsystems oder der langue (bzw. der Kompetenz), die Äußerung als Einheit der Pragmatik, des Sprachgebrauchs oder der parole (bzw. der Performanz). Ein Satz, z. B. *Das Fenster ist offen*, kann mit unterschiedlichen Funktionen (Intentionen, Bedeutungen) gebraucht werden. Eine Äußerung braucht nicht aus einem vollständigen Satz zu bestehen; sie kann, vor allem in Alltagsdialogen, elliptisch sein, z. B. *Wohin gehst du? – Nach Hause.*« (Lewandowski 1994: 889.)

Podobno je tudi v angleščini, kjer je *sentence* »slovnicihna enota« (v angl. grammatical unit) in *utterance* »enota govora« (v angl. unit of speech).¹⁶⁹

V slovenski skladnji sta *stavek* in *poved* skladijski enoti,¹⁷⁰ pri čemer je *stavek* »/z/veza besed, zbranih okrog osebne glagolske oblike, in sicer na podlagi glagolske vezljivosti in družljivosti«, *poved* »/s/kladijska enota v vlogi besedila ali samostojna enota le-tega« in *besedilo* »/n/asledek ali tvorba govornega sporočanja« (Toporišič 1992: 309: *stavek*, 190: *poved*, 6: *besedilo*). Izrazov *izrek* in *govorno dejanje* v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992) ni, v zadnji izdaji *Slovenske slovnice* pa je J. Toporišič v poglavju o pragmatiki uporabljal tudi izraz *izrek* s pojasnilom, da so izreki v glavnem »povedi v danih sotvarjih« (Toporišič 2000: 731), v opredelitvi govornega dejanja pa je upošteval pragmatično izhodišče, kot ga je zastavila M. Križaj Ortar (1997: 63), da je *poved* izdelek govornega dejanja:

¹⁶⁹Vir Glossary of linguistic terms (ur. E. E. Loos, S. Anderson, D. H. Day, P. C. Jordan, J. D. Wingate): <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms>.

¹⁷⁰Prim. J. Toporišič (1992: 273: *skladijska enota*).

»Govorjenje in sporočanje sta dejanji. Uresničevanje povedi ali zgovora določenega jezika je dejanje.« (Toporišič 2000: 734.)

Skladenjska vloga povedi se v SSKJ označuje s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom »v medmetni rabi«. Pri J. Toporišiču (1992: 101) je ta vloga (le samostalnikov) zajeta v geslu *medmetni sklon*:

»Skлон, ki ga ima samostalnik v medmetni vlogi oz. kot medmet, npr. tožilnik (*mater, hudiča*). Zvalniški sklon je imenovalnik (*Marija, Ježeš, ježešmarija*). Isto je v medmetnih besednih zvezah: *hudiča namalanega vendar, bog nebeški, strela gromska*.«

Jezikovne enote, označene s tem kvalifikatorskim pojasnilom, imajo vrednost sporočila in nastopajo v vlogi povedi. Ponazorimo s primeri različnih besednih vrst (SSKJ: *dovoliti, božji, oslarija*):

dovoliti /.../ 2. v medmetni rabi, z oslabiljenim pomenom *izraža vljudnost a) pri naganju*: dovolite, da vam iskreno čestitam; dovolite, da vam zastavim tole vprašanje; saj dovolite? je vprašal sopotnika in prisedel *b) pri seznanjanju*: dovolite, moje ime je XY; dovoli, da ti predstavim svojo ženo *c) pri ugovarjanju, zavrnitvi*: »Ta človek je izdajalec,« je reklo dekle. »Dovolite! To je nemogoče,« se je branil komandant / ekspr. dovoli, da dvomim o tem

božji /.../ 2. v medmetni rabi, včasih kot zapostavljeni prilastek, z oslabiljenim pomenom, v zvezi z nekaterimi besedami *izraža a) začudenje, presenečenje*: križ božji, ali je to mogoče *b) nejevoljo, nestrpnost*: za božji čas, kakšno javkanje; miruj že, strela božja *c) svarilo, opozorilo*: ne govori tako, za božjo voljo *č) podkrepitev, poudarek*: človek božji, kaj govoriš! že ves božji dan sedi; na pomoč, ljudje božji; nikjer nimaš božjega miru; na vsem božjem svetu, pod božjim soncem ji ne najdeš enake

oslarija /.../ v medmetni rabi *izraža negativen odnos do povedanega*: pravi, da bo pustil službo – oslarija; spustiti se v boj s tem človekom, kakšna oslarija

V prvem primeru (*dovoliti*) je glagolska oblika velelnika v 2. os. ed. ali mn. v vlogi drugotnega medmeta (pomena b in c). V drugem primeru (*božji*) so v vlogi povedi pragmatični frazemi s pridevniško sestavino *božji*: *križ božji, za božji čas, strela božja, za božjo voljo, človek božji*. Niso pa vsi v slovarju navedeni primeri v tej medmetni vlogi, npr. *ves božji dan, na vsem božjem svetu, pod božjim soncem* ne sodijo sem, ker nastopajo v stavčnočlenski vlogi: *že ves božji dan sedi tam 'zelo dolgo'*. V tretjem primeru (*oslarija*) je v vlogi drugotnega medmeta samostalnik v imenovalniku ednine.

Medmeti, ki nastanejo iz stavčnočlenskih besednih vrst zaradi spremenjenih kategorialnih lastnosti, so drugotni medmeti. Take lastnosti imajo (če izhajamo iz SSKJ) naslednje skupine:

1. Prvotni samostalniki:

- oblikovno omejeni na imenovalnik ednine: *drek, fant, groza, grozota, hudič, mašina, mašinka, neumnost, oslarija, prismodarija, sramota, sranje, strahota, svinjarija, škandal*;
- oblikovno omejeni na tožilnik ednine: *figo, mačko*.

2. Prvotni glagoli:

- oblikovno omejeni na 2. osebo ed. ali mn.: *dovoli(te), izvoli(te), nehaj(te), oprosti(te), pazi(te), poglej(te), pomisli(te), pomni(te), poslušaj(te), premisli(te), slišiš(slišite), varuj(te) se*;

- oblikovno omejeni na 1. os. ed.: *obžalujem, prosim, verjamem*.

3. Prvotni prislovi:

• lastnostni prislovi: *dobro, fino, grozno, interesantno, jasno, končno, krasno, neverjetno, nezaslišano, prekleto, presneto, sigurno, strašno*;

• okolnostni prislovi: *kvišku, naprej, noter, pokonci, sem, stran, takoj*.

Vrednost sporočila imajo tudi besede, ki so v SSKJ označene še kot prislovi ali vezniki, pa danes vemo, da gre za členke, npr. *kajpa, kajpada, kratkomalo, menda, mogoče, morda, možno, najbrž, navsezadnje, nazadnje, ne, nemogoče, nikar, prav, res, resda, saj, seveda, skratka, sploh, še, tako, torej, verjetno*.

Veliko pragmatičnih frazemov je v SSKJ označenih s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom »v medmetni rabi«:¹⁷¹ *bodi no, ljubi bog, bog te nesi, moj bog, bog nebeški, za boga milega, bogvaruj, bogve, za božji čas, človek božji, ni govora, kaj hočemo, hvali boga, zdaj pa imamo, pa kaj, konec koncev, in konec, kaj ga pa lomiš, mati božja, kaj praviš, česa ne poveš, ti povem, sveta pomagalka, bog plati, in pika, pes vedi, pasja figa, bog obvaruj, mati nebeška, bog nebeški, pokora nazarenska, šment nazaj, presneto nazaj*.

V zvezi s pragmatično frazeologijo je v SSKJ zanimivo še eno slovnično kvalifikatorsko pojasnilo: »v prislovni rabi«, ki ga imajo primeri: *v celoti 'popolnoma', eno figo, en drek, v zadnji instanci 'poudarja trditev, navsezadnje', do jedra, kljub temu, na noben način 'nikakor', na vsak način 'vsekakor', za nameček 'povrh', na nesrečo, pasjo figo, do pike, do konca, brez pomena, v principu, za prmej, za prmejduš, brez smisla, pod soncem, k sreči, na srečo, po eni strani, če verjameš ali ne, brez zamere, za zlodeja, za zlomka*. Pri tem moramo opozoriti na dvojce. S tem slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom se označujejo tudi primeri, pri katerih raba potrjuje predvsem vlogo povedi, npr. *na žalost, brez zamere, nima smisla*. Ti primeri so pragmatični frazemi:

Dobili so miloščino, ki ne da ne živeti in ne umreti. Na žalost.

In drugič, s tem slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom se označujejo tudi prislovni frazemi,¹⁷² npr. *v dno duše, kar se da, na vse grlo, na hitrico, po istem kopitu, na kraju samem, z lahkoto, za las, na licu mesta, od pamtiveka, na vso moč, po naključju, po nesreči, v obilju, za odtenek*. Od pragmatičnih frazemov jih lahko ločimo po skladenjski vlogi: so del povedi, v kateri nastopajo v skladenjski vlogi različnih prislovnih določil.

Moram vam pa povedati, da me pa iskreno, v dno duše žalosti ravnanje nekaterih vodilnih ljudi na področju polja medicinskega in splošnega izobraževanja.

Skladenjske vloge pragmatičnih frazemov najlažje določimo, če opazujemo, kako se frazemi vključujejo v povedi oziroma besedilo. Iz gradiva lahko ugotovimo, da pragmatični frazemi ne nastopajo v vlogi stavčnih členov.¹⁷³ Pri pragmatičnih frazemih lahko opazujemo tri skladenjske vloge. Nastopajo kot:

¹⁷¹ A. Vidovič Muha (1992: 47) je opozorila, da bi bilo treba posebej obravnavati slovnično kvalifikatorsko pojasnilo »v medmetni rabi«, »kjer se zdi, da prihaja do mešanja skladenjskega naklona ali celo glagolske oblike s pomenom oziroma vlogo medmeta; zakaj bi bil npr. glagol *obvarovati* v zvezi *nič slabega nisem mislil, bog obvaruj* uporabljen medmetno, ni jasno, ali *praviti* v zvezi kot *vse boš dobil nazaj, ti pravim* ipd.« Take primere v tej razpravi razlagamo kot pragmatične frazeme s skrajnimi oblikoslovno-skladenjskimi omejitvami sestavin in skladenjsko vlogo povedi. SSKJ v tem primeru izpostavlja le skladenjsko vlogo, ki je podobna skladenjski vlogi medmetov.

¹⁷² To je bilo v slovenskem jezikoslovju že opaženo. Prim. A. Vidovič Muha (1992: 47): »Pri slovničnem pojasnilu »v prislovni rabi« gre, vsaj načeloma, za prislovne frazeologeme iz predložne samostalniške zveze, npr. *do jedra, do obisti, iz dna duše, v dno duše, na kredit, na kant*.

¹⁷³ Verjetno se ravno zaradi vloge povedi govori v hrvaški frazeologiji o medmetnih frazemih. Fra-

1. Eno- ali večstavčne povedi:

V vlogi eno- ali večstavčne povedi nastopajo stavčni pragmatični frazemi, in sicer:

- v vlogi enostavčne povedi:

»In?« se je cmerila Pljučka, ki so jo dušili najstniški hormoni. »To je zate ideja? **Pojdi se solit!**«

- v vlogi večstavčne povedi:

A, **kar je, je**, zato je treba letošnjih proračunskih 52 milijonov tolarjev za ta namen čim pametneje obrniti. Tudi ko gre za potrošniško svetovanje.

- v vlogi povedi v povedi:

Cisterijanci pa so skrbeli tudi za svoje duhovne in druge vrtičke, s poljedelskim zlatom so razširili samostan, zgradili ogromno knjižnico in še večjo kuhinjo, ki je nahranila, **reci in piši**, devetsto devetindevetdeset menihov, sestradanih med neprekinjenimi mašami. → Kuhinja je nahranila 999 menihov. Podatek me preseneča.

Hlavinka je pred otvoritvijo razstave povedal, da na Češkem dobro živi 20 do 30 likovnih umetnikov, preostali životarijo in (**hočeš nočeš**) živijo po načelu sedanje politike, da bo ekonomija odpravila vse probleme. → Če hočejo ali nočejo.

2. Pastavčne povedi:

J. Toporišič (1982: 145–146, op. 8; 2000: 489) ločuje tri vrste pastavčnih tvorb: zvalniške (*Matejka!*), medmetne (*Pst!*) in členkovne (*Da*). V *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992) je pastavek definiran kot:

»Neglagolski stavek, ki ni nastal iz glagolskega, ampak je posebnega besednovrstnega izvora. Je členkov (*Dà*) ali medmetni (*Hej*), v tem okviru tudi zvalniški (*Tone!*), eno- ali večbeseden (*Za vruga vendar*). Nastopa kot samostojna poved ali kot del soredja: *Hej, oblaki preko polja, kam?; O moj bog, kaj sem storila!; Dober dan, kam pa tako zgodaj?*« (Podč. N. J.)

V vlogi pastavčne povedi nastopajo besednozvezni pragmatični frazemi, in sicer v vlogi:

- samostojne pastavčne povedi:

JOŽEF: Potem pa oprsti. FRANC: **Ni za kaj**. JOŽEF: Je je.

- pastavčne povedi, ki so del večstavčne povedi:
  - s polstavkom:

Od vsega si je najbolj želel pobegniti. Soba je zopet vonjala po vrtnicah in ni mogel dopustiti, da bi njegova gnusna sapa in gnusni znoj omadeževala odišavljeni zrak. **Kaj ji je bil sinoči sploh rekel? »Po pravici povedano, bi najraje takoj odšel.**«

- soredne:
  - medmetne:

Pobiralec najemnine reče: »**Bog nebeški**, kaj takega, ta je pa prehuda, to je šlo pa čez rob.«

- členkovne:

Pa čeprav ljubezen verjetno ni imela nič opraviti z nobeno od njih. **Na kratko**, ljubila ga je. Ni sicer vedela zakaj, vendar ga je.

- kot stavčni nečlen:

zemi, ki ne nastopajo v vlogi samostojne povedi, so obravnavani v okviru »naklonskih« (v hrv. modalnih) frazemov (*vjerovali ili ne*). Prim. Ž. Fink (1999: 221).

*Jure naj raje pove kakšen vic, saj jih ima vedno polno malho. Jaz si **na žalost** ne zapomnim niti enega.*

*Če je nesistemska, jaz za to stvar ne bom glasoval in se pustim podučiti. Vi pa mi v dobri nameri medsebojnega komuniciranja **za prmejduš** niste odgovorili na tisto moje vprašanje.*

*Član Narodnega sveta v Trstu Rudolf Golouh se je pooblastil, da predloži te pogoje Odboru za javni blagor, ki jih je v **celoti** sprejel.*

*Ontologija in epistemologija sta v **končni fazi** eno in isto.*

V zvezi s skladenjsko vlogo pragmatičnih frazemov moramo opozoriti še na problem ločevanja večstavčnočlenskih frazemov, ki v eni od uresničenih oblik nastopajo v vlogi povedi, npr. *Ugrizni se v jezik!*, od stavčnih pragmatičnih frazemov, ki vedno nastopajo v vlogi povedi, npr. *Pojdi se solit!*

Stavčni člen je po definiciji »stavčna pomenska enota« (Toporišič 1992: 308: *stavčni člen*), zato je pomembno merilo večstavčnočlenskosti tudi pomen frazema.¹⁷⁴

Kategorialni pomen glagolskih frazemov je dejanje, dogajanje, stanje, potek, obstajanje, zaznavanje, spreminjanje, odnos do vsega tega (Toporišič 2000: 345). Frazem s tem kategorialnim pomenom ima stavčnočlensko vrednost, npr.

***delati iz muhe slona** 'pretiravati' ← 'delati, uporabljati kaj v preveliki meri, v prevelikem obsegu'*
***brati levite komu** 'oštevatii koga'*

Če kategorialni pomen frazema ni le dejanje, dogajanje ipd. in je v denotativnem pomenu frazema pomen dejanja razširjen s kakim določilom (npr. prislovnim: 'delati kako'), ima frazem večstavčnočlensko vrednost. Določilo je v tem primeru obvezna pomenska sestavina frazema in mora biti prikazana tudi v slovarju. Kržišnikova je opozorila, da merilo zamenjave z enobesedno sopomenko ni ustrezno zaradi subjektivnosti takih zamenjav. Strinjamo se, da je iskanje enobesedne sopomenske ustreznice neustrezno, zato preverjamo večstavčnočlenskost frazemov z obveznimi pomenskimi sestavinami (semi) v kategorialnem pomenu frazemov. To, da je pomen dejavnosti razširjen z določilom, skladenjsko pokaže tudi večstavčnočlenski frazem, npr.

***stresti iz rokava** 'znati kaj povedati, naštetii zelo hitro, brez premišljanja' → 'povedatii kako'*

***prepiratii se za oslovo senco** 'prepiratii se za nepomembne, nevažne stvari, po nepotrebnem' → 'prepiratii se za kaj, iz kakšnega vzroka'*

***pogovoriti se iz oči v oči** 'pogovoriti se odkrito, naravnost' → 'pogovoriti se kako'*

***srce pade v hlače komu** 'kdo se je zbal'*

Večstavčnočlenski so tudi pregovori, kar je razvidno tudi iz njihove razlage v slovarju, *ne hvali dneva pred večerom 'ne izrekaj pohvalnega mnenja o tem, kar se še ni končalo'*.¹⁷⁵ Skladenjsko so pregovori lahko vključeni v poved, v čemer se razlikujejo od skupine pragmatičnih frazemov, ki nastopajo le v vlogi samostojne eno- ali večstavčne povedi ter samostojne pastavčne povedi. Na možnost vključitve pregovorov v povedi je opozorila že E. Kržišnik (1994: 8, op. 4): *Jaz ti pa povem, da tiha voda bregove dere, zato ne bodi tako zelo prepričan, da je to vse, kar lahko od njega pričakuješ.*

---

¹⁷⁴ Kazalci večstavčnočlenskega obsega glagolskih frazemov, ki jih je razvila E. Kržišnik (1994: 54–55), so: možne skladenjske pretvorbe in modifikacije frazema, desna vezljivost frazema ter razmerje med sestavino s slovarskim pomenom in sestavino z neslovarskim pomenom.

¹⁷⁵ Tip slovarske razlage pri pregovorih komentiramo v poglavju II.2.3 Pragmatični pomen.

Primerjajmo še razlike v vključenosti glagolskega in pragmatičnega frazema, ki sta sestavljena iz dveh glagolskih sestavin (*dati vedeti* – *hočeš nočeš*), v poved. Glagolski frazem nastopa v vlogi povedka, pragmatični frazem pa v vlogi stavčne povedi.

Glagolski frazem *dati vedeti*:

- (1) *Še preden sem dobro pogledal v pravo smer, se je okno že zaloputnilo. Zavesa je nihala, za čipkami sem lahko razločil obris moškega. Namenoma se je postavljaj in mi **dal vedeti**, kako resno je bilo mišljeno opozorilo.*
- (2) *Kadar mačko držimo ali nosimo, ji moramo pomirljivo prigovarjati in ji dovoliti, da se namesti tako, da se bo počutila kar najudobneje in navarnejše. Mačka nam bo kmalu **dala vedeti**, kdaj ima dovolj našega ljubkovanja in hoče imeti mir; odločno otepajoča se žival zna biti prav neprijetna.*
- (3) *Vzvratno ogledalo, ki je odlomljeno obležalo ob cesti, je pomagalo pojasniti prometno nezgodo s pobegom, ki se je zgodila minuli četrtek v Šikolah. Kos plastike je policistom **dal vedeti**, kakšen avtomobil je bil udeležen v nezgodi, zato so opozorili vse prodajalce rezervnih delov in avtomehanike, naj bodo pozorni na sumljiva poškodovana vozila.*
- (4) *ZDA so to **dale** povsem jasno **vedeti** že med razpravami, ki so privedle do takšne odločitve Nata.*
- (5) *»Velika škoda bi bila, če se delo, energija in državna proračunska sredstva, ki so bila vložena, ne bi oplemenitila na ta način, da bi ta dokumentacija bila nam na voljo in v pomoč,« je zahtevo utemeljil njen avtor Marjan Podobnik. Obenem **je dal** med vrsticami **vedeti**, da utegnejo pri pridobivanju gradiva državnoborskih parlamentarnih komisij nastati problemi.*
- (6) *Vodilni moške slovenskega skakanja tega izpada niso sankcionirali. Pri vsem tem, tako kot javnost, dobro vedo, da mu **je trener Koch** že konec avgusta **dal** nedvoumno **vedeti**, da takšno ravnanje ne pelje nikamor, po novem letu pa ga je poskušal še enkrat spraviti na pravo pot.*

Vsi primeri frazemov v besedilu ohranijo kategorialni pomen dejanja 'sporočiti, pokazati, dokazovati' in nastopajo v vlogi povedka. Glagolski frazem se lahko v povedi veže s kakšnim (prislovnim) frazemom (gl. primer 5: *med vrsticami*) ali se med sestavini glagolskega frazema vrine prislov (gl. primer 6: *nedvoumno*) ali prislovna zveza (gl. primer 4: *povsem jasno*).

Pragmatični frazem *hočeš nočeš* se v besedilu obnaša popolnoma drugače:

- (1) *Sindikati bodo **hočeš nočeš** morali poenotiti izhodišča in z delodajalci poiskati rešitve ne le na podjetniški in branžni, temveč tudi na makroekonomski ravni.*
- (2) *Starši, ki jih otroci **hočeš nočeš** prisilijo v obisk lunaparka, se tam vedno znova sprašujejo, za kakšno starost je primerna posamezna naprava, se zgražajo nad pomanjkljivimi varnostnimi ukrepi, vendar popustijo otrokovi želji in mu kupijo žeton za vožnjo.*
- (3) *S tem se bo pač, **hočeš nočeš**, moral sprjazniti.*
- (4) *Zdaj pa se nam je, **hočeš nočeš**, prikradla pod kožo nekakšna tesnoba, da morda vendarle ni vse v volji volilcev in da so v temačnih ozadnjih glasovalnih skrinj sile, močnejše od vsega.*

Vsi primeri rabe pragmatičnega frazema v besedilu dokazujejo, da frazem nima kategorialnega pomena dejanja, dogajanja, temveč pragmatični pomen 'izraža podkrepitev nujnosti' (SSKJ), skladdenjska vloga je v vseh primerih stavčna poved, ki je vključena v drugo poved. Med sestavini frazema se ne more vriniti nobena jezikovna prvina,¹⁷⁶ sicer frazem razpade:

*Zasebnosti nimaš v šotoru nič manj in nič več kot v skupinski sobi v hostelu – se pravi, nič. Svoje zasebnosti namreč – tuje si deležen, kolikor **hočeš in kolikor nočeš**.*

¹⁷⁶Oblika *hočeš ali nočeš* je variantna.

Skladenjska vloga frazema *hočeš nočeš* je podobna skladenjski vlogi členkov:¹⁷⁷ *hočeš nočeš* → *Če hočeš ali če nočeš*. Kaj dokazuje, da frazem *hočeš nočeš* ni v vlogi povedka? Povedek je praviloma oblikovno odvisen od osebka; izbrani primeri pa dokazujejo, da osebek v povedi ne vpliva na obliko glagolov v frazemu *hočeš nočeš*. V povedi nastopa v vlogi povedka drug glagol (ne glagol *hoteti*), npr.

Otroci starše hočeš nočeš prisilijo
v obisk luna parka

ČE POVZAMEMO: Pragmatični frazemi imajo take skladenjske vloge kot medmeti in členki. Skladenjska vloga se pokaže kot uporabno merilo za ločevanje pragmatičnih frazemov od drugih frazeoloških enot. Po skladenjski vlogi, kot smo videli, so pragmatični frazemi presenetljivo enotna skupina. Nikoli ne nastopajo v stavčnočlenski vlogi. Lahko rečemo, da pragmatični frazemi vedno nastopajo v vlogi povedi: večina pragmatičnih frazemov nastopa v vlogi povedi (enostavčne, pastavčne ali večstavčne), ki je lahko vključena v drugo poved (v tem primeru ima poved dve sporočili).

Stavčni pragmatični frazemi nastopajo v vlogi samostojne enostavčne (*pojdi se solit*), redkeje večstavčne povedi (*kar je, je*) ali kot samostojni del večstavčne povedi (*hočem reči*). Besednozvezni pragmatični frazemi lahko nastopajo v vlogi pastavčne povedi (*dober dan*), ki je lahko tudi polstavčni del večstavčne povedi (*po pravici povedano*) ali del soledja (*na kratko*).

Take skladenjske vloge, kot jih evidentiramo pri besednozveznih pragmatičnih frazemih, imajo tudi medmeti in členki, natančneje, medmeti in členki imajo vlogo pastavčne povedi, ki je samostojna poved ali del soledja, nekateri členki pa imajo tudi vlogo stavčnega nečlena. Z vidika skladenjske vloge bi torej povsem upravičeno govorili o medmetnih in členkovnih frazemih namesto o pragmatičnih frazemih, ker imajo ti frazemi enake skladenjske vloge kot medmeti in členki, posebna je le vloga eno- ali večstavčne povedi (*reci in piši, kar je, je*). Ker je medmetne in členkovne frazeme, ki nastopajo v vlogi pastavčne povedi, težko ločevati med seboj – to je mogoče le iz besedil – se zdi ločevanje pragmatične frazeologije na medmetne in členkovne frazeme problematično, čeprav se zavedamo, da je za slovarsko predstavitev frazeologije to nujno.¹⁷⁸

Z vidika skladenjske vloge lahko frazeme tipa *in sicer* izločimo iz pragmatične frazeologije, ker imajo drugačno skladenjsko vlogo: vlogo povezovanja stavkov (kohezivno funkcijo) in se s tem približujejo vezniku. Ti frazemi spadajo v skupino t. i. slovnice frazemov.¹⁷⁹

V nadaljevanju si bomo pogledali še možnosti ločevanja med pragmatičnimi frazemi

¹⁷⁷ Prim. tudi A. Gantar (2001: 155): »/.../ izvorno glagolska zveza *hočeš nočeš* nima stavčnočlenske vloge povedka, pač pa je njena vloga v stavku modifikacijska.«

¹⁷⁸ S slovarskim prikazom pragmatičnih frazemov se v naši obravnavi nismo ukvarjali, zato temu ločevanju v nadaljevanju ne bomo posvečali pozornosti in bomo pragmatično frazeologijo še naprej obravnavali kot celoto.

¹⁷⁹ H. Burger (1998: 37) govori o »strukturnih frazemih«. Prim. razvrstitev frazeologije pri H. Burgerju (1998: 37) glede na znakovno funkcijo frazemov, ki smo jo predstavili v poglavju I.1.3.3 Frazeologija H. Burgerja. Ta skupina je problematična – z vidika pomena bi namreč tudi pri teh lahko govorili o pragmatičnih frazemih; imajo namreč pomen 'govorec uvaja dopolnitev povedanega', zato dopuščamo možnost, da bi jih lahko obravnavali tudi v okviru pragmatične frazeologije.

in homonimnimi nefrazeološkimi besednimi zvezami, ki jih nudijo spoznanja o skladenjski vlogi pragmatičnih frazemov. Na osnovi oblikoslovno-skladenjskih lastnosti frazemov ne moremo vedno potrditi, ali gre za pragmatični frazem ali le za homonimno besedno zvezo. Upoštevati moramo tudi skladenjske in pragmatične lastnosti. Med skladenjskimi lastnostmi je lahko razločevalna vrsta soledja: pragmatični frazem *moj bog* je v vlogi medmetne soledne povedi, medtem ko je homonimna besedna zveza *moj bog* v vlogi zvalniške soledne povedi.¹⁸⁰ To potrjuje tudi ugotovitev J. Toporišiča (2000: 457), da so bili vzkliki, ki spadajo med razpoloženske medmete, prvotno zvalniki, npr. *Jezus, ježeš*. Poglejmo primer:

»Za božjo voljo, kaj je, Marina? Ali te huje boli?« *Potipala jo je po čelu. »Moj Bog, saj goriš! Vidiš, tega se nisem spomnila, da ti pomerim temperaturo. Bala sem se samo krvavitve.«* → **Moj bog, Marina, saj goriš!**

Zaradi rabe velike začetnice (Bog) in glagola v 2. os. ed. (goriš) v povedi *Moj Bog, saj goriš!* ne moremo zanesljivo vedeti, ali gre za medmetni frazem ali za nagovarjanje Boga. Iz besedila je razvidno, da naslovnik, ogovorjeni, ni *Bog*, temveč *Marina*, ki ima funkcijo zvalnika, a je v našem primeru izpuščen, ker je iz okoliščin jasno, kdo je ogovorjeni. Kadar je naslovnik veroslovno bitje *bog/Bog*, ki ni neposredni udeleženec sporazumevanja, ima zveza *moj bog/moj Bog* funkcijo zvalnika (ogovor),¹⁸¹ natančneje zvalniške soledne povedi. V tem primeru gre za nefrazeološko besedno zvezo in samo v tem primeru je upravičen zapis samostalnika *bog* z veliko začetnico, npr.

Moj Bog, usliši mojo prošnjo.

Jezus, pomagaj mi, da bom starše ubogal na prvo besedo. Jezus, pomagaj moji mami, mojemu očetu. Moj Bog, hvala Ti, ker sem zdrav. Hvala Ti za dobre starše, hvala Ti za lepo vreme, hvala Ti za dobro kosilo...

Fabiola mi je čudovita in me silno razvaja. Je polna veselja. Hvala ti, moj Bog.

V primeru *moj bog, saj goriš*, pa je *moj bog* pragmatični frazem v vlogi pastavčne soledne povedi.

Besedna zveza *moj bog/Bog* je lahko tudi v stavčnočlenski vlogi, a je v tem primeru ni težko ločiti od pragmatičnih frazemov, ker pragmatični frazemi že po definiciji ne morejo biti stavčni členi, npr.

Jahve je moj bog.

1.5 ANALIZA FRAZEMA ČASTNA BESEDA

Na koncu poglavja o slovnčnih lastnostih želimo pregledno strniti ugotovitve ob analizi primera frazema, ki ima v svoji zgradbi sestavini *častna beseda*. Naša teza je: besedna zveza *častna beseda* je pod določenimi oblikoslovno-skladenjskimi, pomenskimi in pragmatičnimi pogoji pragmatični frazem, nastal iz glagolskega frazema *dati (častno) besedo*,¹⁸² ki

¹⁸⁰J. Toporišič (2000: 490) ločuje pet skupin solednih večstavčnih povedi: zvalniške (*Matejka, kam te pa spet nese*), medmetne (*O, ne boš šel še spat*), členkovne (*Da, tako je bilo*), povedi z izpostavljenim stavčnim členom (*Janez, ta pa zna*) ter premi govor (*»Kam greš?« me je vprašal*).

¹⁸¹Ogovor je »/p/ovezava besedila z naslovnikom, s tem da se naslovnik imenuje z zvalnikom /.../« (Toporišič 1992: 160: *ogovor*).

¹⁸²Prim. E. Kržišnik (1994: 73; 75): glagolski frazem: *dati besedo/obljubo, dati (častno) besedo*.

ima tudi možnost prehoda med samostalniške frazeme (*častna beseda -e -e*). Pragmatični frazem naj bi se, kot smo ugotovili v prejšnjih poglavjih, od glagolskega in samostalniškega frazema ločil po skrajnih oblikoslovno-skladenjskih omejitvah, nestavčnočlenski skladenjski vlogi in pragmatičnem pomenu s strukturo 'govorec izraža, poudarja kaj'.

Nekaj primerov iz korpusov:

glagolski in samostalniški frazemi:

- (1) *Ampak danes sem si dala častno besedo.*
- (2) *Potrudil se bom, da vsi vojni zločinci pridejo pred sodišče, pa naj bodo pripadniki ene ali druge strani. **Dajem vam svojo častno besedo.** Tudi če **vam bodo špijoni in tajni agenti dali častno besedo**, da po Internetu ne bodo šarili brez sodnega dovoljenja, ne bo pomagalo. **Špijoni ne dajejo častnih besed.** Iskreno rečeno, **za častno besedo jih tudi nihče ne prosi.***
- (3) ***Dal sem mu častno besedo**, čast mi je vzel, besedo vrnil.*
- (4) ***Spodaj podpisani dajem častno besedo**, da bom na sejah parlamenta glasoval vedno tako, kot bo odločila večina podpisnikov te pogodbe.*
- (5) *Sposvetitvijo **Jesusovemu in Marjinemu Srcu obema damo častno besedo**, da bomo v skladu s to posvetitvijo tudi živeli.*
- (6) *Američani so v tem videli pretirano norčevanje iz sporazumov, pod katerimi je stal tudi podpis Billa Clintona. Madeleine Albright je od izraelskega premiera zahtevala, naj prekine gradnjo novih naselbin. S svojo pregovorno prostodušnostjo **ji je** na obisku v Združenih državah **dal častno besedo**, da na Zahodnem bregu ne bo več gradil nobenih novih naselbin.*
- (7) ***Prosíte ga za častno besedo.** Najlaže je kimavca prositi, **naj vam da svojo častno besedo.** Poglejte mu v oči in recite: »**Mi daš besedo**, da boš to in to naredil, pa naj se zgodi karkoli?« Kadar ljudje dajo svojo besedo, se veliko globlje obvežejo, kot če bi samo prikimali ali pritrtilno zamomljali.*
- (8) *S **častno besedo** in pod zastavo zaupanja so indijanske poglavarje povabili na pogovore, potem pa so nenadoma planili po njih, jih prijeli in zaprli.*
- (9) *Tako v Nemčiji kot v Avstriji je zadnje dni veliko slišati o časti in dostojanstvu. **Častno besedo naj bi bil** nekdanji predsednik CDU Helmut Kohl **dal** anonimnim darovalcem nezakonitih daril, da jih ne bo imenoval. Dostojanstvo zahteva, da se predsednik Avstrijske ljudske stranke Wolfgang Schüssel – kljub kritikam iz tujine – drži načrta in se s pomočjo skrajno desnega populizma kot kancler postavi v službo naroda. V obeh primerih sta v negotovih obrisih uporabljenih pojmov – čast, dostojanstvo – vzeti v zakup visoki politični ceni, ki bi ju morali plačati stranki. V Kohlovem primeru je cena **častne besede** pomemben del politične kulture: je častno braniti nekaj, kar je nezakonito? V Schüsslovem primeru pa gre celo za mednarodni položaj Avstrije: je dostojanstveno pomagati na oblast desnemu populizmu, ki gradi na sovraštvu do drugačnih?*
- (10) *Ne pomagajo niti moja moledovanja in zagotovila, da ji do zadnjega povrnem vse stroške, če se bi izkazalo, da Peter ni zavarovan, kar **jamčim s svojim imetjem in častno besedo** strokovnega kolega.*
- (11) *V Himmlerjevem poročilu zunanjemu ministru von Ribbentropu veje spoštovanje do Vauhnika, ki mu verjamejo na besedo: **Vauhnik je s častno besedo zagotovil**, da ni imel plačanih agentov in da ni dobival obenh poročil od pripadnikov vojske, z državnih uradnih položajev ali iz partije.*

pragmatični frazemi:

- (12) *Prvič slišim za to nahnacionalko. Almako ni nikoli delal z Glencorjem. **Častna beseda!***
- (13) *Pri vratih je postal. Če ti povem po pravici, si nisem mislil, da boš pristala na to. Veš, tako si podobna očetu. Mislim, da si imela zadnjič prav. Ti imaš dobre gene, midva pa slabe. Umolknil je, da si ne bi premislila. Ampak poslušaj, zelo sem ti hvaležen. In ne bo ti žal, **častna beseda.***
- (14) *Pri nas v Leningradu je toplesje, **častna beseda.***
- (15) *Prisežem. **Častna beseda**, je rekla Karen in jo v pričakovanju gledala preko mize.*
- (16) ***Častna beseda**, da bi se vam znali začeti farani zelo kmalu med sabo pretepati.*

- (17) Nisem mu odgovoril takoj, ampak šele ko sem prišel do diha: Kaj? Nisem izbral prave besede. **Častna beseda**, da sem hotel biti prijazen, ampak slišati je bilo sovražno.
- (18) Prav tako že Pusta dežela priporoča nove zobe kot način, kako postati privlačen. »Vse moraš dat ven, Lil, in dobi si fino protezo, je rekel, **častna beseda**, da te ne prenesem več takšnele,« prevaja Veno Taufer.
- (19) Še najbolj od vseh pa mi je – **častna beseda**, da to ni EPP! – ostala v spominu raznašalka Večera.
- (20) Oh, **častna beseda**, poglej avto, hočem reči, ali sem videt kot nekdo, ki je lastnik takega avta?
- (21) Otroci so prebrisani. Ko dobijo hrano, tečejo v naslednji vagon. »Ti si že dobil!« – »Ne, nisem, **častna beseda!**«
- (22) **Častna beseda**, to je bil moj gledališki bungy jump.

samostalniški frazemi:

- (23) Toda nekdanji kancler je kljub vsemu ostal pri svoji **častni besedi**, da ne bo izdal skrivnostnih dobrotnikov, ki so mu bili z gotovinsko podporo šestnajst let očitno pripravljene pomagati vladati državi.
- (24) Film seveda odsvetujem vsem Slovencem, ki verjamejo **častni besedi** turističnih agencij, organizatoric potovanj v eksotični Watts, kakor tudi vsem razumnikom, ki sredi Slovenije pozivajo proti rasni nestrpnosti.
- (25) To bi bilo vseč tako tistim krščanskodemokratskim politikom, ki si prizadevajo razčistiti afero in CDU končno odrešiti vseh sumov, kot javnosti, ki jih je že dovolj Kohlovih **častnih besed**.

Izbrani primeri pokažejo, da je frazem s sestavinama *častna beseda* lahko del glagolskega frazema, samostalniški frazem ali pragmatični frazem.

Na prehod med besednimi vrstami je opozorila A. Vidovič Muha (2000: 30–31) in ga utemeljila s spreminjanjem kategorialnih lastnosti leksemov:

»prepoznavnost določene skladenjske vloge je pogojena z določenimi kategorialnimi lastnostmi in obratno – o kategorialnih lastnostih brez določene skladenjske vloge ne moremo govoriti. /.../ Stalnost skladenjskih funkcij je pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti in s tem tudi odprto stalnost (dinamičnost besednih vrst); ta določa tudi prvotnost oz. drugotnost besednih vrst: določena množica besed je prek svojih kategorialnih lastnosti potencialna nosilka določene skladenjske vloge; sprememba kategorialnih lastnosti /.../ povzroči prehod ene besedne vrste v drugo /.../« (Podč. N. J.)

V našem primeru gre torej za tri različne frazeme: osnovni/izhodiščni je glagolski frazem *dati (častno) besedo*; izpust glagola in možnost pregibanja sestavin povzročita prehod glagolskega frazema v samostalniški frazem;¹⁸³ nestavčnočlenska skladenjska vloga in skrajne oblikoslovne omejitve v pregibanju sestavin pa povzročijo prehod samostalniškega frazema v pragmatični frazem. Do homonimnosti med funkcijsko različnimi frazemi prihaja zaradi prostega prehoda med posameznimi besednimi vrstami, tudi med stavčnočlenskimi (ki so verjetno prvotne) in nestavčnočlenskimi; ko frazem izgubi kategorialne lastnosti (npr. prislova, glagola, samostalnika), dobi v novi skladenjski vlogi (vlogi povedi) drugačen, nov, pragmatični pomen. Pojasnimo ob primerih:

V primeru (7) so rabljeni samostalniški frazem (*prosite ga za častno besedo*) in dve uresničitvi glagolskega frazema (*naj vam da svojo častno besedo, mi daš besedo*). Kako ločimo samostalniške frazeme od glagolskih? Homonimni sestavini v samostalniškem frazemu nista oblikoslovno omejeni v sklanjanju in pregibanju v številu, npr. primeri (23), (24), (25).

¹⁸³ O možnosti prehoda glagolskih frazemov med neglagolske prim. E. Kržišnik (1994: 46).

Primeri (12)–(22) so pragmatični frazemi. Pragmatični frazemi se od glagolskih in samostalniških ločijo po oblikoslovno-skladenjskih omejitvah, skladenjski vlogi, pomenu in stalni sporazumevalni vlogi:¹⁸⁴

- skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve: sestavine v frazemu se ne pregibajo v sklonu in številu, skladenjska zgradba je popolnoma ustaljena;
- skladenjska vloga: nastopajo v vlogi povedi – v vlogi neglagolskih stavkov (pastavkov);
- pomen: kategorialni pomen dejanja 'priseči' se ne izgubi v celoti, je pa omejen na obliko performativnega glagola (1. os. ed.) 'prisežem';
- sporazumevalna vloga: ker ima pragmatični frazem vrednost povedi, ima svojo sporazumevalno vlogo, ki je stalna: *podkrepitev trditve, obljube*.

ČE POVZAMEMO: Za pragmatični frazem *častna beseda* je značilna popolna oblikovna stalnost – sestavine izgubijo možnosti pregibanja. Na pomenski ravni pragmatični frazem ohrani kategorialni pomen dejanja 'priseči', a ima zaradi pragmatične omejitve na performativ 'prisežem' in stalne sporazumevalne vloge *podkrepitev trditve, obljube* pragmatični pomen: 'govorec s frazedom *častna beseda* podkrepi svojo trditve'.

Primerjava slovnicih in pomenskih lastnosti glagolskega, samostalniškega in pragmatičnega frazema s sestavinama *častna beseda*:

FRAZEM LASTNOSTI	GLAGOLSKI	SAMOSTALNIŠKI	PRAGMATIČNI
SLOVNIČNE			
zgradba frazema	dati častno besedo dam ~ ~	častna beseda -e -e	častna (beseda) -- --
oblikoslovne omejitve sestavin	omejitev na T ed. (<i>častno besedo</i>)	ni oblikoslovnih omejitev v sklanjanju in pregibanju v številu (<i>častna beseda, častne besede, častni besedi ...</i>)	omejitev na I ed. (<i>častna beseda</i>)
skladijska vloga	stalna stavčnoočlenska vloga (predmet)	različne stavčnoočlenske vloge	pastavčna poved
POMENSKE			
pomen frazema	kategorialni pomen dejavnosti 'priseči, obljubiti'	kategorialni pomen predmetnosti 'prisega, obljuba'	kategorialni pomen dejanja s pragmatično omejitvijo 'prisežem, obljubim'
sporazumevalna vloga frazema	spremenljiva: odvisna od rabe frazema v besedilu	spremenljiva: odvisna od rabe frazema v besedilu	ustaljena: podkrepitev trditve, obljube

¹⁸⁴O tem, da imajo nekateri pragmatični frazemi stalno sporazumevalno vlogo, gl. N. Jakop (2002: 159).

SHEMA 17: Sestavini *častna beseda*

---

2 POMENSKE LASTNOSTI PRAGMATIČNIH FRAZEMOV

2.1 UVODNA POJASNILA

Doslej smo razpravljali o lastnostih ustaljene zgradbe pri pragmatičnih frazemih in opazovali njihovo skladenjsko vlogo, ostal pa nam je še pomen pragmatičnih frazemov. V poglavju o skladenjski vlogi smo ugotovili, da so pragmatični frazemi skladenjsko povedi, in sicer pastavčne ali stavčne povedi. Taka skladenjska vloga ima svoje posledice tudi v pomenskih lastnostih pragmatičnih frazemov oziroma verjetno ravno obratno. V izhodišču razpravljanja o pomenskih lastnostih pragmatičnih frazemov se bomo naslonili na dve Burgerjevi opozorili:

1. H. Burger (1973: 58) je opozoril, da pragmatični frazemi nimajo leksemskega (besednega oziroma besednozveznega) ali stavčnega pomenskega ustreznika.

2. H. Burger (1982: 105) je označil skupino frazemov s pridevnikom »pragmatični«, ker »jih je mogoče opisati le s pragmatičnimi kategorijami«. (Jakop 2002: 23–29.)

Prvo opozorilo moramo na osnovi dognanj iz prejšnjega poglavja pojasniti, drugo opozorilo pa bo vodilo pričujočega poglavja. Naš cilj je namreč izluščiti bistvene elemente (pragmatične kategorije), s katerimi bi lahko ustrezno določevali pomen pragmatičnih frazemov. A osredotočimo se najprej na nefrazeološke leksemske oziroma stavčne pomenske ustreznike frazemov.

2.2 POMENSKI USTREZNIKI PRAGMATIČNIH FRAZEMOV

Znano je, da imajo stavčnočlenski frazemi svoj nefrazeološki leksemski ali stavčni pomenski ustreznik, kar je posledica dejstva, da je njihov denotat predmetnost oziroma dejanskost kot pri stavčnočlenskih leksemih, npr. *šesti čut 'intuicija', odprte glave 'bister, nadarjen', noč in dan 'neprenehoma', iti v krtovo deželo 'umreti'*. Nefrazeološki leksemski pomenski ustrezniki teh frazemov pripadajo enaki besedni vrsti kot frazem, torej samostalniški, pridevniški, prislovni ali glagolski. Nefrazeološke stavčne pomenske ustreznike pa imajo vsi večstavčnočlenski in stavčni frazemi, npr. *dnevi so šteti komu 'kdo bo kmalu umrl', v tem grmu tiči zajec 'tu je jedro problema'*. Nefrazeološki leksemski oziroma stavčni pomenski ustrezniki seveda ohranijo le denotativni pomen frazema, ne pa (vedno) tudi dodatnega, konotativnega pomena (ekspresivnosti, stilne vrednosti).

V prejšnjem poglavju (II.1.4 Skladenjska vloga pragmatičnih frazemov) smo ugotovili, da so pragmatični frazemi skladenjskofunkcijsko taki kot medmeti in členki, kar nas sili k razmisleku o tem, ali bi lahko pri njih govorili o členkovnih in medmetnih pomenskih ustreznikih. Odgovor na vprašanje, ali imajo pragmatični frazemi svoj pomenski ustreznik

v medmetih in členkih, bomo iskali v slovarju. Pri izpisovanju primerov pragmatičnih frazemov iz SSKJ smo opazili, da je njihov pomen prikazan različno:

a) za pragmatičnim frazemom je naveden sinonimni pragmatični frazem, npr. z *eno besedo* 'na kratko',

b) za pragmatičnim frazemom je naveden nefrazeološki členkovni pomenski ustreznik, npr. za *prmejduš* 'zagotovo';

c) pomen frazema je prikazan s stavčno strukturirano razlago tipa *izraža/poudarja kaj*, npr. *pojdi se solit* 'izraža nejevoljno, nestrpno odklanjanje, zavračanje', *na vsak način* 'poudarja zahtevo, željo, poudarja prepričanost o čem'.

Na prvi pogled se zdi, da imajo besednozvezni pragmatični frazemi leksemski pomenski ustreznik (glej a, b), stavčni pragmatični frazemi pa stavčni pomenski ustreznik (glej c). Vendar bi bil tak zaključek prenačilen in napačen. Zato si bomo najprej pobliže ogledali leksemške pomenske ustrezničke frazemov, nato pojasnili še tip stavčno strukturiranih razlag *izraža/poudarja kaj*.

Naše gradivo potrjuje, da nimajo vsi besednozvezni pragmatični frazemi medmetnega ali členkovnega pomenskega ustreznika, npr. *dober tek, dobro jutro, dober večer, nazdravje, lahko noč, tako rekoč, po pravici povedano*. Ti frazemi imajo v SSKJ pomen tipa *izraža/poudarja*. A osredotočimo se najprej na tiste primere, za katere se zdi, da imajo medmetni ali členkovni pomenski ustreznik. Če opazujemo pomen teh medmetov in členkov in ga primerjamo s pomenom pragmatičnih frazemov, pridemo do zanimive ugotovitve, da se pomen medmetov in členkov ne razlikuje od pomena pragmatičnih frazemov – imajo torej enako vrsto pomena, zato gre tu za sinonimno pomensko razmerje. Potrdimo to ugotovitev na nekaj primerih.

Gradivo potrjuje, da so nekateri besednozvezni pragmatični frazemi sinonimni z medmeti:

moj bog, ljubi bog – bog:

Moj bog, kako si otročji, Peter!

Ljubi bog, kako se Ema baha!

Prevzeto se je čudil: »Bog, kako je velik svet. Kako je poln čudes!«

strela jasna, strela božja – strela:

Strela božja, takega vola še nisem videl!

Dajte no razumeti, strela jasna!

Z desnico seže po uro na omarici in se nenadno spomni: »Strela, osem je že proč.«

za vraga, za zlodeja, za zlomka, za hudiča – hudiča:

Kaj, za vraga, pa pričakuješ od mene?

Kdo, za hudiča, vas je pa vprašal za mnenje?

Kdo, hudiča, je prekleti agent?

Vsi primeri, tako pragmatični frazemi kot medmeti, imajo pomen 'govorec izraža svoje čustvo, razpoloženje' in ustaljeno pragmatično funkcijo: vzklik.

Gradivo potrjuje tudi, da so nekateri pragmatični frazemi sinonimni s členki:
kje neki, kje pa – kje:

Ustvarjalcu Brucknerju je nekdo dejal: »Vi morate pač imeti vzvišene trenutke, ko vas razsvetli božanski navdih!« Glasbenik pa je zamahnil z roko: »Kje neki! Zadnjič sem šel na sprehod, sedel na kamen, pojedel kruh s sirom – pa sem ga imel.«

Ali sem bil mar strahopetec? Kje pa! Bil sem močan in fant, kakor je treba. »V Evropi velja za največjega hujškača k vojni.« Ah, kje, razmišljujoč človek je.»

Pragmatična frazema *kje neki* in *kje pa* imata enak pomen kot členek *kje*: 'govorec zavrne povedano'.

na žalost – žal:

Na žalost moram reči, da je bil levji delež doslej olastninjenih podjetij privatiziran v letih 1990–1992 po določilih t. i. Markovičevega zakona.

Z mojega okna se, žal, vidijo tudi luči železniške postaje.

Pragmatični frazem *na žalost* in členek *žal* imata enak pomen: 'govorec izrazi svoj negativni čustveni odnos do česa, razočaranje'.

S primeri smo skušali pokazati, da pragmatični frazemi nimajo leksemskega pomenskega ustreznika, temveč vzpostavljajo sinonimna razmerja z medmeti in členki.¹⁸⁵ Kaj pa stavčni pomenski ustrezniki? Slovarske razlage (v SSKJ) tipa *izraža, poudarja kaj*, strukturno gledano, seveda so stavčni tip razlage, vsebinsko pa gre za drugačen tip razlage kot pri frazemih tipa *v tem grmu tiči zajec 'tu je jedro problema, bistvo stvari'*. V slovarskih razlagah tipa *izraža/poudarja kaj* je uslovarjeno govorno dejanje, kar je ugotovila že A. Vidovič Muha (1999). To je pragmatični pomen.¹⁸⁶ SSKJ v Uvodu (§ 39, § 46) ločuje med pomensko in funkcijsko razlago v slovarju. Tip razlage *izraža/poudarja/uvaja kaj* spada v skupino funkcijskih razlag. Pri tem pa opozarjamo, da je pragmatični pomen v SSKJ izrazno enak funkcijskim razlagam, ki nimajo uslovarjenega govornega dejanja, npr. slovarskim razlagam števnikov, predlogov ter nekaterih prislovov in zaimkov, npr.

sprva izraža čas začetka dejanja

četrt izraža del na štiri enake dele razdeljene celote

desetkrat izraža deset ponovitev

kvišku izraža gibanje ali smer navpično navzgor

trije izraža številko tri

V primerjavi s slovarsko razlago pri medmetih in pragmatičnih frazemih gre za bistveno razliko v denotatu, ki jo lahko ponazorimo z naslednjim opisom:

kvišku je prislov, ki izraža gibanje ali smer navpično navzgor

→ *ta beseda izraža gibanje ali smer navpično navzgor*

z medmetom adijo govorec izraža pozdrav pri slovesu

→ *s to besedo govorec pozdravi pri slovesu*

V Collins-Cobuildovem slovarju se ta tipa slovarskih razlag že strukturno ločita, npr.

A quarter is one of four equal parts of something.

Three is the number three.

PROTI

You say 'Goodbye' to someone when you or they are leaving, or at the end of a telephone conversation.

To razliko se nam zdi smiselno upoštevati v slovarju, zato predlagamo za pragmatični pomen z uslovarjenim govornim dejanjem sodobnejši, na pragmatičnih izhodiščih

¹⁸⁵To sinonimno razmerje bo potrdil tudi tipološki prikaz uslovarjenih govornih dejanj oziroma pragmatičnih pomenov v SSKJ (gl. poglavje II.2.4 Tipologija pragmatičnih pomenov).

¹⁸⁶Kot smo ga opredelili v poglavju I.1.4.3.1 Pragmatični pomen.

temelječi tip slovarske razlage '*govorec z jezikovnim izrazom dela, izraža, poudarja kaj*', npr. govorec z *adijo* pozdravi naslovnika in se s tem od njega poslovil, govorec s *pojdi se solit* izrazi nejevoljo nad kom, govorec z *reci in piši* poudari trditev, svoje presenečenje nad povedanim, govorec s *hočem reči* uvaja povzete vsebine povedanega, dopolnitev povedanega ipd.

2.3 PRAGMATIČNI POMEN

V teoretičnem delu (v poglavjih I.1.4.3.1 Pragmatični pomen in I.1.4.3.1.3 Pomen povedi) smo poved opredelili kot najmanjšo enoto sporočila in predpostavili, da je pragmatični pomen lastnost le tistih jezikovnih enot, ki imajo vrednost povedi, zato po našem mnenju krajevni prislovi nimajo enake vrste pomena kot medmeti in členki.¹⁸⁷

tam '*izraža viden, od govorečega razmeroma oddaljen kraj, prostor nahajanja, dogajanja česa, na katerega se usmerja pozornost koga*' (SSKJ 2000: *tam*), kjer je denotat še vedno prostor

PROTI

ne '*govorec zavrne povedano*', kjer je denotat govorno dejanje: govorec z izrekanjem nekaj dela

Iz gradiva smo izbrali nekaj primerov, za katere predpostavljamo, da imajo pragmatični pomen: *joj, kdo, bomba, zbogom, adijo, pozdravljen, kje neki, daj daj*. V SSKJ bomo poiskali, katere vrste pomena imajo te jezikovne enote.

»**Joj**, kako me je strah,« je vzkliknil Primož Peterka po včerajšnjem prvem poskusu na planiški velikanki.

SSKJ: **joj** 1. 'izraža čustveno prizadetost, zaskrbljenost' // 'izraža začudenje, presenečenje' 2. 'izraža telesno ali duševno trpljenje' 3. 'izraža neprijetnost, mučnost česa' // 'izraža veliko trpljenje, žalost'

Emerik: Nekaj pripravljajo.

Volodja: Kdo?

Emerik: Ti trije.

SSKJ: **kdo** 1. 'izraža vprašanje po neznani osebi'

»Kakšen se ti zdi avto na sliki?«

»**Bomba!!!**«

SSKJ: **bomba** kot vzklik: *bomba!*

»Torej **adijo, zbogom, pozdravljena!**« jima je zaklical v slovo Petan in sedel spet za mizo.

SSKJ: **adijo** 'izraža pozdrav pri slovesu'; **zbogom** 'izraža pozdrav pri slovesu'; **pozdravljen** kot pozdrav: *pozdravljen, prijatelj*

»Največja laž,« je rekel eden izmed tekmovalcev, »je ljubezenska izjava.«

»**Kje neki!**« je dejal drugi.

»Največja laž je volilni govor.«

¹⁸⁷Prim. A. Vidovič Muha (2000: 97): »Pri uslovarjenih govornih dejanjih gre za modifikacijski besedni vrsti (medmet in členek) in za krajevne prislove, katerih pomen določa govoreči/tvorec besedila ali trenutek govorjenja.« Kot bomo videli v nadaljevanju, imajo medmeti in členki leksikalizirano govorno dejanje (govorec z jezikovnim izrazom dela, izraža, poudarja kaj), medtem ko imajo krajevni prislovi leksikalizirano le eno od pragmatičnih kategorij.

SSKJ: **kje neki** 'izraža močno zanikanje, zavrnitev'

*Ko Američani zagledajo Angleža, očitno zazevajo, **hočem reči** – odprejo usta.*

SSKJ: **hočem reči** a) 'uvaja povzetek bistvene vsebine povedanega', b) 'uvaja natančnejšo določitev, dopolnitev povedanega'

»**Daj, daj, nakladaš!**« *mu je hitro oponesel Tomo. Meni o tem nisi še nikoli pripovedoval. Prepričan sem, da to govoriš samo zato, da bi se Karmen zdel večji heroj.*

SSKJ: **daj 2.** 'izraža začudenje, zavrnitev'

Iz slovarskih razlag v SSKJ je razvidno, da izbrane jezikovne enote ne odslikavajo predmetnosti, dejanskega stanja, temveč so celovita **sporočila**, s katerimi govorec izrazi svoje čustvo, razpoloženje (*joj, bomba*), se odziva v dialogu z naslovnikom (*kje neki*), opravi neko družbeno dejanje, npr. vpraša (*kdo*), pozdravi (*zbogom*), ali poudari svoje stališče, mnenje, vsebino povedanega (*hočem reči*). Te jezikovne enote imajo leksikalizirano govorno dejanje in zato pragmatični pomen. Ob tem moramo opozoriti na dejstvo, da teorija pragmatičnega jezikoslovja temelji na izhodišču, da z izrekanjem vsake jezikovne enote opravljamo govorna dejanja. To, da z neko jezikovno enoto opravljamo govorno dejanje, torej še ne pomeni, da ima ta jezikovna enota tudi pragmatični pomen, npr. *Telefon!* (govorec sporoča naslovniku, da zvoní telefon, in ga poziva, naj se oglasi).¹⁸⁸ V tej razpravi govorimo o pragmatičnem pomenu le v primerih, ko je to govorno dejanje leksikalizirano in je denotat jezikovne enote.

A. Gantar (2001: 148), ki je celotno frazeologijo razdelila na dve skupini, in sicer na frazeme z denotatom slovarske vrednosti in frazeme z denotatom govornega dejanja, je ugotovila, da je mogoče v slovarju predstaviti frazeme z denotatom govornega dejanja »s stavčno strukturirano razlago, ki je pogosto nujno dopolnjena s pojasnili sporočanjškega namena in zunajjezikovnimi okoliščinami rabe«. Med primeri frazemov z denotatom govornega dejanja je upoštevala pregovore, reke, medmetne frazeme, primere členkovnih frazemov in večstavčnočlenske frazeme s prisojevalnim razmerjem med sestavinami ter prostim udeleženskim mestom (*voda teče v grlo komu*). Opozarjamo, da imajo vse te skupine frazemov res stavčno strukturirano razlago, vendar so med temi razlagami velike vsebinske razlike. V nadaljevanju si bomo ogledali, za katere vrste razlag gre, in skušali ugotoviti, v čem se razlikujejo. Na osnovi tega bomo namreč ugotavljali, kako je pragmatični pomen sestavljen, katere jezikovne enote imajo pragmatični pomen, in izločili tiste frazeološke enote, ki nimajo pragmatičnega pomena.

Razmejitev pragmatičnih frazemov od nefrazeoloških enot z vrednostjo povedi oz. besedila z visoko stopnjo ustaljenosti v zgradbi in bolj ali manj ustaljeno sporazumevalno vlogo bi bila zanimiva, če bi izhajali iz frazeologije v širšem smislu. V tej razpravi jih izločamo iz frazeologije, ker nimajo ene od definicijskih lastnosti frazemov – frazeološkega pomena.¹⁸⁹ Z upoštevanjem tega merila lahko izločimo iz pragmatične frazeologije ustajene povedi, pri katerih je pomen celote motiviran iz pomena sestavin, npr. *Kaditi prepovedano, Gibanje omejeno, Oprostite, da motim, Želite, prosim?, Dragi bralci, Iskreno sožalje, Spoštovane gledalke in gledalci, Lahko greste, Ob tej priložnosti se vam*

---

¹⁸⁸ Seveda je to le ena od možnih interpretacij te povedi.

¹⁸⁹ Gl. poglavje I.1.4 Lastnosti frazemov.

iskreno zahvaljujem, Prosimo za razumevanje. Širša frazeologija upošteva te bolj ali manj ustaljene povedi in pri njih opazuje stopnjo ustaljenosti njihovih sporazumevalnih vlog.¹⁹⁰

Skupine, ki so bolj problematične in nas tu zanimajo, so frazeološke enote: pregovori in reki, vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi, medmetni frazemi, členkovni frazemi ter frazemi s prisojevalnim razmerjem med sestavinami. Zdi se, da med navedenimi skupinami ne spadajo vse med pragmatične frazeme.¹⁹¹ Zanimajo nas njihove pomenske lastnosti. Primeri v prejšnjem poglavju (II.2.2 Pomenski ustrezniki pragmatičnih frazemov) so pokazali, da je pomen pragmatičnih frazemov take vrste kot pri medmetih in členkih. Doslej nam ni uspelo ugotoviti, ali so vsi medmetni in členkovni frazemi pragmatični. Predpostavljamo, da se bo to pokazalo ob opazovanju pomena. Poglejmo torej, katere frazeološke enote lahko izločimo iz pragmatične frazeologije na osnovi pomenskih lastnosti. Opazovali bomo vrsto pomena v SSKJ pri pregovorih, rekih, vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedih, pri medmetnih in členkovnih frazemih ter pri večstavčnočlenskih frazemih s prisojevalnim razmerjem med sestavinami.

2.3.1 Vrsta pomena pri pregovorih, rekih in vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedih

Poglejmo nekaj primerov teh jezikovnih enot in njihovih razlag v SSKJ:

boljša je prva zamera kot druga 'najbolje je medsebojne odnose kljub morebitni zameri urediti čimprej'

kovačeva kobila je zmeraj bosa 'pri poklicnih storitvah svojca pridejo domači zadnji na vrsto'

žena podpira tri vogale hiše, mož pa enega 'glavno skrb za dom, družino ima žena'

kuj železo, dokler je vroče 'vplivaj na koga, kaj, dokler je mogoče; takoj izkoristi vsako ponujeno ugodnost'

vaja dela mojstra 'za dobro obvladanje česa je potrebna (dolgotrajna) vaja'

petek – slab začetek 'po ljudskem verovanju: delo, stvar, ki se začne v petek, (rade) spremljajo težave, neprijetnosti'

čisti računi, dobri prijatelji 'poravnane medsebojne obveznosti omogočajo prijateljske odnose'

jutri je še en dan 'misliti je treba tudi na prihodnost; še je čas'

ponoči je vsaka krava črna 'v določenih okoliščinah se človek zadovolji tudi z manj kvalitetnim'

to je višja matematika 'izraža, da je kaj težko razložiti, razumeti'

zrak je čist 'ni nevarnih ali nezaželenih oseb'

noč ima svojo moč 'ponoči človek ravna, se vede manj razumno, razsodno, zlasti glede ljubezni, spolnosti'

rečeno storjeno 'brez odlašanja so sklep tudi uresničili'

kar je, je 'nič se ne da spremeniti'

¹⁹⁰ V SSKJ so ustaljene povedi pogosto označene s pomenskim kvalifikatorskim pojasnilom, ki sporoča o ustrezni rabi, npr. kot opozorilo: *kaditi prepovedano*, v vljudnostnem nagovoru: *dragi bralci*, kot vljudnostna fraza ob smrti: *moje sožalje*, kot vljudnostna fraza: *prosimo za razumevanje*. Ti primeri nimajo pragmatičnega pomena tipa 'govorec izraža/poudarja kaj' in zaradi tega ne spadajo med pragmatične frazeme. So pa zanimivi za raziskovanje »ustaljenih načinov sporazumevanja«, ki je v slovenskem jezikoslovju še precej neraziskano (v nemščini se je s tem ukvarjal S. Stein 1995: »formelhafte Sprache«).

¹⁹¹ Že z vidika zgradbe in skladišne vloge smo iz pragmatične frazeologije izločili frazeme z zunanjo vezljivostjo. Seveda nas zanima, ali to izločitev podpirajo tudi pomenske lastnosti.

Pomenski opis pregovorov, rekov in vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedi je v SSKJ podan v obliki t. i. »stranske razlage« na koncu frazeološkega gnezda:

»Poleg glavnih pomenskih oziroma funkcijskih razlag so v geselskem članku lahko še stranske razlage. Z njimi se pojasnjujejo fraze ter zveze in pomenski odtenki, ki so potrebni razlage. Zapisane so zmeraj za zgledom.« (SSKJ: Uvod, § 59; podč. N. J.)

V SSKJ so nekateri pregovori brez te stranske razlage (npr. *kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri, motiti se je človeško*), kar si razlagamo kot dejstvo, da razlaga pri teh jezikovnih enotah ni obvezna. Če opazujemo zgoraj navedene pomenske opise pregovorov in rekov, ugotovimo, da gre v vseh primerih za parafrazo pregovora oz. reka, torej za vsebinsko razlago. V besedilu lahko namesto pregovora oz. reka uporabimo tudi tak ali podoben pomenski opis, pri čemer se spremeni le stil besedila, izgubi se metaforičnost, slikovitost, smisel besedila ostane enak. Pomenski opis teh frazeoloških enot je parafraza, torej nemetaforično opisovanje, s katerim povemo enako, tudi če se izrazimo z drugimi besedami. Na primerih uresničnega reka *vaja dela mojstra* v besedilih preverimo, ali naša trditev o možnosti zamenjave pregovora s parafrazo drži:

Seveda, kar ponovi, vaja dela mojstra. 'za dobro obvladanje je potrebna dolgotrajna vaja'

→ *Seveda, kar ponovi, za dobro obvladanje je potrebna dolgotrajna vaja.*

To velja za vse primere, v katerih je rabljen ta rek:

Ivo Höger, član Uniona Olimpije, ve, da vaja dela mojstra.

Palačinke se pečejo samo po eni strani, in ker je v testu zelo malo moke, jih je izjemno težko prekladati. A vaja dela mojstra in vsaka naslednja palačinka se zanesljivo lepše zapeče.

Tipke so razporejene tako, da za uporabo tablice in tipk potrebujemo obe roki, kar je zamudno, pa tudi begajoče, še posebej, če smo vajeni običajnih tablic ali mišk. Toda vaja dela mojstra in za uporabnika Five bo tudi ta zapreka najbrž kmalu stvar preteklosti.

Pri pregovorih in rekih bi lahko govorili namesto o pomenu o **smislu**.¹⁹² Pregovori seveda so govorna dejanja, imajo vlogo pri sporazumevanju, vendar pa to govorno dejanje ni leksikalizirano v njihovem pomenu, zato pregovori nimajo pragmatičnega pomena. Zelo posplošeno lahko rečemo, da so pragmatični frazemi s pomenskega vidika vmesno področje med nepragmatičnimi frazemi in pregovori – pragmatični frazemi so sporočila, niso pa še samostojna besedila:

FRAZEMI	PRAGMATIČNI FRAZEMI	PREGOVORI
kategorialni pomen	pragmatični pomen	smisel
poimenujejo predmetnost, zato so skladenjsko besedne zveze, stavki	izražajo govorceva čustva, govorčev namen, zato so povedi	opisujejo dejanska stanja, zato so besedila
<i>knjižni molj</i>	<i>Pojdi se solit!</i>	<i>Brez dela ni jela.</i>
<i>kot bi mignil</i>	<i>reci in piši</i>	<i>Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.</i>

¹⁹²Prim. K. Mlakar Pučnik (2002: 6). Gl. poglavje I.1.4.3.1.3 Pomen povedi, kjer ločujemo med pomenom povedi in smislom besedila. Tu dodajamo opozorilo E. Kržišnik, in sicer da je »pomen« pregovorov pravzaprav »zgoščena besedilna zgodba«.

Pregovori se za razliko od pragmatičnih frazemov z nobeno nanašalno jezikovno prvino ne navezujejo na sobesedilo ali okoliščine.¹⁹³ To je v slovenskem jezikoslovju opazil že A. Breznik (1916: 259). V okviru »govornega odstavka«, tj. »vsi stavki, ki se med seboj pojasnjujejo in dopolnjujejo (in ki tvorijo s tem samostojno govorno celoto) in so med seboj v vzročni zvezi«, je opozoril, da so pregovori samostojna celota, besedila:

»Posamezen stavek more biti samostojna celota le tedaj, kadar ne potrebuje nobenega drugega stavka v pojasnilo; to so navadno stavki splošne vsebine, pregovori, reki itd., n.pr. *Vsaka reč ima svoj konec. Moli in delaj!*«

Pragmatični frazemi imajo nanašalno jezikovno prvino, s katero se navezujejo na sobesedilo ali na druge dejavnike sporazumevanja, in sicer:

- najpogosteje je nanašalna jezikovna prvina v pragmatičnih frazemih prvina, ki izraža konkretnega naslovnika, npr. *da bi te vrag, hočeš nočeš, pojdi se solit*, – navidezne izjeme so pregovori, pri katerih je slovnično izražen naslovnik, vsebinsko pa je izražen splošni osebek,¹⁹⁴ npr. *ti očeta do praga, sin tebe čez prag, povej mi, s kom hodiš, in povem ti, kdo si; ne hvali dneva pred večerom*; govorca, npr. *kolikor jaz vem, naj se mi jezik posuši, ne bi rekel, nimam besed*;

- z nanašalno jezikovno prvino govorec vzpostavlja razmerje s sobesedilom ali okoliščinami, npr. *to ni ničemur podobno, ta je pa lepa, kam je pa to za zapisat, to je moja zadnja beseda*.¹⁹⁵

S tega vidika so pragmatični frazemi povedi, ki so del širšega besedila ali sobesedila.

Pri pragmatičnih frazemih gre očitno za drugačen pomen, pomen, ki ni parafraza povedi, npr.

Moja prva reakcija je bila: Marina, pojdi se solit!

Ta govorni dogodek lahko opišemo: govorec je s *pojdi se solit* izrazil nejevoljo nad naslovnikom.

ČE POVZAMEMO, ugotovimo, da lahko s pomenskega vidika izločimo pregovore, reke in vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi (slednje smo do zdaj upoštevali med pragmatičnimi frazemi, npr. *kar je, je*) iz pragmatične frazeologije, ker nimajo pragmatičnega pomena.

2.3.2 Vrsta pomena pri medmetnih frazemih

Medmeti pomensko niso homogena skupina. J. Toporišič (2000: 451) ločuje tri pomenske skupine medmetov: razpoloženski (*oh*), posnemovalni (*bim bam*) in velelni (*pst*). A. Vidovič Muha (2000: 86–87) ločuje s sporočanjkega vidika tri skupine medmetov: razpoloženski medmeti sporočajo o lastnem čustvenem ali telesnem stanju, pri posnemovalnih medmetih gre za človekovo interpretacijo različnih zvokov, ki jih tvorijo živali, stroji idr., namerni medmeti pa sporočajo o določeni nameri bodisi v zvezi s človekom, npr. pritrditiv, dvom, želja po uresničitvi konkretnega dejanja, ali živalmi, npr. privabiti ali odgnati žival ali ji zapovedati določeno ravnanje. Pomenske razlage teh tipov medmetov (po SSKJ) so:

¹⁹³Na to je opozoril H. Burger (1982: 23), tudi J. Petermann (1988: 308). H. H. Lügerju (1999: 131) je neodvisnost od okoliščin sporazumevanja ena temeljnih lastnosti, ki ločuje pregovore od pragmatičnih frazemov.

¹⁹⁴Prim. J. Toporišič (2000: 389): »2. os. se rabi namesto tretje, kadar gre za izražanje splošnega osebk«.

¹⁹⁵Več o tem pri A. Gantar (2001: 174–178).

oh 1. 'izraža čustveno prizadetost, zaskrbljenost' // 'izraža občudovanje, zadovoljnost, domislek' // 'izraža začudenje, presenečenje'; 2. 'izraža telesno ali duševno trpljenje'; 3. 'izraža podkrepitev trditve'; 4. 'izraža zavrnitev, nejevoljo'

bim 'posnema visoki glas zvona'

pst 'izraža opozorilo, naj bo kdo tiho, naj molči'

Iz slovarskega prikaza v SSKJ je razvidno, da imajo medmeti leksikalizirano govorno dejanje in s tem pragmatični pomen *govorec izraža kaj* ali *govorec posnema kaj*,¹⁹⁶ npr.

- *govorec z oh izrazi neko duševno stanje,*
- *govorec s pst veleva naslovniku (naslovnikom), ga (jih) opozarja, naj bo(do) tiho,*
- *govorec z bim posnema glas zvona.*

Glede na te pomenske skupine medmetov smo v SSKJ poiskali tudi ustrezne skupine medmetnih frazemov:

ta ta ta 'klic psu: pridi sem'

joj prejoj 'izraža čustveno prizadetost, zaskrbljenost'

žigažaga 'posnema glas pri žaganju'

dober dan 'kot pozdrav'

V pomenu velelnih oz. namernih medmetnih frazemov (npr. pri vabnih klicih *ta ta ta*) je v pomenu poleg ustaljene pragmatične funkcije (klic) in s pragmatičnimi dejavniki omejene rabe (v tem primeru naslovnika: psu) ohranjen tudi pomen velelnika 'pridi sem'. Tu ne gre za pravi kategorialni pomen dejanja, ki bi ogrozil našo tezo o tem, da imajo vsi medmeti pragmatični pomen, temveč gre za pragmatični pomen, v katerem se pomen dejanja ne izgubi v celoti, je pa oblikovno omejen le na velelnik: 'govorec ukazuje psu, naj pride k njemu'.¹⁹⁷ Na splošno lahko govorimo o dveh tipih pragmatičnih pomenov pri medmetnih frazemih: *govorec izraža kaj* in *govorec posnema kaj*.¹⁹⁸ V prvem tipu je pomen medmetnih frazemov močno odvisen od okoliščin, leksikalizirano pa je ali ekspresivno govorno dejanje (*joj prejoj*) ali povezovalno govorno dejanje (*dober dan*), v drugem tipu pa pomen ni odvisen od okoliščin, leksikalizirano pa je prikazovalno govorno dejanje (*žigažaga*). V medmetnih frazemih je lahko uslovarjeno tudi izvršilno govorno dejanje, kjer se z izrekanjem spremeni dejansko stanje, npr. *govorec s hokus pokus nekaj začara, odčara*.

Razlika v odvisnosti od okoliščin sporazumevanja med posnemovalnimi in razpoloženskimi medmeti se pokaže s pretvorbo (v pomen povedi 'kaj govorec dela s tem, ko izreče povedi):

»Kvak« → *Govorec kvaka (ne glede na okoliščine)*

»Oh« → *Govorec stoka, vzdihuje, izraža navdušenje ... (odvisno od okoliščin)*

Medmeti so seveda tudi večpomenski (npr. *hehe*, ki je lahko posnemovalni ali razpoloženski):

Hehe

→ *Govorec se heheta (posnemovalni medmet)*

→ *Govorec se posmehuje, tj. izraža svoj odnos do koga, česa (razpoloženski medmet)*

¹⁹⁶Prim. A. Vidovič Muha (2000: 87).

¹⁹⁷Podoben primer razlagamo v analizi frazema *častna beseda* v poglavju I.1.5, kjer trdimo, da je v pragmatičnem frazemu *častna beseda* ohranjen kategorialni pomen dejanja 'priseči', vendar je omejen le na performativno obliko 'prisežem'.

¹⁹⁸Tako že pri A. Vidovič Muha (2000: 91), npr. *mu* 'posnema oglašanje goveda', *aj* '(kdo) izraža telesno bolečino' ter tretji tip pragmatičnega pomena, v katerem je pomen dejanja oblikovno omejen na velelnik, v primeru *kec* klic mački 'beži'.

2.3.3 Vrsta pomena pri členkovnih frazemih

Tudi členki so pomensko oziroma funkcijsko¹⁹⁹ zelo raznovrstna skupina. J. Toporišič je v svoji zadnji slovnici (2000: 445–449) predstavil dve razvrstitvi členkov, od katerih je prva funkcijska, druga pomenska (ta razvrstitev je enaka kot v prejšnji slovnici iz leta 1984). Funkcijsko je členke razdelil na pozivne, vrednotenjske, čustvenostne in besedilnozgradbenostne, po drugi klasifikaciji, za katero sam meni, da je »enostavnejša, če ne celo boljša«, pa so členki navezovalni, čustvovanja, poudarni, izvzemalni, presojevalni, dodajalni, zadržka, potrjevanja ali soglašanja, možnosti, verjetnosti, mnenja, domneve, vprašalni, spodbujalni, zanikanja in nesoglašanja. Sama razvrstitev členkov in ustreznost posameznih klasifikacij nas pravzaprav tu niti ne zanima. Členki nas zanimajo le z vidika, ali imajo pragmatični pomen in kako je ta izražen. Zato smo razvrstitev členkov, kolikor je bilo mogoče, poenostavili in členke funkcijsko razvrstili v tri skupine (Jakop 1999: 40; 2000/2001: 310–315):

1. Z navezovalnimi členki govorec vzpostavlja razmerje s sobesedilom, npr. *Jaz govorim prosto, samo pribeležil sem si par stvari, vaš predstavitveni govor imam pred seboj. **Torej**, kako lahko to opravičite, gospod mandatar?*

2. Z naklonskimi členki govorec izraža svoj odnos do vsebine povedi oziroma odnos do naslovnika, npr. skladijenskonaklonski členki: ***Ali** grem z vami?*, členki, ki izražajo možnost: ***Morda** grem z vami*, verjetnost: ***Verjetno** grem z vami*, mnenje: ***Baje** grem z vami*, domnevo: ***Recimo**, da grem z vami*, čustva: ***Žal** ne grem z vami*, zadržek: ***Pravzaprav** ne grem z vami*, zanikajo vsebino: ***Nikakor** ne grem z vami*, pritrjujejo naslovniku: ***Seveda** grem z vami.*²⁰⁰

3. S poudarnimi členki govorec pomensko natančneje določa posamezni stavčni člen; poudarni členki so vedno del stavčnega člena v povedi in lahko stojijo ob vseh stavčnočlenskih besedah (Jakop 2000: 69–79): sem spadajo po Toporišičevi (2000: 448–449) razvrstitvi poudarni (npr. *zlasti*), presojevalni (npr. *približno*), dodajalni (npr. *tudi*) in izvzemalni (npr. *le*) členki.

Pomenske razlage v SSKJ, ki ustrezajo funkcijam teh tipov členkov, so:²⁰¹

torej 'izraža navezovanje na prej povedano'

ali 'uvaja vprašanje'

morda 'izraža nepopolno prepričanost o čem'; 'izraža približnost povedanega'; 'izraža zadržano pritrjevanje'

verjetno 'izraža precejšnjo prepričanost o možnosti česa'; 'izraža zadržano pritrjevanje'

baje 'izraža negotovost trditve'

recimo 'izraža predlog, da se sprejme povedano za izhodišče razmišljanja ne glede na resničnost'

žal 'izraža neprijetno čustvo, žalost zaradi storjenega slabega, nepravilnega dejanja ali opustitve'

¹⁹⁹ Členki so mlada besedna vrsta (od J. Toporišiča dalje 1974/75: 305) in se v zadnjem času obravnavajo zlasti funkcijsko. I. Černelič (1991, 1993) je v slovenskem jezikoslovju med prvimi zagovarjala funkcijsko obravnavo členkov. Funkcijski vidik je osnovno merilo klasifikacije tudi v češki slovnici (npr. Havranek, Jedlička 1996). Prim. N. Jakop (2000/01: 309–310). A. Skubic (1999: 211) je opozoril, da »s/lovenska teorija besednih vrst členke navadno opisuje po semantičnih merilih, ne pa po funkciji, ki jo igrajo v strukturi in pomenski podstavi stavka.« Skubic je členke razdelil na dve funkcijski skupini: povezovalni in modalni členki, pri čemer se je naslonil na Hallidayevo angleško funkcijsko slovnico.

²⁰⁰ Prim. I. Černelič Kozlevčar (1993: 224).

²⁰¹ V SSKJ členki *seveda* še niso samostojna besedna vrsta; v slovarju so primeri členkov uvrščeni večinoma med prislove, pa tudi med veznike in medmete. Gl. Jakop (1999: 31–32).

česa dobrega, koristnega'; 'izraža nezadovoljstvo, prizadetost zaradi česa sploh'; 'izraža prizadetost, nezadovoljstvo ob povedanem'

pravzaprav 'izraža ugotovitev, spoznanje resničnega stanja'; 'izraža pridržek'; 'poudarja trditev'; 'izraža popravek prej povedanega'; 'poudarja ugibanje'

nikakor 'izraža zanikanje kakršnegakoli načina'; 'poudarja zanikano trditev, ugotovitev', 'poudarja prepričanost o neprimernosti, neutemeljenosti česa'

seveda 'izraža samoumevnost trditve'; 'opozarja na prehod k drugi misli'; 'izraža soglasje, pritrditve brez pridržka'; 'izraža pritrjevanje'

zlasti 'izraža, da je kaj na prvem mestu glede na druge navedene stvari'; 'izraža, da je kaj dodanega na prvem mestu glede na prej navedeno'; 'izraža visoko stopnjo, intenzivnost'

približno 'izraža, da je količina lahko manjša ali večja od navedene'

tudi 'izraža razširitev veljavnosti trditve na istovrstni stavčni člen ali dodajanje, navezovanje'; 'stopnjuje povedano z dodatno močnejšo ali nepričakovano trditvijo; poudarja zanikanje'; 'izraža podkrepitev trditve'; 'izraža očitek, nejevoljo, začudenje'

le 'izraža omejenost na navedeno'; 'poudarja poljubnost, posplošenost'; 'izraža spodbudo, poziv'

Kljub temu da nismo izčrpali vseh funkcijskih možnosti navedenih členkov, je iz prikaza razvidno, da so členki kot besedna vrsta funkcijsko res raznovrstni in je to raznovrstnost težko zajeti v slovarske pomene. Vsem pa je skupno, da imajo leksikalizirano govorno dejanje, zato imajo pragmatični pomen. Ta pomen je mogoče prikazati v dveh tipih:

1. *govorec izraža kaj*, npr. govorec izrazi svoje prepričanje o čem, govorec izrazi svoje stališče do česa, govorec izrazi svoj odnos do naslovnika, govorec izrazi svoja čustva in

2. *govorec poudarja kaj*, npr. govorec poudari trditev, govorec poudari svoje stališče ipd.²⁰²

Navedenim skupinam členkov pomensko ustrezajo členkovni frazemi, pri čemer je v SSKJ pomen nekaterih členkovnih frazemov razložen z drugim, sinonimnim členkovnim frazedom in moramo njihovo pomensko razlago iskati v drugih geslih.

na žalost 'izraža prizadetost, nezadovoljstvo ob povedanem'; 'izraža pritrditve z obžalovanjem'

kje neki 'izraža močno zanikanje, zavrnitev'

kar se da 'izraža zelo visoko stopnjo'

tako rekoč 'izraža omejitvev popolne, dobesedne ustreznosti izraza, resničnosti'

pod nobenim pogojem 'sploh ne'

z drugimi besedami 'isto na drugačen način povedano'

a propos 'da ne pozabim!'; 'saj res'

konec koncev 'končno'; 'nazadnje'

sploh ne 'poudarja zanikanje'

Na splošno lahko rečemo, da imajo členkovni frazemi dva tipa pragmatičnih pomenov: *govorec izraža kaj* oziroma *govorec poudarja kaj*. Uslovarjeno imajo lahko ekspresivno (*na žalost*), povezovalno (*kje neki*) in zlasti prikazovalno govorno dejanje (*tako rekoč*).

2.3.4 Vrsta pomena pri večstavčnočlenskih frazemih s prisojevalnim razmerjem med sestavinami

Taki frazemi so na primer:

srce pade v hlače komu 'kdo se ustraši, izgubi pogum'²⁰³

²⁰²Na ta tip pragmatičnega pomena pri členkih je opozorila že A. Vidovič Muha (2000: 88, 91), npr. *prav* 'poudarja trditev'.

²⁰³To strukturo razlage smo našli pri A. Gantar (2001: 181–182), ki je v svojem magistrskem delu

voda teče v grlo komu 'kdo je v hudi časovni stiski zaradi kakega dela'

kamen se odvali od srca komu 'kdo se je rešil velike skrbi, nadloge'

Navedene pomenske razlage frazemov s prisojevalnim razmerjem med sestavinami in nefrazeološkim določilom kažejo, da ima ta skupina frazemov stavčni pomenski ustreznik, v katerem je ohranjen kategorialni pomen dejanja – njihova razlaga ima strukturo *kdo dela (kaj/kako)*, pri čemer *kdo* ni nujno govorec, zato se zdi smiselno v slovarju strukturo ločevati med stavčnim tipom pomena (*kdo dela kaj*) in pragmatičnim tipom pomena (*govorec dela kaj*). Večstavčnočlenski frazemi imajo stavčni pomen, zato tudi s pomenskega vidika ne sodijo med pragmatične frazeme.²⁰⁴ Ti frazemi imajo splošni pomen stanja, v katerem je oseba.²⁰⁵

ČE POVZAMEMO: Pragmatični pomen imajo vsi medmeti in členki ter medmetni in členkovni frazemi, medtem ko pri pregovorih, rekih, vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedih in večstavčnočlenskih frazemih ne moremo govoriti o pragmatičnem pomenu in so zato izključeni iz pragmatične frazeologije. K strukturnim lastnostim in nestavčnočlenski skladijski vlogi lahko tako dodamo še tretjo definicijsko lastnost: pragmatični pomen. V nadaljevanju se bomo posvetili lastnostim samega pragmatičnega pomena. Predstaviti želimo tipe pragmatičnih pomenov (ki so v SSKJ), da bi ugotovili, katera govorna dejanja so leksikalizirana in kako. Do samih sestavin pragmatičnega pomena lahko pridemo namreč le z razčlenitvijo leksikaliziranih govornih dejanj.

2.4 TIPOLOGIJA PRAGMATIČNIH POMENOV

Izpisane slovarske razlage, ki implicirajo govorno dejanje (tip razlage *izraža X*, pri čemer velja: $X = \text{govorno dejanje}$, in pomenska kvalifikatorska pojasnila tipa *kot pozdrav* so bila izhodišče funkcijske razvrstitve pragmatičnih frazemov (Jakop 2002: 168–177). Z njo smo ugotovili, da imajo pragmatični frazemi lahko uslovarjeno pozivno (*do dna* poziv pri pitju), zavezovalno (*naj me koklja brčne*), ekspresivno (*strela jasna*), povezovalno (*dober dan*) in izvršilno govorno dejanje (*čira čara*). Razvrstitev je pokazala, da je v SSKJ največ primerov jezikovnih enot z uslovarjenim ekspresivnim govornim dejanjem in da s funkcijskega vidika nima smisla ločevati medmete in členke od pragmatičnih frazemov. Ni pa nam takrat uspelo ugotoviti, iz katerih elementov, sestavin je sestavljen ta pomen. Naš cilj je izluščiti pragmatične kategorije, s katerimi bi bilo mogoče pomensko opisovati jezikovne enote s pragmatičnim pomenom. Predpostavili smo, da bomo do njih prišli z razčlenitvijo leksikaliziranih govornih dejanj. Pri tem poskusu razvrstitve pragmatičnih pomenov smo upoštevali osnovne dejavnike sporazumevanja; izhajali smo iz izhodišča, da je središče govornega dejanja govorec (**G**), ki vzpostavlja v danih okoliščinah (**O**) razmerje z naslovnikom (**N**) z namenom, da mu posreduje sporočilo, oblikovano v besedilo (**B**), ker želi nanj vplivati ali le ohraniti družbene stike.²⁰⁶ Tako smo dobili tri temeljna razmerja,²⁰⁷ in sicer:

zbrala primere tega tipa frazemov iz SSKJ. Tak tip pomenske razlage je predstavila tudi že E. Kržišnik (1994: 64). V SSKJ so ti frazemi dosledno predstavljeni v realizirani obliki in tej obliki je prilagojena tudi pomenska razlaga, besedilni pomen, npr. (SSKJ: *srce, hlače, pasti*) pog., ekspr. ti je srce v hlače padlo? 'si se zbal, izgubil pogum'.

²⁰⁴O strukturnih razlogih smo razpravljali že v prejšnjem poglavju (II.1 Slovnice lastnosti pragmatičnih frazemov).

²⁰⁵O tem prim. E. Kržišnik (1994: 65 id.).

²⁰⁶Gl. SHEMA 6: Dejavniki sporazumevanja v poglavju I.1.4.3.1.2 Govorno dejanje.

²⁰⁷Pragmatične dejavnike pravzaprav upošteva že prva klasifikacija »komunikacijskih oz. sporo-

1. govorec v odvisnosti od okoliščin sporazumevanja (G–O): govorec se odziva na neki zunajjezikovni dogodek,
2. govorec v razmerju do naslovnika (G–N): govorec s sporočanjem (želi) vpliva(ti) na naslovnika in
3. govorec v razmerju do vsebine povedi (G–B): govorec oblikuje svoje besedilo v skladu s svojim sporočevalnim namenom.

S tega vidika je bilo mogoče razvrstiti pragmatične pomene na tri osnovne skupine glede na to, ali je v pomenu uslovarjeno:

1. razmerje med govorcem in okoliščinami (G–O); ta tip pragmatičnih pomenov lahko zapišemo kot **govorec izraža svoje telesno ali duševno stanje**;
2. razmerje med govorcem in naslovnikom (G–N); to razmerje je izraženo v treh tipih pragmatičnih pomenov: **govorec poziva naslovnika k dejanju, govorec vzpostavlja družbeni stik z naslovnikom, govorec izraža svoj odnos do naslovnika**;
3. razmerje med govorcem in besedilom (G–B); to razmerje je izraženo v treh tipih pragmatičnih pomenov: **govorec izraža, poudarja svoje stališče, govorec strukturira besedilo, govorec se odziva na besedilo**.

V nadaljevanju si bomo ogledali posamezne tipe pragmatičnih pomenov s primeri iz SSKJ. Naš namen je ugotoviti, kakšno je razmerje med vrsto pomena pri pragmatičnih frazemih in vrsto pomena pri medmetih in členkih. Predpostavljamo, da imajo enako vrsto pomena.

2.4.1 Pragmatični pomeni z leksikaliziranim odzivom govorca na zunajjezikovno stvarnost

Pragmatični pomeni z leksikaliziranim odzivom govorca na zunajjezikovno stvarnost (G–O) so zajeti v tipu pomena **govorec izrazi svoje duševno ali telesno stanje**. V SSKJ je izražanje govorcevega duševnega in telesnega stanja zajeto v naslednjih pomenih, ob katerih navajamo primere jezikovnih enot s tem pomenom v SSKJ. Ločimo lahko dva tipa:

• **govorec izraža telesno občutje:**

izraža bolečino, npr. *ajej, ajs, as, au, av, jav*

izraža mraz, npr. *brr, uf*

izraža telesno trpljenje, npr. *joj, oh, joj prejoj, uf*

• **govorec izraža svoja čustva, razpoloženje:**

- govorec je prijetno razpoložen in izraža pozitivna čustva:

izraža hvaležnost, npr. *hvala bogu, boglonaj, hvala, boga zahvali*

izraža navdušenje, npr. *bog, ej, glej, hoj, hura, imenitno, Jezus, kristus, o madona, marička, mater, sveta nebesa, mati nebeška, odlično, oštja, presneto, sijajno*

izraža razigranost, npr. *haj, haji hajo, hej, heja, hoj, hojladri, hopsasa, huhej, juhuhu, tidreja, tralala*

izraža upanje, npr. *sam bog ve, bog vedi, bogdaj*

izraža veselje, npr. *aleluja, blagor ti, haj, haji hajo, hej, hoj, hojladri, hvala bogu, juhej, juhuhu, tralala*

čanjskih frazemov« v slovenskem jezikoslovju, ki jo je (po Čermáku 1985) na gradivu iz SSKJ predstavila I. Stramljič Breznik (2000/2001: 193, 196–199). Štiri skupine frazemov po tej delitvi »izhajajo iz razmerja tvorec in okoliščine sporočanja«, in sicer se upošteva razmerje »tvorec – naslovnik«, »tvorec – tema«, »tvorec – prenosnik« in »tvorec – okoliščine«.

izraža zadovoljnost, npr. *ah, aha, blagor ti, mm, olala*

izraža zadovoljstvo, npr. *hvala bogu, boga zahvali, boglonaj*

izraža pozitiven čustveni odnos do česa, npr. *veseli me*

- govorec je neprijetno razpoložen in izraža negativna čustva:

izraža čustveno prizadetost, npr. *gorje, grozno, za hudiča, ni hudič, jedeta, jej, jejžeš, ježešmarija, joj, jojmene, ojej, uh*

izraža gnus, npr: *fej, fuj, pfejs*

izraža jezo, npr. *fant, hudič naj ga vzame, da bi ga hudič, jebenti, klinec, vrag z njim, kurec, no, da bi te satan, to je pa že od sile, šent, zlodej, za zlodeja, tristo zlodejev, za zlomka, zlomek*

izraža negativnost, npr. *to ni za nikamor*

izraža nejevoljo, npr. *jebenti, nak, uf, uh, to ni ničemur podobno, za božji čas, madona, mater, bog te nesi, bog te je dal, orka, bog te nima rad, bog nebeški, za boga milega, za boga svetega, za božji čas, strela božja, fant, jebenti, nak, no, presneta reč, da bi te satan, uf, zaboga, brez zamere, za zlodeja*

izraža nezadovoljstvo, npr. *vrag z njim, zdaj pa imamo, tu se pa res že vse neha, poglej ga, kam smo prišli, vidiš, vrag z njim, zdaj pa imaš*

izraža občutek groze, npr. *hu, huj*

izraža občutek zoprnosti, npr. *hu, huj*

izraža obup, npr. *o bog, o ti moj bog, bogpomagaj, Jezus, Jezus Kristus, Jezus Marija, o jesus, kristus, za kriščevo voljo, o marička, o Marija, marija sveta, moj bog, za pet kriščevih ran, o sveta pomagalka, za božjo voljo*

izraža obžalovanje, npr. *ah, ajej, ej, žalostno, a resnično, samo kaj, ali ni škoda*

izraža ogorčenje, npr. *groza, da te ni sram, tu se pa res že vse neha, to je nezaslišano, jaz si pa tudi ne pustim vsega reči, sramota, groza in strah, škandal, kaj takega pa še ne, kdo je že kaj takega videl, še vprašaš*

izraža skrb, npr. *kaj bo iz tega*

izraža strah, npr. *o bog, bog, ljubi bog, o ti moj bog, bogpomagaj, gorje, groza, o groza, o Jezus, Jezus Kristus, Jezus Marija, o jesus, kaj bo iz tega, kristus, za kriščevo voljo, o marička, o Marija, Marija pomagaj, bog nebeški, za pet kriščevih ran, sveta pomagalka, zaboga*

izraža naveličanost, npr. *ah*

izraža zadrego, npr. *e, lepa reč, šmentana reč*

izraža zaskrbljenost, npr. *jej, jejžeš, ježešmarija, jojmene, ojej, ti presneta reč, šmentana reč*

izraža zgražanje, npr. *groza, sramota, groza in strah, škandal*

izraža žalost, npr. *joj*

kot izraz zadrege, npr. *kaj sem že hotela reči*

kot kletvica, npr. *da bi ga bes, naj ga koklja brčne, gromska strela*

- govorec je prijetno ali neprijetno razpoložen in izraža pozitivna ali negativna čustva, kar je razvidno šele iz okoliščin sporazumevanja:

izraža presenečenje, npr. *križ božji, čudo prečudno, glej ga, glej, interesantno, jedeta, joj, kaj ne poveste, kakšno vprašanje, o Marija, ni mogoče, kaj vse ne pride na dan, nemogoče, neverjetno, o, ohoho, olala, poglej ga, pogledite pogledite, o sveta pomagalka, ti spak, gromska strela, strela jasna, a tako, u, za božjo voljo, zaboga, začuda, zanimivo*

izraža vznemirjenje, npr. *o bog, o ti moj bog, groza, o groza, Jezus, Jezus Kristus, Jezus Marija, za kriščevo voljo, o marička, marija sveta, bog nebeški, sveta pomagalka, za božjo voljo, zaboga*

izraža začudenje, npr. *a, beži beži, bodi no, bog, ljubi bog, križ božji, daj daj, glej jih no, kristus, marija, mater, mati božja, dajte no mir, kdo bi si mislil, ni mogoče, presneto nazaj, sveta neseba, mati nebeška, nehaj, nemogoče, neverjetno, nezaslišano, pogledite si no, o, oho, olala, oprostite, poglej ga, pojdite no, o sveta pomagalka, poslušaj, presneto, kdo bi si mislil, ne serji ga, gromska strela, šment, zaboga, ni zlomek*

Iz prikaza je razvidno, katera človekova duševna stanja, čustva, počutja in kateri

občutki imajo svoj jezikovni izraz.²⁰⁸ Ugotovimo lahko, da v slovenščini izražamo svoje telesno in duševno stanje z naslednjimi jezikovnimi sredstvi:

1. Razpoloženski medmeti so že po definiciji jezikovno sredstvo za izražanje človekovega čustvenega stanja, odziva na dogodke. Prim. J. Toporišič (1992: 246): »razpoloženski medmet izraža čustvene odzive na stvarnost«, A. Vidovič Muha (2000: 87): »razpoloženski medmeti obveščajo o lastnem čustvenem ali telesnem stanju, npr. veselje, žalost, bolečina, (telesno ali duševno) ugodje«. V *Slovenskem pravopisu* 2001 je z oznako razpolož. medm. (razpoloženski medmet) označenih največ medmetov: 237 (od 541), oznako posnem. medm. (posnemovalni medmet) ima 231 medmetov, oznako pozdrav. medm. (pozdravni medmet) ima 21 medmetov, oznako velel. medm. (velelni medmet) 80 medmetov. Poleg tega SP 2001 ločuje še medmetne zveze: to oznako ima sicer le 8 iztočnic, od tega so 4 posnemovalne medmetne zveze, 2 razpoloženski medmetni zvezi ter po ena pozdravna in velelna medmetna zveza.

2. Besednozvezni pragmatični frazemi, npr. *hvala bogu, za hudiča, gromska strela*.

3. Stavčni pragmatični frazemi, npr. *bog te nima rad, kdo bi si mislil*.

4. Drugotni medmeti, nastali iz:

• nekaterih prislovov, npr. *grozno, imenitno, zanimivo*;

• nekaterih samostalnikov, npr. *fant, zlodej, bog, sramota*;

• velelnikov nekaterih glagolov, npr. *glej, poslušaj, nehaj, oprostite*.

5. Nekatere nefrazeološke ustaljene povedi v vlogi vzklika, npr. *Kakšno vprašanje?*,

To je nezaslišano!

Vsi ti primeri imajo enako funkcijo: rabijo se kot vzkliki. Prim. J. Toporišič (1992: 361: *vzklik*):

»Večinoma medmet ali medmetna besedna zveza, s katerima se izraža čustveno prese-nečenje, zgroženost, pa tudi dobroželjnost. Npr.: *Oh!, Marija!, Ježešna!, Strela vendar!, Za kriščevo voljo!, Živio!*

R. Simeon (1969: 677) zanimivo pojasnjuje razliko med vzklikom (*usklik*) in medmetom (*uzvik*):

»Usklik radije /se/ upotrebljava za ono što riječ ili izričaj (l. locutio) znači, a uzvik za vrstu riječi (genus vocis) kojom se usklici izražavaju.«

Večina jezikovnih izrazov, s katerimi izražamo čustva, je večpomenskih, z njimi lahko iz-razimo več različnih čustev, pri čemer je pomen odvisen od okoliščin, npr. *o bog*. Da to ni specifika slovenskega jezika, nas prepriča ugotovitev Ž. Fink (1999: 222), da je to značilno tudi za hrvaške medmetne frazeme, s katerimi se izražajo čustva.

ČE POVZAMEMO, lahko ugotovimo, da so jezikovna sredstva za izražanje čustev v SSKJ prikazana na tri načine:

1. S slovničnim pomenskim pojasnilom »v medmetni rabi« in pragmatičnim pome-nom v razlagi: prvotni samostalniki, velelniki glagolov in prislovi v funkciji vzklika ter nekateri primeri pragmatičnih frazemov. Slovarska obravnava v samostojni iztočnici bi bila upravičena, ker gre v teh primerih za spremembo kategorialnih lastnosti in s tem prehoda iz ene v drugo besedno vrsto, npr. iz samostalnika v medmet – njihova skladišna vloga postane nestavčnočlenska,²⁰⁹ pomen ni več določljiv s pomenskimi sestavinami in postane pragmatični. Vsi primeri pragmatičnih frazemov pa bi morali biti obravnavani v frazeološkem gnezdu.

²⁰⁸Gl. že pri A. Vidovič Muha (2000: 86 id.).

²⁰⁹O tem prim. A. Vidovič Muha (2000: 30–31).

2. V frazeološkem gnezdu s pragmatičnim pomenom v stranski razlagi (to je za ponazarjalnim zgledom): tako so prikazani nekateri pragmatični frazemi in ustaljene nefrazeološke povedi v funkciji vzklika.

3. Nekateri vzkliki so v SSKJ prikazani brez pomenske razlage. Nanje opozarja pomensko kvalifikatorsko pojasnilo »kot vzklik«, npr. *prvi april, bomba!, pri prerokovi bradi, križana gora.*

2.4.2 Pragmatični pomeni z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in naslovnikom

Pri pragmatičnih pomenih z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in naslovnikom (G–N) lahko ločujemo tri tipe pragmatičnih pomenov:

• **govorec poziva naslovnika k dejanju:**

izraža poziv, npr. *kar naprej, le počasi, pozor pripravljeni zdaj*

izraža dovoljenje zapustiti vojaško urejeno vrsto, npr. *voljno*

izraža dovoljenje, da se v vojaško urejeni vrsti sme stati po lastni volji, sproščeno, npr. *na mestu voljno*

izraža opozorilo, naj bo kdo tiho, naj molči, npr. *pst, šš*

izraža prošnjo za dovoljenje, npr. *ali lahko vstopim, a lahko*

izraža ukaz, npr. *alo*

izraža vljudnostno obzirnost vprašanja, prošnjo, npr. *ali bi mi mogoče posodili ključ, bi morda še kaj popili*

izraža vprašanje, npr. *a, kaj, kajne, kako, kakšen, kam, kdaj, kod, kaj praviš*

uvaja vprašanje, npr. *a, ali, kaj*

kot klic (človeku, drobnici, konju, mački, oslu, perutnini, psu, volu, vprežni živini), npr. *bistahor, kdo da več, dijo, drži ga, eha, glavo pokonci, gori, pi pi pi*

kot poziv, npr. *do dna, roke kvišku, udri ga*

kot ukaz, npr. *k nogi, pri priči se mi poberi, prostor, sedi*

• **govorec vzpostavi družbeni stik z naslovnikom:**

izraža opravičilo, npr. *opa, oprost, brez zamere, ne zamerite, žal mi je*

izraža pohvalo, npr. *strašna si,*

izraža pozdrav, npr. *adijo, bajbaj, bogdaj, dober dan, hvaljen bodi Jezus Kristus, dobro se imejte, lahko noč, nasvidenje, ostanite zdravi, papa, serbus, srečno, zbogom, zdravo, živio*

izraža obračanje na ogovorjenega, npr. *veste, vedi*

izraža opozorilo nase, npr. *kuku*

izraža vljudnost pri nagovoru, npr. *dovolite, izvolite, oprostite, prosim, ne zamerite*

kot izraz hvaležnosti, npr. *iskrene čestitke, moje iskreno sožalje, tisočkrat hvala*

kot nagovor, npr. *angel moj, človek božji, kaj bo dobrega, vaša ekselenca, gospod, spoštovane gospe in gospodje, ljubezen moja*

kot opravičilo, npr. *ne bodite užaljeni, če vas nekaj vprašam; žal mi je*

kot povabilo, npr. *sedite in prigriznite, pa še kaj pridite*

kot pozdrav, npr. *dober dan, dobrodošli, dobro se imejte, hvaljen bodi Jezus Kristus, lahko noč, srečno, pa zdravi bodite*

kot voščilo, npr. *vse najboljše, dober tek, srečno novo leto, še na mnoga leta, prijeten počitek, vesele praznike, vso srečo*

• **govorec izraža svoj odnos do naslovnika:**

izraža prezir, npr. *ts*

izraža blagrovanje, npr. *blagor ti, lahko tebi*

izraža čustven, navadno negativen odnos do ogovorjenega, npr. *ti in tvoj šport*

izraža dopuščanje sicer nespametnega, neprimernega govorjenja, ravnanja koga, npr. *vsako tele ima svoje veselje*

izraža grajo, npr. *ti si pa dober, sram te bodi,*

izraža grožnjo, svarilo, npr. *gorje, pazi se, le pomni, samo počakaj, samo še enkrat, zapomni si*

izraža grožnjo, npr. *le čakaj(te), le pripravi se, skalpiral te bom, vrat ti bom zavil, počasi mi bo tvojega govorjenja zadosti*

izraža očitek, npr. *treba ti je bilo iti*

izraža posmeh, npr. *hehe*

izraža spodbudo, npr. *no vidiš*

izraža spoštovanje, npr. *moj gospod, moj lord, njegova ekscelenca, njeno kraljevsko veličanstvo*

izraža zavrnitev: *beži beži, pa še kaj, kar misli si, bla bla, bodi no bodi, daj daj, dajte no, eh, kje neki, larifari, kaj se to pravi, pa še kaj, kar misli si, to je pa že več kot preveč, ne lomi ga, dajte no mir, nehaj, pha, pojdi pojdi, ne serji ga, nikar ne trapaj, ne da bi vedel, veš da ne, zaradi mene*

kot grožnja, npr. *ali boš tiho, poredne otroke jemljejo cigani; pridi gor, če si upaš; če ne boš tiho, te bom upilil; če ne boš priden, te bo vzel bavbav*

kot psovka, npr. *bedak, bučman, cigan ciganski, ti garjavi pes, hudič hudičevski*

Iz prikaza lahko ugotovimo, da imajo v SSKJ strukturo pragmatičnega pomena z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in naslovnikom zlasti bolj ali manj ustaljene povedi, ki imajo v geselskem članku funkcijo ponazarjalnega primera, npr. *pridi gor, če si upaš* (v SSKJ v geslu *upati*),²¹⁰ *treba ti je bilo iti*. Te prvine pravzaprav nimajo pragmatičnega pomena, imajo le ustaljeno sporazumevalno vlogo, zato bi bil ustrežnejši prikaz s kvalifikatorskim pojasnilom,²¹¹ to je s slovaropisnim orodjem, ki natančneje pojasnjuje in opredeljuje rabo leksemov in nadomešča pomensko razlago. Kvalifikatorska pojasnila v SSKJ imajo vlogo, da: dopolnjujejo pomensko razlago, in sicer pojasnjujejo rabo v določenem okolju (npr. v *carski Rusiji*), času (npr. *do 1848*), pojasnjujejo način, po katerem je treba razumeti razlago (npr. *po ljudskem verovanju*), nadomeščajo pomensko razlago (npr. *kot psovka*), dopolnjujejo ali nadomeščajo kvalifikatorje ali razlage (npr. v *pogojnih odvisnih stavkih, prvi del zloženek*).²¹²

V SSKJ se tako ne ločuje dosledno med jezikovnimi enotami s pragmatičnim pomenom (medmeti, členki, npr. *pst, kajne*, tudi drugotni medmeti, npr. *prostor*, pragmatični frazemi, npr. *roke kvišku*) in enotami govora z izrazito in relativno ustaljeno sporazumevalno vlogo, npr. *ne bodite užaljeni, če vas nekaj vprašam*.

ČE POVZAMEMO, lahko ugotovimo, da imajo pragmatični pomen z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in naslovnikom v SSKJ: medmeti, npr. *alo*, členki, npr. *kajne*, besednozvezni pragmatični frazemi, npr. *kar naprej*, ter stavčni pragmatični frazemi, npr. *ti si pa dober*.

2.4.3 Pragmatični pomeni z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in besedilom

Pri pragmatičnih pomenih z leksikaliziranim razmerjem med govorcem in besedilom (G–B) lahko ločimo tri tipe pragmatičnih pomenov:

• **govorec izraža, poudarja svoja stališča, mnenje:**

izraža domislek, npr. *ah, aja, o, oh*

izraža domnevo, npr. *menda, to bi moglo biti res*

izraža dvom, npr. *to bomo šele videli, sam bog ve, bog vedi, če bog da, hja, hm, mja, tja*

²¹⁰ Podoben primer v geslu **priti** (*pridi ven, če si upaš*) ni funkcijsko označen.

²¹¹ Gl. opombo 190.

²¹² Prim. N. Jakob (2001: 226). O vlogi kvalifikatorskih pojasnil gl. SSKJ (Uvod § 159–§ 160).

- izraža gotovost, prepričanost glede česa brez nestrpnosti glede časa uresničitve, npr. že
- izraža ne popolno prepričanost o čem, npr. *mogoče, morda, upam*
- izraža nedopustnost česa, npr. *to ne gre, to presega vse meje, kar je preveč, je preveč*
- izraža negotovost trditve, npr. *baje, sam bog ve, bog vedi, bogve, pravijo, vrag sigavedi,*
- izraža neosebno trditve, npr. *kot je znano*
- izraža nepomembnost povedanega, npr. *kaj za to, nič zato*
- izraža nepotrebnost česa, npr. *nima smisla*
- izraža nepričakovanost, presenetljivost trditve, npr. *začuda*
- izraža neprimernost trditve, npr. *če sem malo zloben*
- izraža neprizadetost, npr. *pa nič zato, briga me, mar mi je, kaj se mara, prava reč, kakor veš in znaš, me ne zanima*
- izraža nestrpnost, npr. *za božji čas, madona, mater, bog te nesi, bog te je dal, bog te nima rad, bog nebeški, za boga milega, za boga svetega, orka, za božji čas, strela božja, kaj je spet, za kriščevo voljo, madona, mater, bog nebeški, ali bo kaj ali ne bo nič, dajte no, nehaj no, poslušaj, presneto, zaboga*
- izraža nezaželenost česa, npr. *samo še tega se manjka*
- izraža obotavljanje, npr. *hja, hm, mja, tja*
- izraža odločnost, npr. *pa konec, pa konec besed, in pika, in zapik, pa zdravo*
- izraža omalovaževanje, npr. *bla bla, prava figa, hudič, vse skupaj je pasja figa, piši me v rit, pljunem na tvojo pomoč, poščijem in poserjem se na tvoje ukaze, prav reč, sprdnem se na vse to, požvižgam se na ves svet, pa kaj zato*
- izraža omejeno gotovost, prepričanost o resničnosti, pravilnosti povedanega, npr. *zdi se mi*
- izraža omejitve na osebni odnos do česa, npr. *dejal bi, osebno menim, mislim, rekel bi*
- izraža omejitve povedanega na majhno, nepomembno stopnjo, količino, npr. *ni sile, ne bo sile*
- izraža omejitve trditve, npr. *v tem pogledu, v marsikaterem pogledu, v nobenem oziru, v tem smislu, kar se mene tiče*
- izraža pomirjenje s čim, npr. *vse pride, vse mine*
- izraža pomislek, npr. *to bomo šele videli, hja, hm, mja, tja*
- izraža popolno nezanimanje, npr. *briga me, me ne zanima*
- izraža popolno prepričanost o čem, npr. *vsekakor*
- izraža popolno sprejemanje brez presenečenja, pomislekov, npr. *to je popolnoma jasno, logično, kar je popolnoma normalno*
- izraža popolno zanikanje, *veš, da ne, nemogoče*
- izraža popravek prej povedanega, npr. *pravzaprav*
- izraža prepričanost o čem, npr. *gotovo, ni pes,*
- izraža prepričanost o neprimernosti, neutemeljenosti česa, npr. *nikakor*
- izraža prepričanost o resničnosti česa, npr. *ni dvoma*
- izraža približnost povedanega, npr. *mogoče, morda, najbrž, nekako*
- izraža pridržek, npr. *pravzaprav, vseeno, če tako vzamem*
- izraža samoumevnost trditve, npr. *kajpak, seveda*
- izraža sklicevanje na splošno sprejeto, priznано mišljenje, mnenje, npr. *pravijo,*
- izraža splošno veljavnost povedanega, npr. *nasploh, sicer pa, sploh*
- izraža trdno prepričanost, npr. *povem ti, če vam pravim, vam rečem*
- izraža vljuden pridržek, npr. *če se ne motim*
- izraža vljudno omejevanje povedanega, npr. *če se smem tako izraziti*
- izraža zgražanje, npr. *groza, sramota, groza in strah, kaj takšnega pa še ne*
- **govorec strukturira besedilo oziroma vzpostavlja razmerje do sobesedila:**
- izraža dopolnitev, popravek povedanega, npr. *hočem reči, lahko rečem, mislim (reči), skoraj*
- izraža dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega, npr. *namreč, skoraj*
- izraža dopolnjevanje, stopnjevanje povedanega, npr. *skoraj, še več*
- izraža natančnejšo določitev, dopolnitev prej povedanega: *hočem reči, skoraj bi lahko rekli*
- izraža navezovanje na prej povedano, npr. *torej*

izraža opozorilo na povedano, npr. *veste*

izraža podkrepitev trditve: *arduš, duš, fikslandon, bogami, da, glej, kratko in malo ne, kršenmatiček, madona, malora, tristo kosmatih medvedov, mejdun, pri moji veri, moj bog, pa pika, pomislite, reči moram, lahko rečem, res, v resnici, sakrabort, skratka, zares*

izraža precejšnjo prepričanost, npr. *očitno, verjetno*

izraža sklicevanje na prejšnjo ugotovitev, npr. *kakor smo videli*

izraža stopnjevanje z dodatno trditvijo, npr. *dejal bi, da ne govorim, da ne rečem,*

poudarja trditve, npr. *dejansko, dobesedno*

uvaja dodatno, natančnejšo izrazitev, opredelitev česa, npr. *se pravi*

uvaja določeno spoznanje, npr. *saj pravim*

uvaja drugačno, ustreznjejšo izrazitev, opredelitev česa, npr. *to se pravi, to je*

uvaja natančnejšo določitev, dopolnitev povedanega, npr. *mislim (reči), hočem reči*

uvaja novo trditve namesto prej zanikane, npr. *narobe, nasprotno, obratno*

uvaja povzetek bistvene vsebine povedanega, npr. *hočeš reči,*

uvaja strnjen zaključek povedanega, npr. *kratkomalo, skratka*

izraža dodajanje k prej povedanemu, npr. *prav tako*

izraža dodajanje, npr. *še, zraven, in tako naprej,*

izraža dodajanje, stopnjevanje, npr. *za nameček, povrhu*

izraža nasprotje s prej povedanim: *kljub temu, sedaj, vendar, vseeno, zdaj*

izraža omejevanje prej povedanega, npr. *z razliko, samo da, vendar*

izraža rahlo omejitev, npr. *kar, nekako, praktično, precej, resda, sicer,*

za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega, npr. *in sicer, in to*

za uvajanje nove trditve, npr. *pač pa*

kot podkrepitev trditve, npr. *častna beseda*

kot pojasnilo, npr. *dalje prihodnjič*

• **govorec se odziva na besedilo:**

izraža nejevoljno sprijaznjenje s čim, npr. *pa nič, že prav*

izraža neodločenost glede pritrditve ali zanikanja, npr. *kaj pa vem, ne vem*

izraža ravnodušnost, npr. *pa kaj*

izraža nezanimanje, npr. *briga me, mar mi je, kot veš in znaš, me ne zanima*

izraža nestrinjanje s čim, nasprotovanje čemu, npr. *tako se pa nismo zmenili*

izraža negativen odnos do povedanega, npr. *neumnost, oslarija, svinjarija*

izraža brezbriznost, npr. *pa kaj zato*

izraža nepomembnost, odvečnost vprašanja zaradi samoumevnosti, jasnosti odgovora, npr. *še vprašajš*

izraža brezbrizno privolitev, npr. *zaradi mene*

izraža konec pogovora s sprejetjem sklepa, npr. *zmenjeno*

izraža malomarno zavrnitev, npr. *pff, pah, pha*

izraža nepotrebnost, odvečnost vprašanja zaradi poznavanja odgovora, npr. *ne sprašuj*

izraža obzirno zavrnitev, npr. *kakor misliš*

izraža pritrjevanje, npr. *da, fino, mhm, najbrž res, prav, seveda, verjetno*

izraža privolitev z nejevoljo, npr. *no ja*

izraža samoumevnost pritrditve, npr. *še vprašajš*

izraža soglasje, pritrđitev brez pridržka, npr. *jasno, pa ja da, seveda*

izraža ugovor proti nasprotnikovi neutemeljeni trditvi, npr. *vem, kar vem*

izraža ugovor, npr. *ravno zato, zato pa, poslušajte*

izraža vljudno odklonitev, zavrnitev, npr. *hvala, ne kadim*

izraža vljudnost pri odgovoru, npr. *obžalujem*

izraža vljudnost pri ugovarjanju, zavrnitvi, npr. *brez zamere*

izraža obzirno, omiljeno zanikanje, npr. *ne bi rekla*

izraža zanikanje, npr. *figo, ne, hudič, izključeno, kaj še, kaj šele, še kaj, klinec, niti na konec pameti*

mi ne pride, to me pa en kurec briga, še na misel mi ne pride, naa, nak, kje neki, nemogoče, kje pa, še na misel mi ne pride, še v sanjah mi ne pride na misel, vraga veš, zakaj le

Iz prikaza je razvidno, da govorec vzpostavlja razmerje do sobesedila oziroma poudari sporočilo:

- s členki, npr. *še, menda, skoraj, namreč* (teh je največ);
- z medmeti: *ah, hm*;
- z glagoli, npr. posamezni pomeni pri glagolih *utegniti, misliti*;
- z nekaterimi oblikami glagolov: 1. os.: *upam, zdi se mi, dejal bi, prosim*, 3. os. mn:

pravijo, 2. os.: *ne sprašuj, veste, pomislite*;

• z drugotnimi členki, npr. iz prvotnih prislovov, v vlogi pastavčne povedi, npr. *očitno, logično*;

• z drugotnimi medmeti, npr. iz prvotnih samostalnikov, npr. *neumnost*; nekateri so oblikoslovno omejeni, npr. *figo*;

- z besednozveznimi pragmatičnimi frazemi, npr. *za nameček*;
- s stavčnimi pragmatičnimi frazemi, npr. *hočem reči, sam bog ve*;
- z ustaljenimi povedmi, npr. *kaj pa zdaj, to bi moglo biti res*.

V literaturi se jezikovne enote s funkcijo strukturiranja besedila označujejo kot »Gliederungssignale« (Rath 1990: 202) ali »discourse particles« (Fischer 2000).

ČE POVZAMEMO: S tipološkim prikazom pragmatičnih pomenov na tri vrste uslovarjenih razmerij med govorcem in drugimi dejavniki sporazumevanja (okolščinami, naslovnikom in besedilom) smo nedvomno potrdili, da imajo pragmatični frazemi take vrste pomen kot medmeti in členki, tudi če so le-ti po izvoru drugotni. S tem smo potrdili tudi predpostavko, da s pomenskega oziroma funkcijskega vidika ni razloga za ločevanje med medmeti, členki in pragmatičnimi frazemi.

Razvrstitev je potrdila tudi večpomenskost nekaterih jezikovnih izrazov (npr. *ah* – izraža obžalovanje, naveličanost, zadovoljnost, pomislek; *daj no* – izraža ukaz, spodbudo, začudenje, zavrnitev), sinonimnost med jezikovnimi izrazi (prim. pragmatični pomen *izraža zavrnitev*, ki ga ima 24 jezikovnih prvin) ter poljubnost pri določanju pomenskih odtenkov (*izraža jezo* PROTI *izraža nejevoljo*, *izraža začudenje* PROTI *izraža presenečenje*). Vprašanje je, katero orodje bi bilo dovolj prijemljivo in zanesljivo, da bi lahko ta pomenska razmerja čim bolj eksplicitno obvladali. Menimo, da je pragmatični pomen zaradi odvisnosti od sobesedila in okoliščin sporazumevanja najbolje obvladati z upoštevanjem pragmatičnih dejavnikov. Obetaven se zdi pomenski opis s pragmatičnimi kategorijami.

2.5 PRAGMATIČNE KATEGORIJE

O tem, da je v pragmatičnem pomenu leksikalizirano govorno dejanje, zdaj ni več dvoma. Z razčlenitvijo leksikaliziranih govornih dejanj iz SSKJ smo ugotovili tudi, da je v pragmatičnem pomenu lahko leksikalizirano razmerje med govorcem in okoliščinami, razmerje med govorcem in naslovnikom ali razmerje med govorcem in besedilom. Te sestavine govornih dejanj (govorec, naslovnik, besedilo, okoliščine sporazumevanja) so v pragmatičnem pomenu abstrahirane – imenovali jih bomo **pragmatične kategorije**. In s tem prehajamo k drugemu Burgerjevemu opozorilu, da je mogoče opisati pomen pragmatičnih frazemov le s pragmatičnimi kategorijami. Burger pri tem ni pojasnil, kaj konkretno je mislil s pragmatičnimi kategorijami – pragmatičnih kategorij ni opredelil niti ni pojasnil, kakšen naj bi bil

pomenski opis s temi kategorijami pri pragmatičnih frazemih. Zato smo najprej predstavili tipe pragmatičnih pomenov, iz njih pa smo izluščili abstrakcije sestavin govornih dejanj, ki so leksikalizirane v pragmatičnih pomenih in bodo orodje za pomenski opis pragmatičnih frazemov. Na osnovi ugotovitev slovenskega leksikalnega pomenoslovja, da so nekatere pragmatične prvine sestavni del pomena jezikovnih enot in s tem del jezikovnega sistema – kar potrjujejo leksemi z denotativnim pomenom, v katerem so uslovarjene tudi nekatere pragmatične prvine, npr. v pomenskih kvalifikatorskih pojasnilih (Vidovič Muha 1999; 2000: 84) – pa sklepamo, da posamezne pragmatične kategorije niso le v pragmatičnih pomenih. Jezikovne enote, ki odslikavajo predmetnost, ne morejo imeti pragmatičnega pomena, lahko pa je v njihovem leksikalnem pomenu uslovarjena katera od pragmatičnih kategorij.

Pragmatične kategorije razumemo kot abstrahirane in leksikalizirane sestavine govornega dejanja (npr. govorca, naslovnika, besedila in okoliščin sporazumevanja ter odnosa govorca do vsega tega), ki postanejo obvezna sestavina pomena in s tem del jezikovnega sistema. Pragmatične kategorije lahko izluščimo iz opredelitve *sotvarja* pri J. Toporišču (2000: 732):

»Sotvarje je zelo idealizirana abstrakcija kakega položaja, obsegajoča samo tista dejstva, ki sistemsko (sestavno) določajo primernost/ustreznost dogovornih izrekov. Deli takih sotvarij sta npr. sobesednika (tvorec in naslovnik) in njuna notranja zgradba (vednosti, prepričanja, cilji, namere), nadalje sama dejanja in njihove zgradbe, pa prostoro-časna značilnost sotvarja, da ga lahko umestimo v določen pereči (aktualni) možni svet, itd.«

Najprej nas bo zanimalo, kako so pragmatične kategorije vključene v pomen leksemov, ki imajo za denotat predmetnost. Ti imajo uslovarjene nekatere pragmatične kategorije, ki natančneje določajo oziroma omejujejo njihovo rabo. Poglejmo nekaj primerov:²¹³

- Leksemi, ki imajo v pomenu uslovarjene časovne okoliščine:

***zajtrk** obrok hrane, ki se je zjutraj*

***malica** manjši obrok hrane, ki se je sredi dopoldneva ali popoldneva*

***kosilo** obrok hrane, ki se je opoldne ali zgodaj popoldne*

***večerja** obrok hrane, ki se je zvečer*

Če gost zvečer v gostilni naroči malico, je najverjetneje ne bo dobil. Navadno je na to opozorjeno že z napisi (malico strežemo od 9–12, kosilo od 11–16 ipd.) Neustrezna raba takih leksemov je posledica pomanjkanja jezikovne kompetence (npr. pri nematernih govornicah), védenja, da je malica obrok, ki se streže dopoldne (ponekod, npr. v menzah, bolnišnicah tudi popoldne).

***budnica**: skladba, ki jo na prazniške dni igra godba zgodaj zjutraj*

Že v zgodnjih jutranjih urah je v Slovenski Bistrici **budnico** igrala pihalna godba. 'zgodaj zjutraj prvega maja'

***silvestrovati** praznovati zadnji dan v letu, zlasti zvečer, ponoči*

*Kje boš **silvestroval**? 'letos preživel večer (noč) 31. 12.'*

***novoletna jelka** majhna smreka ali jelka, okrašena za novo leto*

***cvetna nedelja** zadnja nedelja pred veliko nočjo*

***pustni torek** torek v šestem tednu pred prvo pomladansko polno luno*

***danica** zvezda Venera na jutranjem nebu*

***večernica** zvezda Venera na večernem nebu*

²¹³ Vsi leksemi in (prirejeni) pomeni so iz SSKJ (2000).

Z upoštevanjem razlik v uslovarjenih pragmatičnih kategorijah lahko razlagamo razliko v pomenu leksemov tipa *danica* – *večernica*. Primer neustrezne rabe:

*Poglej, kako lep večer je, in danica se sveti na obzorju.

- Leksemi, ki imajo v pomenu uslovarjene krajevne okoliščine:

tajfun izredno močen vrtinčast tropski vihar v zahodnem delu Tihega oceana

*Tajfun je uničil več hiš v Piranskem zalivu.

orient dežele na vzhodu od Sredozemskega morja

*Pridružite se čudovitemu petdnevnomu potovanju na orient. Tam si bomo ogledali vse države Beneluksa.

Nima pa uslovarjene te pragmatične kategorije leksem *leopard*, čeprav ima v SSKJ pomensko razlago, v kateri so podane tudi najtipičnejše okoliščine pojavljanja predmetnosti (enciklopedična razlaga):

leopard velika rumenkasta, črno lisasta zver, ki živi v Afriki in Aziji

V tem primeru ni uslovarjena pragmatična kategorija O_k , ki bi omejevala rabo leksema, kar potrjuje naslednji primer:

Leopard, ki je živel v ljubljanskem živalskem vrtu, je sinoči poginil.

- Leksemi, ki imajo v pomenu uslovarjeno krajevno in časovno prvino (O_k , O_c):

oskar največje mednarodno priznanje za filmske dosežke, ki se vsako leto podeljuje v Hollywoodu

*Letos bo podelitev oskarjev marca v Benetkah in aprila v Cannesu.

V zvezi s pragmatičnimi kategorijami se moramo ustaviti še pri deiktičnih (kazalnih) jezikovnih prvinah (npr. kazalni zaimki), katerih pomen je že po definiciji odvisen od konteksta²¹⁴ (okoliščin in/ali sobesedila). Deiksi so »prvine kazalnosti« (Toporišič 2000: 681). Deiktične jezikovne prvine vzpostavljajo referenco z:

- identiteto udeležencev sporazumevanja v konkretnih okoliščinah (osebna zaimka za 1. in 2. osebo);
- prostorom, ki je določen s položajem govorca v času tvorjenja besedila (prostorski deiksi: *tu* → '*tu, kjer sem zdaj jaz*');
- časom, ko govorec govori (časovni deiksi: *zdaj* → '*zdaj, ko govorim/pišem*');
- določenimi prvinami sobesedila (diskurzivni deiksi) in
- družbenim razmerjem med udeleženci sporazumevanja (družbeni deiksi, npr. vikanje : tikanje) (Fillmore 1997, Marmaridou 2000).

Pri slovarskih razlagah (zunajbesedilnih) deiktičnih izrazov je obvezna sestavina pomena pragmatična kategorija govorca:²¹⁵

jaz izraža osebo govorečega, gledano z njegovega stališča

ti izraža (bližnjo) osebo, ki jo govoreči ogovarja

tak, takšen izraža lastnost, značilnost pri govorečem ali pri osebi, stvari v bližini govorečega, na katero se usmerja pozornost koga

ta izraža, da je oseba ali stvar, na katero se usmerja pozornost koga v (neposredni) bližini govorečega

²¹⁴ Zato deikse proučuje zlasti pragmatično jezikoslovje. Prim. S. Marmaridou (2000: 65 id.). W. Frawley (1991: 37) imenuje ta pomen »meaning as context and use«.

²¹⁵ Leksemi in (prirejeni) pomeni so iz SSKJ (2000).

tisti izraža, da je oseba ali stvar, na katero se usmerja pozornost koga, od govorečega razmeroma oddaljena

oni izraža, da je oseba ali stvar od govorečega oddaljena, odmaknjena, odvrnjena

moj izraža svojino govorečega, gledano z njegovega stališča

tvoj izraža svojino ogovorjenega, gledano s stališča govorečega

tu izraža kraj, prostor, kjer govoreči je, se nahaja

tam izraža viden, od govorečega razmeroma oddaljen kraj, prostor nahajanja, dogajanja česa, na katerega se usmerja pozornost koga

tja izraža viden, od govorečega razmeroma oddaljen kraj, prostor kot cilj premikanja, dejanja, na katerega se usmerja pozornost koga

sem izraža premikanje ali usmerjenost h govorečemu

tod izraža kraj, prostor v bližini govorečega, po katerem poteka dejanje

tako izraža način dejanja pri govorečem ali v bližini govorečega, na katerega se usmerja pozornost koga

Zunajbesedilni deiksi imajo funkcijo *poimenovanja* konkretnega denotata, npr. *jaz*, in funkcijo *kazanja* na predmetnost (*tu*) – torej funkcijo identificiranja dejanske stvarnosti. Referenco s predmetnostjo (ne z govornim dejanjem!) pa seveda vzpostavljajo šele v konkretnih okoliščinah. Čeprav je deiktično središče *govorec*, pri deiksih ne moremo govoriti o pragmatičnem pomenu, njihov denotat ni govorno dejanje, kot ga razumemo v tej monografiji (gl. poglavje I.1.4.3.1.2 Govorno dejanje), imajo pa uslovarjeno pragmatično kategorijo govorca.

Slovarska razlaga osebnih zaimkov za 1. in 2. osebo (in drugih deiksov) bi bila ustrežnejša, če bi implicirala poimenovalno oziroma kazalno funkcijo, torej *poimenuje udeleženca sporazumevanja*: pri os. zaim. za 1. os. (*jaz*) *poimenuje udeleženca sporazumevanja*, in *sicer govorečega*, pri os. zaim. za 2. os. (*ti*) *poimenuje udeleženca sporazumevanja*, in *sicer ogovorjenega*²¹⁶ ali npr. za kazalni zaimek *tja*: *kaže na kraj, prostor, ki je razmeroma oddaljen od govorečega* ipd. S tem bi se slovarska razlaga deiktičnih jezikovnih prvin tudi sistemsko ločila od tipov pragmatičnih pomenov drugih leksemov. Razlage v SSKJ implicirajo ekspresivno funkcijo (*izraža*), medtem ko na primer slovarske razlage v Collins-Cobuildovem slovarju (2003) implicirajo kazalno oziroma identifikacijsko funkcijo s predmetnostjo, npr.

my A speaker or writer uses **my** to *indicate* that something belongs or relates to himself or herself.

now You use **now** to *refer* to the present time, often in contrast to a time in the past or the future.

here You use **here** when *you are referring to* the place where you are.

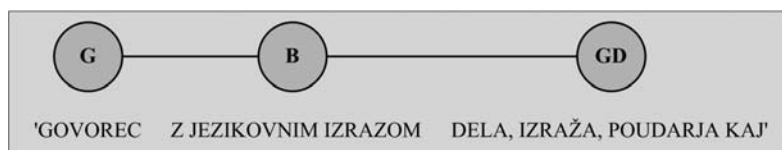
Leksemi, ki nimajo pragmatičnega pomena, imajo pa v pomenu uslovarjeno katero od pragmatičnih kategorij, kot npr. leksemi *zajtrk*, *tajfun*, *jaz*, potrjujejo domnevo o tem, da so pragmatične kategorije obvezna sestavina pomena nekaterih jezikovnih enot. Za razliko od teh leksemov pa v pragmatičnih pomenih ni leksikalizirana posamezna pragmatična kategorija (le v smislu pomenske razločevalnosti tipa *zajtrk* – *kosilo* – *večerja*), temveč so

---

²¹⁶ Prim. J. Toporišič (1992: 366: *zaimek*): »Samostalniški zaimek je *poimenovanje* za govorečega in ogovorjenega /.../« (podč. N. J.); F. Žagar (2001: 216): »zaimka za 1. in 2. osebo *imenujeta* govorečega in ogovorjenega«; S. Marmaridou (2000: 96–97): »it will be argued that deixis is conceptualized in terms of an idealized cognitive model, that of '*pointing out*', which structures a mental space and is responsible for the prototypical structure of this category« (podč. N. J.).

pragmatične kategorije povezane v govorno dejanje (npr. *govorec izrazi jezo*).²¹⁷ Obvezna sestavina pragmatičnih pomenov je torej pragmatična kategorija govornega dejanja (GD), ki je eksplicitno izražena v pragmatičnem pomenu tipa *govorec pozdravi naslovnika* (v SSKJ: *izraža pozdrav*). Ker je v kategoriji govornega dejanja implicitno vsebovana pragmatična kategorija govorca (G), je pragmatični pomen smiselno zapisovati kot *govorec izrazi svoje čustvo, govorec pozdravi naslovnika* ipd. Pragmatično kategorijo govornega dejanja (GD) lahko natančneje določimo glede na vrsto govornega dejanja, ki ga opravlja govorec z izrekanjem v danih okoliščinah, na ekspresivno (GD_{ekspr.}), pozivno (GD_{poziv.}), povezovalno (GD_{povez.}) in prikazovalno govorno dejanje (GD_{prikaz.}).²¹⁸ Primeri pragmatičnih pomenov, ki ustrezajo tem skupinam govornih dejanj, so: *govorec izrazi svoje čustvo* (GD_{ekspr.}), *govorec poziva/ukazuje naslovniku* (GD_{poziv.}), *govorec pozdravi naslovnika/se opraviči naslovniku* (GD_{povez.}), *govorec uvaja dopolnitev povedanega* (GD_{prikaz.}).

V pragmatičnem pomenu so vedno in obvezno uslovarjene tri pragmatične kategorije: kategorija govorca, besedila in vrsta govornega dejanja, kar je razvidno tudi iz strukture te vrste pomena:

SHEMA 18: Pragmatični pomen

Poleg obveznih pragmatičnih kategorij so v pragmatičnem pomenu možne še druge pragmatične kategorije, in sicer: odnos govorca do vsebine povedi (G–B), odnos govorca do naslovnika (G–N), okoliščine sporazumevanja (O), ki jih lahko razdelimo na krajevne okoliščine sporazumevanja (O_k) in časovne okoliščine sporazumevanja (O_t). Te pragmatične kategorije imajo pomenskorazločevalno vlogo. Primeri možnih pragmatičnih pomenov, ki imajo uslovarjene te pragmatične kategorije, so: *govorec poudari trditvev* (G–B), *govorec izrazi spoštovanje do naslovnika* (G–N), *govorec pozdravi in nagovori naslovnika zjutraj* (O_t), *govorec nazdravi naslovniku pri pitju* (O_k).

Poskus pomenskega opisa s pragmatičnimi kategorijami

Prvič smo poskusili opisati pomen pragmatičnih frazemov s pragmatičnimi kategorijami na primeru frazema *roke kvišku* (Jakop 2003: 118–119). Rekli smo, da je pri tem frazemu še mogoče prepoznati denotativni pomen ('dvigni roke navpično navzgor'), vendar ta ne zadošča za ustrezen pomenski opis frazema. Predpostavili smo, da je treba za ustrezen pomenski opis upoštevati naslednje pragmatične dejavnike:

govorec je oborožena oseba (lahko tudi samo navidezno, npr. pri otroški igri jo ponazarja tipična

²¹⁷ Gl. poglavje II.2.4 Tipologija pragmatičnih pomenov.

²¹⁸ Teoretično bi morali upoštevati še izvršilno govorno dejanje (GD_{izvrš.}), ki je vezano na rabo jezikovnih izrazov v točno določenih institucijah, njihovo izrekanje je povezano s posebno družbeno vlogo govorcev (npr. duhovniki, sodniki ipd.), vendar te skupine v naši obravnavi nismo upoštevali, ker smo imeli premalo relevantnega gradiva. Zbiranje gradiva bi moralo potekati ciljno: besedila na sodišču, v cerkvi ipd. Zanimiv korpus 50 pridižnih besedil ponuja monografija A. Bizjak (2005) v prilogi na CD-romu.

gesta z roko ali obema rokama, pri čemer je roka stisnjena v pest, kazalec usmerjen naprej in palec pod pravim kotom glede na kazalec navzgor);

govorčev namen: da naslovnik dvigne roke in se govorec lahko prepriča, da ni oborožen (zato zahteva, da naslovnik dvigne roke, ker mu s tem onemogoči, da bi prijel za orožje); da se mu naslovnik preda;

govorčeva pričakovanja: da bi ga naslovnik lahko ogrozil z uporabo orožja; da se mu bo naslovnik pri uresničitvi namena upiral in bo skušal pobegniti;

govorčeva strategija: naslovniku grozi z orožjem (lahko navideznim);

naslovnikova pričakovanja: naslovnik ve, kakšen je govorečev namen in da mu govorec grozi z uporabo orožja;

odnos med govorcem in naslovnikom: sovražen;

okolščine sporazumevanja: boj, vojna, lov na zločinca ipd.²¹⁹

posebne okoliščine sporazumevanja: otroška igra

sporazumevalna vloga povedi: poziv z grožnjo

Ob upoštevanju teh »pragmatičnih kategorij« smo sestavili natančnejši pragmatično-pomenski opis (PP) frazema *roke kvišku*:

roke kvišku -- -- medm. fraz. 'poziv z grožnjo, ki ga izreče oborožena oseba, ker se hoče prepričati, da naslovnik ni oborožen oziroma ga ne more ogroziti, in želi, da naslovnik dvigne roke, se vda in pri tem ne upira'

Tak izčrpenjši pomenski opis pragmatičnih frazemov je zanimiv zlasti za slovarje, ki so namenjeni nematernim govorcem, ker jih zanimajo ravno podatki o ustrezni rabi jezikovnih enot.

Pragmatični pristop k pomenskemu opisu vseh frazemov (ne le pragmatičnih!), ki natančneje opisuje rabo frazemov v smislu odgovora na vprašanje *kaj govorec dela s tem, ko izreče frazem*, zagovarja v nemški frazeologiji P. Kühn (1983, 1987, 1989, 1994).

V pomenskem opisu frazema *roke kvišku* smo resda izpostavili bistvene pragmatične kategorije, vendar bolj intuitivno in brez prave teoretične osnove. Če pa upoštevamo osnovne dejavnike sporazumevanja (gl. SHEMA 6: Dejavniki sporazumevanja) in izhajamo iz tipov pragmatičnih pomenov, ki jih je ujel že SSKJ – na tej osnovi lahko izluščimo naslednje pragmatične kategorije:

- govorec (**G**)
- naslovnik (**N**)
- odnos govorca do naslovnika (**G–N**)
- odziv govorca na okoliščine sporazumevanja (**G–O**)
- besedilo (**B**)
- govorcevo strukturiranje besedila (**G–B**)
- vrsta govornega dejanja (**GD**_{poziv.}, **GD**_{povez.}, **GD**_{ekspr.}, **GD**_{prikaz.}, **GD**_{izvrš.})
- okoliščine sporazumevanja (**O**)
- okoliščine sporazumevanja, omejene na določen čas (**O_t**)
- okoliščine sporazumevanja, omejene na določen kraj (**O_k**)
- sporazumevalna vloga povedi (**SV**)

Opisovanje pomena pragmatičnih frazemov s pragmatičnimi kategorijami je smiselno, če so pragmatične kategorije razčlenjene do te mere, da imajo pomenskorazločevalno funkcijo. Frazema *dobro jutro* in *dober večer* se na primer razlikujeta v pragmatični

²¹⁹Ne pa npr. pri telovadbi, tam se uporablja besedna zveza *roke gor* ipd.

kategoriji okoliščine časa (O_c): oba frazema imata v pomenu uslovarjeno kategorijo časa, ki pa je različna glede na okoliščine izrekanja: frazem *dobro jutro* je omejen na izrekanje zjutraj, frazem *dober večer* na izrekanje zvečer; to lahko razčlenimo na pragmatične kategorije:

dobro jutro	dober večer
GD _{povez.} : pozdrav	GD _{povez.} : pozdrav
G–N: pri srečanju, pri vzpostavitvi stika	G–N: pri srečanju, pri vzpostavitvi stika
O_c : ob določenem delu dneva: zjutraj	O_c : ob določenem delu dneva: zvečer, ko se stemni
PP: 'govorec pozdravi in ogovori naslovnika zjutraj'	PP: 'govorec pozdravi in ogovori naslovnika zvečer'

Za konec bomo preverili še uporabnost pragmatičnih kategorij pri pomenskem opisu pragmatičnih frazemov. Zanima nas namreč, ali lahko s pragmatičnimi kategorijami razlagamo znotraj- in zunajfrazemska pomenska razmerja. V ta namen smo izbrali nekaj primerov iz skupine ekspresivnih, prikazovalnih, pozivnih in povezovalnih govornih dejanj. Ob tem bi se namreč morale pokazati tudi nekatere razločevalne lastnosti med skupinami govornih dejanj (v obveznih ali neobveznih pragmatičnih kategorijah), kar bi morda lahko bilo eno od izhodišč za klasifikacijo govornih dejanj.

Leksikalizirano ekspresivno govorno dejanje (GD_{eksp.}):

V ekspresivnih govornih dejanjih je že po definiciji izpostavljen govorec (G).²²⁰ V pragmatičnem pomenu, v katerem je leksikalizirano ekspresivno govorno dejanje, je pragmatična kategorija govorca (G) obvezna sestavina pomena, medtem ko pragmatična kategorija naslovnika, kot bomo videli, ni obvezna, ker tudi prisotnost naslovnika v samem ekspresivnem govornem dejanju ni obvezna (npr. pri kletvicah, vzklikih). V tem primeru ne gre za tipično govorno dejanje, ki je opredeljeno kot *govorec reče naslovníku kaj v danih okoliščinah z namenom vplivati na naslovníka oziroma udeležence sporazumevanja*, temveč gre za poseben tip govornega dejanja: *govorec reče kaj v danih okoliščinah z namenom, da sprostí svojo čustveno vznemirjenost (npr. veselje, jezo)*. Zato je denotat teh jezikovnih enot pravzaprav prevrednoteni konotat.²²¹ Pomen z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem je praviloma sestavljen iz: (1) pragmatičnih sestavin: v pragmatičnem pomenu z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem je izraženo govorcevo duševno stanje ($G_{duš. st.}$), ki zajema čustva, razpoloženja, počutje in občutke; in iz (2) konotativnih sestavin (Kon^+ , Kon^-).

Tip pragmatičnega pomena z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem lahko zapišemo: **govorec izraža svoje duševno stanje**. V tem tipu pragmatičnega pomena sta obvezni pragmatična in konotativna sestavina:

'PP_{GD eksp.}' = $G_{duš. st.}$ + Kon^+/Kon^-

Pragmatični pomeni z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem so npr. *govorec izraža hvaležnost, zadovoljstvo, navdušenje, gnus, jezo, nejevoljo, veselje, nezadovoljstvo, obup, obžalovanje, ogorčenje, strah, zaskrbljenost, zgražanje, žalost, presenečenje, vznemirjenje, začudenje* ipd. Vrsto duševnega stanja je težko določiti.

²²⁰Prim. R. Simeon (1969: 292: *ekspresivna funkcija*): »oznaka za aspekt jezika koji karakterizira govornika«.

²²¹Gl. SHEMA 19: Prevrednotenje konotata v denotat.

Pri tem je treba nujno izhajati iz besedil in upoštevati tudi okoliščine sporazumevanja. Ravno zaradi tega, ker je (za jezikoslovca) težko določiti, katero vrsto duševnega stanja je izrazil govorec z rabo posameznega jezikovnega izraza,²²² se zdi smiselno posplošiti pragmatični pomen z leksikaliziranim govornim dejanjem kot **govorec izraža čustveno vznemirjenost**.²²³

Za pragmatične frazeme z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem je značilna visoka stopnja večpomenskosti, kar je razvidno že iz prikaza uslovarjenih govornih dejanj v prejšnjem poglavju (II.2.4 Tipologija pragmatičnih pomenov). Skušali bomo ponazoriti, kako lahko s pragmatičnimi kategorijami razlagamo pomenska razmerja znotraj posameznih pragmatičnih frazemov in med njimi. V pragmatičnem pomenu z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem je pomenskorazločevalna pragmatična pomenska sestavina, natančneje, vrsta duševnega stanja, npr. začudenje, zadovoljnost, ugodje, naveličanost, presenečenje, obžalovanje, občudovanje, gnus, navdušenje ipd., ali konotativna pomenska sestavina (npr. pozitivno presenečenje, negativno presenečenje, za govorca prijetna ali neprijetna čustva in razpoloženja ipd.). O večpomenskosti oziroma večfunkcijskosti pragmatičnih frazemov z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem govorimo:

1. Kadar govorec s pragmatičnim frazemom lahko izraža različna duševna stanja, torej kadar se spreminja pragmatična pomenska sestavina v pomenu frazema ($G_{\text{duš. st.}}$). Za primer vzemimo pragmatični frazem *hvala bogu*, ki ima (če si pomagamo s SSKJ) pomena »izraža veselje, zadovoljstvo« (SSKJ 2000: *hvala*) in »izraža hvaležnost, zadovoljstvo« (SSKJ 2000: *bog*). Torej sta v pragmatičnem pomenu tega frazema leksikalizirani vsaj dve govorcevi duševni stanji: veselje in zadovoljstvo, kar potrjuje tudi gradivo:

»Oh, **hvala bogu**, Ožbe, da si prišel!« se je razveselila Pečarka, ko je prihitel sosed razburjen po Štefanovem poročilu.

'PP' = $G_{\text{duš. st. (veselje)}} + \text{Kon}^+$
'govorec s *hvala bogu* izrazi veselje'

*Odločitev je tokrat, **hvala bogu**, v naših rokah.*

'PP' = $G_{\text{duš. st. (zadovoljstvo)}} + \text{Kon}^+$
'govorec s *hvala bogu* izrazi zadovoljstvo'

V gradivu imamo tudi primer, v katerem govorec s frazemom *hvala bogu* izrazi olajšanje:

*No, **hvala bogu**, samo da ni nič hudega.*

'PP' = $G_{\text{duš. st. (olajšanje)}} + \text{Kon}^+$
'govorec s *hvala bogu* izrazi olajšanje'

V pomenih pragmatičnega frazema *hvala bogu* se spreminja le pragmatična sestavina (vrsta govorcevega duševnega stanja), medtem ko je konotativna sestavina vedno pozitivno čustvo.

²²²Izražanje čustev je področje, s katerim se ukvarja psiholingvistika, ki pa je v slovenskem jezikoslovju še precej zapostavljena, a hkrati obetajoča veda. Prim. M. Jemec (1998/99: 229).

²²³Tako smo te vrste pragmatičnih pomenov intuitivno posplošili že v magistrskem delu (Jakop 2002: 126 id.).

2. Kadar govorec s pragmatičnim frazemom lahko izrazi ali pozitivno ali negativno duševno stanje, torej kadar se spreminja konotativna pomenska sestavina v pomenu frazema, npr. *križ božji*:²²⁴

Pok in hrum jo je bil prizval, in za njo teče Rozalka. »Križ božji! kaj pa je?« vpije in teče proti vodnjaku.

'PP' = G_{duš. st. (čustvena vznemirjenost)} + Kon⁻
'govorec s *križ božji* izrazi neprijetno čustveno vznemirjenost'

Križ božji, lepo je življenje in lep je svet! Da bi nikoli, kar nikoli ne minila ta pomlad!

'PP' = G_{duš. st. (čustvena vznemirjenost)} + Kon⁺
'govorec s *križ božji* izrazi prijetno čustveno vznemirjenost'

Pa ne v rokav, pujs! Ali res nimaš rute, križ božji, pri kakih ljudeh si pa bil?

'PP' = G_{duš. st. (jezo, nejevoljo)} + Kon⁻
'govorec s *križ božji* izrazi nejevoljo, jezo'

To je bil umetnik ... križ božji, to je bil umetnik!«

'PP' = G_{duš. st. (navdušenje)} + Kon⁺
'govorec s *križ božji* izrazi navdušenje'

Kot ponazarjajo zgledi, so pri tem pragmatičnem frazemu pomenskorazločevalne konotativne sestavine.

O medpomenskih razmerjih med pragmatičnimi frazemi lahko govorimo na ravni protipomenskosti in na ravni sopomenskosti, ki je značilna za ta tip frazemov. O pravih protipomenkah pragmatičnih frazemov z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem bi lahko govorili le v tistih redkih primerih, ko govorec s frazemom izraža le pozitivno ali le negativno čustvo, razpoloženje, npr. veselje, navdušenje PROTI jeza, nejevolja, nezadovoljstvo, torej kadar je konotativna pomenska sestavina v pomenu frazema stalna in velja

'PP'₁ = G_{duš. st.} + Kon⁺ ≠ 'PP'₂ = G_{duš. st.} + Kon⁻
'PP'₁ = G_{duš. st.} + Kon⁻ ≠ 'PP'₂ = G_{duš. st.} + Kon⁺

Primer: *hvala bogu* 'govorec izraža pozitivna čustva' PROTI *jebemo boga* 'govorec izraža negativna čustva':

Predsednik je hvala bogu živ in zdrav. 'govorec s hvala bogu izraža pozitivna čustva'

Ampak, razumeš, Martin, jebemo boga, jaz sem imel mamino penzijo in marke, ki jih je poslal oče, sploh ni bilo malo denarja, ampak je bilo od mame in očeta, in ta psica na vse to kozla. 'govorec z jebemo boga izraža negativna čustva'

Gradivo potrjuje velik delež pragmatičnih frazemov z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem, ki imajo v vsaj enem pomenu uslovarjeno negativno konotacijo. Podobno ugotavlja tudi Ž. Fink (1999: 222) za hrvaške medmetne frazeme. Ugotovila je, da imajo hrvaški medmetni frazemi, s katerimi se izražajo različna duševna stanja, čustva, večinoma negativno konotacijo, izražajo jezo, negodovanje, npr. *vrag te odnio, sto mu gromova*.²²⁵

²²⁴ Večpomenskost pragmatičnega frazema *križ božji* iz SSKJ (2000: *križ, božji*) ni razvidna, ker ima frazem pripisan le en pomen »izraža začudenje, presenečenje«.

²²⁵ Zdi se, da tudi v slovenskih pragmatičnih frazemih prevladujejo negativne konotativne pomenske sestavine, vendar smo v naši obravnavi temu posvetili premalo pozornosti, da bi lahko to potrdili.

O sopomenskih razmerjih pragmatičnih frazemov govorimo, kadar sta konotativni pomenski sestavini v pomenu frazemov enaki in velja:

$$'PP_1' = 'PP_2' = G_{\text{duš. st.}} + \text{Kon}^+$$

$$'PP_1' = 'PP_2' = G_{\text{duš. st.}} + \text{Kon}^-$$

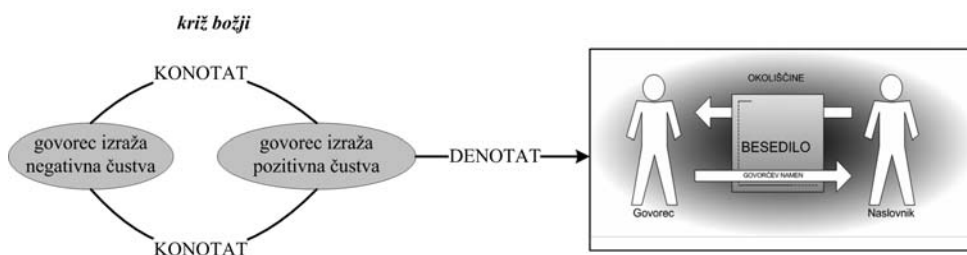
Na primer že v SSKJ je razviden sinonimni odnos med frazemoma *moj bog* in *za božjo voljo*: »izraža strah, vznemirjenje, obup« (SSKJ 2000: *bog, volja*). Sicer pa so v sinonimnem odnosu tudi vsi vzkliki, ki imajo v pomenu enako vrsto konotativne sestavine, npr. negativno v pomenu frazemov *moj bog, ljubi bog*:

Ljubi Bog, pa taka svoboda, prekleto. Rekla je, da se bo odselila, ko se bom odselil jaz.

Prijela se je za glavo z rokama in obupno kriknila: »Kriste, kaj moram res v vodo!« **»Moj Bog, Francka, ali nimaš duše?«** je Lojza vsa vztrepetala in stopila tesno k dekletu, ki se je začela stresati v joku.

Kaj je torej denotat pragmatičnih frazemov z leksikaliziranim ekspresivnim govornim dejanjem? Zagovarjamo tezo, da se izražanje čustva, ki vsebuje konotacijo, prevrednoti v denotat, ki je ekspresivno govorno dejanje. Pri tem se naslanjamo na ugotovitve A. Vidovič Muha (2000: 29), ki je v opombi (25) opozorila:

»da ima določen leksem vendarle samo konotativni pomen, npr. kletvice, kjer gre za izražanje samo intenzivnega (negativnega) čustvenega razmerja do določenega denotata, kar je seveda lahko tudi konkretno govorno dejanje; v tem primeru bi bilo mogoče govoriti tudi o prehodu oz. prevrednotenju konotata v denotat in v tem smislu za čustveno (negativno) modifikacijo jedrnega denotata« (podč. N. J.)

SHEMA 19: Prevrednotenje konotata v denotat

Leksikalizirano prikazovalno govorno dejanje (GD^{prikaz.}):

V prikazovalnih govornih dejanjih sta izpostavljena govorec in besedilo (G–B).²²⁶ V okviru te skupine govornih dejanj lahko ločimo dvoje: govorec vzpostavlja razmerje do sobesedila in s tem strukturira besedilo ali govorec poudari svoja stališča, mnenje oziroma vrednoti vsebino sporočenega. V pragmatičnem pomenu, v katerem je leksikalizirano prikazovalno govorno dejanje, je obvezna pomenska sestavina pragmatična kategorija govorcevega odnosa do vsebine povedi (G–B). Ločimo lahko dva tipa pragmatičnih pomenov:

1. Pragmatični pomen tipa **govorec strukturira besedilo** vključuje le pragmatično

E. Kržišnik (1994: 192–197; 204) je z analizo glagolskih frazemov govorjenja dokazala, da so v njihovem pomenu prisotne zlasti negativne konotativne pomenske sestavine, in zaključila, da »lahko negativno vrednotenje z vso gotovostjo postavimo vsaj kot težnjo v frazeologiji« (prav tam, 197).

²²⁶Prim. R. Simeon (1969: 284: *reprezentivan*): »aspek jezika koji označava temu raspravljanja«.

kategorijo govorcevega odnosa do vsebine povedi (G–B); v tem se loči od drugih skupin, znotraj te skupine pa se frazemi ločujejo v tem, *kako* govorec strukturira besedilo, npr. 'govorec uvaja dopolnitev povedanega' (*lahko rečem*), 'govorec uvaja popravek povedanega' (*hočem reči*), 'govorec stopnjuje povedano' (*še več*), 'govorec uvaja natančnejšo določitev povedanega' (*to se pravi*), 'govorec uvaja povzetek povedanega' (*hočeš reči*), 'govorec se navezuje na prej povedano' (*kot rečeno*), 'govorec opozarja na povedano' (*reci in piši*), 'govorec podkrepi svojo trditev' (*pa pika*) ipd.

'PP'_{GD prikaz.} = G–B

2. Pragmatični pomen s strukturo **govorec poudari svoje stališče, mnenje, vrednoti vsebino sporočenega** pa je sestavljen iz pragmatičnih in konotativnih sestavin.

'PP'_{GD prikaz.} = G–B + Kon⁺/Kon⁻

V tem primeru so pomenskorazločevalne pragmatična kategorija govorca, in sicer vrsta govorcevih duševnih stanj (G_{duš. st.}), ter konotativne sestavine pomena (Kon⁺/Kon⁻). Z njimi lahko pojasnjujemo večpomenskost, sinonimnost in protipomenskost pragmatičnih frazemov. Ponazorimo to skupino na primerih *prava reč*, *prava figa*, *lepa reč*, *presneta reč*, *ta je pa dobra*, *ta je pa lepa*:

Ko so Aristipu povedali, da mu Laida ni zvesta, je dejal: »Prava reč! Ne plačujem je zato, da je ne bi mogel uživati nihče drug, temveč zato, da bi jo lahko užival jaz.«

'PP' = G–B_{brezbrižen odnos} + Kon⁻

'govorec s frazemom *prava reč* izrazi brezbrižen odnos do povedanega'

»Boš upal skočiti?« **»Prava reč! To zna vsak otrok!«**

'PP' = G–B_{omalovaževalen odnos} + Kon⁻

'govorec s frazemom *prava reč* omalovažuje povedano'

Prav je, da se pripravljamo na vključitev v unijo, alfa in omega pa so konkurenčnost, ekonomija in naši ljudje, ki jih moramo znati mobilizirati. Prava figa, če bo Slovenija v unijo vključena tri leta kasneje, kot se pričakuje.

'PP' = G–B_{brezbrižen odnos} + Kon⁻

'govorec s frazemom *prava figa* izrazi brezbrižen odnos do povedanega'

»**Lepa reč!**« užaljeno zrogovili Sova. »Meni ne zaupate!«

Ta pragmatični frazem ima leksikalizirano ekspresivno govorno dejanje, kar pokaže obvezna pragmatična kategorija govorca (G_{duš. st.}).

'PP' = G_{nejevolja} + Kon⁻

'govorec s frazemom *lepa reč* izrazi nejevoljo'

Podobno, a z razliko v konotativni sestavini, opazimo tudi v enem od pomenov frazema *presneta reč*:

»**Presneta reč**, kdo bi si bil mislil?« je rekel.

'PP' = G_{nejevolja} + Kon⁻

'govorec s frazemom *presneta reč* izrazi nejevoljo'

V drugem pomenu frazema *presneta reč* pa je uslovarjena kategorija G–B:

Sramežljivo si je poskušala prekriti gola kolena, potem pa nejevoljno pihnila: »Si zdaj zadovoljen,

mrcina?» «Kako ne bi bil, Tabletko, ko pa vidim, kakšna sočna bedra si skrivala pod tem dolgočasnim krilom, presneta reč!»

'PP' = SV_{podkrepitev trditve}
'govorec s frazemom *presneta reč* podkrepi svojo trditve'

Prikazovalno govorno dejanje imata leksikalizirano tudi frazema *ta je pa lepa* in *ta je pa dobra*:

»Ah, kar tam naj ostane!« je Voranc zamahnil z roko in šel počasi dalje. »Ta je pa lepa!« se je zasmel Kidrič, »kaj naj jaz počnem s tvojim peresom?«

'PP' = G–B_{ironičen odnos} + Kon⁻
'govorec s frazemom *ta je pa lepa* izrazi ironičen odnos do povedanega'

»Morala ga bova vrniti,« je rekel Bouvard. »Ta je pa dobra! Ne in ne!«

'PP' = G–B_{ironičen odnos} + Kon⁻
'govorec s frazemom *ta je pa dobra* izrazi ironičen odnos do povedanega'

Leksikalizirano pozivno in povezovalno govorno dejanje (GD_{poziv.}, GD_{povez.}):

Pozivna in povezovalna govorna dejanja lahko obravnavamo skupaj. Za obe skupini govornih dejanj je značilen odnos govorca do naslovnika (G–N),²²⁷ zato je pragmatična kategorija naslovnika (N) obvezna sestavina pragmatičnega pomena z leksikaliziranim pozivnim ali povezovalnim govornim dejanjem. Pomen teh pragmatičnih frazemov je sestavljen iz pragmatičnih in konotativnih pomenskih sestavin, pri čemer je pomenskorazločevalna vrsta odnosa govorca do naslovnika: govorec lahko izraža naklonjen ali nenaklonjen odnos do naslovnika (G–N + Kon⁺/Kon⁻).

Za pragmatični pomen večine pragmatičnih frazemov z leksikaliziranim pozivnim ali povezovalnim govornim dejanjem je značilno, da imajo v pomenu izraženo konkretno govorno dejanje, npr. ukaz, pozdrav, poziv, voščilo ipd. Pragmatični pomen teh pragmatičnih frazemov je sestavljen le iz pragmatičnih sestavin (konotativne sestavine so implicitno vsebovane že v vrsti govornega dejanja). Pomenskorazločevalne pragmatične kategorije pri teh frazemih so leksikalizirane okoliščine sporazumevanja, prostorske in/ali časovne:

'PP' GD_{poziv./ GD povez.} = GD_{ukaz/povelje/prošnja/vprašanje/pozdrav/voščilo/čestitka/zavrnitev ipd.} (+ O_{ε/k}), npr. 'govorec pozdravi naslovnika (zjutraj)'

V drugem tipu pragmatičnega pomena z leksikaliziranim pozivnim ali povezovalnim govornim dejanjem, kjer govorno dejanje ni eksplicitno izraženo, pa je poleg obvezne pragmatične kategorije (G–N) uslovarjena tudi konotativna sestavina:

'PP' GD_{poziv./ GD povez.} = G–N + Kon⁺/Kon⁻, npr. 'govorec zmerja naslovnika'

Poglejmo nekaj primerov:

Glavo pokonci, fant, pogled strumno naprej, neomajni pogled, telo pa železno mišično vzmetenje. Ubogljivo, pokorno.

'PP' = GD_{spodbuda/tolažba} + N
'govorec s frazemom *glavo pokonci* spodbuja, tolaži naslovnika'

²²⁷Prim. R. Simeon (1969: 85: *apelativ*): »aspek jezika koji karakterizira slušaoca«.

najlepša hvala

'PP' = GD_{zahvala} + N

'govorec se s frazomom *najlepša hvala* zahvali naslovníku'

hvala lepa za tak/tako + sam., npr. *Hvala lepa za tak sprejem, tako prijaznost, tako pomoč.*

'PP' = G-N_{ironičen odnos} + Kon⁻

'govorec s frazomom *hvala lepa za tak/tako* izrazi negativen, ironičen odnos do naslovníkovega dejanja, ravnanja'

na svidenje

'PP' = GD_{pozdrav} + O_{pri slovesu, zaključku pogovora} + N

'govorec se s pozdravom *na svidenje* posloví od naslovníka'

dober večer

'PP' = GD_{pozdrav} + O_{pri srečanju, vzpostavitvi stika} + O_{č: zvečer} + N

'govorec s pozdravom *dober večer* pozdraví naslovníka zvečer'

dober pogled

'PP' = GD_{voščilo/pozdrav} + O_{pri lovu} + N

'govorec s frazomom *dober pogled* izrazi dobre želje naslovníku pri lovu; pozdraví naslovníka pri lovu'

dober prijem

'PP' = GD_{voščilo/pozdrav} + O_{pri ribolovu} + N

'govorec s frazomom *dober prijem* izrazi dobre želje naslovníku pri ribolovu; pozdraví naslovníka pri ribolovu'

dober tek

'PP' = GD_{voščilo} + G-N_{vljudno} + O_{k: pri jedi}

'govorec s frazomom *dober tek* vljudno vošči naslovníku pri jedi'

na zdravje

'PP' = GD_{voščilo} + O_{nazdravljanje} + O_{k: pri pitju} + N

'govorec da s frazomom *na zdravje* ob nazdravljanju znak za pitje'

'PP' = B_{odziv} + O_{N kihne} + G-N_{vljudno}

'govorec se s frazomom *na zdravje* vljudnostno odzove na naslovníkovo kihanje'

Z metodo razčlenjevanja pomena pragmatičnih frazemov na pragmatične kategorije lahko razlagamo: znotrajfrazemska razmerja, npr. večpomenskost, in medfrazemska razmerja, npr. sopomenskost in protipomenskost.

ZAKLJUČEK

Potrdile so se slutnje, ki nas begajo že od konca poglavja o slovničnih lastnostih pragmatičnih frazemov, in sicer da so pragmatični frazemi v bistvu samo medmetni in členkovni frazemi. Za leksikografsko obravnavo bo verjetno bolj kot o pragmatičnih frazemih smiselno govoriti o medmetnih in členkovnih frazemih, ki imajo pragmatični pomen tako kot medmeti in členki.

Na koncu bi torej kdo lahko celo podvomil o tem, da je po vsem tem še upravičeno govoriti o pragmatični frazeologiji. Vendar se osamosvojitve pragmatične frazeologije znotraj frazeologije vseeno zdi smiselna, ker ta skupina frazemov (kot celota) zahteva enak metodološki pristop in enotno leksikografsko obravnavo. Prepričani smo, da se je ravno ob tem, da smo jih opazovali neobremenjeni z njihovo besednovrstnostjo, ker smo torej izhajali iz opazovanja lastnosti pragmatične frazeologije, izkristaliziralo, katere so strukturne lastnosti medmetnih in členkovnih frazemov, zlasti lastnosti njihove sestavinske in skladske zgradbe. Če bi opazovali le medmetne in/ali členkovne frazeme, bi se lahko zgodilo, da bi že v izhodišču naredili napako in bi primere tipa *hočeš nočeš, reci in piši, pojdi se solit* izločili in bi jih šteli med glagolske frazeme; med medmetnimi bi upoštevali le frazeme tipa *dober dan, moj bog* in med členkovnimi le frazeme tipa *na kratko, kot rečeno, nikakor ne*. Tako morda ne bi uzrli skupnih lastnosti med njimi: skrajnih oblikoslovnoskladske omejitve, enake ali podobne skladske vloge in enake vrste pomena. Po našem mnenju je pragmatična frazeologija ustrezno strokovno (skupno) poimenovanje za celotno skupino frazeoloških enot s temi lastnostmi. Pove namreč, da je pri njih treba opazovati ravno njihovo pragmatičnost.

Z opazovanjem pomenskih lastnosti smo prišli še do ene zanimive ugotovitve: ločevanje jezikovnih enot s pragmatičnim pomenom na lekseme in frazeme s pomenskega vidika nima smisla, ker imajo vsi pragmatični pomen. Vse te jezikovne enote je treba opazovati skupaj in pri njihovi semantični obravnavi in ugotavljanju pomenskih razmerij med njimi v veliki meri upoštevati tudi pragmatiko.

POVZETEK

V monografiji smo se ukvarjali s frazemi, ki so jih frazeologi zaradi nestavčnočlenske vloge v povedi uvrščali na obrobje frazeologije. Naša teza je bila, da so pragmatični frazemi leksikalizirane nestavčnočlenske besedne zveze z ustaljeno zgradbo, skrajnimi oblikoslovnoskladenjskimi omejitvami in frazeološkim pomenom v smislu leksikaliziranega govornega dejanja ter da jih moramo zaradi teh lastnosti obravnavati drugače kot druge frazeme. Teoretična izhodišča frazeologije v širšem smislu, ki med lastnostmi frazemov izpostavlja večbesednost in ustaljenost v zgradbi, niso omogočila izdelati meril za razmejitev frazeologije od drugih frazeoloških in nefrazeoloških enot na vseh ravneh, zato smo izhajali iz frazeologije v ožjem smislu, kjer so frazemi jezikovnosistemske enote, ki se kot anomalna jezikovna oblika pojavljajo na vseh jezikovnih ravneh od leksikalne do besedilne in izpolnjujejo lastnosti večbesednosti, leksikaliziranosti, imajo relativno ustaljeno zgradbo in frazeološki pomen v smislu nepredvidljivosti pomena iz pomenov sestavin te zgradbe. Jezikovne enote, ki ne izpolnjujejo katere od teh lastnosti, se obravnavajo v okviru leksikologije in skladnje ali besediloslovja. Definijske lastnosti pragmatičnih frazemov smo določali na slovnični in pomenski ravni.

Med slovničnimi lastnostmi pragmatične frazeologije smo izpostavili visoko stopnjo strukturne stalnosti v skladijski zgradbi, relativno ustaljenost v njihovi sestavinski zgradbi ter potrdili nestavčnočlensko skladijsko vlogo pragmatičnih frazemov. V okviru pomenskih lastnosti pa smo potrdili in razčlenili njihov pragmatični pomen.

Z opazovanjem sestavinske zgradbe smo ugotovili naslednje:

1. Izrazna podoba pragmatičnih frazemov je večbesedna, in sicer je večbesednost zakrita (*zbogom*) ali izražena (*reci in piši*). Spodnjo mejo pragmatične frazeologije predstavljajo sklopi, ki po sklapljanju ohranijo lastnosti in podobo podstavne besedne zveze, spremeni se le njihova izrazna podoba (zakrita večbesednost), in ki imajo druge lastnosti frazemov (*zbogom*). Zgornjo mejo predstavljajo ustaljena (dialoška) besedila, ki imajo vse frazeološke lastnosti (G_1 : *Dober tek!* G_2 : *Hvala enako!*).

2. Besednovrstna sestavinska zapolnitev v zgradbi pragmatičnih frazemov je precej raznovrstna. Sestavine v pragmatičnih frazemih so samostalniki, pridevniki, glagoli, prislovi, medmeti in členki. Glede na jedro sestavino ločujemo pragmatične frazeme s samostalniško (*dober dan*), pridevniško (*tristo kosmatih*), glagolsko (*tako rekoč, hočeš nočeš*), prislovno (*prvič in zadnjič*), medmetno (*joj prejoj*) in členkovno sestavino (*kje pa*).

3. Ustaljenost pragmatičnih frazemov v sestavinski zgradbi je relativna zaradi visokega deleža variantnosti, ki se pojavlja na vseh ravneh: glasoslovni (*daj no/dej no*),

oblikoslovni (*bog s tabo/bog s teboj*), skladijski (*ne lomi ga/kaj ga pa lomiš*) in leksikalni (*tristo kosmatih (medvedov)*). Pri pragmatični frazeologiji se pokaže zanimiva variantnost, ki je pogojena s pragmatičnimi dejavniki, tj. okoliščinami rabe, in sicer v primerih, ko prisotnost ali odsotnost naslovnika in število naslovnikov ali spol govorca vplivajo na obliko frazema, ne pa tudi na besedilni pomen (*pojdi (-ta, -te) se solit, naj se gre (-sta, -do) solit* 'govorec izrazi nejevoljo (nad naslovníkom/naslovníkoma/naslovníki/neudeležencem/neudeležencema/neudeleženci)'; *med nama rečeno/med nami rečeno* 'govorec vzpostavlja zaupen odnos z naslovníkom/naslovníkoma/naslovníki'; *ne bi rekel/ne bi rekla* 'govorec izraža obzirno, omiljeno zanikanje'), družbenim razmerjem med govorcem in naslovníkom, ki je pogojeno s tikanjem oziroma vikanjem (*ti rečem/vam rečem* 'govorec poudarja povedano'). S pragmatično variantnostjo je mogoče pojasniti, zakaj invariantna oblika stavčnih pragmatičnih frazemov v slovarju ni v nedoločniku, temveč v osebni glagolski obliki (*pojdi se solit *iti se solit, reci in piši *reči in pisati*).

4. Nekateri pragmatični frazemi izkazujejo popolno ustaljenost v sestavinski zgradbi, npr. *dober tek, na zdravje, reci in piši, prvi april*.

Z opazovanjem skladijske zgradbe smo ugotovili:

1. Pragmatični frazemi so po skladijski zgradbi (povezanosti sestavin) besednozvezni (*tristo kosmatih medvedov*) ali stavčni (*to bomo pa še videli*).

2. Besednozvezni pragmatični frazemi so večinoma podredne besedne zveze s samostalnikom kot jedrno sestavino in pridevniško besedo v vlogi levega prilastka (*dober dan*). Skladijska zgradba besednozveznih pragmatičnih frazemov je potrdila, da gre za zelo raznovrstno skupino frazemov, pri čemer so sestavine večinoma povezane po skladijskih pravilih. Posebnost pragmatične frazeologije so skrajne oblikoslovne omejitve sestavin: sestavine v besednozveznih pragmatičnih frazemih se ne sklanjajo, pregibajo v številu ali stopnjujejo. Njihova oblika je praviloma omejena na en sklon, največ primerov je omejenih na imenovalnik ednine (*moj bog*) in tožilnik ednine (*lahko noč*). Zaradi te lastnosti govorimo pri besednozveznih pragmatičnih frazemih o popolni ustaljenosti v skladijski zgradbi. Nepregibnost sestavin frazema je ena temeljnih strukturnih lastnosti, ki ločuje besednozvezne pragmatične frazeme od besednozveznih stavčnočlenskih frazemov in seveda tudi od nefrazeoloških besednih zvez.

3. Stavčne pragmatične frazeme je zaradi glagolske sestavine v zgradbi na prvi pogled pogosto težko ločiti od večstavčnočlenskih glagolskih frazemov, uresničenih v besedilu. Med skladijskimi vzorci stavčnih pragmatičnih frazemov prevladujejo enostavne povedi: dvodelni stavki s sestavinami v prisojevalnem razmerju (*bog mi je pričal*). Anomalnosti v pragmatičnih frazemih se kažejo v prisojevalnem razmerju, in sicer v neujemanju osebka in povedka (*bog pomagaj*), v spremenjeni vezljivosti glagolske sestavine (*ti bom že dal*), lahko v obojem hkrati (*bog ne da*), v zapolnitvi zgradbe (*ni govora*) ali v povezanosti sestavin (*hočeš nočeš*).

4. Pragmatični frazemi so medmetne ali členkovne stalne besedne zveze.

5. Z analizo primerov (*naj me kolkja brčne, naj me vrag vzame, častna beseda*) smo potrdili, da spadajo pragmatični in glagolski frazemi s strukturnega, skladijskega in pomenskega vidika v različni skupini frazemov, pri čemer smo izpostavili drugačne lastnosti od večstavčnočlenskih glagolskih frazemov ter glagolskih frazemov, ki imajo katero od skladijskih oblik homonimno s pragmatičnim frazedom. Razlike med lastnostmi glagolskih in pragmatičnih frazemov na vseh ravneh dokazujejo, da gre za dve različni skupini frazemov. Lastnosti pragmatičnih frazemov so:

V SESTAVINSKI ZGRADBI:

1. Glagol je v invariantni obliki pragmatičnih frazemov v osebni glagolski obliki (*pojdi se solit*).
2. Pragmatični frazemi nimajo zunanje vezljivosti (*ta je pa dobra*).

V SKLADENJSKI ZGRADBI:

Pragmatični frazemi izkazujejo skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve, ki so posledica dejstva, da je pri pragmatičnih frazemih možnih manj pretvorb kot pri stavčnoočlenskih frazemih; skladenjsko so omejeni zlasti na železni (*naj me koklja brcne*) in velelni skladenjski naklon (*kar misli si*); oblikoslovne omejitve se kažejo kot omejitve v glagolskem naklonu, osebi in času: glagol je v stavčnih pragmatičnih frazemih večinoma omejen na obliko v velelniku (*v rit me piši*), povedni naklon v sedanjiku (*me veseli*), prihodnjiku (*ti bom že dal*) ali pretekliku (*kam smo prišli*) ter pogojni naklon (*ne bi rekel*).

V SKLADENJSKI VLOGI:

Pragmatični frazemi ne morejo nastopati v stavčnoočlenski vlogi; v tem se ločujejo od homonimnih oblik in vseh stavčnoočlenskih frazemov. Pragmatični frazemi so skladenjsko povedi, in sicer stavčne povedi (*bog pomagaj, hočem reči*) ali pastavčne povedi (*ni za kaj, za prmejduš*). Zaradi skladenjske vloge povedi lahko pragmatične frazeme uvrstimo med frazeme z vrednostjo povedi. Skladenjska vloga pragmatičnih frazemov je podobna skladenjski vlogi medmetov in členkov.

POMEN:

Pragmatični frazemi nimajo leksemskega ali stavčnega pomenskega ustreznika, temveč vzpostavljajo sinonimna pomenska razmerja s členki in medmeti. Pragmatični frazemi so celovita sporočila, s katerimi govorec izraža svoja čustva, poudarja svoja stališča, vsebino sporočila, vzpostavlja razmerje z naslovnikom, sobesedilom ali strukturira besedilo. Njihov pomen je pragmatični in ga lahko tipiziramo kot 'govorec z jezikovnim izrazom dela, izraža, poudarja kaj'. S pomenskega vidika je mogoče ločiti pragmatične frazeme od stavčnoočlenskih frazemov, ki imajo denotativni slovarski pomen, ter od pregovorov, rekov, vsebinsko izpraznjenih ustaljenih povedi (*Vaja dela mojstra, Vsaka krava je ponoči črna, Kar je, je*), ki nimajo pomena, temveč smisel, ter od bolj ali manj ustaljenih besedil, ki nimajo frazeološkega pomena (*Kaditi prepovedano*). Med pragmatične frazeme spadajo vsi medmetni in členkovni frazemi.

Z opazovanjem pomena pragmatičnih frazemov smo ugotovili:

1. Denotat pragmatičnih frazemov je govorno dejanje.
2. Pragmatični frazemi imajo v pomenu leksikalizirano razmerje med govorcem in okoliščinami, razmerje med govorcem in naslovnikom ali razmerje med govorcem in besedilom. Pomen pragmatičnih frazemov je mogoče razčleniti na abstrahirane in leksikalizirane sestavine govornega dejanja. To imenujemo pragmatične kategorije in ločujemo kategorijo govorca (G), kategorijo naslovnika (N), kategorijo odnosa med govorcem in naslovnikom (G–N), kategorijo odnosa govorca do vsebine povedi (G–B), kategorijo odnosa med govorcem in okoliščinami sporazumevanja (G–O), časovne okoliščine sporazumevanja (O_t), krajevne okoliščine sporazumevanja (O_k) in sporazumevalno vlogo povedi (SV).
3. Glede na obvezne pragmatične kategorije v pomenu je pragmatične pomene mogoče

ločiti na naslednje tipe: 'govorec izraža svoje telesno ali duševno stanje' (G–O); 'govorec poziva naslovnika k dejanju' (G–N), 'govorec vzpostavlja družbeni stik z naslovnikom' (G–N), 'govorec izraža svoj odnos do naslovnika' (G–N); 'govorec poudarja svoje stališče' (G–B), 'govorec strukturira svoje besedilo' (G–B), 'govorec se odziva na besedilo' (G–B). Pomenskorazločevalne pa so v pragmatičnih pomenih posamezne pragmatične kategorije, npr. vrsta govorčevega čustva, vrsta govornega dejanja, sporazumevalna vloga povedi, okoliščine sporazumevanja, in vrsta konotacije.

4. S pragmatičnimi kategorijami lahko pomensko opisujemo vse jezikovne enote s pragmatičnim pomenom.

S to razpravo smo odprli zlasti dvoje:

1. Kako leksikografsko obdelati strukturno tako raznovrstno skupino frazemov, kot jo predstavljajo pragmatični frazemi?

2. Izziv, ki ga ponuja poskus pomenskega opisa s pragmatičnimi kategorijami, predstavljen v tej monografiji, je preveriti njegovo uporabnost (za razlage v slovarju) na večjem gradivu, ki ne zajema le frazeoloških enot, in podrobneje razčleniti posamezne pragmatične kategorije (npr. vrste duševnih stanj v okviru pragmatične kategorije G, vpliv družbenega položaja govorca in naslovnika znotraj pragmatične kategorije G–N, pragmatično kategorijo O ipd.).

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to define the properties of the Slovenian pragmatic idioms on the level of grammar and meaning.

The entry point is the grammatical level where the properties of pragmatic idioms are examined from two aspects. On the one hand, there is a description of the syntactical constituents and structures of pragmatic idioms, and on the other hand, pragmatic idioms are identified in terms of their syntactic functions. Taking the level of the signifier, i.e. expression into account, pragmatic idioms appear to be phrases that are expressed implicitly (*zbogom*) or explicitly (*ljubi bog*). The relative stability of the constituents of pragmatic idioms is due to frequent variability that can occur at all levels of linguistic description (at the phonological level, the grammatical level, the syntactical level and the lexical level). Included within this description of variability is the notion of variation determined by pragmatic factors. What is emphasized in this case is that pragmatic factors have an effect on the form of the pragmatic idioms but do not affect their meanings in discourse (One uses a modal component of desirability *ne bi rekel/ne bi rekla* 'to indicate in a polite or indirect way that he/she does not agree with somebody'). Consideration of the syntactic structure of pragmatic idioms shows that pragmatic idioms can be represented as phrases (*tristo kosmatih medvedov*) or sentences (*pojdi se solit*) and in both cases pragmatic idioms display a high degree of stability which is due to morphosyntactic limitations. Firstly, the constituents of pragmatic idioms of phrase form are not inflected for case and number or compared (*moj bog, dober dan*). Secondly, pragmatic idioms of sentence form are very limited in terms of syntactic transformations and they are usually restricted to imperative mood or mood of desire (*pojdi se solit, naj me koklja brčne*). Therefore, the syntactic role of pragmatic idioms is in this respect similar to that of interjections and particles, which also function as utterances.

Turning to the meaning conveyed by pragmatic idioms in discourse it is important to note that pragmatic idioms are communication units. By using them speakers can express their emotions and opinions, emphasize the content of the message, relate to the hearer or to the co-text and make alterations in the structure of text. This pragmatic meaning is defined as "speaker expressing or emphasizing something". The meaning of pragmatic idioms can be described by using the following pragmatic categories: the speaker, the hearer, the relationship between the speaker and hearer, the relation of the speaker to the text, the relation of the speaker to the circumstances of the utterance, the temporal circumstances of the utterance, the spatial circumstances of the utterance and the illocutionary force of the utterance in discourse. By introducing pragmatic categories in the description of pragmatic idioms as meaningful units it is possible to make explicit different meanings of

idiomatic expressions (i.e. polysemy) and meaning relations which hold between two or more distinct idiomatic expressions (i.e. synonymy).

Prevod: dr. Aleksandra Bizjak.

LITERATURA

- AIJMER, Karin (1996): *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. London, New York: Longman. 251 str.
- AUSTIN, John L. (1990): *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 203 str.
- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko (1956): *Slovenska slovnica*. Državna založba Slovenije. 349 str.
- BERTOŠA, Mislava (1999): Stereotipi o životinjama. V: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike: Zbornik* (ur. L. Badurina, N. Ivanetić, B. Pritchard, D. Stolac). Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu pragmalingvistiku. 63–75.
- BEŠTER, Marja (1993/94): Renata Zadavec-Pešec: Pragmatično jezikoslovje. V: *Jezik in slovstvo*, let. 39, št. 7/8. 362–364.
- BEŠTER, Marja (1994): Tip besedila kot izrazilo sporočevalčevega namena. V: *Uporabno jezikoslovje 2: Analiza diskurza*. Revija Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 44–52.
- BIZJAK, Aleksandra (2005): Pridiga kot žanr. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 158 str.
- BLAKEMORE, Diane (1992, 1993): *Understanding Utterances*. Oxford: Blackwell Publishers. 191 str.
- BREZNIK, Anton (1916): *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja. 273 str.
- BREZNIK, Anton (1934): *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja. 260 str.
- BRLOBAŠ, Željka, HORVAT, Marijana (1999): Stereotipi u željama. V: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike: Zbornik* (ur. L. Badurina, N. Ivanetić, B. Pritchard, D. Stolac). Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu pragmalingvistiku. 135–145.
- BURGER, Harald (1973): *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer. 117 str.
- BURGER, Harald (1982): Pragmatische Aspekte. V: Burger, Buhofer, Sialm (1982). 105–167.
- BURGER, Harald, BUHOFER, Annelies, SIALM, Ambros (1982): *Handbuch der Phraseologie*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 433 str.
- BURGER, Harald (1998): *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt. 224 str.
- BUßMANN, Hadumod (2002): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag. 783 str.

- Collins-COBUILD *Advanced Learner's English Dictionary* (2003). HarperCollins Publishers.
- COULMAS, Florian (1981): *Routine im Gespräch: Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion. 261 str.
- ČERNELIČ, Ivanka (1993): Členek kot besedna vrsta. V: *Jezikoslovni zapiski 1*. 73–85.
- ČERNELIČ KOZLEVČAR, Ivanka (1993): O delitvi členkov. V: *Zbornik slavističnega društva Slovenije 3*. 213–225.
- ČERMÁK, František (1985): Frazeologija a idiomatika. V: J. Filipec, F. Čermák (1985). Praga: Akademia. 166–236.
- DEBENJAK, Doris, DEBENJAK, Božidar, DEBENJAK, Primož (1994): *Veliki nemško-slovenski slovar: elektronska izdaja*. Ljubljana: DZS.
- DTV *Atlas filozofije: Tabele in teksti* (1997). Ljubljana: Državna založba Slovenije. 254 str.
- DUDEN *Deutsches Universalwörterbuch [A-Z]* (ur. Drosdowski, Günther) (21989). Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag. 1816 str.
- EISMANN, Wolfgang (1994): Nationales Stereotyp und sprachliches Klischee. Deutsche und Slawen im Lichte ihrer Phraseologie und Parömiologie. V: *Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. 81–107.
- Europhras 88: Phraseologie contrastive* (1989). Ur. G. Gréciano. Strasbourg. 496 str.
- Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung* (1994). Ur. B. Sandig. Bachum: Universitätsverlag Brockmeyer. 686 str.
- FIDA korpus slovenskega jezika*. URL: <http://www.fida.net>.
- FILIPEC, Josef, ČERMÁK, František: *Česká lexikologie*. Praga: Akademia. 281 str.
- FILLMORE, J. Charles (1997): *Lectures on Deixis*. Stanford: CSLI Publications. 145 str.
- FINK, Željka (1999): Uzvični frazemi-replike kojima se izražava čudenje. V: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike: Zbornik*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu pragmalingvistiku. 221–224.
- FISCHER, Kerstin (2000): *From Cognitive Semantics to Lexical Pragmatik: The Functional Polysemy of Discourse Particles*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 374 str.
- FLEISCHER, Wolfgang (1982): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut. 250 str.
- FLEISCHER, Wolfgang (1994): Phraseologismus und Sprichwort: Lexikalische Einheit und Text. V: *Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. 155–172.
- FLEISCHER, Wolfgang (1997): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer. 299 str.
- FRAWLEY, William (1991): *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 533 str.
- GANTAR, Apolonija (1995): *Skladenjska in pomenskosestavinska zgradba rekel: A-diplomska naloga*. Ljubljana. 88 str.
- GANTAR, Apolonija (1996/1997): Skladenjska in pomenskosestavinska tipologija glagolskih in prislovnih rekel. *Jezik in slovstvo*, let. 42, št. 6, str. 237–248.
- GANTAR, Apolonija (2001): *Teoretični vidiki zasnove frazeološkega slovarja slovenščine: magistrsko delo*. Ljubljana. 318 str.
- GANTAR, Apolonija (2004): *Frazem in njegovo besedilno okolje: doktorska disertacija*. Ljubljana. 222 str.

- GLÄSER, Rosemarie (1986): *Phraseologie der Englischen Sprache*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie. 201 str.
- GLONAR, Joža (1936): *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda. 496 str.
- GOLDEN, Marija (1996): *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje. 358 str.
- GORJANC, Vojko (1999): Korpusi v jezikoslovju in korpus slovenskega jezika FIDA. 335. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*, 28. 6.–17. 7. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 47–59.
- GORJANC, Vojko (2001): *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov: doktorska disertacija*. Ljubljana. 194 str.
- GRAD, Anton, LEEMING, Henry (1995): *Slovensko-angleški slovar: elektronska izdaja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- GRAD, Anton, ŠKERLJ, Ružena, VITOROVIČ, Nada (1994): *Veliki angleško-slovenski slovar: elektronska izdaja*. Ljubljana: DZS.
- GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr (1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praga.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood (1974): *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold (Publishers) Ltd. 140 str.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood (1978, ²1879): *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold (Publishers) Ltd. 256 str.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood, HASAN, Ruqaiya (1985, ²1989): *Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford University Press. 126 str.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood. (⁶1998): *An Introduction to Functional Grammar*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold. 434 str.
- HEFFER, Hrvoja (1999): Poštalice kao govorni signali. V: *Teorija i mogućnosti primjene pragmatlingvistike: Zbornik*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu pragmatlingvistiku. 293–299.
- HOLZ, Nanika (1999): Glagoli rekanja v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 5. 91–105.
- JAKOP, Nataša (1999): *Funkcijska delitev členov: vloga naklonskih in poudarnih členov: diplomatska naloga*. Ljubljana. 82 str.
- JAKOP, Nataša (2000): Vezanost poudarnih členov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen. *Jezikoslovni zapiski* 6. 67–80.
- JAKOP, Nataša (2000/2001): Funkcijska delitev členov: značilnosti naklonskih členov. V: *Jezik in slovstvo*, let. 46, št. 7/8. 305–316.
- JAKOP, Nataša (2001): Pomenska kvalifikatorska pojasnila s pozivno vlogo v SSKJ: grožnja, svarilo. V: *Jezikoslovni zapiski* 7, 1–2. 225–241.
- JAKOP, Nataša (2002): *Pragmatični frazemi: opredelitev in razvrstitev: magistrsko delo*. Ljubljana. 177 str.
- JAKOP, Nataša (2003): Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 9, št. 2. 111–127.
- JEMEC, Mateja (1998/1999): Človeku dobro dene, če se izrobanti: izražanje jeze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju in Slovenskem etimološkem slovarju. *Jezik in slovstvo*, let. 44, št. 6. 229–236.

- JENKO, M. Elizabeta (1994): *Sich auf die Socken machen: deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen mit einer kontrastiven Studie = Vzeti pot pod noge*. Klagenfurt: Drava. 158 str.
- KATES, A. Carol (1980): *Pragmatics and Semantics: An Empiricist Theory*. Ithaca, London: Cornell University Press. 253 str.
- KEBER, Janez (1996): *Živali v prisposodbah 1*. Celje: Mohorjeva družba. 387 str.
- KEBER, Janez (1998): *Živali v prisposodbah 2*. Celje: Mohorjeva družba. 479 str.
- KEMPCKE, Günther (1994): Zur Darstellung der kommunikativen Wendungen in den gegenwartssprachlichen Wörterbüchern des deutschen. V: *Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. 303–314.
- KENNEDY, Graeme (1998): *An Introduction to Corpus Linguistic*. London: Longman. 315 str.
- KOLENIĆ, Ljiljana (1999): Kako prepoznati frazem. V: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike: Zbornik*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu pragmalingvistiku. 377–381.
- KOROŠEC, Tomo (1977): Nekaj pogledov na avtomatizacijo in aktualizacijo. *Slavistična revija*, letnik 25, št. 4. 457–464.
- KOROŠEC, Tomo (1981): Besediloslovna vprašanja slovenščine. V: *XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 173–188.
- KRANJC, Simona (1999): *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 163 str.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina (1997): *Poročani govor v slovenščini: (skladenjsko-pragmatični vidik): doktorska naloga*. Ljubljana. 200 str.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika (1986): Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordnini. V: *Obdobja 6, 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 435–445.
- KRŽIŠNIK, Erika (1987): Prenovitev kot inovacijski postopek. V: *Slava: debatni list*, št. 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 49–56.
- KRŽIŠNIK, Erika (1987/88): Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Debatni list Slava*, št. 2, let. 2. 143–162.
- KRŽIŠNIK-KOLŠEK, Erika (1988): *Frazeologija v moderni: magistrska naloga*. Ljubljana. 195 str.
- KRŽIŠNIK, Erika (1990): Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika. *XXVI. SSJLK*. 141–154.
- KRŽIŠNIK, Erika (1994): *Slovenski glagolski frazemi: (ob primeru frazemov govorjenja): doktorska disertacija*. Ljubljana. 212 str.
- KRŽIŠNIK, Erika (1994b): Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja. *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 53–67.
- KRŽIŠNIK, Erika (1996): Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija*, let. 44, št. 2. 133–154.
- KRŽIŠNIK, Erika (1998): Socialna zvrstnost in frazeologija. *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. 29. 6.–18. 7. 1998. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 53–69.
- KRŽIŠNIK, Erika (2001): Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce –

- določitev in preizkus meril. *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 7–21.
- KRŽIŠNIK, Erika, SMOLIČ, Marija (1999): Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. V: *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. 28. 6.–17. 7. 1999. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 61–80.
- Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* (2000). Ur. I. Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 2 zv. 343 str.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga (1981): *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja. 187 str.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga (1984): *Govorno dejanje – družbeno dejanje: Komunikacijski model jezikovne vzgoje*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja. 190 str.
- KUNST GNAMUŠ, Olga (1984/85): Tvorjenje in razumevanje povedi – poskus pragmatične razčlenbe. V: *Jezik in slovstvo*, let. XXX, št. 1/2. 10–19.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga (1985/86): Od oblike prek pomena do smisla besedila. V: *Jezik in slovstvo*, let. XXXI, št. 8. 267–274.
- KUNST GNAMUŠ, Olga (1986): *Razumevanje in tvorjenje besedila: Poskus pragmatične razčlenbe*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja. 110 str.
- KUNST GNAMUŠ, Olga (1987/88): Prispevka k nadstavčni zgradbi. V: *Jezik in slovstvo*, let. XXXIII, št. 6. 161–166.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga (1986/87): Med pomenom, obliko in normo. V: *Jezik in slovstvo*, let. XXXII, št. 1. 8–12.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga (1990): Problemi pragmatične obravnave jezika. V: *Jezik in književnost 1*. Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za slovenski jezik. 43–56.
- KUNST-GNAMUŠ (1990/91): Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti. V: *Jezik in slovstvo*, let 36, št. 3. 86–90.
- KUNST-GNAMUŠ, Olga (1995): *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije. 87 str.
- KUNST GNAMUŠ, Olga (1997): *Posrednost in argumentacija v govoru F(t) – T(r): zgradba stavka med informacijo, argumentacijo in konverzacijo*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije.
- KÜHN, Peter (1983): Pragmatische und lexikographische Beschreibung phraseologischer Einheiten: Phraseologismen und Routineformeln. V: *Germanistische linguistik 1–3* (ur. H. E. Wiegand). Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag. 175–235.
- KÜHN, Peter (1987): Phraseologismen: Sprachhandlungstheoretische Einordnung und Beschreibung. V: *Aktuelle Probleme der Phraseologie* (ur. H. Burger, R. Zett). Bern, Frankfurt am Main, New York, Pariz: Lang. 121–137.
- KÜHN, Peter (1989): Phraseologie und Lexikographie: Zur semantischen Kommentierung phraseologischer Einheiten im Wörterbuch. V: *Wörterbücher in der Diskussion: Vorträge aus dem Heidelberger Lexikographischen Kolloquium* (ur. H. E. Wiegand). Tübingen: Niemeyer. 133–154.
- KÜHN, Peter (1994): Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für die Phraseographie und Phraseodidaktik. V: *Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. 411–428.

- LEECH, Geoffrey (²1981): *Semantics: The Study of Meaning*. Harmondsworth: Penguin. 383 str.
- LEECH, Geoffrey (1983): *Principles of pragmatics*. Longman linguistics library. 250 str.
- LEVINSON, Stephen C. (1983, ¹⁵2003): *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press. 420 str.
- LEVINSON, Stephen C. (2000, ²2001): *Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature*. Cambridge: Cambridge University Press. 480 str.
- LEWANDOWSKI, Theodor (1994): *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg, Wiesbaden: Quelle & Meyer. 1287 str.
- LÜGER, Heinz-Helmut (1993): *Routinen und Rituale in der Alltagskommunikation*. Frankfurt am Main: Lang. 112 str.
- LÜGER, Heinz-Helmut (1999): *Satzwertige Phraseologismen: Eine pragmalinguistische Untersuchung*. Wien: Edition Praesens. 313 str.
- LYONS, John (1977): *Semantics I, 2*. Cambridge: Cambridge University Press. 897 str.
- LYONS, John (³1986): *Language, Meaning and Context*. London: Fontana Paperbacks. 256 str.
- MARMARIDOU, Sophia, S. A. (2000): *Pragmatic meaning and cognition*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 322 str.
- MLAKAR PUČNIK, Kristina (2002): *Mesto pregovorov v jezikoslovju: diplomska naloga*. 114 str.
- MLACEK, Jozef (²1984): *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 158 str.
- MORRIS, W. Charles (1938; 1975): *Osnove teorije o znacima*. (Prevod: Radoslav V. Konstantinović). Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod. 71 str.
- NEŽMAH, Bernard (1997): *Kletvice in psovke*. Ljubljana: Nova revija (Zbirka Pradigme). 182 str.
- NOFSINGER, Robert. E. (1991): *Everyday Conversation*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications. 180 str.
- NOVA BESEDA – Korpus Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. URL: <http://bos.zrc-sazu.si/>.
- NOVAK, France (1975): Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. 37–48.
- OREŠNIK, Janez (1972): Formalizacija semantičnih definicij najmanjših jezikovnih enot s pomenom. *Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Inštitut »Jožef Štefan«. 37–45.
- OREŠNIK, Janez (1972): Formalizacija stavčnih pomenov. *Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Inštitut »Jožef Štefan«. 46–54.
- OREŠNIK, Janez (1972): T. i. »presupozicije« v semantiki naravnih jezikov. *Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Inštitut »Jožef Štefan«. 55–67.
- OREŠNIK, Janez (1992): *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 237 str.
- PALMER, Frank Robert (1986, ⁶1998): *Mood and Modality*. Cambridge University Press. 243 str.
- PAVLICA, Josip (1960): *Frazeološki slovar: v petih jezikih*. Ljubljana: DZS. 686 str.
- PETERMANN, Jürgen (1988): *Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–*

- IV): Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. V: *Obdobja 8: Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij v Ljubljani*. 301–310.
- PILZ, Klaus Dieter (1978): *Phraseologie: Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartsprache*. Göppingen: Verlag Alfred Kümmerle. 1039 str.
- PLETERŠNIK, Maks (1894/1895): *Slovensko-nemški slovar. I, II*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- ROT, Nikola (1982): *Znakovi i značenja: Verbalna i neverbalna komunikacija*. Beograd: Nolit. 198 str.
- RATH, Rainer (1990): »Satz« und »Äußerungseinheit«: Syntaktische und interaktive Struktur in der Sprache? V: *Interdisziplinäre Sprachforschung und Sprachlehre. Festschrift für Albert Raasch* (ur. Eynar Leupold, Yvonne Petter). Tübingen: Narr. 197–216.
- RUPP, Laura (2003): *The Syntax of Imperatives on English and Germanic: Word Order Variation in the Minimalist Framework*. 204 str.
- SABBAN, Annette (1994): Une femme est une femme – Zur pragmatischen Fixierung tautologischer Sätze. V: *Europhras 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. 525–547.
- SAPIR, Edward (1921; 2003): *Jezik: Uvod v proučevanje govora*. Ljubljana: Krtina. 245 str.
- SAUSSURE de, Ferdinand (1997): *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij (Studia humanitatis). 304 str.
- SCHEMANN, Hans (1993): *Deutsche Idiomatik: Die deutschen Redewendungen im Kontext*. Stuttgart, Dresden: Klett Verlag für Wissen und Bildung. CLIX str.
- SEARLE, John R. (1990): *Speech acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, New York, New ROCHELLE, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press. 203 str.
- SGALL, Petr, HAJIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila (1986): *The Meaning of the Sentence in its Semantic and Pragmatic Aspect*. Ur. J. L. Mey. Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo: Reidel Publishing Company. 353 str.
- SIMEON, Rikard (1969): *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva: na 8 jezika: hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski, španjolski*. Zagreb: Matica Hrvatska. 1010 str.
- SKUBIC, Andrej (1999): Oglad kohezijske vloge slovenskega člena. *Slavistična revija*, letnik 47, št. 2. 211–238.
- Slovenski pravopis* (2001). Ur. J. Toporišič et al. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 1805 str.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika: elektronska izdaja na plošči CD-rom (2000)*. Ljubljana: DZS, ZRC SAZU: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- SPERBER, Dan, WILSON, Deidre (1986, ⁴1993): *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell. 279 str.
- STEIN, Stephan (1995): *Formelhafte Sprache: Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Pariz, Dunaj: Lang. 375 str.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena (2000/2001): Komunikacijski ali sporočanjejski frazemi. V: *Jezik in slovstvo*, let. 46, št. 5. 191–200.
- ŠKERLJ, Ružena (1981): *Češko-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS. 678 str.

- Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike: zbornik* (ur. Badurina Lada, Ivanetić Nada, Pritchard Boris, Stolac Diana). Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 864 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (1965): *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Obzorja. 236 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (1969): O stavku, stavčnih členih in razmerju med povedkom in osebkom. V: *Jezik in slovstvo*, let. XIV, št. 3. 77–85.
- TOPORIŠIČ, Jože (1973/1974): K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. V: *Jezik in slovstvo*, let XIX, št. 8. 273–279.
- TOPORIŠIČ, Jože (1974/1975): Esej o slovenskih besednih vrstah. V: *XXXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 3–16.
- TOPORIŠIČ, Jože (1976): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. 588 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (1982): *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 488 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (1984): *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 739 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (1991): Členki in njihovi stavčni ustrezniki. V: *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 3–16.
- TOPORIŠIČ, Jože (1992): *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 384 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (1995): Besedilna skladnja. V: *Slavistična revija*, let. 43, št. 1, 13–23.
- TOPORIŠIČ, Jože (1996): Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini. V: *Slavistična revija*, let. 44, št. 3. 269–278.
- TOPORIŠIČ, Jože (2000): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. 923 str.
- TOPORIŠIČ, Jože (2003): *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC. 444 str.
- VERSCHUEREN, Jef (2000): *Razumeti pragmatiko*. (Prevedla: Irena Prosenec). Ljubljana. 477 str.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1984): Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. V: *Slavistična revija*, let. 32, št. 2. 142–155.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1986), Ada: Besedni pomen in njegova stilistika. V: *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 79–91.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1988): *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Partizanska knjiga. 223 str.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1988a): Nekaterje jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. V: *XXIV. SSJLK*, 4.–16. julij. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 83–91.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1991): Skladijska zgradba besede. V: *Nemzetközi Szlavisztikai Napok IV*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola. 7–12.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1992): Slovnična obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Zbornik Slavističnega društva 3*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 35–49.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1994): O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša: (S predstavivjo trikotnika Ramovš-Mikuš-Belič). V: *Slavistična revija*, let 42, št. 2–3. 229–248.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (1996): Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (ob Kopitarjevi slovnici). V: *Kopitarjev zbornik. Obdobja 15*.

- Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 115–129.
- VIDOVIČ MUHA (1999): Čas in prostor, ujeta v slovenski slovar 20. stoletja (Poudarek na komunikacijskem vidiku Slovarja slovenskega knjižnega jezika). V: *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 7–21.
- VIDOVIČ MUHA, Ada (2000): *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 328 str.
- VRBINC, Marjeta (1997): Frazeološke enote: Definicija in razvrstitev. V: *Vestnik*, letnik 31, 1–2. Ljubljana: Društvo za tuje jezike in književnosti. 127–159.
- VRBINC, Marjeta (1998): *Frazeološke enote, njihov status in vključevanje v slovarje: doktorska disertacija*. Ljubljana. 276 str.
- VRBINC, Marjeta (1999): Značilnosti frazeoloških enot in problemi glede poimenovanja. V: *Vestnik*, let. 33, št. 1/2. 351–368.
- WIERZBICKA, Anna (1991): *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 502 str.
- WOTJAK, Barbara (1992): *Verbale Phraseolexeme in System und Text*. Tübingen: Niemeyer. 202 str.
- ZADRAVEC-PEŠEC, Renata (1994): *Pragmatično jezikoslovje: temeljni pojmi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije. 66 str.
- ŽAGAR, France (¹⁰2001): *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*. Maribor: Obzorja. 360 str.
- ŽAGAR, Ž. Igor (1989): *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*. Ljubljana: DZS 187 str.
- ŽELE, Andreja (2000): Komunikacijska (naklonska) vloga sklopov v časopisnem jeziku (z vidika aktualizacije slovarske reference). V: *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* (2000). Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 299–314.
- ŽELE, Andreja (2001): *Vezljivost v slovenskem jeziku: (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 303 str.

SEZNAM SIMBOLOV

- G**_{duš. st.}: pragmatična kategorija: govorčevo duševno stanje (čustva, razpoloženja, počutje, občutki)
- G**: pragmatična kategorija: govorec
- G–B**: govorčev odnos do besedila
- GD**: pragmatična kategorija: govorno dejanje
- GD**_{ekspr.}: vrsta govornega dejanja: ekspresivno govorno dejanje
- GD**_{izvrš.}: vrsta govornega dejanja: izvršilno govorno dejanje
- GD**_{povez.}: vrsta govornega dejanja: povezovalno govorno dejanje
- GD**_{poziv.}: vrsta govornega dejanja: ekspresivno govorno dejanje
- GD**_{prikaz.}: vrsta govornega dejanja: prikazovalno govorno dejanje
- G–N**: pragmatična kategorija odnosa med govorcem in naslovnikom
- G–O**: pragmatična kategorija: razmerje med govorcem in okoliščinami
- Kon**: konotativne sestavine
- Kon**⁻: negativne konotativne sestavine
- Kon**⁺: pozitivne konotativne sestavine
- N**: pragmatična kategorija: naslovník
- O**: pragmatična kategorija: okoliščine sporazumevanja
- O**_č: okoliščine sporazumevanja, omejene na neki čas
- O**_k: okoliščine sporazumevanja, omejene na neki kraj
- PF**_{Člen}: pragmatični frazem s členkovno sestavino
- PF**_{Delj}: pragmatični frazem z deležijsko sestavino
- PF**_{Glag}: pragmatični frazem z glagolsko sestavino
- PF**_{Medm}: pragmatični frazem z medmetno sestavino
- PF**_{Prid}: pragmatični frazem s pridevniško sestavino
- PF**_{Prisl}: pragmatični frazem s prislovno sestavino
- PF**_{Sam}: pragmatični frazem s samostalniško jedrno sestavino
- PP** pragmatični pomen
- SV** sporazumevalna vloga povedi
- X**_T tožilniško vezljivostno mesto

IMENSKO KAZALO

A

Aijmer, K. 42, 67, 68
Austin, J. L. 43, 118, 119

B

Bajec, A. 49
Bertoša, M. 28
Bešter, M. 47, 48, 49, 119, 120
Bizjak, A. 41, 155
Breznik, A. 49, 139
Brlobaš, Ž. 28
Buhofer, A. 31, 36
Burger, H. 15, 17, 18, 19, 20, 26, 27, 29, 31,
32, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 58, 68, 70,
71, 72, 78, 92, 126, 132, 139, 151
Bußmann, H. 22, 43, 56

C

Collins Cobuild 134, 154
Coulmas, F. 15, 28, 68, 78, 81

Č

Čermák, F. 17, 34, 38, 39, 40, 41, 43, 70,
144
Černelič, I. 141
Černelič Kozlevčar, I. 141

D

Debenjak, D., B., P. 22

E

Eismann, W. 28

F

Filipec, J. 17

Fillmore, J. C. 153

Fink, Ž. 42, 75, 81, 99, 101, 108, 113, 123,
146, 159

Fischer, K. 151

Fleischer, W. 17, 19, 27, 28, 31, 33, 34, 35,
36, 38, 39, 40, 41, 43, 58, 59, 71, 72, 117

Frawley, W. 43, 153

G

Gantar, A. 16, 19, 42, 58, 59, 77, 126, 136,
139, 142

Gläser, R. 15, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 31, 34,
36, 38, 39, 41, 58, 59, 60

Glonar, J. 74

Gorjanc, V. 77

Grepl, M. 50, 51, 52, 53, 54

Gülich, E. 28

H

Hajičová, E. 46

Halliday, M. A. K. 41

Heffer, H. 29

Horvat, M. 28

J

Jakop, N. 15, 16, 17, 26, 43, 49, 60, 68, 69,
71, 78, 92, 101, 114, 118, 130, 132, 141,
143, 148, 155, 158

Jemec, M. 158

K

Karlík, P. 50, 51, 52, 53, 54

Keber, J. 22

Kolarič, R. 49

Kolenić, L. 29, 40, 99, 114

- Korošec, T. 56
Križaj Ortar, M. 48, 49, 50, 51, 106, 108, 120
Kržišnik, E. 17, 19, 21, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 58, 69, 71, 72, 73, 78, 83, 84, 86, 89, 92, 98, 106, 107, 115, 116, 124, 127, 129, 138, 143, 159
Kržišnik-Kolšek, E. 17, 19, 30, 31, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 69, 70, 71, 72, 92, 107
Kühn, P. 17, 20, 28, 156
Kunst Gnamuš, O. 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 119
- L**
Leech, G. 44, 45, 46
Lešnik, B. 118, 119, 120
Levinson, S. C. 44, 45, 46, 47, 120
Lewandowski, T. 22, 26, 31, 34, 36, 41, 47, 56, 120
Lippmann, W. 28
Lüger, H. H. 15, 16, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 58, 59, 78, 79, 139
Lyons, J. 43, 56
- M**
Marmaridou, S. 43, 153, 154
Mlacek, J. 28
Mlakar Pučnik, K. 138
Morris, W. C. 26
- P**
Panevová, J. 46
Petermann, J. 17, 23, 92, 139
Pilz, K. D. 114
- R**
Rath, R. 51, 151
Rupel, M. 49
- S**
Sapir, E. 118
Saussure, F. 45, 46, 48, 54
Schemann, H. 43
Sgall, P. 46
Simeon, R. 17, 146, 157, 160, 162
Skubic, A. 141
- Sperber, D. 56
Stein, S. 15, 16, 19, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 38, 40, 41, 42, 69, 79, 80, 81, 137
Stramljič Breznik, I. 37, 67, 74, 93, 144
- Š**
Škiljan, D. 46
- T**
Toporišič, J. 17, 22, 25, 31, 34, 36, 37, 39, 41, 42, 48, 49, 50, 51, 57, 58, 59, 72, 82, 83, 84, 87, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 127, 139, 141, 146, 152, 153, 154, 177, 178
- V**
Verschueren, J. 44
Vidovič Muha, A. 21, 34, 37, 42, 44, 45, 57, 112, 117, 118, 122, 129, 134, 135, 139, 140, 142, 146, 152, 160
Vrbinc, M. 16, 22, 36, 41, 42
- W**
Wierzbicka, A. 46
Wilson, D. 56
Wittgenstein 43
- Z**
Zadravec-Pešec, R. 26, 44, 47, 49, 52, 120
- Ž**
Žagar, F. 119
Žagar, Ž. I. 154
Žele, A. 37, 49, 51, 54, 57, 58, 74, 88, 117, 118

STVARNO KAZALO

A

anomalije 35
anomalnost 61, 83, 84, 108, 109, 110, 166

B

besedilna ravnina 17, 30, 165
besedilna realizacija 80, 81, 93, 101, 105, 188
besedilni pomen 75, 166
besedilo 48, 54, 120, 143, 151, 155, 156
    ustaljeno 16, 25, 165, 167
besedni frazem 24, 36
besednozvezni frazem 19, 38, 39, 59
besednozvezni pragmatični frazem 79, 146, 151, 166
besednozveznost 19, 39

Č

časovne okoliščine sporazumevanja 155, 167
členek 45, 54, 57, 69, 83, 113, 117, 118, 126, 133, 134, 135, 141, 142, 148, 151, 167
    drugotni 151
    sklopni 36, 88
členkovna sestavina 70, 79, 111, 113, 165
členkovne besedne zveze 80, 111, 112, 113, 114, 166
členkovni frazem 58, 60, 61, 111, 114, 126, 141, 142, 143, 164, 167
členkovno reklo 112

D

defrazeologizacija 72
dejavniki sporazumevanja 46, 48, 143, 151

denotat 42, 134, 135, 154
    govornega dejanja 42, 44, 57, 136, 167
    predmetnosti 132, 152
    prevrednoteni konotat 157, 160
    slovarske vrednosti 42, 136
denotativni pomen 17, 21, 40, 42, 59, 124, 132, 152, 155, 167
desemantiziran 81, 113
desemantiziranost 29
dobesedni pomen 28
dvojček 22, 24

E

ekspresivna funkcija 154, 157
ekspresivna vrednost 22, 43
ekspresivno govorno dejanje 49, 155
    leksikalizirano (uslovarjeno) 140, 142, 143, 157, 158, 159, 160, 161
ekspresivnost 29, 30, 132

F

filozofija vsakdanjega (navadnega) jezika 43
formula 16, 68
    pogovarjalna 79, 80, 81
    vsakdanjega sporazumevanja 16, 23, 25, 26, 68, 78
frazem 16, 17, 26, 30, 43, 63, 165
    razpad 32, 75, 76, 78, 85
frazem s poimenovalno vlogo 19, 21, 58, 59
frazem s prisojevalnim razmerjem 24, 38, 39, 58, 79, 83, 90, 91, 92, 93, 98, 106, 111, 137, 142, 166
frazem z nestavčnočlensko vlogo 60, 117, 165

frazem z večstavčnočlensko vrednostjo 22, 124
frazem z vrednostjo povedi 19, 21, 22, 24, 25, 58, 59, 60, 114
frazеoloгija 17, 29, 30, 59, 63
delitev 39, 42, 61, 62
jedrni del 19, 21, 23, 59
nejedrni del 19, 60
obrobje 19, 22, 24, 165
spodnja meja 36, 37, 74, 165
v ožjem smislu 15, 18, 27, 61, 165
v širšem smislu 18, 19, 21, 27, 83, 136, 165
zgornja meja 19, 165
frazеološka derivacija 72
frazеološki členek 37, 58, 112
frazеološki medmet 37, 58, 112
frazеološki pomen 15, 18, 19, 29, 30, 31, 35, 41, 42, 43, 59, 60, 61, 62, 63, 83, 86, 165, 167

G

geslo 26
glagolska sestavina 70, 75, 79, 83, 89, 93, 106
glagolski frazem 19, 58, 60, 69, 75, 89, 90, 91, 92, 97, 98, 99, 104, 110, 116, 125, 129, 130, 164, 166
govorec 46, 48, 50, 54, 143, 151, 152, 155, 156, 157, 167
govorno dejanje 43, 44, 46, 48, 49, 63, 151, 155, 157
leksikalizirano (uslovarjeno) 44, 57, 134, 135, 136, 140, 142, 151, 158, 165

I

idiomatičnost 21, 23, 27, 28, 41, 42
invariantna (osnovna) oblika 40, 70, 75, 89, 90, 98, 108, 111, 166, 167
izrek 47, 118, 119, 120
leksikalizirani 118
izvršilno govorno dejanje 49, 140, 143, 155

J

jezikovne igre 43

K

komunikacijski frazem 26, 27, 68, 93, 143
konotacija 30, 59, 73, 116, 159, 168
konotat 160
prevrednoteni 157, 160
konotativna sestavina 43, 157, 158, 159, 160, 161, 162
konotativni pomen 21, 40, 43, 72, 132, 160
konotativnost 29, 43
kontekst 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 153
krajevne okoliščine sporazumevanja 155, 167
krlatica 25

L

leksikaliziran 30, 33, 34, 43, 60, 144, 147, 152, 157, 160, 162, 165, 167
leksikaliziranost 21, 22, 29, 32, 34, 42, 59, 165
leksikalna ravnina 17, 29
leksikalna variantnost 72, 74, 79

M

medmet 21, 57, 69, 74, 82, 83, 112, 118, 126, 133, 134, 139, 140, 143, 146, 151, 164, 165, 167
drugotni 121, 146, 148, 151
sklopni 37, 74, 88
medmetna sestavina 70, 79, 113
medmetne besedne zveze 111, 112, 113, 114, 165, 166
medmetni frazem 58, 60, 61, 71, 101, 111, 114, 126, 137, 139, 140, 143, 164, 167
medmetno reklo 112
modifikacija 21, 31, 54, 59, 60, 67, 81, 92, 99, 100, 105, 106, 124
motivirani (predvidljivi) pomen 15, 19, 21, 23, 24, 29, 42, 61, 83, 136

N

naslovník 46, 48, 50, 54, 143, 151, 152, 156, 162, 167
nemotivirani (nepredvidljivi) pomen 19, 25, 26, 29, 30, 41, 59, 165
nestavčnočlenski frazem 21, 23, 39, 58, 59, 114
nestavčnočlenskost 19

O

odnos do naslovnika 48, 49, 141, 142, 147, 155, 156, 162
 odnos do vsebine povedi 141, 155, 160, 161, 167
 odziv na okoliščine sporazumevanja 156
 odziv na zunajjezikovno stvarnost 144
 okoliščine sporazumevanja 25, 27, 46, 48, 49, 51, 68, 76, 85, 86, 114, 139, 140, 144, 151, 152, 155, 156, 158, 162, 167, 168
 omejitve 35, 38, 40, 70, 71, 84, 87, 99
 oblikoslovne 84, 85, 86, 87, 88, 99, 107, 129, 130, 167
 oblikoslovno-skladenjske 39, 69, 82, 89, 95, 105, 110, 111, 122, 128, 129, 164, 165, 167
 pragmatične 35, 130
 pretvorbene 69, 92, 110
 skladenjske 86, 88, 99, 105, 106

P

paremiologija 22
 pastavčna poved 19, 58, 86, 112, 113, 114, 123, 167
 pomen povedi 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 63
 pomenski ustreznik 68, 132, 133, 134, 143, 167
 popolna ustaljenost 39, 76, 79, 166
 poved 47, 49, 50, 52, 53, 63, 118, 119, 120
 poved v povedi 58, 117
 povezovalno govorno dejanje 140, 142, 143, 155, 156, 162
 pozivno govorno dejanje 49, 143, 155, 156, 162
 pragmatična funkcija 15, 20, 26, 27, 28, 42, 44, 61, 67, 69, 86, 92, 93, 101, 106, 107, 113, 116, 133, 140
 pragmatična kategorija 64, 132, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 167, 168
 pragmatična sestavina 158, 162
 pragmatična stalnost 29, 42, 61
 pragmatična variantnost 72, 75, 76, 79, 166
 pragmatični dejavniki 50, 72, 75, 140, 143, 151, 155, 166

pragmatični frazem 26, 64, 68, 90, 91, 130, 138, 165
 razpad 77, 82, 86, 87, 88, 89, 94, 114, 125
 pragmatični pomen 42, 43, 44, 49, 57, 61, 64, 91, 134, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 151, 155, 157, 158, 164, 165
 pragmatika 16, 26, 43, 44, 45, 46, 47, 52, 56, 64, 164
 predmetnost 17, 21, 26, 59, 132, 136, 138, 152, 154
 pregovor 19, 21, 22, 25, 27, 60, 124, 137, 138, 139, 143, 167
 pregovorno reklo 21
 preneseni pomen 25, 41
 pretvorba 31, 40, 70, 92, 167
 prikazovalno govorno dejanje 49, 140, 142, 155, 156, 160
 psiholingvistična stalnost 31, 32, 33
 publica 22

R

razmerje med govorcem in besedilom 144, 148, 151, 167
 razmerje med govorcem in naslovnikom 144, 147, 148, 151, 167, 144
 razmerje med govorcem in okoliščinami 144, 151, 167
 rečenica 39, 59
 rek 138, 139, 143, 167
 reklamni slogan 26
 reklo 39
 relativizacija 16, 27
 idiomatičnosti 28
 stalnosti 27
 večbesednosti 27
 reproduciranost 21, 29, 31, 32, 33, 34, 42
 rutina 16, 68

S

semanticizem 45
 semantična enota 27, 41, 43
 semantična izpraznjenost 29
 semantika 46, 47
 semiotika 26
 sestavinska zgradba 34, 35, 36, 40, 70, 76, 78, 79, 101, 104, 110, 164, 165, 166

signal 29, 68
skladenjska ravnina 29, 30
skladenjska zgradba 34, 35, 38, 39, 59, 61,
70, 82, 84, 86, 104, 110, 164, 166, 167
sklop 36, 37, 38, 59, 73, 165
slogan 23, 26
smisel 55, 56, 57, 138
sobesedilo 49, 51
sporazumevalna vloga 51, 52, 55, 94, 99,
130, 156, 168
sporočevalni namen 46, 48, 54
sporočilo 48, 49, 60, 138, 167
stalnost 18, 21, 23, 27, 34, 40
stavčni frazem 38, 39, 59, 132
stavčni pragmatični frazem 79, 89, 92, 105,
106, 107, 108, 111, 120, 124, 133, 146,
148, 166
stavčnočlenski frazem 19, 58, 59, 132
stavčnočlenskost 19, 39, 90
stavčnost 19, 84
stereotip 28
strukturiranje besedila 25, 151, 156
strukturna stalnost 34, 35, 40, 42, 165
strukturna variantnost 72, 73, 76, 79

T

teorija govornih dejanj 43, 118

U

uresničitev v besedilu 40, 75, 78, 90, 97, 99
uslovarjenje 34
ustaljena zgradba 30, 31, 34, 35, 39, 40, 59,
60, 64, 67, 68, 81, 165

ustaljenost 15, 16, 27, 29, 33, 35, 38, 39, 69,
70, 110, 165
pragmatične funkcije 61
relativna 40, 165

V

varianta 40, 76
glasoslovna 73
neustaljena 71
oblikoslovna 74, 87
pragmatična 85, 105, 111
skladenjska 74, 87
strukturna 71
ustaljena 40, 71, 72
variantnost 35, 40, 71, 79, 83, 165
večbesednost 15, 18, 23, 27, 29, 34, 35, 36,
37, 165
zakrita 79, 165
večstavčnočlenski frazem 90, 124, 132, 136,
137, 142, 143, 166
vsakdanji ustaljeni izrazi 29, 67
vsebinsko izpraznjene ustaljene povedi 22,
25, 27, 60, 137, 138, 139, 143, 167
vzklik 20, 82, 110, 116, 127, 133, 135, 146,
147, 157, 160

Z

zloženka 24, 27, 36
znakovna funkcija 26
zunanja vezljivost 38, 58, 78, 91, 93, 97, 98,
110, 111, 167
zvalnik 110, 127

KAZALO SHEM

SHEMA 1: Položaj frazeologije v jezikovnem sistemu (prirejeno po H. Burgerju 1982: 5).....	17
SHEMA 2: Lastnosti frazemov v ožji in širši frazeologiji.....	18
SHEMA 3: Opazovanje funkcije oziroma lastnosti jezikovnih enot.....	20
SHEMA 4: Frazeološko in nefrazeološko gradivo.....	30
SHEMA 5: Dopolnjevalni odnos med semantiko in pragmatiko (povzeto po A. Wierzbicki, 1991).....	46
SHEMA 6: Dejavniki sporazumevanja.....	48
SHEMA 7: Sestavini pomena povedi.....	51
SHEMA 8: Pomen povedi <i>Pes leži pred vrati</i>	52
SHEMA 9: Pomen povedi <i>Ah!</i>	53
SHEMA 10: Pomen povedi <i>Bomba!</i>	53
SHEMA 11: Pomen povedi <i>Miha se gotovo igra z medvedkom</i>	55
SHEMA 12: Pomen povedi <i>Hm</i>	55
SHEMA 13: Pomen povedi in smisel besedila.....	57
SHEMA 14: Delitev frazeologije z vidika skladijske zgradbe frazemov.....	61
SHEMA 15: Delitev frazeologije z vidika skladijske vloge frazemov.....	61
SHEMA 16: Delitev frazeologije z vidika vrste frazeološkega pomena.....	62
SHEMA 17: Sestavini <i>častna beseda</i>	131
SHEMA 18: Pragmatični pomen.....	155
SHEMA 19: Prevrednotenje konotata v denotat.....	160

PRILOGA:

Besedilna realizacija pragmatičnih frazemov

bejž bejž: *Na čigav račun sem se jaz nasmejala, bejž, bejž, lepo te prosim, a si me vidla, kako sem se smejala – omenjala si neke duhovnike, ki si jih zaščitla, kot da ne bi imeli svoje volje, čeprav nisem nikogar napadal. Sploh pa nimam ničesar proti klerikom, hec je v tem, da ta post sploh ni bil namenjen tebi, sploh pa nisem nikogar žalil ali se norčeval. Eni pač ne prenesete šale na svoj račun, ker ste preveč resnobni in zapeti ko eni kipci.*

bejž no bejž: *Zunaj si lahko pijan hodil naokrog in pripovedoval vice, tu pa praviš, da ne znaš. Bejž no bejž. Nočeš, to je.*

bes me plentaj: *»Bes me plentaj, če ni prispevek Gorana Arha in Pismih bralcev tistega nesrečnega petka pred Miklavžem še en prispevek k slovenski blaznosti! Gre za njegovo prepričanje, da imamo pri nas oblast, ki sedi v komisiji za izbor najboljših prispevkov.«*

bes te lopi: *Pomagamo ti in te priznavamo kot pravega, ti pa v zahvalo takole! In pritegnili jim bodo dežurni pismobralski in novičarski dušebrižniki: »Pa naše prispevke v državno blagajno takole po nemarnem zapravljajš, bes te lopi!«*

bes te plentaj: *Tajnik jih je poznal, še pogledal ni proti durim, ko so se odprle in je vstopil župan. »Zanikrna sodrga, bes te plentaj!« se je jezil. »Ali si videl, tajnik, kako svinjsko so mi nocoj namazali hišo s kravjakom?«*

beži beži: *»Jaz bi le rada vedela, da je li res ukraden!« vzdihnila je Anka. »Beži, beži!« ugovarjal je Luka. »Spravili so ga, to jaz pravim, in zmešalo se jim je.«*

beži no: *»Tudi ta je že v rožcah!« je Veronika zmajala z glavo. »Beži no!« je rekel Roman. »Ta ga kot nič nese tri litre.«*

bežite no: *»Ljuba duša,« mu je odvrnil stra-*

žnik, »Ljubljana je velika in ima toliko prebivalcev, da se ne poznamo med seboj.« »E, bežite no, stric, to pa že ne more biti res!« se je neverno smehljaj Mataj. »S kmetov sem, vendar vsega ne verjamem.«

bi rekel: *Nič ni bilo govora tudi o tem, kar smo tudi pričakovali, saj veste, v tem ogrevanju in o tem, bi rekel, govorjenju, kako bomo v tej prihodnji slovenski vladi slovensko pamet pritegnili, kjerkoli že je na svetu in karkoli nam lahko koristi. Tako da s te strani ostajajo stvari take, kot so bile.*

bi rekla: *Jaz sem pripravila nekatere amandmaje k temu zakonu, vendar sem potem po, bi rekla, precej trdi razpravi na ministrstvu odstopila, razen od dveh, oziroma sem jih vložila namesto ministrstva oziroma namesto ministrstva za zdravstvo oziroma urada za kemikalije, ki so prepozno prišli v parlament in torej ne bi mogli biti obravnavani danes.*

bla bla (bla): *»Jokati? Bla bla. Zavoljo mene že ne.«*

Odgovor – seveda ne bom vsega bral, ker je v njem precej balasta: »V skladu s pogodbo, sklenjeno 25. aprila 1997 s takratnim skladom Republike Slovenije in razvojno družbo Autocommerce...« in bla, bla, bla, potem tako naprej, na koncu pa: »Po preučitvi celotne dokumentacije in razjasnitvi določenih dejstev v zvezi s tem poslom bo slovenska razvojna družba,« ki je seveda naslednica takratnega sklada, »nemudoma opravila vse postopke v skladu z veljavno zakonodajo.« Nemudoma – ja, kdaj je to?!

bo, kar bo: *»No, pa sem pozvonil,« si je rekel. »Zdaj pač bo, kar bo,« je otrešel z rameni. »Bom vsaj vedel, da sem še enkrat poskusil...«*

bodi no: *RADO: Bodi, no, Andrej. Kaj ne vidiš, da nas Gustelj vse skupaj vleče.*

bohlonaj: *Na partijskem sestanku je nekdo kihnil, nakar mu je nekdo rekel: »Bog pomagaj!« Kihavec preplašeno pogleda sekretarja in vpraša: »Mu lahko rečem: Bohlonaj?« »Bog ne daj!« jezno odvrne sekretar.*

bog blagoslovi: *»Bog blagoslovi!« vošči Drozeg delavcem.*

bog daj/bogdaj: *Njiju velike oči so šle za Petrom. »Srečno pot, gospod!« je zaklical nenadoma deček. »Bog daj, sinček,« je odzdravil dijak in se ozrl.*

»Dober dan, oče Ločnikar,« sem ga pozdravil. »Bogdaj, kdo pa si?« je izdaval med kašljanjem. »Jurij. Od časopisa.«

bog daj srečo: *Potem me je še kraljevsko pogostil in mi obljubil, da me bo kot soseda pogosto obiskoval. Ob slovesu mi je še rekel: »Bog daj srečo. Sedaj si mož in ne več hlapec sitnih župnikov.«*

bog daj zdravje: *Po dolgem mučnem premožu: »Pa bog daj zdravje!« in počasno je pomolil sinu roko. »Bog, oče!«*

Bog je dal, Bog je vzel: *E, kar je, to je. Bog je dal, Bog je vzel. Bo že kako!*

boglonaj/bog lonaj: *Na kmetijah, ki so bile nekakšna gospodarska in družbena skupnost, je oče, sede na najvidnejšem, najboljšem in praviloma stalnem stolu, med jedjo načrtoval in razporejal opravila ter nadzoroval potek dela. Preden so vsi segli po žlicah, je zmolil oziroma pozneje v 20. stoletju ponekod zaželel le bog žegnaj in v odgovor slišal boglonaj, med jedjo, ko so zbrani zajemali iz skupne skleda, ki jo je na mizo postavila gospodinja, pa na deski rezal meso in ga delil.*

»O, lepa hvala, gospod, samo za en goldinar, če so tako dobri.« Ko ji odštejem drobiž, se mi prijazno zasmehlja in veli s tankim, simpatičnim glaskom: »Bog lonaj, gospod!«

bog mi je priča: *»Kugo prinašaš!« »Zdrav sem, Bog mi je priča!«*

»Tako je pač javno mnenje.« Zaključil je: »Bog mi je priča, da je vse tukaj napisano čista resnica.« Ni predpisa nad človekovimi pravicami in zaradi tega danes tega odloka ne bomo mogli sprejeti.

bog nebeški: *»Ubil sem jo, ker bi rad za njeno*

truplo dobil korec denarja.« »Bog nebeški!« je zaklical zdravilar. »Saj se ti je zmešalo.«

bog ne daj: *Predstavlajte si, da bi vas bil pred dvajsetimi leti nekdo poklical ob pol osmih zvečer, ko ste gledali tv dnevnik. Bog ne daj! Nevljudno je bilo s strani kogarkoli motiti ta dnevni ritual.*

bog ne zadeni: *Jaz pravim ženskam, da je to vse mogoče in prav verjetno. Bog ne zadeni, da bi kaj slutila moja stara!*

bog obvaruj: *»Čisto drugačen občutek je, če ti pod rokami zdrsi kak nerc, kot če se trudiš sešiti oblačilo iz ovčje kože, za katero že vnaprej veš, da bo ne glede na vloženo trud stalo kot kak oklep,« razlaga Matjaž Smole. »V zadnjem času so iz kvantitete prešli na kvaliteto: če so v zlatih časih krznarstva, nekako v 70. in 80. letih, ko si je s kreditom jakno iz korejskega psa ali nutrije lahko privoščila, bog obvaruj, vsaka delavka, resda prodali nekako več, pa zdaj prodajajo bolj izbrano. Kako bo vnaprej, se ne ve, ta čas je krznarstvu moda naklonjena,« pravi Matjaž Smole.*

»Pritožili se ne bomo čezenj,« pravi krčmar, kateremu je na misel prišlo, da bi utegnil gospod graščak izvedeti, kako se je v njegovi hiši zaničljivo o njem govorilo. »Bog obvaruj!« dejal je drugi izmed sosedov, ki je bil Obrščaku nekaj grošev dolžan in se torej ni spodobilo, da bi bil na nasprotni strani stal.

bog plati: *Vedel je, da se boji zanj, zato ji ni hotel še sam delati večjih skrbi. »Bog plati, Minka!« je vzel skodelico s hvaležnim nasmeškom. »Ta čaj bi me odzdravil, četudi bi bil zelo bolan.«*

bog pomagaj/bogpomagaj: *»To so dejstva, ki jih je treba pač upoštevati. Bog pomagaj, tako je!«*

Tako nekako je hotela pozdraviti Anico Marjanica, ker pa je bila pričujoča Neža, je rekla samo: »Bog pomagaj, saj ste vsi mokri od potu, k ognju sedite, pa vroče pijte, vroče.«

»Naj bo kakorkoli že hoče, glede njega in glede zdravega prehranjevanja jaz pico malodane obožujem in pridružujem se Branetovi trditvi, da se pice ne jé, marveč, bogpomagaj, žre.«

bog se usmili: *Hvala gospod podpredsednik. Ne vem, mi smo danes obravnavali, pripra-*

vili gradivo, ne moremo zdaj iti, moramo še kakšno stvar povedati, **bog se usmili**. Včeraj smo prejeli sanacijski program.

Ampak ne bom zdaj tega tukaj predstavljal, ker ni časa. Skratka, če gremo pogledat, koliko variant ste že imeli in kaj vse ste že neke podatke ugotovili, **bog se usmili**, boljše, da tega ne govorim, ker bo kateremu slabo postalo.

bog s tabo: Tekel je za hišami vasi, prebudil pasji lajež, skozi okno neke hiše videl pijane kmete in med njimi oba birača, metali so kocke, luč je sevala od spodaj na njihove zariple obraze, tekel je čez polje in daleč zadaj je ostajala temna vlna lendlske graščine, hiše, v kateri sta vladala Stolzl in Stelzl in obsojala zaradi crimen bestiale, na koncu dolgega polja se je zadihano ustavljal, »Katarina«, je rekel, »**Bog s tabo**, kmalu se vidiiva«.

bog s teboj: Temeljni slovenski nacionalni interes je pač ta, da bi nas pamet preveč ne zapustila. Vsake toliko se nam namreč skuja in takrat ji užaljeno in z odkritim ponosom rečemo: »**Bog s teboj**, pojdi svojo pot! Ne veš, kaj je Slovenec in kakšna je njegova moč!«

bog te (je) dal: »Ne omahuj mi, če ne, te pustim zverem, boš videl!« »**Bog te je dal**, kdo pa si, o ženska?«

»Milica, kje si? **Bog te dal**, vrtoglavka! Vina prinesi, starine iz desnega soda!«

bog te nesi: Bolnik blizu okna se tiho nasmehne in mahne z roko za njim; v zamahljaju je bilo: »**Bog te nesi!**«

bog te nima rad: »Moral bi pobegniti, ampak saj ste slišali majorjevo grožnjo,« je bil neodločen Vidži. »**Bog te nima rad**, Vidži, požvižgajmo se raje na njegovo pridigo in grožnjo!« je polglasno vzkliknil nekdo, ki sta se mu na obrazu mešala tako strah kot pogum.

bog ti povrni: »**Bog ti povrni**, dobrotnica!« vzdihne Čirikli in jo pogleda hvaležno.

bog ve: Kakšen pomen dobi skodelica, iz kate-re je ljubljani jedel, kakšen pomen lasnica, ki ji jo je dal, voda, ki jo ona nosi mimo nje-ga, in pot, na kateri sta se srečala, jesenski gozd, od koder hrepeni po njem – to pa je nekaj, česar v tako čisti obliki na filmu že dolgo nismo videli. **Bog ve**, ali naši otroci to sploh še razumejo!

Tudi veliko novinarjev hodi tja, ker mislijo, da si bodo med bogatini in povzpeticami in prišleki nabrali zgodb za naslednji teden, morda tudi kakšno veliko, večno zgodbo, ki bo kaj več kot domača naloga za dežurnega urednika v lokalnem časniku in jo bo, pomembno in zanimivo, kdo celo objavil. **Bog ve**.

boga zahvali: »Škoda, da ni bilo še streljanja!« »**Boga zahvali!**« je dejal Janko. »Se vsaj nihče ni ponesrečil.«

»Z medvedom se boš igral, s samim divjim medvedom? **Boga zahvali**, da te zver ni pobila, ampak samo oplazila s šapo! Pa si boš tudi to zapomnil, fant!«

bog žegnaj: Na kmetijah, ki so bile nekakšna gospodarska in družbena skupnost, je oče, sede na najvidnejšem, najboljšem in praviloma stalnem stolu, med jedjo načrtoval in razporejal opravila ter nadzoroval potek dela. Preden so vsi segli po žlicah, je zmolil oziroma pozneje v 20. stoletju ponekod zaželel le **bog žegnaj** in v odgovor slišal boglonaj, med jedjo, ko so zbrani zajemali iz skupne skleda, ki jo je na mizo postavila gospodinja, pa na deski rezal meso in ga delil.

bogu bodi potoženo: Ta stvar, **bogu bodi potoženo**, je malenkostna, tako rekoč smešno pritlehna, ima pa resne posledice. Ta stvar je SI, dve črki, ki ju je treba kot predpono postaviti pred poštno številko, da poštarji lahko opravijo svojo nalogo.

bogvaruj/bog varuj: Atomskih odpadkov ne bo vzel nihče, to se ve; kostno moko bodo tudi pregnali s podeželja, z njo nočejo imeti nič in zdaj je videti, da jo bodo zvozili kar v prestolnico, če se je ne bomo uspeli znebiti v Avstrijo ali Belgijo; smetišča tudi noče nihče, **bogvaruj**, zato se bo smeti vozilo samo še v Ljubljano in Maribor.

V tem mandatu ste vi porabili največ časa, da ste se med sabo zmenili. In **bog varuj**, da tega ne bi bilo, potem bi imeli katastrofalne posledice takšnega vladanja, kot ste si ga izmislili jeseni lanskega leta s koalicijsko pogodbo. Hvala lepa.

boli me kurac: »Ampak bodite previdni,« so Zeničana rotili v uredništvu, »policija nam prisluškuje in čisto možno je, da je posnela ta pogovor.« »**Boli me kurac!**« je bila odločna Nova KPJ in odložila slušalko.

V pogovor se je vmešal Andrej Hartman, Hadžić pa ga je ozmerjal: »Glavo ti bom odtrgal,

budalo!« In v nadaljevanju: »**Boli me k...**, če si ti nasedel konstrukt!« Hartman mu je odgovoril: »Nisem jaz nasedel, ti si ga naredil, vohun policijski!«

bolje rečeno: Vaša odločitev, da kandidirate za generalnega sekretarja, je vrh stranke presenetila, **bolje rečeno** vznejevoljila.

bom rekel: In ta razprava je k sreči, **bom rekel**, na visoki ravni in k sreči seveda ne deli političnih strasti ampak čisto neke druge strahove, zato ima gospod Čebulj prav, da te rešitve podpirajo ali pa jim nasprotujejo ljudje zelo različnih strank. Tu ni, **bom rekel**, nekih stvari, da bi vodili te vrste diskusije in to je pač sreča za ta zakon, da ga ne zamegljujejo te stvari.

bom rekla: V zvezi z amandmajem gospoda Cirila Metoda Pungartnika k 2. členu je treba poudariti, da se v tem zakonu oblikuje ureditev za naprej. Ta razmerja, na katera se pa on sklicuje v svojem amandmaju, so pa pravna razmerja, ki so že izvršena, ki so končana, ki so, **bom rekla** sankcionirana do konca in s tega vidika bi bilo pravzaprav nedopustno, da zakon posega v že izvršena pravna razmerja, ne samo retroaktivno, ampak praktično že v izvršene posle, kakorkoli so v tistem času bili in sploh ni v bistvu zamejen. Hvala lepa.

boste že videli hudiča: Ko smo se v preteklosti želeli odpraviti v tujino, so nas strašili, češ **boste že videli hudiča**.

boš že videl: Vse to si moral brezpogojno verjeti in priznavati, če si hotel, da te je štel med svoje prijatelje. Če se v čem nisi strinjal z njim, ti je srdito zagrozil: »Fantič moj, **boš že videl!**«

bo že (kako): »Res je drugače zelo priden in samo to mu še manjka do popolnosti. Ne vem, če ga bom kdaj prepričala, da bi se lotil tudi tega dela, a **bo že**,« iskreno uživa v svojem novem življenju Britta Bilač.

Tako je z mnogimi pravicami, ki jih naša zakonodaja daje davkoplačevalcem, mnoge pravice so neuresničljive. Mi naštejemo vse lepo in prav, smo leporečni, nazadnje pa se kar nekako zakonodajno umaknemo, **bo že kako**. **Bo že kako**, nič ne bo, nič ne bo.

božja pomagalka: »Znana mi je postava te ženske,« je zamrmrala, »kdo bi pač bila?«

Hipoma se ji je zasvetilo: »**Božja pomagalka**, Češkova Fina je!«

brez zamere: Ker to zdaj predlaga vlada, boste obrnili ploščo in boste čez teden dni, ko bo to na dnevnem redu, zagovarjali predlog zakona z istimi argumenti. To je, gospodje, **brez zamere**, neodgovorno delo.

častna beseda: »Ali je to res?« je vprašal Lovrek hripavo. »**Častna beseda!**« Prijatelj sta se spogledala.

čemu je to podobno: Jaz se po svoje strinjam, da je več učbenikov na razpolago, ampak ne toliko kot jih je za eno usrano dvomilijonsko državo! Poleg tega, vsako leto novi, novi in novi?? Pa **čemu je to podobno?** Kot starši v svetu staršev smo lansko šol. leto predlagali, da se malo ustavijo s temi tiskanji novih in novih učbenikov. Pa nič...

če nadaljujem: Pa saj slovenski davkoplačevalci tudi ne morejo kar naprej reševati takšnih razmer v kmetijstvu? To, **če nadaljujem**, pomeni, da je ministrstvo ne samo prisiljeno izpeljati reformo, ampak da je in mora biti nanjo pripravljeno.

če ne drugega: Mene zanima vse. **Če ne drugega**, me vloga zanima čisto v obratnem smislu, kaj bom naredil iz lika.

če povem po pravici: Tudi jaz sem zbolela za Hodgkinovim limfomom. Ravno kar zaključujem obsevanje, seveda sem imela tudi kemoterapije. Upam, da se dobro počutiš. Mislim, da sva se celo srečali na tvoji zadnji ambulantni kemoterapiji. Glede zanositve pa: preden sem začela z zdravljenjem, sem imela največ vprašanj na to temo, saj sva s fantom ravno pred mojo boleznijo želela imeti otroka. Rekli so mi, da moram počakati najmanj dve-tri leta po zdravljenju. Vendar, **če ti povem po pravici**, imam o tem še vedno rahle dvome. Bomo videli, kaj bo pokazal čas. Lepo se imej, želim ti vso srečo in da bi čimprej lahko zanosila in imela zdravega otročička.

česa ne poveš/poveste: »Kako, prosim,« sem bila že skoraj osuplo začudena. »**Česa ne poveste.**« »Moški je potem žensko še brcal, ji stopil na glavo in takrat je ženska obmolnila.«

»No, zdi se mi, da slabše vidim.« »**Česa ne poveš?** Res slabše?«

če se ne motim: Gospod predsednik! Če se

ne motim, je bil za mano najavljen državni sekretar Vajgl, potem pa ste dali besedo predsedniku vlade za repliko. Govoril je 20 minut in pričakujem, da imam tudi jaz 20 minut za repliko.

če smem: Gospod podpredsednik, toliko v pojasnilo k prvi temi. Dotaknil pa bi se še, **če smem**, dveh drugih. V tej isti publikaciji lahko najdemo tudi podatke o tem, koliko se v tej državi vlaga v visoko šolstvo.

(če) ti/vam rečem: Prijateljica je želela narediti čokoladno peno. Recept sem ji narekovala po telefonu in ko sva prišli do faze, da je potrebno nad soparo stopiti čokolado, je začela: »Ne bo šlo.« »Kaj ne bo šlo,« sem ji rekla, »tako nespretna pa nisi. Daj čokolado nad paro...« In ona znova: »**Če ti rečem**, da ne bo šlo.«

Ampak danes imam vsega dovolj, **vam rečem**, vsega imam dovolj, zaenkrat še gre, še gre kajne, kakšno nasilje, kakšno obilje, kaj vse, ampak drugič bo drugače, **vam rečem**, je strašno lepo in je strašno grdo, **vam rečem**, meni je sicer vseeno, ampak ona tam, tista tam mi je, kakor mi pravijo, menda zelo nevarna, je zahrbtna in maščevalna, in jaz ji bom že pokazala, kaj se to pravi, ne res, ji bom že pokazala, povsod vtika svoj nos, in sploh ni moja prijateljica, komaj kaj več kakor znanka.

če verjameš/verjamete ali ne: Ja, o tem malo kasneje. **Če verjameš ali ne**, imam tudi to ime tu napisano. Zdaj se človek vpraša, od kje Jelku Kacinu ta ideja.

Skupina dvajsetih obritoglavcev (ravno prava številka za junake) je od zadaj (ravno pravi položaj za junake) pred očmi številnih prič napadla tuje goste. Napadeni tujci so bili osupli – ne toliko zaradi udarcev in nasilja, ki so doma po vsem svetu, temveč zaradi popolne ravnodušnosti številnih prič, od katerih ni niti en sam (**če verjamete ali ne**) priskočil na pomoč tujim mladeničem, ki so hoteli spoznati Hrvaško, njeno kulturo in navade. Tudi rektor zagrebške univerze, ki te študente gosti, se ni opravičil!

človek božji: Takoj nehajte, **človek božji**, hočem reči gospod polkovnik!

čudo božje: Komaj se je to zgodilo, je pod zapečkom narahlo zaškrtnalo, kakor da bi gledala miš v trhli les. Ampak, **čudo božje**, ni bila miš. Praskalo je kakor z močnimi, nepo-

rezanimi nohti; tičal je pod zapečkom neveren siromak in je gledal, kako bi se rešil.

čudo prečudno: Svetleče kresnice rojijo k središču vrtinca – in, **čudo prečudno:** tudi jaz sem ena od njih, leteča k zenici teme, s frfotajočimi krilci, z nogami v praznini, brez zemske opore... joj, kako je to mogoče? Jaz pa kresnica?

da bi te grom: Krivokljun se je kakor ponevedoma obregnil ob Udarnega in mimogrede prišepnil: »**Da bi te grom.**«

da bi te strela: »Pri meni je prav tako varno kakor tam!« menil je sosed. »**Da bi te strela!**« zarohnel je Molek srdito.

da bi te zlodej: Nejevoljen gre tedaj nazaj in grabi s čeljustmi prvega zaspanca, na kate-rega po sreči naleti, za vrat in ga strese. Zaspanec se prebudi in debelo gleda, kakor bi hotel reči: »**Da bi te zlodej!** Kaj mi hočeš?«

da bi te vrag: »**Da bi te vrag,**« je zakričal Andrej in refleksno zagrabil prvo puško, ki jo je dosegel na pultu.

da te bes opali: Cesar, ki mu je bil zmeraj za petami, brž priteče in zavpije: »Krpan! I kaj delaš? **Da te bes opali!** Ne veš, da cesarica rajši da vse konje od hiše kakor to lipo od mize?«

da te/vas ni sram: »**Da te ni sram**, pa si tako sveto obljubljal!« mi je očitala.

»**Da vas ni sram!**« je pred vhodom na železniško postajo neka gospa kričala za brkatim moškim srednjih let, ki je povsem tiho in s pogledom, usmerjenim v tla, skorajda bežal pred njo. Iz kričanja je bilo razbrati, da naj bi se tako počutil zato, ker je prišel v Ljubljano prosjačit iz Litije.

daj daj: Dvajseto stoletje, pa osebnoizpovedne jokarije! **Daj daj!** Nič čudnega, če začne škripati v hiši.

daj no: »Še beguncev ne znate spraviti pod eno streho, boste pa meni solili pamet, **daj no!**«

dajte no: Sedite tu kot okameneli večino časa v parlamentu in potem objokujete, da smo vas mi nekje prizadeli. **Dajte no**, ne trosite takih public slovenski javnosti!

da veš: Sit sem tvoje miloščine in miloščine tvoje starca, sit, **da veš.**

dober dan: »**Dober dan.** Lep pozdrav. Kako ste kaj? Prospekt bi prosil,« sem, povprečno

vljuden, pozdravljaj uradnice in uradnike v državnih bankah.

dober pogled: Po tem kolovozu bom postopal in čakal, komu bom čestital. »**Dober pogled,** gospod grof!« Grof je bil zadovoljen.

dober prijem: Dvakrat na dan, včasih pa tudi trikrat, se ribiški čuvaj Andrej Zupan poda na svoj obhod ob Dolinki, podobno kot on pa še nekaj deset čuvajev po vsej Gorenjski. Naše ribe so torej dobro varovane. Pa **dober prijem!**

dober tek: Gleda Helo, kako z užitek žveči surovo jagnjetino, in ne gre ji v glavo, da ji to prija. »**Dober tek,**« ji nekoliko porogljivo vošči. »Hvala.«

Sejo bomo nadaljevali ob 14.30 uri s prekinjenimi točkami dnevnega reda in nato z 8. točko dnevnega reda. Hvala za sodelovanje in **dober tek!**

dober večer: Predsednik Borut Pahor: Kolegice in kolegi! **Dober večer** še enkrat. Prešli bomo na glasovanja o predlogih odločitev, ki so bile na dnevnem redu danes, pred tem pa se seveda moramo umiriti.

dobro jutro: Podpredsednik dr. Miha Brejc: Spoštovane gospe in gospodje, **dobro jutro,** dober dan! Pričenjam nadaljevanje 43. izredne seje državnega zbora Republike Slovenije.

drugače povedano: Vsakršna podrobnost tega opisa z našo trenutno politično medijsko realnostjo je popolnoma nenaključna, **drugače povedano:** je torej zavestna, zato pripovedujem to, da bi to povezavo vsi razumeli.

drugače rečeno: Če hočemo v zgodovini obstati in si uveljaviti kot trden narod z zdravo samozavestjo, se moramo naučiti pogledati v obraz resnici. **Drugače rečeno,** prenesti bomo morali pogled v zrcalu, pogled na samega sebe. Samo s takim poštenim kritičnim samodojemanjem se bomo usposobili za spopadanje z resničnostjo in bomo lahko odprti za novo, drugo in drugačno, tako v Evropi kot v svetu, brez strahu, da izgubimo sami sebe.

eto ti ga na: Veliko laže je še naprej vrteti mililne mlinčke o tlačenih ljudstvih planeta, ki si, **eto ti ga na,** pač poiščejo udarno pest v Osami bin Ladnu, da bi poslali sporočilo o odporu do edinega globalnega hegemonu.

glavo pokonci: Upanje umre zadnje. Le **glavo pokonci.** Naslednje, kar bom v tem odgovoru rekel, lahko sicer popusti nekritičnemu posploševanju ter zmotnim ocenam, vendar verjamem, da mi dobrohotna resnica ni popolnoma obrnila hrbta.

glej ga zlodeja: Želel sem preizkusiti katerega od zares vrhunskih objektivov in "lej ga zlodeja", bogovi so mojo željo uslišali.

glej ga zlomka: Glej, glede cene dobiš 1000 kart za 3000 sit ali pa še malo bolj poceni.

Glej ga zlomka, to je pa 3 sit/kom! Kaj praviš pa na to ceno?

V počitniškem času me, **glej ga zlomka,** za povrh še vznemiri elektronska pošta, ki poreče, da le nisem oddal vseh potrebnih obrazcev.

Pri Amisu sem si za 20 SIT na dan vklopil Varo pošto – za filtriranje pošte zoper spam in viruse s strani ponudnika, torej Amisa in **glej za zlomka,** res ne dobivam nič več reklamnih sporočil, česar bo vsak iz dneva v dan bolj vesel, ko bo začel uporabljati e-pošto.

gor ali dol: Vse je relativno 10 000 let **gor ali dol.**

groza in strah: Ali, **groza in strah,** da bi šli zaslužiti kak božjak v martinarno ali premogovnik, kjer si je stari trap nabasal silikozo, lepo vas prosim, to je za nesposoben gmajnfolk, za Šimne Sirotnike, ki se ne znajo sklincati naprej v življenju. Kulturni minister to ve, notranji minister to ve, mati županja to ve, ta odštekana pa nikakor.

grozota vseh grozot: In ne tisočeri drugi tulipani različnih barv in oblik in razcvetov, z napisi ali v geometrijskih in drugih vzorcih posejani, da si ves prevzet zavzdihnil: To vidim prvič v življenju! in si dih jemajočo rožo brž fotografiral, da ti ja ne bi kdaj po naključju ali kar tako ušla iz spomina. Ko pa smo prispeli do slovenskega paviljona, o, **grozota vseh grozot!** Nekaj zelenega ščavja na hribčku, čebelnjak, kozolec in štiri borne slike slovenskih tipičnosti.

hočem reči: To je keltski konj. **Hočem reči,** golenica keltskega konja. Skupaj s knezi so zakopali njihove konje.

JOŽEF: Ne, Franc. **Hočem reči:** Ja, Franc, res je. FRANC: Lepo se je pogovarjat s tabo.

»**Hočem reči,** vi tega res ne morete razumeti,« se je začel izvijati Peter Majcen, ki je tudi

sam nehote ostrmel pred to nepremično podobo.

hočeš nočeš: *Tako kot to v njegovem imenu počne svet, ki nadzira policije. S tem se bo pač, hočeš nočeš, moral sprijazniti. Sicer pa je, kakor je javno priznal, "samo" notranji in ne tudi policijski minister.*

Rad bi slišal, da bi mi povedal, kdaj sem se jaz kot bivši župan, kot poslanec nekega okolja toliko prizadeval in vmešaval v strasti in razmišljanja ter predpostavke v občini Cerklje ali v občini Tržič ali v katerikoli drugo občino? Hočeš nočeš, sem zagovarjal vselej, da mora biti kriterij volja ljudi, potem, ko si izpolnjujejo zakonski pogoji. Sem že večkrat dokazal, da pri mestni občini Koper so zakonski pogoji preseženi, ne samo izpolnjeni.

hočeš reči: *Kaj misliš s tem, 'dvorana je polna?' sem zmedeno vprašal. Hočeš reči, da je dvorana, ki sprejme tri tisoč ljudi, na deževen dan, kot je tale, polna že šest ur pred začetkom srečanja? – »Oni, oni, kateri oni? Komunisti, hočeš reči?*

VLADIMIR: Nisem normalen. Hočeš reči, da sem nor.

Hočeš reči, da so moje misli počasne, ji je očital.

hvala bogu: *Mi smo, hvala bogu, s pravočasno pripravljenim in uspešno izvedenim odporom potrdili svojo odločitev za demokracijo, dosegli osamosvojitve, priznanje in mir in smo veseli, da je bilo to tako. Ampak nismo veseli dejstva, da je vse do danes jugovzhodno od Slovenije še naprej v rabi vojaška sila groba vojaška sila, kot sredstvo za urejanje mednarodnih razmer oziroma za doseganje političnih ciljev.*

Hvala bogu, da je bila podelitev kratka, kaj bi radi, da hodijo gor z glasbo in vsem pompom in se na odru dve uri zahvaljujejo mami. Pa saj to ni Prešernova proslava ali viktorji.

hvala lepa: *Gospa Vine je ponudila krožnik groznih medenjakov z ingverjem, na katerih si zlahka polomiš zobe, in pripravila nekaj sendvičev s šunko. »Nič ne bom, hvala lepa,« je odločno rekla Annie. »Prosim, daj, pripravila sem jih za vaju.«*

Toda ta hip ne morem govoriti z vami, zato vas prosim, da mi po pisku pustite sporočilo.

Hvala lepa in na svidenje.«

hvaljen (bodi) Jezus (Kristus): *Seveda je*

ta beseda, četudi veliko težja od običajnega "gospoda", predvsem forma, ki ji vsak od poklicanih sam podaja primerno vsebino. Gospod Bonča pove, da mu prija, ko gre po verouku po hodniku nove šole v Poljanah in ga otroci pozdravljajo s: »Hvaljen Jezus!« In on odgovarja: »Na vekomaj, amen.«

Posebno jasno se je pokazalo lani in letos, kako lahko je različnim rodoljubom, da zlezejo brez pomisleka pod kuto. Človek že komaj vé, če naj ne pozdravi s »Hvaljen bodi Jezus Kristus« prijatelja, ki je še včeraj klical »Stran s papisti!«. Jaz imam takih izkušenj.

in konec: *Vedno manj pa je subjektov, ki razmišljajo dolgoročno: če hočem na nekem trgu obstati, tega ne smem početi; moram se lepo obnašati – ker sicer bom izgubil licenco in ne bom imel dovoljenja za pristop k tem poslom. Perspektiva malega igralca je točno ta: dam podkupnino, ker bom hitro zaslužil in konec, kaj me briga! In takih igralcev je v Sloveniji veliko – se bojim, da je z vidika korupcije ravno ta sektor najbolj podcenjen.*

(in) mirna Bosna: *On bi počakal, da se to res zgodi, kot se je z združitvijo tudi zgodilo, in bi potem predlagal zamenjavo teh ministrov. Mirna Bosna. Zakaj je izsiljeval?*

Če se vlada ne strinja s poslanci, naj preprosto odstopi in mirna Bosna!

(in) pika: *Prihodnost te skupne politike pa je slej ko prej najbolj odvisna od tega, v katero smer bo šel razvoj v državah članicah: ali v obuditev nacionalnih politik in večje poudarjanje suverenosti ali v privrženost komunitarnosti. Ne, in pika! Zakoni, ki urejajo področje javnih radiotelevizijskih servisov, morajo jasno določiti njihovo uredniško neodvisnost in institucionalno avtonomijo, še posebno na področjih, kot so določanje programskega časa, koncepta in produkcije programov, urejanja in predstavitve novic ...«*

Vi niste sposobni kot vlada, kot koalicija prevzeti odgovornosti. Če bi bili vlada evropskega tipa, bi rekli: referendum bo takrat in pika, vi pojdite zraven ali ne, to je vaša odgovornost, če referendum ne bo uspel, bomo mi pač spoznali svoj del odgovornosti in odstopili. Tako ravna evropska vlada, tako ravna evropski politiki.

iskrena hvala: *Dovolite mi, da se v imenu*

poslank in poslanec zahvalim tudi vsem zaposlenim v državnem zboru, pa tudi vsem novinarkam in novinarjem, ki so naše delo spremljali. Zavedam se, da je uspešen končni rezultat lahko le povezana in skupna vso-ta dobrega dela vseh, zato **iskrena hvala!**

iskrene čestitke: »Živio! Tokrat smo se malce ogrevali pred velikim jutrišnjim evrovi-zijskim festivalom. V studiu nas je obiskal Cole Moretti – vodja skupine 1 x Band, ki nas je zastopal na Irskem pred dvema leto-ma. **Iskrene čestitke** in prisrčen pozdrav do prihodnjic pa vam pošiljava glavni pokro-vitelj lestvice Foto Šturm iz Škofje Loke in vaša Saša Pivk.«

ja ja (ja): »Potem pa svizec zavije čokolado v folijo.« **»Ja ja.«**

»Ja ja ja, kr mislte si!!!! to je naše, kr svoje si zmislte!«

jebemo boga: *Ja, jebemo boga, a smo se zato boril?*

jebemti/jebenti: *Priznam, jaz ne vem vsega. **Jebemti**, saj nobeden ne zna vse, ampak jaz vsaj preden odgovorim, pogledam po inter-netu, da si osvežim informacijo, ki jo hočem podati, premislim o čem bom pisal oz. kako naj podam odgovor, da ga bo lahko norma-len človek prebral.*

Jezus Kristus: *Iz kmetske kolibe se je prikaza-la kot smrt blede ženska. »**Jezus Kristus**,« je šepetala vsa prestrašena – »kaj je bilo to?«*

Jezus križani: *Dragarica ga zagleda tik pred sabo, v grozi vrže roke kvišku in zavpije: »**Jezus križani!** ...« »Izpod nog, baba!« se zadere Sova in jo v diru odpahne z brzostrelko.*

Jezus Marija: *»Pozno si prišla! ... **Jezus Ma-rija!** Kakšna si?«*

ježeš Marička: ***Ježeš Marička!** Še dobro, da mi ni potrebno lepiti znamk, kajti ko bi ti zmanjkalo pravih argumentov, ti ne bi bile všeč niti znamke!*

joj prejoj: *Ko smo to in druge napake ugotovi-li, predstavili nadrejenim in za to zahtevali odgovornost, so se formalno po hierarhiji zelo močne osebe podelale v hlače pred po-drejenimi, ki so se lahko postavili s tem, da bolj ali ne slučajno poznajo kakšnega poli-tika. Ker – **joj, prejoj** – ta politik bi lahko usodno vplival na bodočo kariero teh nad-rejenih.*

kaj bi tisto: *Najbrž je že nastopil čas, ko to-vrstne zamisli ne bo več mogoče odpraviti z zamahom roke, češ, **kaj bi tisto** ... Naj se še tako upiram – zaradi lastnega nezna-nja ali iz drugih pragmatičnih in banalnih razlogov – se bomo, hočeš nočeš, tako ali drugače, tudi v razvojnem smislu priključili Evropi.*

kaj bo dobrega: *»No, **kaj bo dobrega**,« jo je nagovoril župnik Boštjan z nizkim, nekoliko prehlajenim glasom.*

kaj bo iz tega: *»In tebi povem in očetu in Mar-tinu in vsemu svetu, če hočeš: rada imam Ferjana, rada rada in ga bom imela do smr-ti.« »Moj Bog, Lenčka, **kaj bo iz tega?**«*

kaj češ: *Preklinjal sem zlo usodo, da so dali igre na Japonsko, kjer je vreme nepredvi-dljivo. A **kaj češ**, bogata dežela si je lahko tudi to privoščila.*

kaj ga pa lomiš: *... da bom puncam še najve-čjo uslugo napravil, če jih pustim pri miru, ker pač nisem vreden, da bi lahko katero osvajal. Vsako osvajanje s strani mene bi pomenilo poseg v njihovo integriteto.*

Tako, da sem to delo prepustil ta pravim tipom... ..vreden? ...vreden česa? pozornosti in morda ljubezni sočloveka nasprotnega spola...

kaj ga pa lomiš ... o kakšni integriteti ti to – si morda sam brez?

kaj hočemo: *Ob tem se je lepo pokazalo, da bi tisti, ki hlepijo po milijonih, laže prišli do denarja, ko bi se prej nekoliko izobrazili. Ampak **kaj hočemo**, nima vsak časa za uče-nje. Kandidati za visoke denarne dobitke se ne zanašajo zgolj na znanje.*

*Čehi so na primer dvanajsti, pred Švicarji in Italijani, k projektu pa so prispevali kar de-setkrat več kakor mi. **Kaj hočemo**, slovenski kiberščaki očitno raje čistijo mrežo, kakor da bi počeli kaj koristnega.*

kaj ne poveš: *Popek je nekaj najlepšega na tebi.« »**Kaj ne poveš!** In kako se izraža ta lepota?«*

kajpada: *Na skrivaj mi je prišepnila, da so ji iz chaumontskega konzervatorija rastlin dodali nekaj okrasnih rastlin, takih, ki jih ni v njeni zamisli. Zaradi lepšega videza, **kajpada**.*

kaj praviš: *»Zelo delovno,« jo je pohvalila, »vendar tako zgodaj zjutraj nima smisla pretiravati, **kaj praviš?**« je predlagala.*

kaj sem že hotel(a) povedati: *Ammm ... Kaj sem hotela povedati? Aja, da bo marsikateri moški na tem svetu priznal, da je seks s kakšno posebno lepo damo lahko zelo dolgočasen.*

kaj sem že hotel(a) reči: *Doktor se nekoliko zmede. Doktor: »Ja, menda res. No, kaj sem hotel reči?« »Tako da jo je potem ..., kaj sem že hotela reči, aja, da jo je potem čez par dni res že tako bolelo...«*

Aleš: Kaj sem hotel reči ... ja. Tukaj smo torej zato, da se spoznamo. Govorila sva po telefonu, zaradi oglasa.

MARTIN: Kaj si hotela reči, Tereza? TEREZA: Nič posebnega.

kaj se to pravi: *Tudi leta 1995, ko je bil župan še gospod Juri, v tem poročilu, ki ga je računsko sodišče nazadnje izdalo, se vidi, da ni bilo izvršeno. Ja, pa kaj se to pravi, kakšna je to pravna država? Pa kaj se norca dela ta država iz preprostih ljudi, ki morajo plačevati davke?*

kako da ne: *In predvsem, zakaj sem morala s seboj pripeljati še nemškega režiserja? (smeh) Ljudje so vedno tako pametni in vedno vse tako dobro razumejo. Seveda, kako da ne! Toda vrniva se k režiji.*

kakorkoli že: *Nekaj podobnega se nam je zgodilo tudi pred mesecem dni in sedaj ugotovljamo, da vlada od takrat pa do sedaj ni nič bistveno drugače zastavila koncept zakona, žal pa ni hotela pristopiti k osnovni verziji poslancev, da bi ga dopolnila. Kakorkoli že, minilo je skoraj dva meseca in s tem se sedaj zopet srečujemo.*

kakor misliš: *Naj ostane, je bolje tako!» «Kakor misliš!» Stisnila mu je roko.*

kako ste kaj: *Edith Wharton opisuje, kako je pokazala materi prvo zgodbo, ki jo je napisala. Enajstletna pisateljica jo je začela takole: »Oh, kako ste kaj, gospa Brown?« je dejala gospa Tompkins. »Če bi le bila vedela, da se boste oglasili, bi bila pospravila sprejemnico.«*

kam je pa to za zapisat: *Ni komentarjev, kam je pa to za zapisat?*

kam pes taco moli: *Rekel sem jim, naj napišejo, da si želijo delati, ker sem že vedel, kam pes taco moli.*

kam smo prišli: *Ali se je postavil nad državni zbor? Ja, lepo vas prosim, kam smo prišli?!*

Jaz mislim, da je liberalna demokracija naredila korak predaleč.

kar bo, pa bo: *Kar oddahnil se je, ko je to spravil iz sebe. Kar bo, pa bo, si je rekel na tihem.*

kar je, je: *Sekirati se ni kaj. Kar je, je. V ponedeljek dopoldne sva naročeni pri veterinarju.*

kar je preveč, je preveč: *»Oprosti, Jana, kar je preveč, je pa preveč.« Nagne se naprej.*

kar misli si: *Ko tip zagleda svojo punco, ki se poljublja z nekim frajerjem, ji začudeno dahne: »Šajse! Mislil sem, da si moja punca!« Bejba užaljeno odvrne: »Ja, kar misli si – hotela sem te osrečiti, ti pa si se delal, kot da me ni.« Ni kaj, ta bejba je ideal ter moralni in emocionalni center najstniških romanc: prvič, poljublja se z vsemi, dala pa bo le enemu, in drugič, ker išče ljubezen, pomeni, da je nadarjena.*

kdo bi si mislil: *Na tiskovni konferenci sta oba z Abrilovo povedala, da je problem sicer univerzalen, da pa se Španci o seksu radi pogovarjajo in ga tudi prakticirajo. Kdo bi si mislil! To je film, ki hoče igrati na karto nekakšne evropske dekadence.*

kje neki: *Precej novinarjev me sprašuje, če se zdaj soočam s težavami, ker sem na ledu z mlajšimi soigralci, ki si šele nabirajo izkušnje v švedski elitni ligi. Ah, kje neki. Nasprotno!*

kje pa: *»Saj vaju ne motiva, ne?« »Kje pa,« pravi Matjaž, se rokuje, naroči še eno laško. In tako smo za mizo nekaj časa štirje.*

kolikor (jaz) vem: *Leopold (Leo) Kremžar: Hvala lepa. Gospod Brenčič, prej smo imeli eno dosti lokalno obarvano razpravo, pa jaz ne nasprotujem takšnim razpravam in v tej razpravi ni sodeloval niti en župan, kolikor vem. Hvala lepa.*

»Zakaj v reprezentanci ni bilo Kneževiča?« »Kolikor jaz vem, ne bom pa trdil 100-odstotno, je edini razlog za njegovo odpoved ženina visoka nosečnost. Prav v teh dneh naj bi mu povila prvorojenca.«

konec koncev: *Prisluhnimo Alcestu: »Pri tej zadevi vse stoji na moji strani: poštenost, čast, pravičnost, paragrafi; da nisem kriv, še ulica priznava, in konec koncev, pravna smo država.*

jst sm ti programiral na firmah... kake 3 leta ...

sam da bi pa mel kaj konkretnega pokazat pa mnde nimam... pol itak delaš kar ti oni rečejo (ponavadi kaj z bazami, pa GULjem ... ipd :) in te na koncu koncev boli kurac sm da je keš ...

korajža velja: Verjamem, da imate svoje obveze do vodstva strank, ampak ko je bil pred dvema letoma papež pri nas na obisku, je rekel, **korajža velja**. Torej, gospodje poslanci, tudi za vas naj rečem, **korajža velja**, posebej pa privoščimo to korajžo našemu predsedniku vlade. Hvala lepa.

kot (že) rečeno: Vseeno pa je Folkman spodbudil raziskovanje na čisto novem, obetavnem področju. Novi pristop, **kot rečeno**, temelji na preprosti ugotovitvi, da tumor potrebuje kri, če naj raste. Genetska mutacija pripravi normalno celico, da se nekontrolirano deli, a če nastala gmota ne dobi kisika in hrane s krvjo, bo zrasla do velikosti graha in neškodljivo spala.

LeClair je gostujočega vratarja Dana Cloutierja prvič ugnal v drugi tretjini, zadnja dva gola pa je zabil tik pred koncem srečanja in tako tehniko dokončno nagnil na stran Letalcev. Še sredi zadnje tretjine je bil namreč izid izenačen (3:3), v 57. minuti pa je, **kot že rečeno**, z dvema goloma na sceno stopil LeClair, tretjega pa je v tem obdobju pristavil Paul Ranheim – Cloutier je v presledku 76 sekund dobil kar tri gole (!) in usoda Strel je bila zapečatenata.

kratkotomalo/kratko malo: Pa če se še tako neprijetno sliši. Stvari **kratkotomalo** ni več mogoče poljubno sprevačati in relativizirati, kakor je bilo to mogoče nekoč. Prej bomo to spoznali, toliko boljše bo za zgodovinarje in zgodovino, za sociologe in sociologijo, za nas vse skupaj.

Ni preveč logično, da edina država, ki lahko ogrozi Zahod, živi v revščini in pomanjkanju, zato bo Rusija v prihodnje, ne glede na to, kdo ji bo vladal, bolj igrala na karto svoje vojaške moči, ki je njen edini res pravi pogajalski adut. Poleg tega pa tudi Zahod vse bolj spoznava, da Rusijo **kratko malo** potrebuje, če se hoče iz kosovske godlje izvleči brez večjega števila žrtev v lastnih vrstah.

križana gora: Štirideset let sem že gospodarjev uslužbenec, pa še nikoli nisem videl četa takega. **Križana gora**, res obupno, samo hr-

bet obrneš, pa ti že ne plačajo najemnine, za povrh pa odnesejo še steno in sobo.

križana mati: V tem je vstopila postrežnica Urša, poštena stara dekla, ki je takisto začela vsa iz sebe: »**Križana mati**, kaj vam hočejo, gospodična? Kakšni ste?«

križana nebesa: Čim bolj se je bližal domu, tem huje mu je bilo pri srcu; ko je stopil v vežo, je pričel ihteti, v stanovanje je pritulil. »**Križana nebesa!**« je vzkliknila mati, »kaj pa je fantu?« Prijela ga je za roko in zasukala.

križani bog: Križani bog, kakšen si!

V veži pri cestnem vходу je stal mestni stražnik in se pogovarjal s hlapcem Jakom videla je, da je hlapec, zagledavši jo, lahko namignil stražniku z glavo proti njej. »**Križani Bog**, kaj se je zgodilo!«

križani Jezus: Slabeta smo mu na pol živega pripeljali. »**Križani Jezus!**« se je ustrašila. »Kam so Trlepi?«

»So mu pač škodovala tiste vaše kumare včeraj opoldne,« je pikro opomnila gospa. »Ti moj **križani Jezus**,« je vzdihnila Jera, »kar semkaj stopite in poduhajte, po čem tole diši, kar je ubogi otrok dal od sebe. Po kumarah ne!

križ božji: »Ves je trd,« se je oglasil Smrekar. »Kdo, **križ božji?**« so se začudili možje. »Jook,« je odgovoril preplašen hlapec.

k sreči: In ta razprava je **k sreči**, bom rekel, na visoki ravni in **k sreči** seveda ne deli političnih strasti ampak čisto neke druge strahove, zato ima gospod Čebulj prav, da te rešitve podpirajo ali pa jim nasprotujejo ljudje zelo različnih strank.

krščen matiček: O ti **krščen matiček!** – **Krščen matiček** in tristo kosmatih medvedov! V enem tednu niste v Hatebook napisali nič!!!! Kaj je zdaj to?!

kurc (te) gleda (vse skupaj): Pobalin se zvečer pelje s kolesom brez prižgane luči. Ustavlja ga policist, pobalinček pa zakriči: »**Kurc te gleda!**« in zbeži.

Danes se ima že vsak za pisatelja ali pesnika. Vsak bi nekaj čakal in potem tulil, da ga vesoljni svet ne razume. Problem današnjih avtorjev je predvsem ta, da vsevprek kritizirajo in cinično, posmehljivo gledajo na svet in ljudi. Strinjam se, kritika mora biti, a vse tudi ni »ah, **kurc gleda**« in podobno.

Eh, če se ne moremo po mailu zmenit za tri čevapčiče in dva polpeta, potem pa tud **kurc gleda vse skupaj**...

lahko noč: »Ste bili zadovoljni, gospod Reznik? Najlepša hvala, pa **lahko noč**.«

lepa reč: »**Lepa reč!**« užaljeno zrogovili Sova. »Meni ne zaupate!«

lepo te prosim: Na čigav račun sem se jaz nasmejal, bejž, bejž, **lepo te prosim**, a si me vidla, kako sem se smejal – omenjala si neke duhovnike, ki si jih zaščitla, kot da ne bi imeli svoje volje, čeprav nisem nikogar napadal. Sploh pa nimam ničesar proti klerikom, hec je v tem, da ta post sploh ni bil namenjen tebi, sploh pa nisem nikogar žalil ali se norčeval. Eni pač ne prenesete šale na svoj račun, ker ste preveč resnobra in zapeti, ko eni kipci.

lepo vas prosim: Ali, groza in strah, da bi šli zaslužiti kak božjak v martinarno ali premogovnik, kjer si je stari trap nabasal silikozo, **lepo vas prosim**, to je za nesposoben gmajn folk, za Šimne Sirotnike, ki se ne znajo sklincati naprej v življenju. Kulturni minister to ve, notranji minister to ve, mati županja to ve, ta odštekana pa nikakor.

ljubi bog: V naslednjem odstavku pravi člen, da se zaradi čim večje izkoriščenosti prostorov in opreme lahko razporejajo delavci v izmenah. Ja, **ljubi bog!** Ali mora to zakon določati, da se lahko razporejajo v izmenah?

ljubi Jezus: Kam sem prišla, je pomislila. **Ljubbi Jezus**, kaj bo z menoj?

ljudje božji: Podprl bom to, kar se predlaga, vendar pa moram povedati, da se mi malo čudno zdi, da gre samo za te z višjo izobrazbo in podobno – kaj pa s srednjo izobrazbo? V bolnici sem bil dva meseca, pa so mi postiljali in delali navadni delavci, pripravniki – zakaj ne bi še njim nekaj plačali, **ljudje božji**. Saj si zasluži.

majka mila: Zgodilo se je pa potem malo kasneje, ko sem se recimo prijavil za direktorja, napravil program in bil je zadnji dan, ko je pač prijava bila v zaključku. Ura je bila 13.00 in zazvoni telefon. Pravi, nekdo pravi: »Ali bi vi prišli dok«, ali »boš prišel dok« saj smo se tikali. Ja, pravim, »bom, pa kaj pa je?« »Ja« pravi, »pridi dok«. No, in sem šel v Loko. Pridem v Loko na občinski komite

in si seveda rekel, **majka mila**, zdajle se bo nekaj zgodilo.

majko mila: Pride mož po dveh, treh dnevih burne zabave ves skesan nazaj domov k svoji ženi in na hodniku zagleda tri, štiri kovčke in pravi: »O, **majko mila**, a zdaj pa še na morje!«

majko moja: Zvrnil se je na travo in se z obrazom zakrtil v zemljo, v Zemljo, v njen objem. »**Majko moja!**« je malo pred tem zastokal hrvaški komentator Dušanovič in, kot je videti, ni mislil Marije.

mama mia: **Mama mia**, kakšna limuzina!

malo morgen: Ej, dovolj, streznimo se, razmislimo s svojo lastno glavo! Zakaj pa jo imamo? Res vsemu verjamete, kar je zapisano? Kaj pa imate od vsega tega? Bolje živite? Imate morda več prostega časa? Nam bodo znižali davke? Več zaslužite? Ste srečnejši, ampak res tam globoko v sebi, v srcu? **Malo morgen** – praviloma nič od tega. In kljub vsemu še vedno mislite, da je vse prav in v najlepšem redu?

Marija pomagaj: Če mene vprašate, kaj si mislim o tem, da se hoče dati sosedova Mica oploditi kar svojemu ginekologu (ali, **Marija pomagaj!**, celo svoji ginekologinji), vam rečem, da me prav en d... briga! In če me še vprašate, kaj pa ubogi, sicer še ne spočiti in še ne rojeni otrok, vam rečem: Bog ga živi, naj se rodi in raste sebi, materi in vsem nam v veselje!

mati božja: »**Mati božja!**« sem zaprepadeno zašepetal. Kaj ti je?«

mati mila: Koliko je pa že ura? ... **Mati mila!** Ena proč!

mati nebeška: Potem bi se povrnil v svoj rojstni kraj, tam bi si kraj velike ceste postavil lično hišo in ne trebalo bi več služiti tujim ljudem. O **mati nebeška**, kakšno neumnost je napravil! Dobrot se je bil preobjedel, pa je šel na led plesat kakor osel.

med nama rečeno: Da, v osemdesetih dneh! Stava, pravi on, toda, **med nama rečeno**, jaz tega ne verjamem. Ne bi bilo po zdravi pameti.

med nami rečeno: »Hribarjeva je pač samo ena,« sikne Jevnik, ki se je medtem že povsem predramil. »A je, takole **med nami rečeno**, že ta dovolj vražja. Le da seveda tega

Kučanu za nobeno ceno ne smemo priznati.«

me veseli: Zdržbica je s skromnim kimanjem in nasmehi le pokazala malo življenja. Potem pa je Emmett Sprague nenadoma zažarel, skočil na noge in stegnil roko proti meni. Rekel sem: »**Me veseli**, gospod Sprague,« in jo stresel, medtem pa sva s pogledi merila drug drugega.

mili Jezus: »Podnevi ljudi opravljate, ponoči ste mora in jih tlačite!« »**Mili Jezus!**« »Pa le dobro me poslušajte: če nihče, jaz vas uženem, samo pridite mi še katero noč!«

milo rečeno: Nekaj besed o ministru, ki odhaja. Navedba vzroka je, **milo rečeno**, smešna. Vzrok je kje drugje in to boste v najkrajšem času videli, spoštovani kolegi, v najkrajšem času.

milost božja: Ali prav v tem dolgem in brnem bledetanju sem se vzdramil in zazdelo se mi je koristno, da je prišel sam. Če bi bila prišla z njim in bi se ravnal po svojih ponočnih namerah in mislih ... **milost božja!** Vse bi bilo izgubljeno, takoj; prvi pogled bi rekel in prvi smehljaj: »Bratec, zlata jabolka niso lesnike za paglavce!«

mi o volku, volk iz gozda: Kakšen teden po napredovanju je Gregor parkiral avto in vstopil v poslovno stavbo. Napotil se je proti svoji pisarni in na koncu hodnika zagledal svoje osebe, zbrano okrog Igorja. Kar požirali so njegove besede in se veselo smejali. Ko je prišel bliže, je smeh utihnil in jasno je zaslišal Igorjev glas: »Ah, ta Gregor! Vprašaj ga, koliko je ura, pa ti začne predavati o proizvodnji ročnih ur! V bistvu nič ne pove, ampak to počne na dolgo in široko! Ha, ha!« Ko je Igor opazil, da so se vsi nehali smejati, se je obrnil in se presenečeno zazrl v Gregorjev zardeli obraz. »Poglej, poglej, **mi o volku, volk iz gozda!**« Glej glej... kakšno naključje... **mi o volku** ...«

mir s teboj : Upam pa, da se v kratkem vidiva in se pogovoriva iz oči v oči. **Mir s teboj!**

mir z vami: Molitev množice se je zlivala s šumenjem vode. Slišati je bilo kot pomirjujoča pesem in Jarimi se je zdelo, da vsa Dolina senc zveni v uglašenem napevu. Nenadoma je mrmež utihnil. Iz votline se je prikazal videc in stopil do roba kamnite preklade; bil je velik in močan mož, ogrnjen v haljo iz kozje dlake, z dolgimi, v štrene spletenimi

lasmi, gosto brado in očmi, ki so izžarevale nenavadno duhovno moč. Ljudje so strmeli vanj kot začarani. V rokah je držal grčasto pastirsko palico, s katero je udarjal ob tla, kadar je hotel kakšno besedo izpostaviti.

»**Mir z vami!**« je pozdravil poslušalstvo z jasnimi, daleč slišnim glasom.

In naj bo to nauk današnje božične poslanice Radia Študent, na dan, ko pogani praznujemo rojstni dan nezmagane sonca. **Mir z vami.**

moj bog: Sosea malo zakašlja, obrne se v stran ter se začudi: »**Moj Bog**, kakšna ženska! V nedeljo je pa tako plakala ...«

moram priznati: Bila sem jezna, **moram priznati.**

moram reči: Spoštovani gospod predsedujoči, spoštovane kolegice in kolegi. S tem zakonom sem povezan mogoče še nekoliko bolj kot drugi kolegi, ker sem pač predsednik Odbora za kulturo, šolstvo in šport in sem bil prav pri teh zadnjih opravilih, odkar je zakon prišel v parlament, ves čas zraven in **moram reči**, da biti zraven pri tem zakonu, ni bila niti duševno niti fizično lahka reč. Priprave za to današnjo sejo so trajale precej časa. Razprave so bile, **moram reči**, precej izčrpane in precej so šle tudi v podrobnosti.

(na) kratko rečeno: Še več, različne raziskave kažejo, da je mobilnost slovenske populacije zelo majhna. **Na kratko rečeno:** Slovenija ni in ne more biti problem za trg delovne sile v nobeni članici EU.

Bruseljski pritiski, da naj bodo regije velike, so očitni. Zanimiva je razlaga, kako je nastal zadnji predlog posebne direktive Evropske komisije, ki, **kratko rečeno**, predlaga, naj se države z manj kot 3 milijoni prebivalcev ne bi členile na manjše regije.

na nek način: V opravičilo Avstrijcema pa je vendarle treba reči, da sta do izida 15:10 sodila zelo dobro, potem pa sta se ob popolni nemoči Špancev odločila, da bo tekma vendarle bolj izenačena. Celjani so jima za to – **na nek način** – lahko tudi hvaležni, kajti tako so dobili priložnost za preizkus igre v »izrednih« razmerah. Ta izkušnja jim bo gotovo še zelo koristila, kajti očitno je, da je ena njihovih največjih slabosti igra, v kateri jim nasprotnik »diha za ovratnik«.

To je nekoliko pretirano. Jaz razumem, da je

vlada **na nek način** danes obglavljena, ker je pač predsednik vlade v OZN in ne more biti prisoten v tej razpravi, v kateri bi najbrž bil potrebnejši kot tam kjer se nahaja, ker gre tukaj za ključna vprašanja. Ampak na drugi strani je gospod Bavčar – on bo spet rekel, da mu delam medvedjo uslugo, da mu delam prej škodo, kot korist, ko ga hvalim – pokazal na kakšen način se nagovarja opozicijo k podpori z načelnim stališčem in s poudarjanjem pomena enotnosti glede tega, za Slovenijo bistvenega vprašanja.

na nesrečo: Bolj se nagibajo k nahodu in pljučnim infekcijam, to pa so glavna sproži-la. **Na nesrečo** pa starejši ljudje astmo radi spreledajo. Naduho si razlagajo kot nadlo-go starosti.

na noben način: Najprej je bilo rečeno, da ima Hrvaške interese, ki so nasprotni var-nosti, tako se je dalo razumeti, varnosti obratovanja. To seveda mislim, da **na noben način** ne drži. Vsak solastnik, ne glede na to, ali je to Hrvaška, ali izhaja iz Hrvaške, izhaja iz Združenih držav Amerike, ali pa od koderkoli že, povsod na svetu, vsak lastnik je seveda zainteresiran, da taka naprava varno obratuje, kajti samo na ta način ima zagotovljeno dolgoročno obratovanje.

na srečo: Še bolj krizno pa je bilo tisto obdo-bje, ko smo lahko govorili o tem po italijan-sko – Evropa mai! Evropa nikoli!, ki smo ga **na srečo** presegli. Z vidika tega razvoja, o katerem govorim, je današnji dan, pravza-prav velik dan za Slovenijo, posebej za slo-vensko vlado.

na svidenje: Kako naj oblačim svojega še ne en mesec starega otroka v tem spreminja-jočem se pomladnem vremenu. Mama mi namreč vedno pripoveduje, kako so mene oblačili in da sem bila kljub temu ves čas prehlajena. Kdaj gremo lahko z vozičkom na sprehod? Za odgovore najlepša hvala in **na svidenje**.

Vabljeni ste vsi poslanci, vsi zaposleni v držav-nem zboru, tudi predstavniki vlade, ki pravkar odhajajo, tudi njih vabimo in pa seveda novinarje. Torej, **na svidenje** čez nekaj mi-nut v jedilnici. Hvala lepa.

na vekomaj amen: Seveda je ta beseda, če-tudi veliko težja od običajnega »gospoda«, predvsem forma, ki ji vsak od poklicanih sam podaja primerno vsebino. Gospod Bon-

ča pove, da mu prija, ko gre po verouku po hodniku nove šole v Poljanah in ga otroci pozdravljajo s: »Hvaljen Jezus!« In on od-govarja: »**Na vekomaj, amen.**«

na vsak način: Jaz osebno tega amandmaja ne bom podprl, ker se mi zdi zelo pomanj-kljiv. Se pa strinjam, da je treba te ljudi **na vsak način**, če so seveda dobri, zadržati v občinskih upravah, verjetno pa skoraj v večini občin so, vendar pa je treba imeti za to neko primerno dikcijo, ne pa tako, kot je predlagana v tem amandmaju. Hvala.

na zdravje: (Kihanje v dvorani.) **Na zdravje** kolegu Pahorju! Besedo ima Janez Mežan, nato Vladimir Čeligoj.

na žalost: Tako bom rekel, jaz se s precej sim-patičnih predlogov in stališč gospoda Kopa-ča, kolega Kopača strinjam. S tem ne, am-pak s precej njegovih simpatičnih predlogov in stališč se strinjam, **na žalost** se njegova stranka s tistimi simpatičnimi predlogi in stališči, s katerimi se jaz strinjam, ne stri-nja, tako da je tukaj pač problem nekje na drugem nivoju, ne na nivoju parlamenta.

naj hudič vzame vse skupaj: Trener pora-žencev Alain Vigneault pa je bil neutolažljiv. »**Naj hudič vzame vse skupaj!** Namesto da bi po vodstvu s 3:2 ob številnih priložnostih zadeli še enkrat, so tekmeči izenačili, povr-hu pa v podaljšku še zmagali.«

najlepša hvala: »Če kaj potrebujete, prepro-sto samo pokličite.« »Hvala, gospod, **naj-lepša hvala,**« je jetnica ponižno odvrnila.

Shaw je pol ure potrpežljivo poslušal, nato pa planil pokonci in šel odpret okno. »**Najlep-ša hvala,** izredno ste ljubeznivi, ker želite, da bi slišali tudi sosedje,« je ganjeno rekel srečen pesnik. »Nikar se mi ne zahvaljujte,« je odgovoril Shaw z neomajno mirnostjo, »že od malega sem vaje spati pri odprtem oknu.«

Vsem, ki ste ga ohranili v lepem spominu ter se ga spominjate s prižganimi svečami in po-stojite ob njegovem grobu, **najlepša hvala!**

naj me hudič (vzame): Pojdi v delavska na-selja. **Naj me hudič vzame,** če boš našla viš-ji standard, kot je bil pred 15 leti.

Naj me hudič, če ni to biznis za kliniko.

naj me koklja brcne: Naj mi baba še kdaj pride in me prosi na posodo! V zid naj se za-leti, pa bo videla Benetke!« In zamrmral je:

»**Naj me koklja brcne**, če je bil denar njen, ki ga je vrnila!

naj me strela (ubije/zadane/udari/rukne): Sem zelo radoveden, koliko prostitutk in prostitutov bo izobesilo tablo z nazivom Prostitucija s.p., še bolj sem pa skeptičen, kdo od njih bo plačeval davke. Če pa stvar pogledamo racionalno, je cilj zakona legalizirati doslej inkriminirano prostitucijo, izločiti moteče outsaiderje in pobrati smetano s tega potencialno ogromnega biznisa. **Naj me strela zadane**, če ne bo ta zakon ustvaril zelo plodna tla za nastanek prave mafije po vzoru Cosa nostre.

Če ni res, **naj me strela udar!**

To je on. Če ni, **naj me strela rukne!**

Naj me strela, če ni tudi on član tega kluba.

naj me vrag: »**Naj me vrag**,« je vzkljnil kole-sar, »si morete misliti, zme ne je spet tukaj.«

naj me vrag/bog pocitra: **Naj me vrag pocitra**, če nisem nekje prebral, da je najpomembnejša naloga opozicije pripravljati kar se da tehtne alternativne predloge za rešitev ključnih državnih problemov. Z njimi je mogoče argumentirano blamirati nesposobno pozicijo, nato pa jo zrniti z oblasti.

Če to ni užitek **naj me Bog pocitra**.

naj me vrag vzame: **Naj me vrag vzame**, če sem jim kdaj zaračunal en sam dinar preveč!

naj se zaleti v zid: A je kdo gledal Final Destination 2 ????. Pred filmom je namreč 11-minutni Animatrix trailer, ki se ga ne da dobiti na internetu. Kdor je že gledal Animatrix dele (kdor jih še ni, **naj se zaleti v zid**) bo presenečen, kr ta del ni narisani, temveč 3d animiran v stilu FF filma in to z NORO kakovostjo in še bolj norimi efekti.

naj vas bes lop: Najprej zžvrkljajte (zmiksajte) tri rumenjake, tri žlice sladkorja, tri del mleka, ščepec soli, 5 dkg stopljenega masla in tri ne prepolne žlice bele moke. **Naj vas bes lop**, če si boste z večjo količino moke olajšali delo in pokvarili recept. Zmes pustite stati najmanj uro, da se moka dobro razpusti.

ne bi rekel: Zdaj se pa vprašaj zakaj so potem sploh še posneli nadaljevanje? Da bi naredili še eden happy end? **Ne bi rekel!**

ne bi rekla: »Ni morda lažje biti skrit za citrami, kot pa nekaj povedati, zapeti?« »**Ne bi**

rekla. Ko stopim na oder, me gledalci ocnjujejo.«

ne ga lomit: Mile pride k psihiatru in pojamra: Nekaj je narobe z mano. Občutek imam, da sem psihiater! **Ne ga lomit**, tako nori pa spet niste.

Pogajati se z ZLSD??? Ma **ne ga lomit**... komunisti in domobranci: disidenti in diktatorji, ne bo šlo!!!

ne ga srat: O merilu okusa množic pa sploh ne bi več razpravljala. Poglej si kdaj na Kolosej, kakšni filmi so na 1. mestu gledanosti (npr. Sam doma, Butec in butec, Blondinka s Harvarda ...) To je okus, ali kaj?!!! Ma **ne ga srat**, lepo te prosim! – »Desna stran je boljša!« »Davor, **ne ga srat**, a res? Sm mislu, da je leva.«

nekam se zaleti: Dej Helena, **nekam se zalet**, pa pejd svoji soimenovalki Heleni Blagne pa pojte skupi.

ne lomi ga: »Špela, zelo zanimivo govorno vajo si imela. Ti jo je napisala mama?« »**Ne lomi ga**. Sama sem jo naredila!« »A res? Povej, kako ti je to uspelo.«

ne lomite ga: »Luč v dvigalu bo ugasnila. Ostala bova v temi.« »**Ne lomite ga**, prosim! Kako morete vedeti, da bo luč ugasnila, ko pa... kaaaj!? Ugasnila je!!« »Rekel sem vam, da bo!«

ne najdem besed: Nimam kaj povedati, **ne najdem besed**.

ne ne: Tisto je dobil, kar mu je poslal njegov državni uradnik s terena in on je napisal spretni dopis in poslal. **Ne, ne**. Minister, tako se ne dela!

ne serji ga: Daj Robi, **ne serji ga** no, v Dubrovnik boš šel zdaj s kolesom, si ti čisto nor?!

ne še: Kaj ti ne greš na direktorjeva pogreb? **Ne še**. Najprej delo, šele potem veselje.

nič ne rečem: **Nč ne rečem**, Ljubljana mora dobiti uporaben stadion, ker drugače fuzbal na enem spodobnem nivoju v njej ne bo preživel.

ni debate: Skratka, to so stvari, ki so povsem jasne. Tu **ni debate**, ali je ali ni, kako bi in kaj nam svetujejo. Če se tega ne zavedamo – in mislim, da se tudi v banki Slovenije zavedajo očitno zdaj že leto in pol – da bo treba inflacijo spraviti tja, kamor gre, da bo treba cene obvladovati, da bomo dodano

vrednost morali napraviti, da bo treba pokojninsko reformo »zrihtati«.

ni govora: »Morava splezati gor.« **»Ni govora.** Osem let me poskušajo v to prisiliti, pa se jim ni posrečilo! Da se bom jaz trudil in potil! Nikoli!«

ni hudič: **Ni hudič,** da v dveh mesecih ne bi bilo tri dni lepega vremena in da nam bo uspelo priti na vrh.

nima smisla: Ne bom se kregal. **Nima smisla.**

nimam besed: Ne sodi o rečeh, o katerih premalo veš ali pa sploh nimaš pojma. Tako ne bom sodil o univerzi za tretje življenje, ker zanj prvič slišim. Lahko bi pa marsikaj povedal o univerzi za tretje življenjsko obdobje. In to bi bile same spoštljive besede ... Toliko zagnanosti, človečnosti, znanja, navsezadnje nepreštevljivih prostovoljnih ur in celo let dela, kot so jo vanjo vložili snovalci in tisti, ki so orali ledino .... **Nimam besed.** Takih ljudi danes, v tem čedalje bolj razčlovečenem svetu, skorajda ne srečaš več.

ni panike: »Kaj lahko nekdo pove, kako je kaj na ustnem izpitu pri Veberju?« **»Pri Vebru: Ni panike,** ko narediš pisnega, sploh ni problema... Malo te vpraša teorijo, kako vprašanje iz statistike...ampak **ni panike**...so čist osnovna vprašanja.

ni rečeno: »Če bi se dal klonirati jaz, bi nastal otrok, ki bi bil popolnoma enak, kot sem bil jaz, ko sem bil majhen. A kdo ve, če bi potem odraščal popolnoma enako kot jaz, če bi imel enak značaj in bi doživljal isto kot jaz?« **»Hja, to ni rečeno.«**

ni šans: Da bi oni meni solili pamet, potem ko je vsak izmed njih stal več kot devet milijonov sit? **Ni šans,** naj vrnejo mandat čez pol leta, če jim kaj ne paše.

ni šment: Jaz sem skoraj vsak vikend dol v pi. zalivu. **Ni šment,** da se ne bomo kje srečali...

niti na kraj pameti mi ne pride: Ne, **niti na kraj pameti mi ne pride,** da bi zaradi Ačimoviča začel navijati za Spurse. Naj živi Liverpool!

niti pod razno: »Greš z nami na Kum?« **»Niti pod razno.** Da bi peš lezel gor, se vam meša?«

niti slučajno: »Se lahko preselim k tebi za kak mesec?« **»Niti slučajno.** Ne. Brez zamere, ko se boš spomnila česa bolj normalnega,

se mi javi. Saj veš, da ti bi z veseljem pomagala.«

ni vrag: Hostli, hoteli, prenočišča ... so med najpomembnejšimi zadevami, ki jih potrebujemo na potovanjih. Nekateri se odpravijo na pot na način "bo že kako, **ni vrag,** da se ne bi našla kakšna postelja tudi za mene", skratka v neznanu.

ni vredno besed: Družinski zdravnik prihiti v stanovanje, kamor so ga bili poklicali. »Hvala lepa, gospod doktor, da ste se potrudili tko daleč, se mu zahvaljuje bolnik po pregledu.« **»Ni vredno besed«,** odvrne doktor, »tako in tako imam v tem bloku še enega pacienta in tako bom ubil dve muhi na en mah.«

ni za kaj: »Hvala, Leon,« se je zahvalil umeznik. »Hvala ti za vso tvojo pomoč.« **»Ni za kaj,** Noel.«

odkrito povedano: **Odkrito povedano** – to, da sem tujec, mi ni nikoli povzročalo težav.

odkrito rečeno: Pri vsakdanjem delu imam stike z mnogimi proizvajalci, posredniki in trgovci, ki prodajajo računalniške izdelke in pogosto jih, **odkrito rečeno,** sploh ne razumem.

pa amen: »Mi podpiramo Kučana in enega izmed poslancev Združene liste, **pa amen!**«

pa kaj: Raka imam – **pa kaj!**

pa kaj še: Vendar, kot pravi sam, so bili takrat vsi prepričani, da raper, starejši 21 let, ne more uspeti. **Pa kaj še!** Njihovih osem plošč (predvsem *It Takes A Nation Of Millions To Hold Us Back*, *Fear Of A Black Planet* in *The Enemy Strikes Black*) se prodaja v milijonskih nakladah, štirideset turnej po vsem svetu pa je za rapersko zasedbo že nenavadno.

pa konec (besed/debate): NN, glej, če bi zasedli mojo lastnino, bi jih spravil ven! ali pa bi, če bi se hotel, z njimi dogovoril za ustrezno najemnino! Če pa SŽ tega noče, noče, je povsem prou, ker je to njihov objekt **pa konec debate!**

Ob predlogu, naj ministrstvo, ki ga je vodil, pošlje protestno noto, ni bil navdušen, saj v informaciji o dogodkih na levem bregu Dragonje ni našel elementov, ki bi lahko služili kot povod za nov protest. Potem pa je v razpravo posegel predsednik vlade dr. Andrej Bajuk. »Dajmo izjavo, da je katastrska ob-

čina Sečovelje slovenski teritorij, **pa konec!**« je menil.

Kralj se je noro zaljublil v prelepo vojvodinjo de Beaufort. »S to žensko se moram poročiti, **pa konec!**« si je rekel.

Pri hiši smo imeli lepega, velikega in močnega osla po imenu Moro. Našega Mora so nekega dne zaplenili nemški vojaki, da bi jim nosil municijo iz naše vasi do morja, tam nekje do Strunjana. Očetu je bilo hudo, da zgubi edino vprežno žival in povrh še dobrega prijatelja otrok. Nemci pa so rekli: »Oslo vzamemo, **pa konec besed.**«

pa mirna Bosna: Mašince ste nestrpni. Pustite no Mirovni inštitut na miru se pač nočejo bosti z nami ker jim dajemo vsakdanji kruh. Kako pa bi zgledalo če bi se prepirala delodajalec in njegov intelektualni težak. Pa saj tudi argumentov nimajo nekih. Dajte! Gremo no v ta NATO **pa mirna Bosna.**

pa pa: Pridne bodte pa se čujemo :) **pa pa**

pa pika: Potrebujemo preobrat! Podjetniške prodajalne preoblikujemo, polni penezov, potem pokupimo poslopja, pa pajkelne, pa parkirni prostor povrhu, poceni pravgotovo, proletarcem pa ponudimo postrgano proletarsko pogodbo, **pa pika!**

pa smo tam: V mislih imam zakon oz. predlog zakona o slovenskem jeziku in predlog, da bi vsa imena firm poslovenili, to pa je skrajnost in skrajnost dela škodo tako v duhovnem kot v materialnem svetu. **Pa smo tam!** Omenil sem udomačeno tujko materialen.

pa to ni res: Ženska stopi v lužo in jezno reče sama pri sebi: **Pa to ni res!**

pa zdravo: Jaz hočem imeti svoje življenje! To se pravi: svoj ključ, da pridem in odidem kdaj hočem, da imam kopalnico, si prižgem televizijo, radio, v miru preberem svoj časopis, cigarete skadim, kavico spijem, kosilo naredim, **pa zdravo!**

pejte k vragu: V bistvu sem zarad lepih bab postal alkoholik, **pejte k vragu.**

pejte v kurac: Kaj vam pa motoristi hočejo hudega, da se nekaj izživljate! **Pejte v kurac** vsi po spisku!

Pejt v kurac! Jest nisem nikol rekel, da je Harry Potter brezveze.

pejt v rit: Osebno menim, da bi bilo zanj najbolje, ko bi ji napisal: **Pejt v rit** in ne mi težit, pa bi izpadel samo nesramen in nevljuden,

tako pa so mu takoj pritaknili fašizem, nacizem, šovinizem, gojzarje etc.

pejte se srat: Pa kaj se greste????Ma ne ga srat!!!!In vi mislte, da bodo ljudje kar na veliko padal na te vase limance ukul frej kar al kuga???Ma **pejte se srat**, tu je ena največja pi.darija kar se ji kdaj vidu...Pa ne mi slučajnu pol se karte pusilat, ku taku in taku ne mislm pridet!!!!!

pejte v rit: **Pejte v rit**, računalničarji!

pička (ti) materna: Sebe poglej, **pička ti materna!**

Kliče me Matej in mu naročim naj naroči taksiju, da ga pripelje do trga kjer stanuje Ana, Simon pa naj vozi za njim. V kratkem času se dobimo in takrat vidim Mateja. »Stari, kje je ta tip, jebem mu mater Poljsko« »Umiri se, sem ga že jaz pribil kot prasca«. »Ja, **pička mu materna**, jaz sem šel stran od Mutole zaradi njega, premalo je dobil mora dobit še od mene.« »Matej, umiri se!«

piši me v uho: »Naj bo! **Piši me v uho**, baba, toda polič ga nesem s sabo.« Avša odide s poličem na mrvo.

pitaj boga: »No, kje boste za 1. maj in kres?« »Am...za prvi maj delam, najprej na eni prireditvi, pol pa še u diskotetki, za kres pa... **pitaj boga**...bomo še vidl.

po domače povedano: Vemo pa, da samomorilno nagnjenje spodbujata osamljenost in izločenost. Lahko torej sklepamo, da bo v povezani oziroma prepleteni družbi manj samomorov kot v razcepljeni in individualizirani, kot je slovenska, kjer, **po domače povedano**, vsak skrbi le zase.

po domače rečeno: Osebno mislim, da ni nekega, bi rekel, ozadja, da vse skupaj torej ni bilo vnaprej pripravljeno in da ni nekdo komaj čakal na to, da bi, **po domače rečeno**, naskočil mariborsko bolnišnico.

pod nobenim pogojem: Seveda pravijo, da nočejo biti uživalci, ker oni ne uživajo pri tem, ko jemljejo drogo, ampak hočejo biti – tam nekje sem to izvedel – uporabniki, uporabniki hočejo biti. No, ampak pogledjte, kaj so izjavili, to je zelo pomembno – izjavili so, da se **pod nobenim pogojem** niso pripravljene odreči pravici po svobodnem uživanju drog. Vidite!

po drugi strani: Ker so potrebe po hospitalni obravnavi veliko večje, uspemo "obdelati"

le del teh bolnikov. **Po drugi strani** moramo nujno sprejemati vso urgentno internistično problematiko, in teh bolnikov je približno 50 odstotkov.

po eni strani – po drugi strani: Kajti **po eni strani** je Mesič obljubljal, da se bo osebno zavzemal za bistveno zmanjšanje velikih pristojnosti, ki jih hrvaška ustava daje predsedniku, **po drugi strani** pa je na široko delil obljube, da bo vse nove hrvaške gospodarske povzpetnike poslal v zapor, Hrvatom v Hercegovini pa zaprl pipo z denarjem, o čemer v parlamentarni demokraciji, kar naj bi postala Hrvaška, seveda ne more in ne sme odločati predsednik.

pogum velja: Zavest in nada, da se vzdigne njegov ugled med uradniki, mu je sicer dvigala glavo, toda bridka misel, da bo trpel in kaj vse trpel za svojo hrabrost, mu jo je spet sklanjala. »**Pogum velja!**« je dejal in vdano pristavil: »Kar je, to je.«

(pojdim) lepo/kar po vrsti: Prav to pa je obenem tudi osrednja misel, celo metoda Spinozovega branja Svetega pisma v Teološko-politični razpravi. Toda **pojdim lepo po vrsti.** Razpravo je Spinoza napisal predvsem zaradi »predsodkov teologov«, zaradi zagovora verske in mišljenjske svobode in zaradi opredelitve razmerja med vero oziroma teologijo in filozofijo.

Iz priloženega strogo zaupnega gradiva je razvidno, da je uslužbenec obrambnih struktur hotel prisluškovati telefonom uredništva in posloводства Mladine. Pri tem početju nalletimo na več nepravilnosti. **Pojdimo kar po vrsti.** Prvič: vojaški varnostnik se je spustil na civilno področje, toje na področje, kamor ne sme stopiti. Pustimo ob strani civilizacijsko spornost tega početja – ena od pridobitev civilizacije je, da se vojska ne vmešava v civilne zadeve, še najmanj v delo medijev – in se omejimo le na zakone.

po moje: Navadni policisti nadzirajo, kdo hodi notri, kdo ven. Zato bom rekel, takega primera, **po moje**, nikjer na svetu ni.

po mojem mnenju: In nikoli si nisem prisvajal teh zaslug in vsi, ki ste takrat odigrali pomembno vlogo, ste tudi v mojih spominih, vsaj **po mojem mnenju**, našli tisto mesto, ki vam je šlo ne glede na to, da so se naše politične poti potem razšle. Bi si pa upal trditi, da z druge strani ni bilo vedno tako.

po možnosti: Je pa vprašanje, ali lahko nepripravljeno razpravljamo o tem. Jaz bi na nek način pogojno podprl to zadevo, da vendarle najprej odbor za mednarodne odnose in komisija za Slovence po svetu in zamejstvu to gradivo pripravi, in **po možnosti** kaj več kot samo časopisne in druge novice.

po pravici povedano: Ampak, namesto da bi ga spodil, kot bi ga lahko, hočem reči, namesto da bi ga enostavno postavil pred vrata in ga brcnil v rit, ga peljem, tako zelo sem dober, na sejem našega odrešenika, kjer mi bo, upam, še kaj padlo zanj. **Po pravici povedano**, takšnih bitij se ne da nagnati.

po pravici rečeno: Zdaj s približno dvajsetimi ameriškimi študenti trikrat na teden poslušam predavanja dveh profesorjev, od katerih eden govori srbohrvaško in razume, vsaj za silo, tudi slovensko, drugi pa je strokovnjak za zgodovino Evrope. **Po pravici rečeno**, ne vem, kateri je bolj dolgočasen, a vendar vztrajam.

pojdi no: Ljudem, kakor sva midva, takale zdraha ne more prinesiti nič dobrega. Da bi se mi, ki so nas candre spravile na svet, za candre vojskovali – **pojdi no!** To bi pomenilo izzvati jezo božjo!

pojdi se solit: Dana, mislil sem že, da te sploh ne zanima, kje sem in ali sploh sem. **Pojdi se solit.** Ne delaj predstave in pridi v kočo.

pojdi v božjem imenu: Naglo, kakor v sramu me je pokržižal po čelu, nato me je s palcem in sredincem tlesknil po glavi. »**Pojdi v božjem imenu!** Le pojdi!«

pojdi v kurac: Nazadnje je legel na klop in zahrčal. Varnostnik ga je zbudil in mu ponovil zdravnikove napotke, užaljeni Dragan pa je planil in začel tolči po vratih ordinacije in klicati zdravnika, ob tem pa zmerjati varnostnika: »**Pojdi v kurac**, boš videl svojega hudiča, tole bujenje te bo drago stalo...«

pojdi v miru: »Imam prijatelja, ki me čaka.« »**Pojdi v miru!**« ga je odslovil Foramiti.

pojdi v pizdo (materno): Idi v pizdo materino, božiček, vedi da si jaz vse zapomnim in naslednje leto te bom nekje počakal in ti jebal mater, peder debeli kosmati. Tvoj Janezek.

pojditte se solit: »Če bi me Bela hiša naprosila, naj posnamem film o srečnih vojakih,« je pojasnjeval avtor in režiser Lionel Chet-

wynd po srečanju z Roveom, »bi jim dejal: **pojdite se solit!**«

pojdite v božjem imenu: Župnik je izpregovoril tiše: »**Pojdite v božjem imenu** in storite, kakor vas je volja! Samo toliko vam rečem, da se mi smilite!«

pojdite v miru: Do tega je prišlo neke nedelje po maši, na obzidanem dvorišču neke gostilne, pod širokolistnato murvo. Sedel sem pri kozarcu vina, ko je skozi portal vstopila majhna mešana skupina v praznični opravi, vesela, kot da bi jih blagoslov **'Pojdite v miru'** še držal skupaj.

prava figa: »Gospod gredo!« **»Prava figa! Ven!«** je zarjovel kovač, ki je pravkar potegnul iz žerjavice kos razbeljenega železa in ga položil na nakovalo.

prava reč: »Pa tudi če se prehladim. **Prava reč.** Ti pa ... a kaj te bom učil, saj sama veš, da ženska ne sme v vodo ob tem času ...«

presneta reč: no, rast res ne pomeni nič objektivnega... vendar...pravim, da sporočil ne brišem, ne krajšam, ne cenzoriram... in . (pika)... **presneta reč**, saj nisem Metternich...

presnet nazaj: To ni fer, **presnet nazaj.**

prmejdun: Zgleda, da bom morala pri 28-ih spet zobni aparat nosit, **prmejdun**, no.

prmejduš: Zmanjšajte število akrilamidov in postavite še en Mcdonalds tamle!! Naš narod pa že ne bo tako nezdravo živel, **prmejduš!**

primojduš: »Wingfield meni, da je našel dnevnik Claire Lighthourne,« je mirno dejal Jared. **»Primojduš.«** V luči svetilke ni bilo težko prebrati zadovoljstva na Magnusovem obrazu.

primojduš: Thomas, pripravi ga, potem pa nas povabi, in se bomo lahko pogovorili o kvaliteti. In ne, ne boš nas preslepil s kakšno bolj domačo vrsto. Drugače pa, kakor se jaz spomnim, se reče še malo trdim testeninam al dente in ne a dente. **»Primojduš**, res se reče »al dente« in ne »a dente.«

pri moji duši: Verjame Tamara, da bi morali vsi uporabljati čudežni nasmeh, vendar sem samo človek, in ko sem žalostna, **pri moji duši**, ne gre iskren nasmeh, pa kakorkoli bi se trudila, to ni človeško, ni logično... poskušaj razumeti to... zato sem rekla, da je včasih potrebno tudi nasmeh zaigrati!

pri moji veri: Nekaj časa sem opazovala plešastega gospoda, potem pa je na las pridrvela velika kilogramska dežna kaplja, se desetkrat zaporedoma odbila od njega, enajstič pa je poletela tako visoko, da je na modrem nebu pristala. Nikoli nisem lagala in nikoli ne bom, toda to, kar sem videla, **pri moji veri**, je prava resnica.

prvi april: **»Prvi april!«** sva s Petro hkrati vzkliknili. Nika je jezno zardela.

Janezek pride iz šole in reče mami: »Mami, mami, očka se je obesil na podstrešju!« Pa gre mama hitro pogledat in očka ne najde nikjer. Pa pravi Janezek: »Ha, ha mami, **prvi april!**«

prvič slišim: Ali je res King Kong predmestje Hong Konga? **Prvič slišim.**

priznati moram: Obravnavajo me kot malega otroka. **Priznati moram**, da mi to ugaja, saj mi ni treba misliti na določene stvari. Biti praktikant v Sloveniji je super. Ni treba kuhati, saj imaš študentske bone, tudi prati ni treba, saj je na voljo pralnica. Kaj torej počneš? Uživaš.

raca na vodi: Hočem reči – zakaj se denar, ki je namenjen za Slovence po svetu, porabi za Slovence, ki grejo potem po svetu, namesto da bi ga koristno porabljali Slovenci, ki so že tam? **Raca na vodi**, sem rekel! Tisto, s čimer se lahko Slovenija predstavlja v tujini, je vendar slovenski intelekt.

reci in piši: Bond in Šesti čut imata skupno to, da sta v Sloveniji nabasala na vročo in dišečo Ameriško pito. Ta je v 18-ih dneh od štarta zadovoljila in potešila (**reci in piši**) 54.000 lačnih in toplega obroka potrebnih gledalcev!

reši se, kdor se more: Kaj menijo sosedge o našem vstopu v EZ 2004? V italijanskem strokovnem mesečniku Tuttotrasporti berem v majski številki N° 251/03 tudi pikre pripombe italijanskih vrstnikov na naše članstvo v EZ. Na primer: na strani 7 pod naslovom Slovenci prihajajo: **»Reši se kdor se more!«**

roko na srce: Za mnoge je pravi dopust potovanje v oddaljene kraje, v svet, drugačen od našega, kjer vladajo tudi drugačne klimatske razmere. Če so te misli pozitiven izziv, jih pozdravimo, saj tak dopust prinese tudi duhovno obogatitev. Poleg rekreativnih in športnih dejavnosti, dostopnih tudi srčno-

žilnim bolnikom, postajajo v zadnjih letih vse bolj priljubljeni tudi ekstremni športi, pogosto povezani z velikimi telesnimi in duševnimi obremenitvami. Vendar – **roko na srce** – za uspešno rekreacijo taki napori niso potrebni, še manj pa nujni.

sam bog nebeški vedi: Polomljen, star lijak, obroč kolesa, preluknjana ponev, počeni lonci, vilice s poldrugim klinom, pipec brez ročnika – **sam Bog nebeški vedi**, odkod se je bilo vse to nabralo v Ljubljano!

sam bog ve: Če bi bil sodnik, bi kljub temu, da bi brzdal svoje morebitno sovraštvo, brez odlašanja naložil najhujše kazni ali celo smrt mnogim krivcem, ki še danes nemo-teno živijo v Nemčiji ali drugih državah, ki jim izkazujejo sumljivo gostoljubnost. Toda bilo bi me groza, če bi bil en sam človek po nedolžnem kaznovan za zločin, ki ga ni zagrešil. W. A., zdravnik iz Württemberga, piše: Za Nemce, ki nosimo težko breme svoje preteklosti in (**sam Bog ve!**) prihodnosti, je Vaša knjiga več kakor ganljiva pripoved; je pomoč in usmeritev, za kar se Vam zahvaljujem.

sam hudič ve: »**Sam hudič ve**, kaj me je obsedlo. Morda pa sem upala, da bi ljudje laže razumeli ta tuji svet, če bi jih po njem vodil nekdo iz njihovega družbenega razreda.«

(**saj**) **veš da ne:** Teta Magda je pomolčala in si utrujeno potegnila z dlanjo čez čelo. »Napiši, kar hočeš«, je rekla nazadnje. »Kar zadeva mene, bom intrigantske napade pedagoške sodrge enostavno ignorirala. In če tudi ti držiš z njimi ...«

»Saj ne, teta Magda! **Saj veš, da ne!**«
»Res ne greš z mano plavat?« me je vprašal, medtem ko se je po jezerskemrodu spuščal v hladno vodo. »**Saj veš, da ne** ... da plavanja ne maram,« sem mu odvrnila, kot mu odvrnem vsakič, ko me vpraša; kot da bi pozabil, ali pa to pač počne zato, ker se noče spomniti.

»Živjo. Ali mogoče katera ve, kje bi dobila črne škornje na špico, ampak da imajo nizko (3-5cm) koničasto peto. Sem že celo Ljubljano okrog obrnila pa jih ne najdem. No, ene sem videla v butiku Chic, ampak so za moj študentski žep predragi!« »**Veš da ne.**«

seme hudičevo: »Hudič!« je pljuval okrog sebe, cefral njeno obleko, drobne koščke metal od sebe in jih leže teptal s kolenom,

z meči in s čevlji. »**Seme hudičevo!** Nak, sit sem tvoje miloščine in miloščine tvojega starca, sit, da veš.

sem papež: Če ma kdo na svetu zdaj hitrejšo mašino za tako malo denarja, **sem papež**.

slikaj se: Tole pisarim na služben racunalnik in tistih CE znakov ni gor. Kaj si mislu, da bom pisal samo zjutrej, pa zvečer? Pa kaj še, **slikaj se**, he-he.

sodnika v špirit: »Fuj, **sodnika v špirit!**« Po-tem ko so Italijani in Španci po porazih z gostitelji, Južnimi Korejci, v zelo sumljivih okoliščinah izpadli iz nadaljnega tekmo- vanja, so Mednarodno nogometno zvezo (FIFA) zasuli s sovražnimi pismi.

solit se pojdi: Slišala je ponavljajoči Félixov stavek: »Še nimaš dovolj tvoje obsedenosti? še nimaš dovolj?« In Ruby je naenkrat od- govorila, kot da bi Félix še vedno stal tam s srajco v eni in s hlačami v drugi roki: »**Solit se pojdi**, s tvojo ženo vred.« Spet je slišala korake po stopnicah, vrata, ki so se zalo- putnila ob polnoči, medtem ko se je selila v Hannino posteljo.

spelji se: Intifada: Pararele bi se dalo potegni- ti z rimokatoliško cerkvijo. Jasin je papež, predstavlja samo moralno avtoriteto, de- lavce, ki pa vzdržujejo osvobodilne napade proti nacističnemu Izraelu pa lahko opiše- mo kot organizacije a la Opus Dei, ki ima dejansko moč nad Vatikanom. »Intifada, daj **spelji se** s takimi izjavami. Papež nikoli ni komu grozil in je vedno k miru pozival. Ta musli terorist mu je čisto nasprotje. Pa zakaj sploh puščate take »intifade« na ta forum. Zaradi njegove islamske fanatičnosti bo spet znižal nivo te teme in se bo zaradi njega spet zaklenila.

srečno pot: Mladi mož mu je krepko stisnil de- snico: »**Srečno pot!** Potujte brez skrbi!«

srečno novo leto: Za Piko že prihaja črna kočija, v njej pa dedek Mraz. »**Srečno novo leto,**« zadoni njegov glas na Prešernovem trgu. »Kako ste?

strela božja: »E, Matija, se je šalil prior, zate bi bilo tudi že čas, da se poboljšaš. Zadnji čas je!« »Kaj pravite, gospod prior? Poboljšam naj se? **Strela božja**, čemu naj se pa po- boljšam! Kdor se poboljša, mora vendar kaj imeti od tega. Ali naj se zastonj poboljšam? Če bi se poboljšal, bi se mi še slabše godilo, kakor sedaj.«

strela jasna: Ampak poslušajte. Dajte no razumeti, **strela jasna**. Malo je pa treba tudi na to pogledati!

sveta mati božja: *Sveta mati božja*, Andrew! To vam je rekel? Prodal vam je ženo?

sveta (božja) pomagalka: »Oj sveta pomagalka, usmili se teh malikovalcev!«

sveta nebesa: »*Sveta nebesa*, fantje, pozabili smo na juho!« je iznenada vzkliknila gospa Rodgers, spustila vilice in odšla k vratom. Začeti bi morali z juho.

še vprašaj: »Si že prebrala njeno novo knjigo?« je vprašala Amando. »Ja sm. Zelo dobra. Ti si jo?« ji je vrnila vprašanje. »**Še vprašaj**« je odgovorila Tara.

še vprašate: No, če bi imela rezervirano posteljo v džungli in mini bife, potem pa bi izbrala knjigo, ob kateri bi pozabila, kje sem. Če bi to hotela namreč. Če bi bil otok s peščenimi plažami, kokosovimi palmami, z lepim svežim morskimi dišečim zrakom, s krvavordečim zahajajočim soncem ob večerih, potem ne bi potrebovala knjige. Pa recimo, da bi se po treh mesecih naveličala te lepote? Ja, potem bi s seboj vzela knjigo Harryja Potterja. Zakaj? Zakaj??? **Še vprašate.** Ko berem Harryja, pozabim, da se moram umiti, počesati, spat, hoditi v šolo in se učiti. Zato ga berem samo med počitnicami. To je knjiga, ki sodi v prvo ligo.

šiba božja: O ti šiba božja!

šment nazaj: Beharry se je kar se da potrudil, da bi skrtil svojo osuplost. Leela pa je rekla: »**Šment nazaj**, če štekam, zakva uganjaš tele reči.« Ganeš se ni menil za njeno zaskrbljenost; naročil ji je, naj nabavi namizne prte, večjo količino nožev, vilic in žlic; jo posvaril, naj poskrbi, da bo v restavraciji vse, kakor je treba.

šmentana reč: Kot drugi so nas razžagali brutal death metalci Sanatorium iz Slovaške. Tako kot Disgorge so tudi oni dobro poznani med bolj brutalnejšimi metalci po celem svetu. **Šmentana reč**, ne boste verjeli, tudi njim je manjkala basist! Kljub temu so odigrali dobro, še posebno pevec, ki je s svojim pujsjim vokalom navdušil tudi v živo.

šola za drugič: Jst s partition magicom nism še meu nobenih problemov in mi je zelo veliko krat pršu zlo prow. Je pa res da če ga člowk ne zna prow uporabljat lahko vse po-

kvar. Isto se da nardit tudi z formatiranjem u dosu al pa z WINXP cdja da o linuxih ne govorimo. »Je že res, če ga ne znaš uporabljat, da je potem klinac, samo tukaj so bile čiste bedarije iz moje strani (hotu združiti eno particijo, ki sem jo prej naredu z !!Partition Magicom!!, pa samo neki narobe kliknu, ozr. napisu in šlo vse k vragu. **Šola za drugič**; upam, da me je kej izučilo...!«

ta je pa bosa: Na prvi pogled ples in pouk res nimata veliko skupnega, razen če se učimo plesati. A da bi bilo učenje matematike, geografije ali informatike podobno plesu? No, **ta je pa bosa**, boste rekli. Toda mar učenci ne prihajajo v šolo zaradi nekih motivov? In učitelji – so ti brez njih? In v čem je razlika med usklajenim gibanjem plesalca in plesalke in sproščeno interakcijo med učencem in učiteljem?

ta je pa dobra: Nedavno mi je prijatelj poslal številko Mladine, ki poroča o homoseksualnosti med slovensko duhovščino in še kaj. Alabolt, **ta je pa lepa**, **ta je pa dobra**, me je obšlo. Kaj vse danes pišejo na Slovenskem! Korajžni so. Kdo je korajžen? Novinarji. In še kdo drugi.

ta je pa lepa: No, **ta je pa lepa!** Priznaš, da nič ne potrebuješ, da imaš vse, toda držiš se pa zadnje čase tako, kot da ti vsega manjka, je odgovorila ona, nehote bolj pikro kot je mislila.

tako ali tako: Tisti, ki so državo v ta položaj pripeljali, so ravnali neodgovorno in se verjetno zato otepajo volitev, ki bi bile pred rokom v oktobru oziroma novembru. Pa **tako ali tako** je ta rok sedaj že šel mimo.

tako rekoč: Poglejte, kakorkoli že, to početje, to tiščanje glave v pesek, to nojevsko početje se bo mandatarju prej ali slej strahovito maščevalo. Danes lahko jasno govorimo, da gre za nepojmljiv velik kriminal, ki je prodril v **tako rekoč** vse pore našega življenja. Žal je temu tako.

tako se govori: »Bravo, Rok!!!!!! **Tako se govori!!!!!!**«

ti bom že dal: »Zakaj se ne daš prepričati, da je povsem varno. S takim sistemom nas ne bodo nikoli dobili. Samo brez panike. Pomisli na New Orleans...« ga je hotel prepričati Igor Holy, sicer glavni pomočnik Janija. »**Ti bom že dal** brez panike! Ko si ti še prst cuzal sem jaz že deset let kifelce za nos vlekli. In

če vem, da je nekaj nevarno, potem je nevarno,« se je drl nazaj.

Perkmandeljč... HEHEHE. Te testosteron ma-tra... No a nis reku da ne hods na forum... Pol te pa ena tkole na plano izbeza – vohljača !! Sam bereš pa čekiraš... **Ti bom že dal...** Dej kdaj greva na beer?

ti bom že pokazal: Žabarji nam praviš al kaj, **ti bom že pokazal!** – Pa mi je bilo vseeno tako za krave kot za šolo. Prepričan sem bil, da mi bodo vsi takoj odpustili, ko jim bom povedal, kakšen čudež se mi je zgodil na vrhu smreke. »Oče, naš najvišji vrh sem slišal govoriti!« sem kar z vrha smreke zavpil očetu. »**Ti bom že pokazal** Triglav!« so bili oče nenavadno natakneni. »Tako dol, smr-kavec, in po krave!«

ti bom že pokazala: »Ha-a-aaa ... vlačuga, kurba, prasica, psica ... Ti hočeš žreti moje meso ...? Kuzla, jaz **ti bom že pokazala**, kaj se to pravi! Kje imaš svojo sramoto, da ti jo iztrgam ... Ho-o-ooo ...!«

ti povem: Alo karmi! Sem sicer redna študentka in ti o tem, kaj imate izredni pri Splichalu za narediti, ne bi znala povedati! Povem pa ti, da je full zajebano. Narediti moraš svojo raziskovalno nalogo. Mi smo sedaj pri indikatorjih. **Ti povem**, da poznam celo knjižnico že na pamet, da o angleških revijah sploh ne govorim. Najprej smo si morali izbrati članek, ki je vseboval spremenljivke, metodologijo, teorijo... Potem pa še drugega podobnega, ki je imel eno drugačno spremenljivko – sliši se enostavno, vendar verjemi, da ni! Potem narediti svoj model odvisnih in neodvisnih spremenljivk in jih teoretično podpreti, pa definicije spremenljivk, zdaj pa še indikatorje, pa teorijo... Pa še bi lahko naštevala! Skratka zajebano! Pa nikoli nimaš nič v redu narejeno, vedno moramo za nazaj popravljati!

ti si pa dober: Lahkomiselna dejanja želiš spraviti na grbo drugih? **Ti si pa dober.** Če si si prismočil močnik, ga boš moral sam pojesti. Kaj sedaj obtožuješ druge? Človek ni igrača, da bi rekli: če mi ne ustreza, ga bom pa zavrzel. Isto je z otrokom, življenjskim sopotnikom, prijateljem. Neodgovorno je reči: če mi ne bo šlo, bom pa vse skupaj pustil. Me prav zanima, koliko prijateljev dobiš na ta način. Jaz pa svojo ženo smatram za najboljšo prijateljico.

ti šment: Klemen je iz Gregove torbe izvlekel umetni pasji drekec in fračo ter mu jo podal. »Previdno,« je rekel Klemen. »Usoda celega planeta je v tvojih rokah!« S skrbno namerjenim strelom je Grega poslal gumijsti drekec čez sobo. S pljuskom je pristal točno ob nogah dr. Plečnika. »Too!« sta zašepetala Grega in Klemen. Dr. Plečnik se je ozrl proti kakcu med nogami in močno zardel. »**Ti šment!**« je zaječal. »Kako nerodno mi je. Oprostite mi za trenutek.« Odracal je na stranišče. »Kaj takega se mi še ni zgodilo, verjemite mi,« je rekel. »Ve-ve-verjetno je krivo razburjenje, samo ... samo ... **Ti šment!** **Ti šment!**«

ti že veš: Ni je čez JLA in datum ponosnega sluzenja... Ferdo, **ti že veš**, saj si služil JLA...

to je moja zadnja beseda: Ti maš pa vse reference...še celo brata...pa še tko priden si... zihtr te mata stara dva raj k tvojga lenga brata-to je pa samo dobro..js sm ga nafukala,k mama brata,pridnga in zlatga fantka...maminga sinčka in nonstop poslušam samo: kako je on zlati fant...js pa ...no vse kej druga..pa resnici na ljubo,nardim več za hišno gospodinjstvo k on..On sam gobec drži,k stara pizza,js pa ponavad ob njeni izjavi: **To je moja zadnja beseda**, rečem: Moja pa ne.

to je pa druga pesem: Odkar smo ljudje na svetu (po verovanju nekega ljudstva nas poserje v tostranstvo božanstvo, pri čemer gotovo neznansko uživa), se ukvarjamo z lastnimi iztrebki, a očitno še premalo, saj se niti pod razno ne zavedamo njihove neznanske, neprecenljive vrednosti! Hmnja, dolžnost vsakega državljana naj bi bila zbiranje lastnega dreka, ki bi ga kot davek vrnili državi, ki bi ga uporabila za prvovrstno gnojilo v kmetijstvu – ne norčujem se, v človeškem produktu prebave so dokazali največjo vsebnost dušika (prekašajo nas le golobi!), kar bi dolgoročno rešilo svet pred lakoto. **To je pa že čisto druga pesem**, da ne omenjam pozitivnih učinkov scanja in srnja na področju medicine, farmacije in kozmetike, praktično preizkušenih ter vseskozi uporabljanih. Za podrobnejše opise boste morali prebrati knjigo v prevodu Študentske založbe (zbirka Koda), a rečem lahko, da kdor se še ukvarja z alkimijo, lahko ta trenutek odneha, saj so se Kosovelove besede, da je gnoj zlato, izkazale za nadvse resnič-

ne. In, ja, ta knjiga je res en drek vredna. Pa pika.

to je pa višek: Bogataš je beraču poklonil kar dvajset tisočakov. Pol ure zatem je bogataš srečal berača v najdražji restavraciji v mestu. Berač je imel na mizi sama izbrana jedila. »Kaj?« se je razburil bogataš. »**To je pa višek!** Pred pol ure ste beračili, sedaj pa takole!« »Kaj vam pa ni prav? Če nima denarja ne morem dobro jesti, ko imam denar pa tudi ne bi smel?«

toliko za danes: **Toliko za danes**, ker moramo še za amandmaje pustiti. Hvala lepa.

Rezultat današnjega tekmovalnega dne je uvrstitev Andreje v osmino finala, kjer se bo v četrtek 26.10., okoli ene ure zjutraj po evropskem času pomerila z Američanko Johnson. Sašo pa v sredo 25.10. ob 5.40 uri zjutraj nadaljuje s še zadnjo tekmo v predtekmovalni skupini. **Toliko za danes** in lep pozdrav iz olimpijske vasi od Andreje in Sašota.

to ni ničemur podobno: Se vidimo zvečer v Kaktusu. Jebemti, **to ni ničemur podobno**.

to ni vse skup(a)j nič: »Ožbe je norec, kadar je pijan,« je dejal. »**To ni vse skup nič**. Fantje dober, to je res; pa kdor je dober hlapec, ni vselej dober gospodar.

Sprevodnik je zamahnil z roko in zopet zazdehal. **To ni vse skupaj nič**. Prazne misli so, dozdevanja, puščoba take neskončne kraške noči.

to ni vse vkup nič: Razlagal je torej hudobije Tončkove, pričeniši od gumbov in hlač do trmoglavosti in črne nehvaležnosti, in ko jih je pravil, mu je bilo sitno, da hudobije niso hujše. »**To ni vse vkup nič**,« je rekel sodnik, »zaradi tega ni ušel! Povejte mi, ali vas je imel rad vaš sin?«

to se pravi: Ivo Hvalica: Gotovo niso te vesti še pred obravnavo v Odboru za mednarodne odnose povedali opozicijski poslanci, ker oni ne morejo tega vedeti, **to se pravi**, zadeva je pricurljala z vaše strani, odnosno iz vladne strani.

tristo hudičev: »Kar tri ljubice je imel pri sebi, **tristo hudičev!**« je ušlo Krvini. Tako pristrčno se je pridužil, da sem mu kar sproti dal odvezo nad tako iskreno kletvico.

tristo (kosmatih) (medvedov): »Koliko kletvic se znajde v vašem vsakdanjem govoru?« »**Tristo kosmatih**, le zakaj to sprašujete?!«

Krščen matiček in **tristo kosmatih medvedov!** V enem tednu niste v Hatebook napisali nič!!!! Kaj je zdaj to?!

»Stopetinsedemdeset goldinarjev na mesec? **Tristo medvedov!** Kam jih pa devlje?«

tristo strel: **Tristo strel**, ni mi jasno, ali je tebi kaj jasno.

tristo vragov: Tri dni pozneje pa je v mraku zopet lezel Rožanec proti Strmi peči, in dva moža sta ga spremljala. »Ha, **tristo vragov!** Kakšna pot!« zakolne znani žandar Križan, spotakniviši se ob korenino, ki je molela izpod zmrzlega snega.

tristo zelenih: Dva lovca sta šla na lov. Medtem, ko prvi ni poskusil nobene pijače, je drugi večkrat globoko pogledal v kozarec. Kmalu sta naletela na srno. Trezni hitro pomeri in ... ustrelji mimo. Nekaj pozneje sta zagledala srnjaka. Drugi lovec vloži naboj v puško, pomeri in zadene.

Tristo zelenih, dober strel! reče prvi.

To pa res ni problem, pri takem tropu ne smeš zgrešiti.

vam povem: Včeraj sem gledala tekmo med Nemci in Nizozemci in **vam povem** da nisem občutila kake napetosti kake izkušene vrste: s tem mislim na odigrano igro!!

v bistvu: Zame je zelo pomembno to, kaj je gospod Drnovšek prinesel in Državni zbor oziroma kaj predlaga. In ta izbor ministrov in ta izbor političnih strank, ki ga podpirajo, **v bistvu** kaže na to, da se Slovenija vrača za štiri in pol leta nazaj. To bi lahko utemeljil s tem, da smo imeli leta 1990 prvo Demosovo vlado, ki je pomenila nov veter z začetkom demokracije.

v celoti vzeto: In kakšna vlada nam je bila tukaj predstavljena! Ne bom se spuščal v njeno politično naravnost, čeprav je jasno, da gre, **v celoti vzeto**, za vlado neokomunistične enotnosti, ki se bo v tujini zelo težko pridobila ugled resnično demokratičnega sogovornika, doma pa bo veljala za nelegitimno, saj je, kot je bilo že rečeno, zanjo volilo 16 tisoč volivcev manj kot za stranke slovenske pomladi. Če upoštevamo še njeno strokovno vprašljivost pri nekaterih kandidatih, nas lahko upravičeno skrbi njena pripravljenost in zmožnost zakonite spremembe, ki jih slovenska družba, in še zlasti gospodarstvo, nujno potrebuje.

vem, kar vem: Le zanesi se na to, da je stra-

šno. Tudi jaz bi rajši videl, da bi se lahko varal, pa se ne morem, ker **vem, kar vem.**»
»Molči,« je rekla mama.

vi že veste: Neimenovani mi je pripovedoval o nekaterih primerih, ko ste profesorja, ki vam ni bil po volji, povsem fizično in psihično dotolkli z najbolj podlimi dejanji, kar jih je. A je to na ravni intelektualca, da svojemu nasprotniku sredi zime za čez vsako noč odpre okna v razredu? **Vi že veste**, saj se imate za intelektualce.

v končni fazi: Tukaj je seveda več vprašanj. Še enkrat bi pa poudaril, da **v končni fazi** ali pa tisto, kar rečemo v ekonomiji, v zadnji instanci, je najpomembnejši agregat seveda pa gospodarska rast. In to je pa treba stalno v bistvu negovati, da tako rečem, z monetarnimi instrumenti kot tudi instrumenti v realni ekonomiji, med katerimi štejem obseg investicij in pa seveda strukturo investicij med najpomembnejše.

v končni instanci: Morda se sliši čudno, toda Nepovratno je **v končni instanci** lep ljubezenski film.

v principu: Če dovolite, bi na kratko zdaj nekaj še povedal o tem. **V principu** se strinjam s kronologijo problematike, ki jo je nakazal gospod Potrč. To zame ni tako sporno več. Izidor Rejc: Spoštovani gospod predsednik, spoštovane gospe in gospodje! **V principu** podpiram zakon o tem, da se določijo pogoji za koncesijo za izkoriščanje potenciala Save. Naj vas spomnim, da je ta zadeva kvečjemu pozna, ne pa prehitra.

vrag ve: Lej, pravi tudi, da je imunolog in da ima zdaj svoj laboratorij. Dobro zveni. Bomo pa zdaj kaj tja pošiljali, če me bo seveda kdo še kdaj kaj angažiral v tej smeri. **Vrag ve**, mogoče se pa Vanja kdaj vrne za stalno, pa bo potem lahko še prav veselo.

vrag vedi: Zadnjič sem se spravil na kobilu, takšno majhno, Krpanovo, da sem imel stopala skoraj na tleh. Krotka in prijazna žival, a ko se je pod menoj začela premikati, sem izgubil občutek stabilnosti in varnosti. Želel sem si dol z nje, a me je bilo sram, saj so jo prej jahali tudi otroci in **vrag vedi**, ali ne bi vesti o moji strahopetnosti takoj izblebetali mamici. Zdržal sem bled in krčevit.

v resnici: Dejstvo je, da bo glede na znane številke o tem, s kakšnim premoženjem oziroma kapitalom danes razpolaga Slovenski

odškodninski sklad in do kakšnih višin lahko pride tudi na podlagi sprememb in dopolnitev zakona o denacionalizaciji, ki so bile danes tu podprte, da bodo vrednostni papirji oziroma obveznice Slovenskega odškodninskega sklada le brezvredni papir ali da bodo vredne bistveno manj, kot bo pa na njih zapisano. Zato menimo, in trkam tu tudi na vest vseh tistih, ki so izza te govornice danes ničkolikokrat omenjali moralo, moralno dejanje in še enkrat morala, da ni moralno dejanje, da je nekdo v skladu z zakonom o denacionalizaciji ponovno ogoljufan oziroma da ni moralno dejanje, da nekdo sicer prejme papir, na katerem piše »obveznica Republike Slovenije«, ki je vredna toliko in toliko, **v resnici** pa ni vredna nič! Zato vas pozivam, da ravnate moralno in ta amandma podprete, razen seveda, če predstavnik vlade tu, izza te govornice ne bo pojasnil, da bo vlada okrepila Slovenski odškodninski sklad in da bo obveznica, ki jo bo Slovenski odškodninski sklad izdal, vredna dejansko toliko, kot bo na njej zapisano.

v rit me piši: Eden od analitikov si je upal vanje podvomiti. Skilling mu je odvrnil v velikem slogu: »**V rit me piši!**«

v rit me pišite: Ne vem, če bi bil jaz sodnik, bi ga včeraj nagnal domov in kaznoval. Obleči majico z napisom: »**v rit me pišite**« je izjemna nesramnost do sodišča.

v rit se zalet: Maca, **v rit se zalet** in zgini v Srbijo. Bomo videli, kje boš pol jezik otre-sala, na cesti!

Naj ti za dobrodošlico rečem: »**Zalet se v svojo gnilo rit!**«

vsako tele ima svoje veselje: In žalitev vam je tudi hitro pri roki za drugače misleče. Dopustite vendar, vsaj tu in tam, **naj ima vsako tele svoje veselje**, če že tako vidite. Kdaj pa kdaj je treba dati tudi drugim prav.

Peterle, ki je že nekaj časa na delu pri združevanju Evrope in ta – začuda! – zavoljo njegovih prizadevanj še ni razpadla, je na temo Več Evrope! (»...jaz bi še malo Evrope...«) povedal tudi tole: »Mladi imajo veselje z Evropo!« In če bi nadaljevali v klenem jeziku, ki je sicer Peterletu tako ljub, bi rekli, da **ima vsako tele svoje vešele!**

(vse) lepo in prav: S tem bi razbremenili tiste, ki imajo nizke pokojnine in nizke plače, in bolj obremenili bogatejše. **Vse lepo in prav,**

lepo se je slišalo, čudovito je bilo vse to. Potem so seveda nastopili makroekonomisti, govorili, da to ne gre, da so naše plače že tako najbolj obremenjene v Evropi, da se jih ne sme dodatno obremenjevati itd.

Nekaj let pozneje so se računalniki v šoli začeli uporabljati tudi za bolj vsakdanja opravila, recimo pisanje ali postavljanje in preračunavanje tabel. **Leпо in prav**, to sta pač povsem legitimni računalniški opravili, vendar je nesmiselno s tem tratiti čas, še posebej, ker se učenci lahko tega naučijo zelo hitro v prostem času, in še bolj posebej zato, ker so se kar vrstile zgodnice o tem, kako so učenci morali kaj razložiti učitelju, ki naj bi jih poučeval uporabljati računalnik, pa mu je bila zadeva še vedno povsem misteriozna.

v (veliko) čast mi je: *V čast mi je, da sem bil edini udeleženec – novinar.*

Spoštovani gospod predsednik, spoštovani poslanci in poslanke, vaše ekscelence, dame in gospodje. **V veliko čast mi je**, da vas lahko danes tukaj nagovorim. To je moj prvi uradni obisk v Sloveniji, odkar sem prevzel posle komisarja, odgovornega za širitev, in vem, da je tudi obisk, ki je bil že dolgo pričakovan.

v zadnji instanci: *Mnoštvo paradigem namreč predstavlja preplet, ki ga je mogoče vedno umestiti v to osnovno shemo, čeprav ne več na preprost in neposreden način. Lahko bi dejali, da gre za neke vrste postmoderno moderno pluralizacijo, ki kljub priseganju na mnogoterost ne seže do postmodernega konca, temveč ostaja – v zadnji instanci – zvesta modernosti (s tem pa konec koncev Kantu).*

za boga (svetega/milega): *In ta diskusija, to pa se mi zdi, da mora vendar nekdo reči, je seveda diskusija partijskega sekretarja za kulturo iz obdobja socializma: strah pred praznino, strah pred ameriško kulturo – ja, za boga svetega, ali niso tam najboljše drame v tem stoletju nastale, najboljši romani, ples, gledališče in filmi, pa jaz nisem strokovnjak razen, da sem knjige prebral.*

Glejte, vsaka lokalna skupnost bo pač imela to možnost in eni bodo povečali za ena, ali za dva, ali za tri, ali pa tudi nekateri za štiri. Pa prepustimo in zaupajmo za boga milega tej lokalni skupnosti! Pa kdo so v tej lokalni

skupnosti, da jim ne bi zaupali, da jim z zakonom ne bi dali te možnosti?

Ozrite se v predvsem tiste, ki so res potrebni pomoči. Tisti, ki so si v času teh neskončno dolgih funkcij te privilegije in koristi pridobili, pa naj jih uživajo in naj – za boga – tej državi dajo po opravljeni funkciji mir. Hvala lepa!

za božji čas: *»Za božji čas, od kod si se pa ti vzela?« »Sprevodnik me je postavil z vlaka,« je zajecjlala Marinka.*

za pet kristusovih ran: *Bog se usmili! Nikar, za pet Kristusovih ran, si ne ženi preveč k srcu te nesreče! Le pomisli, da to pravzaprav nesreča niti ni.*

za pet kriščeveh ran: *»Za pet Kriščeveh ran, pod zemljo me bo spravil,« vzdihne stari in z močno pestjo jame trkati na vežna vrata.*

za prmej: *Izkušnje kažejo, menda je bila neka številka 30% vseh odločb, ki jih izdajo v upravnih enotah strokovne službe, naj bi bile potrebne še neke dodelave, da niso prave. Jaz sem te stvari pri nas preverjal, za prmej, v Škofji Loki o 30% ne bo nobeden mogel govoriti. Me prav zanima, in to lahko dokažem tudi s številkami, kje je potem tako velik izpad pa tako slabo pripravljeno, da to v povprečju nanese na 30%, ker verjamem, da v mnogo upravnih enotah znajo te stvari dobro peljati.*

za prmejduš: *Trošarine na alkohol in tobak bodo v letošnjem letu oziroma v lanskem letu so znašale prek 60 milijard – toliko, kolikor je stalo celotno dodatno prostovoljno zavarovanje za vse Slovence. Če bi samo polovico trošarin in takrat, ko se je zakon o trošarinah sprejemal, je minister Rop, takrat je bil še minister, zagotovo za prmejduš obljubil na odboru, povsod: »Trošarine se bodo porabljale izključno za namene zdravstva, kajti alkohol in tobak povzročata toliko bolezni, zelo dragih bolezni, ki obremenjujejo zdravstvo.« Temu ni tako.*

za (sveto) kriščevo voljo: *»Gospod doktor, kje je gospod doktor!« sta slinavo rjula en čez drugega. »Popadki, ponoči so se začeli, popadki, vsak hip bo!« »Brez panike!« sem se panično zadril in ju potegnili v čakalnico, »pomirite se, za Kriščevo voljo vendar, in sedite!« Potisnil sem ju v usnjena naslanjачa in slutil težave.*

za vraga: *Vaše srce je na milost in nemilost*

prepuščeno vašemu plačilnemu razredu.
Kaj **za vraga** se dogaja?

zdaj pa ima: Mariborski fotoreporter in Zlatkov velik prijatelj Drago Wernig je morda izdal skrivnost njegovih problemov z ledvicami: »Opozarjal sem ga, naj po večernih napornih treningih v Mimasaki, ko se je shladilo, ne leži na vlažni travi. Kot navedno, me ni poslušal, **zdaj pa ima**.«

zdaj pa imamo: Če imamo v rokah vendar dokument, pogodbo, realizirano pogodbo o nakupu orožja, ki je na koncu s klavzulo vezana na tajni sporazum, ali ni to dokaz – in iz nje je to razvidno – ali ni to dokaz? Jaz mislim, da smo mi kot poslanci dolžni to povedati. 21. maja tega nismo imeli v rokah, **zdaj pa imamo**. To je, jasno, dokazni material.

(zdaj) pa imaš: Ne, ti se moraš igrati takele avanture. Na, **zdaj pa imaš!** Ali res ne misliš nikoli odrasti?« se je Paul spravil na Bruna.

»Če ne jenja kmalu gofljati, naju bo še zares nadražil.« »No, **pa imaš**. Človek bi rad dobro storil, je pa takole.«

zdaj smo pa tam: In potem vlada pravi, oba člena je obravnavala kot celoto, glede na

usmeritve, ki izhajajo iz odločb ustavnega sodišča in njihovih obrazložitvev. No, **zdaj smo pa tam**. Jaz sem zelo pozorno preštudiral odločbe in vse njihove obrazložitve.

z drugimi besedami: Maloobmejni sporazum s Hrvati je izredno pomemben tudi zato ker, ko bomo pristopili k schengenskemu sporazumu in ne bo maloobmejnega sporazuma, bo meja proti Hrvaški veljala za zaprto, zunanjo mejo Evropske unije. Tedaj bodo prizadeti vsi tisti Slovenci, ki bodo potovali na Hrvaško, saj se bo na obeh straneh meje spoštovalo schengenske kriterije ali **z drugimi besedami**, za prestop meje bomo čakali ure in ure, enako kot Filipinci, Afričani itn. Če pa bo sporazum sprejet, bo tudi on vključen v schengenskega, kar pomeni, da ne bodo veljala tako stroga merila za prehode Hrvatov in Slovencev in bo pretok ljudi in blaga hitrejši.

že že: V Bruselj je treba hoditi s kredibilnimi koraki in tam nam je človek na strani Evropske zveze dejal: »**Že, že** gospodje, ampak jaz vidim neko razliko med Beogradom in Brusljem.«

V monografiji so obravnavane frazeološke enote, ki znotraj frazeologije predstavljajo posebno skupino – pragmatične frazeme. V prvem delu je predstavljena frazeologija na splošno, v drugem delu pa so z jezikoslovnega vidika obdelane slovnične in pomenske lastnosti frazemov, s katerimi govorce v slovenščini izražamo svoja čustva, razpoloženja (npr. *ljubi bog*), svoj odnos do naslovnika (npr. *pojdi se solit*), vzpostavljamo stik z naslovnikom (npr. *dobro jutro*) ali poudarimo sporočilo (npr. *reci in piši*). Knjiga prinaša tudi izbor zanimivega živega jezikovnega gradiva slovenskih pragmatičnih frazemov.

3.355 SIT / 14 €

ZALOŽBA ZRC • LJUBLJANA
[HTTP://ZALozBA.ZRC-SAZU.SI](http://zalozba.zrc-sazu.si)